



**T.C.**  
**YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ**  
**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**SELANİK'TE SOSYO- EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT**  
**(1908-1912)**

**EMEL ÖZTÜRK**

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**  
**YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İSTANBUL, 2018**

**T.C.**  
**YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ**  
**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**SELANİK'TE SOSYO- EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT**

**(1908-1912)**

**EMEL ÖZTÜRK**

**DANIŞMAN**

**PROF. DR. SÜLEYMAN BEYOĞLU**

**ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İSTANBUL, 2018**

## ÖZET

### SELANİK'TE SOSYO- EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT (1908-1912)

Bu çalışma 1908-1912 yılları arasında Selanik'in sosyo- ekonomik ve kültürel durumunu içermektedir. Çalışmamızda II. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı Devletinde meydana gelen değişmelerin Selanik ekseninde incelenmesi yapılmıştır. Araştırmalar genel olarak literatür çalışmaları ve Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgeleri incelenerek hazırlanmıştır. Selanik, Osmanlı Devleti içinde birçok bölgeye göre daha erken zamanda modernleşme yaşamıştır. Bunun en önemli sebepleri arasında kozmopolit yapıya sahip bir ticaret şehri olması gelmektedir. Selanik Avrupa Devletleriyle yaşanan ekonomik ve kültürel etkileşimlerin bir sonucu olarak Osmanlı Devletinin batıdaki modern yüzünü yansıtır. Araştırma esnasında 31 Mart Vakası sonrasında Padişah II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ve Selanik'e sürgün olarak gönderilmesi ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir.

**Anahtar kelimeler:** Selanik, Ekonomi, Kültür, İttihat ve Terakki, II. Abdülhamit

## **ABSTRACT**

### **SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL LIFE IN THESSALONIKI (1908-1912)**

This study covers socio-economic and cultural status of Thessaloniki between 1908 and 1912. In our work, the changes that took place in the Ottoman Empire after the declaration of Second Constitution were examined in the axis of Thessaloniki. In general, researches have been conducted along literature studies and examination of the Ottoman archives of the Prime Ministry. Modernization in Thessaloniki had begun earlier than in many parts of the Ottoman Empire. The most important reason for this was that Thessaloniki was a trade city with cosmopolitan structure. As a result of economical and cultural interactions with European States, Thessaloniki would reflect modern face of the Ottoman Empire in the West. In this research, deposition of Sultan Abdul Hamid II and his deportation to Thessaloniki after 31 March Incident has been considered as a separate title.

**Key words:** Thessaloniki, Economy, Culture, Committee of Union and Progress, Abdul Hamid II

## İÇİNDEKİLER

<b>ÖZET</b> .....	<b>I</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>II</b>
<b>TABLolar</b> .....	<b>V</b>
<b>ÖNSÖZ</b> .....	<b>VIII</b>
<b>GİRİŞ</b> .....	<b>X</b>
<b>I.BÖLÜM : İDARİ YAPI VE MİMARİ</b> .....	<b>1</b>
a. İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Selanik'te İdari Yapı Ve Yöneticiler	1
b. II. Meşrutiyet Dönemi .....	6
c. Belediye Hizmetler .....	9
d. Şehirleşme ve Mimari Yapı .....	10
e. Mimari Değişim.....	15
f. Önemli Yapılar .....	18
g. Selanik Limanı .....	21
<b>II.BÖLÜM: NÜFUS VE TOPLUMSAL YAPI</b> .....	<b>23</b>
a. Nüfus.....	23
b. Yahudiler .....	35
c. Türkler.....	39
d. Rumlar .....	41
e. Bulgarlar .....	42
f. Ulahlar .....	43
g. Dönmeler ve Diğer Topluluklar .....	45
h. Toplumsal Yaşam .....	47
i. İşçi Hareketleri .....	49
<b>III.BÖLÜM: EKONOMİK YAPI</b> .....	<b>55</b>
a. Tarım Ve Hayvancılık.....	55
b. Ormanlar ve Madenler... ..	60
c. İç ve Dış ticaret .. ..	61
d. Ulaşım.... ..	70
e. Sanayi .....	74
f. Bankalar .....	76

<b>IV.BÖLÜM: EĞİTİM VE BASIN</b> .....	81
a. Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi .....	83
b. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Anlayışı .....	87
c. Özel ve Yabancı Okullar Meselesi .....	92
d. Selanik Merkez Vilayet Okulları .....	100
e. Özel İslam Okulları .....	105
f. Gayri Müslim Okulları.....	110
g. Jandarma Mektepleri .....	115
h. Birinci Öğretmenler Kongresi .....	119
ı. Gazete.....	128
i. Matbaa .....	136
j. Selanik'te Çıkan İlk Kadın Dergisi .....	138
<b>V.BÖLÜM: İTTİHAT VE TERAKKİ, II. ABDÜLHAMİT, ŞEHRİN YUNANLILARA TESLİMİ</b> .....	140
a. İttihat Ve Terakki ve Selanik .....	140
b. II. Abdülhamit Selanik'te Sürgü n Yılları.....	148
c. Şehrin Yunanistan'a Teslimi .....	156
<b>SONUÇ</b> .....	166
<b>BİBLİYOGRAFYA</b> .....	170
<b>EKLER</b> .....	176

## TABLolar LİSTESİ

<b>Tablo 1.</b>	1326 (Hicri)/(1908/1909) Senesi Devlet Salnamesine Göre Selanik Vilayeti'nin Teşkilat Yapısı.	6
<b>Tablo 2.</b>	1326 (Rumi)/(1910/1911) Senesi Devlet Salnamesine Göre Selanik Vilayeti'nin Teşkilat Yapısı.	7
<b>Tablo 3.</b>	İkinci Meşrutiyet Dönemi Selanik Vilayeti Valileri.	8
<b>Tablo 4.</b>	1908-1912 Dönemin Belediye Başkanları.	9
<b>Tablo 5.</b>	1893 yılında yapılan Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Selanik Sancağının nüfus istatistikleri.	25
<b>Tablo 6.</b>	1906 yılında yapılan sayıma göre Selanik vilayetinin nüfusu.	26
<b>Tablo 7.</b>	1907-1908 Nüfusun yüzdeler hesapları.	27
<b>Tablo 8.</b>	1324(1906-7) Senesi Hristiyan Erkek Nüfusu ile Bedelat-ı Askeriyeden Müstesna (kural dışı) Bulunanlar.	28
<b>Tablo 9.</b>	1324(1906-7) Senesi Musevi Erkek Nüfusu ile Bedelat-ı Askeriyeden Müstesna( kural dışı ) Bulunanlar.	29
<b>Tablo 10.</b>	06.04.1327(19 Nisan 1911) yılına ait Selanik, Manastır vilayetleri ile Siroz ve Drama sancaklarına ait İslam, Hristiyan ve Yahudilerin nüfuslarını gösterir cetveldir.	30-31
<b>Tablo 11.</b>	1326 (1910-1911) Mali Yılı İtibarıyla Vilayetlerin ve Sancakların Coğrafi Büyüklükleri ve Nüfus Miktarları.	34
<b>Tablo 12.</b>	Grevlerin Bölgesel Dağılımı (1908 Temmuz-1912).	53
<b>Tablo 13.</b>	1901-1911 yılları arasında Kavala, İskeçe ve Selanik'ten Tütün İhracatı (1.000 kg).	59
<b>Tablo 14:</b>	Hazinenin Vilayetlerden Elde Ettiği Gelirler (Tahsilâtlar)	

	ve Vilayetlere Yaptığı Ödemeler. (1325-1327/1909-1912)	63
<b>Tablo 15.</b>	Selanik Limanına Uluslararası Ticaret Amacıyla Giren Gümrük İşlemleri Yapılmış Buharlı Gemilerin Devletlere Göre Yüklü, Yüksüz ve Toplam Dağılımları(1910).	64
<b>Tablo 16.</b>	Selanik Limanına Yüklü Olarak Giren, Kayıtlı ve Gümrük İşlemleri Yapılmış Gemi Sayıları İle Tonajlar.	65
<b>Tablo 17.</b>	Sırbistan'ın Selanik Limanına Transit Tahıl İhracatı (1909-1911).	66
<b>Tablo 18.</b>	Selanik Limanına Ait 1903-1911 İthalat Ve İhracat Rakamları.	66
<b>Tablo 19.</b>	Selanik Limanı İthalatı (1907-1911).	67
<b>Tablo 20.</b>	Selanik Limanında Belli Başlı Ürünlerin İthalatı(1909-1911).	68
<b>Tablo 21.</b>	Selanik Limanından Yapılan Belli Başlı İhracata Ait Ürünler, Değerleri ve Hangi Ülkelere satıldıkları(1909-1911).	69
<b>Tablo 22.</b>	1907 Yılında Yayınlanan Vilayet Salnamesine Göre Selanik'te Bulunan Bankalar ve Bankerler.	78
<b>Tablo 23.</b>	Selanik Maarif müdüriyetiyle 6 Kanuni Evvel 1323 (19 Aralık 1907) tarihli ve 161 numaralı ekidir.	86
<b>Tablo 24.</b>	1910-1911 Ders Yılında Sultânîlerin Öğrenci Sayıları.	91
<b>Tablo 25.</b>	1912'de Selanik Bölgesinde Bulunan Yahudi Okulları Alliance Schools (Alyans Okulları).	98
<b>Tablo 26.</b>	İdare Heyeti, Müdürü Faik Efendi Olan Okulun Öğretmenleri.	101
<b>Tablo 27.</b>	Selanik vilayetine bağlı kaza ve köylere tayin yapılan Öğretmenlerin tablosudur.	114



<b>Tablo 28.</b>	Selanik 1910-1911 Öğretim Yılına Ait Türk Okulları.	117
<b>Tablo 29.</b>	1907-1908 yılında Selanik'te Yayınlanan Gazeteler.	134
<b>Tablo 30.</b>	Selanik'te Bulunan Matbaalar.	137



## ÖNSÖZ

Bir ticaret şehri olarak kurulan Selanik tarihi süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı toplulukların kültür ve medeniyetlerini bu topraklara yansıtmasına neden olmuştur. Bu özelliğinden dolayı kozmopolit bir yapıya sahip olan Selanik, 1430- 1912 yılları arasında yaklaşık 500 yıl Osmanlı Devleti'nin önemli bir limanı olmuştur. Selanik aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu ve ilk eğitimini aldığı yerdir. Tezin tarafımızdan seçilmiş olmasının en önemli sebeplerinden biri de Atatürk'le Selanik ilişkisidir. Bu tezde 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devletinin yaşadığı toplumsal, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin Selanik üzerindeki yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Tezin hazırlanması sırasında ilk olarak arşiv çalışması yapılmış olup bu doğrultuda literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 12 binin üzerinde değerlendirilmeyi bekleyen belgenin olduğu tespit edilmiştir. Bu belgelerin ancak doktora tezi aşamasında incelenmesinin mümkün olmasından dolayı belgeler arasında seçme yapılmak zorunda kalınmıştır. ISAM ( Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi) Kütüphanesinde yer alan makale ve kitaplardan yararlanılmıştır. Konuyla ilgili olarak Gilles Veinstein tarafından derlenen “Selanik 1850-1912” ve yine Selanik’i konu alan Meropi Anastossiadou’n “Selanik 1830-1912” ve Mark Mazofer tarafından kaleme alınan “Selanik: Hayaletler Şehri Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler, 1430- 1950” kitapları önemli araştırma eserleridir. Bu çalışmalarda genellikle Selanik şehrinin geçirdiği siyasi, ekonomik, idari, kültürel yönlerin incelendiği görülmüştür. Bunun yanı sıra Selanik’le ilgili olarak hazırlanan Yüksek Lisans ve Doktora tezleri üzerinde incelemelerde bulunulmuştur. Ancak konuyla ilgili Ayşe Eryaman tarafından hazırlanan “Osmanlı Devletinin Selanik Politikaları 1908-1912” adlı doktora tezine yayın izni olmamasından dolayı ulaşılamamıştır. Bununla birlikte aynı yazar tarafından kaleme alınan konuyla ilgili makaleler incelenerek ve bu tez içerisinde kullanılmıştır.

Bu çalışmanın amacı 1908-1912 yılları arasında Selanik’te yaşanan toplumsal, kültürel ve ekonomik olayları inceleyerek eğitim alanında gerçekleştirilen yeniliklerin Selanik ekseninde Osmanlı Devleti içindeki yansımalarını ortaya koymaktır.

Selanik,19. Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesinin Rumeli topraklarındaki yansımalarının en önemli modelidir. Modernleşme süreci toplumsal ve kültürel hayatın

gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Selanik, 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devletinin Rumeli bölgesinde Avrupa Devletleri ile rekabet edebilecek güçlü dinamiklere sahip önemli bir şehirdir. Gerek siyasi oluşumların merkezi, gerek ticari faaliyetlerin ana noktası, gerekse kültürel gelişmelerin temellerinin atıldığı Selanik’te her zaman canlı bir hayat söz konusu olmuştur.

19. yüzyılda Milliyetçiliğin etkisiyle değişmeye başlayan dünya içerisinde Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsızlıkları elde eden Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan’ın açmış olduğu I. Balkan Savaşında yenik düşen Osmanlı Devleti 1912 yılında Selanik’i Yunanistan’a teslim etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ekonomik ve siyasi açıdan önemli bir merkez olan Selanik’in kaybıyla Rumeli’de büyük bir itibar kaybına uğramıştır.

Çalışmalarım sırasında bana kıymetli zamanını ayırıp, değerli bilgilerini benimle paylaşan, sabırla ve ilgiyle faydalı olabilmek adına her türlü yardımı benden esirgemeyen, sorun yaşadığım zamanlarda bana yol gösteren, güler yüzü ve samimiyetiyle güven duymamı sağlayan Tez Danışman hocam Sayın Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu’na teşekkürü bir borç biliyorum. Yine akademik çalışmam için beni motive eden, kaynak araştırmalarımnda bana yol gösteren, manevi gücünden yararlandığım Sayın Prof. Dr. Tülay Âlim Baran’a şükranlarımı sunarım. Ayrıca Lisansüstü çalışmalarımnda engin bilgilerinden çok yararlandığım sayın hocalarım Prof. Dr. Zekeriya Kurşun ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Taştanir’e bana kazandırdıkları için müteşekkirim. Ve yine çalışmalarım sırasında bana büyük destek veren kızım Sıla Özdoğru’ya teşekkürü bir borç biliyorum.

Emel ÖZTÜRK

## GİRİŞ

### Coğrafi Şartlar ve İklim

Osmanlı coğrafyacılarının "İstanbul'un bir parçası", Yahudilerin "Şehirlerin Anası"<sup>1</sup> olarak tanımladıkları Selanik, benzersiz güzelliklere sahip özel bir şehirdir.

Thermaikos (Therme) Körfezi'nin doğal olarak korunaklı olan kuzey ucunda, Vardar Nehri ağzının 16 km. doğusunda yer alan Selanik, Chortiats (Hortaç) Dağı'nın eteklerindeki ovada kurulmuştur.<sup>2</sup> Makedonya bölgesinde bir kıyı yerleşimi olan şehir, daha geniş ölçekte Balkan Yarımadası, Güneydoğu Avrupa ve Doğu Akdeniz'in bir uzantısıdır. Bölgede bulunan Axios, Aliakmon, Ludias ve Galikos nehirleri Thermaikos Körfezi'ne dökülür. Themaikos Körfez bölgesinin başında, Vardar Nehri'ne yakın Olimpos Dağı'na bakan Selanik, en önemli ticaret yollarının kesiştiği noktada yer almaktadır<sup>3</sup>. Axios nehrinin oluşturduğu vadi, Selanik ile Orta Avrupa'yı birbirine bağlayan doğal yolu oluşturmaktadır.<sup>4</sup>

Bugün Orta Makedonya bölgesinde yer alan Selanik şehri, Pire'den sonra Yunanistan'ın en önemli liman şehri konumundadır. En yüksek noktası deniz seviyesinden 250 metre yüksektir. Şehrin yakınlarından fay hatları geçmektedir<sup>5</sup>.

Selanik'te Akdeniz iklimi hüküm sürmektedir. Şehirde Temmuz ve Ağustos aylarında 31° C ye ulaşan sıcaklıklar, kış mevsiminin yoğun olarak yaşandığı Ocak ayında en düşük 1°C civarında seyretmektedir. Yıllık sıcaklık ortalaması ise 20°C civarında görülmektedir.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> Macheil Keil, "Selanik" *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 36, İstanbul, 2009, s.352.

<sup>2</sup> Ceylan İrem Gençer, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir Ve Selanik'teki Kentsel Ve Mimari Değişim*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Aralık 2012, s. 63.

<sup>3</sup> Lina Safa, *Osmanlı Döneminde Selanik*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2017, s.13.

<sup>4</sup> C. İ. Gençer, a.g.t. , s. 63.

<sup>5</sup> Halil İbrahim Sarı, *Yunanistan Ekonomisinde Turizmin Yeri Ve Önemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Coğrafya Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 62

<sup>6</sup> H. İ. Sarı, a.g.t, s. 62.

## Tarihte Selanik

Selanik şehrinin geçmişi, bölgede yapılan arkeolojik kazı çalışmalarından elde edilen bilgilere göre M.Ö. 3000’li yıllara kadar dayanmaktadır. Şehrin merkezindeki ilk yerleşim, M.Ö. 316’da gerçekleşmiştir. Şehir, Büyük İskender’in ölümünden sonra tahtına geçen Kassandros tarafından, eşi Thessalonike adına inşa edilmiştir. Bir ticaret merkezi olarak tasarlanan şehirde, bir agora, bir tiyatro ve bir hipodromla anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Çevrede bulunan yirmi altı küçük kasabadan toplanan nüfus buraya yerleştirilerek şehrin dokusu güçlendirilmeye çalışılmıştır.<sup>7</sup>

Seyit Ali Kahraman’ın “Evliya Çelebi Seyahatnamesi” eserinin çevirisinden elde ettiğimiz bilgilere göre, Yunan, Latin, Kıpti tarihçileri Selanik şehrinin kurucusu olarak Hazret-i Süleyman göstermişlerdir. Anlatılanlara göre “*Hz. Süleyman, Belkıs Ana'yı Seba şehrinden perilere getirtip tahtını rüzgâra götürüp cihanı Belkıs Hatun'una seyrettirirken, Belkıs Ana ilk defa Rum diyarında Atina şehri toprağında Temaşalık adlı yüksek bir yer görüp orada büyük bir köşk yaptırır... Belkıs Ana, Selanik şehrinin zemininden de hoşlanıp Yedikule adında hala çınarlık olan yerde bir İrem köşkünün yaptırdır... Kavala Kalesi ve Selanik Kalesi zemininde Hz. Süleyman'ın yaptığı yüksek köşk yerinde Selanik Kalesi'ni, Hz. Risalet'in dünyaya gelişinden 898 sene önce yapıp yönetimini büyük oğlu Selanik adlı genç şehzadeye verir. Hala onun ismiyle isimlenip Selanik'ten bozma Selanik derler...*”<sup>8</sup> Böylece şehrin kuruluşu ilk kez bu dönemde gerçekleşir diye anlatılır.

İlk zamanlar Thessalonike olarak anılan şehir, M.Ö. 168 yılından itibaren Roma egemenliğine girmiştir. Şehir, M.Ö. 148’de imparatorluğun en önemli eyaletlerinden olan Makedonya’nın başkenti olduktan sonra gelişmeye başlamıştır. M.Ö. 146-120 yılları arasında inşa edilen Via Egnatia, Adriyatik ile Çanakkale üzerinden Anadolu’yu birbirine bağlamıştır. Bu yolun geçtiği Selanik şehri ise bu tarihten sonra daha da önem kazanmıştır.<sup>9</sup> M.S. 50 yılında Aziz Pavlus şehirde bir Hristiyan cemaat oluşturarak bölgede Hıristiyanlığı yaymaya başlamıştır.<sup>10</sup>

<sup>7</sup> M.Keil, a.g.m., s. 352.

<sup>8</sup> Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Gümülcine - Kavala - Selanik - Tırhala Atina - Mora - Navarin - Girit Adası Hanya - Kandıye - Elbasan - Ohri Tekirdağı)*, 8. Cilt, 1 Kitap. YKY, I. Baskı: İstanbul, Mart 2011, s.139-140.

<sup>9</sup> C. İ. Genç, a.g.t., s. 63,64.

<sup>10</sup> M. Keil, a.g.m, s. 352

M.S. 305 yılında Selanik'in güneydoğu tarafında Galerius Valerius Maximilianus, Sezar ve Augustus tarafından bir saray kompleksi inşa edilmiştir. Yine İmparator Konstantinus döneminde Selanik'e yapay bir liman inşa edildiği bilinmektedir.<sup>11</sup>

4. yüzyılın sonlarına doğru İmparator Theodosios tarafından etrafı surlarla çevrilen<sup>12</sup> şehir, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içerisinde kalmıştır. Selanik şehri 4. ve 7. yüzyıllar arasında Ostrogotlar, Vizigotlar, Slavlar, Araplar ve Perslerin akınlarına maruz kalmasına rağmen<sup>13</sup>, Ortodoks Hıristiyanlığı'nın "bir kalkanı" olarak kalmayı başarmıştır.<sup>14</sup> 597 'de Avarlar büyük bir kuvvetle Selanik'i muhasara ettiler. Fakat Roma halkı, açlık ve hastalığa rağmen, kuvvetli bir direniş gösterdi<sup>15</sup> ve şehri teslim etmedi.

620'de büyük yıkıma neden olan depremle şehrin en eski yapıları ve sütunlu sokakları yerle bir oldu. Antik yerleşim yeri bütünüyle ortadan kalktı. Bu tarihten sonra Selanik dar ve eğri büğrü sokakları, binalar arasında bahçeleri ve yeşilliğiyle Ortaçağ Bizans modeline uygun biçimde yeniden inşa edildi.<sup>16</sup>

Selanik, 11. ve 12. yüzyıllarda Bulgarlar ve Normanlar tarafından kuşatıldı. 1185 yılında Sicilya Norman Krallığının hâkimiyetine giren şehir, daha sonra Bizanslar tarafından geri alındı. Latinler IV. Haçlı Seferiyle (1204) şehri ele geçirdiler fakat uzun süre ellerinde tutamadılar. Bir süre sonra şehir Bizans'ın İznik koluna bağlı despotluk durumuna getirildi<sup>17</sup>. Bu dönemde şehrin ana unsurunu Yunanlılar teşkil ediyordu.<sup>18</sup> Frenklerin de bu dönemden itibaren şehre geldiği bilinmektedir. 13. ve 14. yüzyıllarda Selanik şehrinde Bizans kültürünün olgunluk çağları yaşandı.<sup>19</sup>

Selanik, Makedonya ve Kuzey Ege'nin kilit noktasında bulunuyordu. Bundan dolayı Osmanlılar Devleti için Balkanlardaki nüfuzunu genişletmek amacıyla stratejik bir öneme arz ediyordu. Bu amaçla 14. yüzyıl sonundan itibaren şehri kuşatan Osmanlılar,

---

<sup>11</sup> L. Safa, a.g.t, s .2.

<sup>12</sup> M. Keil, a.g.m, s. 352.

<sup>13</sup> C.İ. Gençer, a.g.t, s. 64.

<sup>14</sup> M. Keil, a.g.m, s. 352.

<sup>15</sup> T. Gökbilgin, <http://tayyibgokbilgin.info/wp-content/uploads/2012/05/Article-180.pdf>

<sup>16</sup> M. Keil, a.g.m, s. 352.

<sup>17</sup> T. Gökbilgin, <http://tayyibgokbilgin.info/wp-content/uploads/2012/05/Article-180.pdf>

<sup>18</sup> Ayhan Pala, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1991, s. 2.

<sup>19</sup> M. Keil, a.g.m, s. 352.

1387 yılında I. Murat döneminde şehri ele geçirdi. Fakat 1402 yılında Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşını kaybetmesi ve kısa bir süre sonra (1403) ölmesi üzerine şehzadeler arasında taht kavgaları başladı. Bu süreçte Süleyman Çelebi Gelibolu antlaşması ile Selanik'i Bizans'a geri verdi.<sup>20</sup> Ardından Selanik bir defa daha Musa Çelebi tarafından muhasara edildi fakat alınamadı. 1413'de tahta sahip olan Osmanlı Hükümdarı Çelebi Sultan Mehmet'i zor bir duruma düşürmek isteyen İmparator Manuel, 1419 'da Mehmet'in kardeşi Şehzade Mustafa'yı (Düzmece) serbest bıraktı. Mustafa, Teselya ve Selanik taraflarında hükümdara karşı taht mücadelesine girdi<sup>21</sup> fakat başarılı olmadı.

1423 yılında Bizans İmparatoru Manuel'in oğlu Andrinikos şehri Venedik'e verdi. Bu tarihte şehrin nüfusu 40 bin civarındaydı. Bu nüfus kıtlık nedeniyle 20-25 bine düşmüştü<sup>22</sup>. Bunu kabul etmek istemeyen II. Murat şehri kuşattı. Venedikliler ve Osmanlı Devleti arasında 7 yıl süren savaşın ardından II. Murat Selanik şehri kesin olarak alma kararı verdi ve 26 Mart 1430'da<sup>23</sup> şehre son defa saldırdı. Selanik halkı, Venediklilerin geri çekildiğini düşünerek şehri terk etmeye başladılar. Bunun üzerine II. Murat şehre rahat bir şekilde girdi. Böylece Selanik tekrar Osmanlı egemenliği altına alınmış oldu. Selanik'in fethinden sonra bölgeye Saruhan Sancağından ve Anadolu'nun bazı bölgeleriyle Karaman civarından Türklerin getirilip yerleştirildikleri bilinmektedir.<sup>24</sup>

Osmanlı padişahı II. Murat, Venedikliler döneminde şehri terk edenlere geri dönmeleri çağrısında bulundu ve bu kişilere önceden edindikleri mal ve mülklerini iade edeceğini ilan etti. Aynı zamanda civardaki Osmanlı merkezi olan Yenice-i Vardar'dan 1000 kadar Türk'ü Selanik'e yerleştirdi.<sup>25</sup> Osmanlı Devleti Avrupa'ya doğru ilerledikçe şehri İslamlaştırdı.<sup>26</sup> Bizans Devleti zamanında bir dönem Selanik'te elli üç kilise ve on dokuz manastır bulunmaktaydı.<sup>27</sup> Şehre yeni gelenler beraberlerinde kendi dinlerini, ibadet yerlerini ve yaşam tarzlarına özgü kurumları da beraber getirdiler. 1478 yıllarında şehirde

---

<sup>20</sup> A.Pala, a.g.t, s. 3.

<sup>21</sup> T.Gökbilgin, <http://tayyibgokbilgin.info/wp-content/uploads/2012/05/Article-180.pdf>

<sup>22</sup> A.Pala, a.g.t,s. 4.

<sup>23</sup> Melek Delilbaşı, "Selanik'in Venedik İdaresine geçmesi ve Osmanlı Venedik Savaşları (1423-1430)", *Bellekten*, XL. Cilt, Sayı: 160, Yayın Yılı: 1976, s.573-588.

<sup>24</sup> A. Pala, a.g.t, s. 30.

<sup>25</sup> M. Keil, a.g.m, s. 353.

<sup>26</sup> Mark Mazofer, *Selanik: Hayaletler Şehri (Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler 1430- 1950)*, YKY İstanbul, 1. Baskı, 2007, s. 50.

<sup>27</sup> M. Keil, a.g.m, s. 353.

850 Müslüman hanenin oturduğu Tahrir Defterlerinden anlaşılmaktadır.<sup>28</sup> Bu dönemde Müslümanların ardından şehirde ana unsuru Hristiyanlar oluşturmaktadır. Yine bu zamanlarda Yahudilerin şehirde var olmadığı görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Selanik'te bulunan Yahudileri İstanbul'a getirtmiş olması bu durumun varlığını açıklamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu II. Bayezid döneminde (1492) İspanya'da oluşan Katolik Hristiyan Birliği karşısında baskı ve zulme maruz kalan Müslüman ve Yahudi halkları Osmanlı topraklarına yerleştirdi. Selanik, imparatorluğun Avrupa limanı olmasından dolayı Yahudilerin buraya gelmesi olağan olarak görüldü. İberyalı Mülteciler dalgalar halinde limana geldikçe, şehir büyük bir hızla büyüdü<sup>29</sup>. II. Bayezid, Yahudi halkı Selanik'te sur içi kısmına yerleştirmiştir. Bu tarihten itibaren şehirde en hakim zümrenin Yahudiler olduğu gözlemlenmektedir.

1502 tarihinden itibaren nüfusun radikal değişimiyle birlikte şehrin çok çabuk geliştiği görülmektedir. Bu dönemde Selanik'te toplam 1680 haneli otuz yedi Müslüman mahallesinde, dört cami ve otuz üç mescit bulunmaktaydı. Hristiyanların on mahallesi ve iki cemaatinde toplam 1237 hanesi mevcuttu. Yahudiler "Batıdan gelen Musevi Cemaati" diye kaydedilmişti. Altmış sekiz haneden oluşan Alman grubuyla beraber İspanya'dan gelen 686 haneden oluşan Musevi Cemaati bulunmaktaydı.<sup>30</sup>

Selanik Osmanlı idaresine girdikten sonra sakin ve barışçıl bir düzene kavuşmuş olsa da, 17. yüzyılda patlak veren Girit Savaşları (1645-1699) yüzünden şehirde birçok sorun ortaya çıkmaya başlamıştır. Bununla beraber 1655'te İzmir'den Selanik'e gelen Sabetay Sevi'nin Yahudiler tarafından Mesih olarak kabul edilmesi, şehirde düzenin bozulmasına neden olmuştur.<sup>31</sup>

1789 yılında Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik dalgasından etkilenen Osmanlı azınlıkları, İmparatorluğa karşı bağımsızlık mücadelesi içine girdiler. Bunun neticesi olarak ilk olarak Rumlar, Edirne antlaşmasıyla bağımsızlığını elde etti. 1830 yılında Yunan Krallığı kuruldu. 1835 yılında Yunan Devleti, Selanik'te ilk

---

<sup>28</sup> A. Pala, a.g.t. ,s. 31.

<sup>29</sup> M. Mazofer,a.g.e., s. 64.

<sup>30</sup> M. Keil, a.g.m, s. 353-354.

<sup>31</sup> C. Gençer, a.g.t. ,s. 65.



konsoloslarını görevlendirdiler.<sup>32</sup> Bunu takip eden süreçte diğer Balkan Devletleri de bir Osmanlı'ya karşı bağımsızlıklarını ilan ettiler.

20. yüzyılın hemen başında Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsız devletler kuran Karadağ, Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan birleşerek Balkan Savaşlarını (1912) başlattılar. I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti Rumeli'deki en önemli liman şehri olan Selanik'i Yunanistan'a bırakmak zorunda kaldı. Böylece asırlardır Rumeli topraklarında siyasi, ekonomik ve kültürel gücü temsil eden Selanik Osmanlı Devletinin elinden çıkmış oldu.

1430- 1912 yılları arasında 5 asır Selanik'te hüküm süren Osmanlı Devletinin gücü her zaman hissedilmiştir. Selanik, gerek idari yapılanmasıyla, gerek ekonomik yaptırımlarıyla gerekse mimari anlayışıyla bir Türk şehri olarak var olmuştur. Günümüzde Erken Hristiyan ve Bizans dönemi eserleri ile Osmanlı döneminden kalma tarihi yapıların ağırlıkta olduğu şehirde, 20'den fazla kilise ve katedral bulunmaktadır. Şehirde 7 adet anıt ve heykel yer alırken, Roma döneminden kalma agora kalıntıları da hala varlığını sürdürmektedir. Ayrıca Selanik'te 10'a yakın müze bulunmaktadır.<sup>33</sup> Osmanlılar döneminde Via Egnatia caddesine Vardar caddesi adı verilmişti. Şehrin en önemli yerlerinden olan bu cadde tarihi yapıların da önemli bir kısmının burada var olmasından dolayı hala ihtişamını korumaktadır.<sup>34</sup>

Selanik tarihsel süreç içerisinde çeşitli isimlerle anılmıştır. Thessalonike olarak kurulan şehre,

Türkçede Selanik,

İngilizcede Salonica

Fransızcada Salonigue

İtalyancada Salonicco denilmektedir.

İspanyolca kökenli Yahudiler tarafından şehre Selaniko veya Saloniko isimleri verilmiştir.

---

<sup>32</sup> Kirki Geogriadou, "Selanik'in Yunanlıları" *Selanik 1850-1918*; Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 151.

<sup>33</sup> H. İ. Sarı, a.g.t., s.64.

<sup>34</sup> Haluk Dursun, "Selanik'in Derununa Aşına Olmak" *Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk*, Timaş Yayınları, İstanbul 2007, 1. Baskı, s. 26.

1912 yılından itibaren Yunanlıların Thessaloniki ismini verdikleri şehir Yunan halkı tarafından Saloniki olarak söylenmektedir.<sup>35</sup>



---

<sup>35</sup> Orhan Türker, *Selanik'ten Thessaloniki'ye – Unutulan Bir Kentin Hikayesi 1912-2012*, Sel Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2012, s.15-16.

# I.BÖLÜM

## İDARİ YAPI VE MİMARİ

### a. İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadar Selanik'te İdari Yapı ve Yöneticiler

Osmanlı Devletinin ilk zamanlarında idari birim sancaktı. 19. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir. Balkanlardaki sınırların geniş olmadığı dönemlerde bir bölgeyi idare etmek için Osmanlı padişahları iki yetkiliyi birden yönetici tayin etmişlerdir. Subaşı adı verilen bir bey sultanın yönetme otoritesini temsil ederken, onun yanında da hukuki otoriteyi temsilen bir kadı tayin edilmekteydi.

Osmanlı Beylerbeyliği, tımar sisteminin uygulandığı sancaklardan meydana gelen bir bütündür. Yani sancak; askeri, idari, mali yönden tımar sistemi içerisinde Osmanlı İmparatorluğunun taşra yönetiminde ana birimini temsil etmektedir. Osmanlı taşra idaresinde sancak temel birimken, 1361'den sonra, özellikle Rumeli'de fetihlerin artması üzerine sancaklar üzerinde de bir kontrolün kurulması gerekli görülmüştür. Klasik Osmanlı idaresinde eyalet bir üst örgütlenmeden çok bir kontrolcü ve koordinatör fonksiyonlu birim olarak oluştu ve idaresi Beylerbeyine verildi.<sup>36</sup> Böylece I.Murat tarafından 1361'de Edirne'nin fethedilmesinden sonra ilk olarak Rumeli Beylerbeyliği kurulmuş oldu. Sultan I. Murat, Lalası Şahin Bey'i Rumeli Beylerbeyi olarak görevlendirirken Edirne'yi de ilk Beylerbeyliğin merkezi yaptı. Osmanlı Devleti'nin ilk beylerbeyliği olan Rumeli Beylerbeyliği sonraki dönemlerde de devlet idaresindeki özel mevkiini devam ettirmiştir.<sup>37</sup>

Osmanlı Devleti'nde Beylerbeyi olarak tanımlanan valiler, sultanın icra gücünün temsilcileri olarak eyaletin bütün işlerinden sorumlu kişilerdi. Bunun yanı sıra beylerbeylik divanında askeri statüdeki şahıslarla ilgili meselelerde karar verme yetkilerini ellerinde bulunduruyorlardı. Vezir unvanlı beylerbeyleri daha fazla yetkiye ve büyük güce sahiptiler. Beylerbeylerin başta gelen idari görevi halkın emniyetini sağlamak, padişahın emirlerine karşı gelenleri ve kanunları tanımayanları takip etmektir.<sup>38</sup>

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin İdari Teşkilâtında Eyalet terimi beylerbeylik karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eyalet kelimesi Arapça "idare etme,

<sup>36</sup> İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2008, s. 251,253.

<sup>37</sup> E. Durmaz, "Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak Rumeli (12.-19. Yüzyıllarda)", *Electronic Journal of Vocational Colleges-May/Mayıs 2014*, s. 72.

<sup>38</sup> Halil İnalçık, "Eyalet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 11.Cilt, yıl: 1995, s. 550.

icra" anlamındaki "iyale" kelimesinden gelmektedir. Osmanlı Devletinde en büyük idari birim karşılığında bu tabirin resmi olarak kullanılışı yüzyılın sonunda gerçekleşmiştir.<sup>39</sup>

Kâtip Çelebi'nin Rumeli memleketlerini sağ, sol ve orta kol olarak üçe ayırdığı, İstanbul'dan Silistre'ye giderken Vize, Kırkilise sancakları ile Tuna sahillerini sağ-kol olarak, Ege sahilleriyle Selanik ve Mora'yı sol-kol olarak, Bosna ve Budin yolu üzerinde bulunan sancakları da Orta-kol olarak değerlendirdiğini görmekteyiz.<sup>40</sup> 1455'te sancak olarak teşkilatlandırılan Selanik, Rumeli Eyaleti'nin sol kolunu teşkil eden Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı 36 sancaktan biri olup merkez kazasıdır.<sup>41</sup>

Klasik Osmanlı Döneminde çok önemli bir sorun olmadığı müddetçe valiler görevinden alınmazdı. Gerek vali ve gerekse sancak beylerinin çok uzun yıllar görevinde kaldığı olurdu. Zaman içerisinde bu uzun görev süreleri kısalarak, 17-18. yüzyıllarda bir yıla kadar indi. Tayin ve azil sebebiyle sık sık yer değiştiren beylerbeylerin bir bölgeden başka bir bölgeye gidişi hem kendileri, hem de yöre halkları için (masraf ve angaryalar yüzünden) sıkıntı oluşturur hale gelmişti. 19. yüzyıla girerken padişah III. Selim, modernleşme sürecinde birçok alanda olduğu gibi vali atamalarında da rüşvet ve adam kayırmanın önüne geçilmesi ve görevlerinde verimliliklerinin artırılabilmesi amacıyla, atamaları bizzat kendisi aktif rol oynamaya başladı ve valilerin görev sürelerinin 3 ila 5 yıl arasında olmasını uygun gördü.<sup>42</sup>

Selanik vilayetinde valilerin üç önemli problemi söz konusuydu. Buna göre:

1. Selanik, Tanzimat ve Islahat fermanlarından olumsuz etkilenen; etnik unsurların faaliyetlerine ve Batının müdahalesine en çok maruz kalan şehir olmuştur. Tanzimat sonrası Selanik'te etnik olaylar daha da artmış ve Batılı büyükelçi ve konsoloslar bu olaylara müdahil olmuştur.<sup>43</sup>
2. Valilerin görevde kısa süre kalmaları, bölgeye gereken hizmetlerin sunulmasını engellemiştir. Tanzimat Döneminde bölgeye atanan valiler 3-5 aylık kısa sürelerle görev yapmışlardır.

<sup>39</sup>H. İnalçık, a.g.e., s.550

<sup>40</sup>Tayyip Gökbilgin, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları", *Belleten*, XX Cilt, Sayı 78 (Nisan 1956)'dan ayrı basım, TTK. Ankara 1956, s.250.

<sup>41</sup>Ayşe Eryaman, "II. Meşrutiyet Yıllarında Selanik Vilayeti'nin İdari ve Mülki Yapısı", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7.Cilt, Sayı 2/1 (2017), s. 144.

<sup>42</sup>Muammer Değirmendere, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Vali Atamaları (1839-1908 Hudâvendigâr Vilâyeti Örneği)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43. Sayı Ocak 2015, s.103.

<sup>43</sup>Hüseyin Özdemir, "Tanzimat Donemi Taşra Yönetiminde Selanik Örneği", s.83-86.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12917>

3. Valilerin ekonomik problemleri, Tanzimat sonrası dönemde valilerin merkeze bağlı birer memur konumuna indirgenmesi ve belirli bir maaş bağlanması, taşradaki valilerin çeşitli aynî gelir kaynaklarından mahrum kalmalarına neden olmuştu<sup>44</sup>. Geniş ailelerini geçindirmek maksadıyla valilerin borçlanmalara gittiği dahi görülmektedir.

19. Yüzyıla beraber Osmanlı Devleti'nde bazı liman şehirlerinin gelişmeye başlaması ve buna bağlı olarak ulaşım ağındaki ilerlemeler, eyaletlerin mekânsal organizasyonunda önemli değişmelere sahne oldu. 19. yüzyılda Selanik Vilayeti'nin yeniden düzenlenmesi buna bağlı olarak kendini göstermiştir.

Tanzimat'tan sonra taşradaki örgütlenme vilayet (eyalet) esasına göre düzenlenmiştir.<sup>45</sup> Tanzimat Devrinin ilk yıllarında Osmanlı imparatorluğu mülki taksimata göre eyalet ve sancaklara bölünmüştü. Bu maksatla Osmanlı sınırlarında 35 Eyalet oluşturulmuştu. Bunlardan 15 eyalet ve 42 Liva Avrupa topraklarında, 17 Eyalet ve 83 Liva Asya topraklarında ve 3 Eyalet 17 Liva Afrika topraklarında yer alıyordu.<sup>46</sup> Bu durumda Rumeli'nin idarî düzenlemesi birçok değişikliğe uğramış olup küçük eyaletler oluşturulmuştur. 1847 yılına doğru Üsküp, Bosna, Yanya ve Selanik eyaletleri kuruldu; asıl Rumeli eyaleti ise İşkodra, Ohri ve Kesriye sancaklarından ibaret kaldı.<sup>47</sup> Bunun neticesi olarak Selanik Eyaletine bağlı Selanik- Tırhala- Serez ve Drama livaları oluşturulmuş oldu.<sup>48</sup>

Tanzimat Fermanı ile eyaletlerin mali yönetimi bağımsız yetkililerin sorumluluğuna verilmişti. Eyalet yöneticisinin görevi güvenlik ve emniyeti sağlamakla sınırlandırılmıştır. Eyalet örgütlenmesinde daha sonradan yapılan değişiklikler sonucunda, yöneticinin sorumluluğunu paylaşan idare meclisleri kurulmuştur. 1864'te çıkan Vilayetler Kanunu'na bağlı olarak, eyaletler vilayete dönüştürülmüş ve yöneticiliklerine valiler atanmıştır.<sup>49</sup>

Ali ve Fuat Paşalar tarafından hazırlanan ve 8 Kasım 1864 tarihinde yürürlüğe giren "Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi"ne göre; ülke, vilayet denen dairelere ayrılmış olup dairelerin başında da birer vali bulundurulmasına karar verilmiştir. Vilayet Nizamnamesi ile uzun süredir uygulanmakta olan eyalet yönetiminden vilayet sistemine geçilmiş, ülke vilayet,

<sup>44</sup> H. Özdemir, a.g.m. s.90.

<sup>45</sup> İ. Ortaylı, a.g.e, s.251,253.

<sup>46</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, VI. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1856 -1861)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 5. Baskı, 1988, s.128.

<sup>47</sup> Halil İncalçık, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, Timaş Yayınları İstanbul 2010, s. 210.

<sup>48</sup> E.Z.Karal , a.g.e.,s 127.

<sup>49</sup> C. İ. Gençler, a.g.t ,s. 132.

sancak, kaza ve köylere ayrılmıştır. Bu nizamnameyle ulaşılmak istenen hedef halkın yönetime katılması sağlamaktır. Bu yapılanma içinde, Osmanlı Devleti'nin Rumeli toprakları 1864'ten sonra altı vilayete bölünmüştür. Bu vilayetler; Edirne, Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova Vilayetleri'dir. Böylece Selanik, Osmanlı Devleti'nin temel idari yapılanması içinde vilayet olarak belirlenmiştir.<sup>50</sup> Yeni Selanik vilayeti; Selanik, Manastır, Serez, Drama ve Üsküp livalarını içine almaktaydı.<sup>51</sup>

Vilayet Nizamnamesi valinin görev ve yetkileri konusunda önemli değişikliklere neden olmuştur. Valinin görev ve yetkileri mülkiye, maliye, siyaset, zaptiye ve hukuk işleri olarak bölümlere ayrıldı.<sup>52</sup> Vilayetin alt birimleri liva, kaza, nahiye ve köylerdi. Livalar mutasarrıflar tarafından yönetilirdi.<sup>53</sup> 1864 yılında gerçekleştirilen Vilayet Nizamnamesinde uygulamada görülen aksaklıklar nedeniyle düzette yapılmasına karar verildi. Bu maksatla hazırlanan "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" Ocak 1871 yılında yayınlandı. Yeni nizamname, ülkenin Rumeli kesimini 10 vilayete ayırmıştı.<sup>54</sup> 1876'da Osmanlı imparatorluğunda yapılan mülki taksimata göre Selanik vilayeti, Selanik, Drama ve Serez Sancak ve mutasarrıflıklarından oluşuyordu.<sup>55</sup>

1876 Kanuni Esasi'sinin bir bölümü vilayet meselesini öne çıkarıyordu. Bu bölüm vilayet idaresinde yetki genişliği ve görev ayrılığı ilkesini kabul ederek, valinin yetki ve ödevlerini düzenlenmesine yönelikti. Bu görevler bayındırlık işleri, tarım, sanayi, ticaret, ulaştırma ve eğitimin geliştirilmesi konularını içermekteydi. Yeni vilayet nizamnamesi tasarısı 101 madde olarak 1877 yılında Meclis-i Mebusan'da görüşülüp kabul edildi. Fakat Osmanlı- Rus Savaşının etkisiyle Meclisin kapatılmış olması nizamnamesinin yürürlüğe girmesine engel teşkil etti. Bu nedenle 1864 Vilayet Nizamnamesi, Osmanlı il idaresinin esas kanunu olarak kaldı.<sup>56</sup>

19. yüzyıl valilerin misyonunda da önemli değişim yaşandığı görülmektedir. 19. yüzyılın ilk döneminde Selanik'te valilik yapanlar şehre yeterince ilgi göstermemişler,

<sup>50</sup>A. Eryaman, a.g.m. s. 144.

<sup>51</sup>H. İncelik, a.g.e., s. 210.

<sup>52</sup>Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK. 8. Baskı, Ankara 2000, s. 384.

<sup>53</sup>İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara 2008, s. 251.

<sup>54</sup>İ. Ortaylı, a.g.e., s.431.

<sup>55</sup>A.Eryaman, a.g.m., s. 144.

<sup>56</sup>Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1861 -1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 4. Baskı, 1988, s. 156.

<sup>56</sup>B. Lewis, a.g.e., s. 386,387.

özellikle Makedonya’da eşkıyaya karşı askeri operasyonların sürdürülmesiyle uğraşmışlardır. Selanik Vilayetine vali olarak atanalar, daha çok gözden düşmüş politikacılarıdır. Merkezden uzağa tayin edilmek padişahın verdiği bir ceza diye görülürdü. Tanzimat ile birlikte valilerin şehrin durumuyla ilgilenme yönündeki yeni valilik anlayışı Meşrutiyetle birlikte hızlı bir gelişim göstermiştir.<sup>57</sup>

II. Abdülhamit döneminde sarayın otoritesi çok fazla idi. Bu nedenle vali atamalarında kurumsal milliyetçilik izlerine daha fazla rastlanmıştır. Genellikle Selanik valiliğine getirilebilecek kişilerin önemsiz bahanelerle devre dışı bırakılmış insanlardan seçildiği görülmüştür. Onların yerine sarayın uygun bulduğu kişiler Valilik görevine getirilmiştir. Mutasarrıflık görevi yapan eski Mabeyin kâtibi Tevfik Bey’in Selanik’e atamasının yapılarak valilik unvanı almasının sağlanmış olması buna bir örnek teşkil etmektedir. Tevfik Bey’in başarısız geçen bir yıllık valilik sürecinden sonra, daha önce belirli mazeretlerle Selanik’e atanması engellenen kişiler bu göreve getirilmişlerdir.<sup>58</sup> 1840-1900 yılları arasında Selanik’te 44 vali görev yapmıştır.<sup>59</sup>

20. yüzyılın başında Selanik Vilayetinde görev valiler:<sup>60</sup>

Hacı Hasan Refik Paşa (Ocak1899 - Mayıs 1901)

Biren Mahmud Tevfik Bey (Mayıs1901 - Mayıs 1902)

Hasan Fehmi Paşa(2. kez) (Mayıs 1902 - Eylül 1904)

Şerif Mehmet Rauf Paşa (Eylül1904 - Ağustos 1908) .

Osmanlı Devleti bu dönemde, eyaletlerdeki her türlü askerî ve mülkî yetkililere emir verme ve teftiş etme yetkisine sahip, kendileri de doğrudan padişaha veya Bâb-ı Âli’ye karşı sorumlu olma yetkisiyle Umûmî Müfettişlere görev vermeye başlamıştır. 1 Aralık 1902 tarihli bir kararnameyle Sultan II. Abdülhamit, Hüseyin Hilmi Paşa’yı, Berlin Muahedesi’nden beri beklenen ıslahatları yapması şartıyla Selanik, Manastır ve Kosova

<sup>57</sup>A. Eryaman, a.g.m. s. 150.

<sup>58</sup>M. Değirmendere, a.g.m, s. 109.

<sup>59</sup>Turan Akıncı, *Selanik*, Belge yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 61.

<sup>60</sup>[https://ipfs.io/ipfs/QmR1gzPYUwxEUWHbeRggZzfYy5Fxs8Qc7hXUUnJQwxrZq/wiki/Selanik\\_Eyaleti.html](https://ipfs.io/ipfs/QmR1gzPYUwxEUWHbeRggZzfYy5Fxs8Qc7hXUUnJQwxrZq/wiki/Selanik_Eyaleti.html)

vilâyetlerinden oluşan “Vilâyet-i Selâse” Umumî Müfettişi olarak tayin etmiş, Paşa’ya yardımcı olarak da, askerî ve sivil müşavirler görevlendirmiştir.<sup>61</sup>

## b. II. Meşrutiyet Dönemi

II. Meşrutiyet ilan edilmesiyle birlikte Selanik Vilayeti, Osmanlı Devleti’nin idari teşkilatlanması içerisinde sancaklar ve sancaklara bağlı kazalardan oluşmaktaydı. Bu idari yapılanmaya göre Selanik Vilayeti; Merkez Sancağı başta olmak üzere, Siroz Sancağı, Drama Sancağı ve Taşoz Sancağı olmak üzere dört sancaktan oluşmaktaydı.

Merkez Sancağı; Ksendire, Karaferye, Yenice-i Vardar, Vodina, Lankaza, Gevgili, Avrethisar, Doyran, Usturumca, Tikveş, Katrin, Aynaroz, Karacaabad kazalarından oluşmaktaydı.

Siroz Sancağı; Menlik, Zihne, Razlık, Petriç, Demirhisar, Cuma-i Bala, Nevrekep olmak üzere toplam yedi kazadan oluşmakta idi.

Drama Sancağı da, Kavala, Sarışaban, Pravişta, Rubcoz olmak üzere dört kazadan oluşuyordu.

Taşoz, Selanik Vilayeti’ne bağlı bir sancak statüsündeydi.

**Tablo1.** 1326 (Hicri)/(1908/1909) Senesi Devlet Salnamesine Göre Selanik Vilayeti’nin Teşkilat Yapısı<sup>62</sup>

Sancak	Kaza
Selanik	Kesendire, Karaferye, Yenice-i Vardar, Vodina, Lankaza, Gevgili Avrethisar, Doyran, Usturumca, Tikveş, Katrin, Aynaroz Karacaabad
Siroz (Sınıf 1)	Merkez Kaza, Menlik, Zihne, Razlık, Petriç, Demirhisar Cuma-i Bala Nevrekep
Drama (Sınıf 3)	Merkez Kaza, Kavala, Sarışaban, Pravişta, Rubcoz,
Taşoz	-

Tablodan da anlaşılacağı gibi Taşoz, Selanik Vilayetine bağlı bir sancak olarak belirtilmiştir.

<sup>61</sup>Mustafa Alkan, “Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. Cilt, Sayı:1, Mart 2015 Beşeri Bilimler Sayısı, s.248.

<sup>62</sup> A.Eryaman, a.g.m. s. 146.



**Tablo2.1326** (Rumi)/(1910/1911) Senesi Devlet Salnamesine Göre Selanik Vilayeti'nin Teşkilat Yapısı <sup>63</sup>

<b>Sancak</b>	<b>Kaza</b>
Selanik	Kesendire, Karaferye, Yenice-i Vardar, Vodina, Lankaza, Gevgili Avrethisar, Doyran, Usturumca, Tikveş, Katrin, Aynaroz Karacaabad
Siroz (Sınıf 1)	Merkez Kaza, Menlik, Zihne, Razlık, Petriç, Demirhisar Cuma-i Bala Nevrekop
Drama (Sınıf 2)	Merkez Kaza, Kavala, Sarışaban, Pravišta, Rubcoz, Taşoz

Tablodan anlaşılacağı gibi 1908-1909 yılları arasında Taşoz Selanik vilayetine bağlı bir sancak iken 1910-1911 yılları arasında Vilayete bağlı Drama Sancağının bir kazası durumuna getirilmiştir.

1908'de Meşrutiyet'in ilanı ve Kanuni Esasi'nin tekrar yürürlüğe konması, il idaresinde yetki genişliği ve görev ayrılığını ön gören 108. maddesinin uygulanması sorununu ortaya çıkardı. Uzun incelemeler sonucunda 1910 yılında Meclise kanun tasarısı sunuldu. Kanun 26 Mart 1913'te kabul edildi. 108. Maddenin amacı; Valiye düzeni korumak, bayındır işlerini yürütmek ve mahalli işleri etkinlikle yönetmek konusunda yetki ve takdir hakkı vermektir.<sup>64</sup>

Meşrutiyetin ilan edilmesinin hemen ardından Selanik Vilayeti içinde de sık sık vali değişimine gidildiği görülmektedir. Selanik Valisi Nazım Paşa bu dönemde Edirne valiliğine tayin edilerek yerine Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi Reisi Daniş Bey Selanik'e vali olarak atanmıştır. Daniş Bey'in Selanik'te bir yıl kalmasının ardından vali değişimine gidilmiş, Selanik valiliğine mahkeme-i temyiz azasından İbrahim Bey tayin edilmiştir. Selanik Vilayeti'nin önemli bir konumda olması sebebiyle yeniden vali değişikliğine gidilmiş ve önceden Saruhan Sancağı mebusu olan Hüseyin Kazım Bey yaptığı çalışmalar ile halkın güvenini kazanmış olmasından dolayı Selanik Vilayetine vali olarak atanması uygun görülmüştür. Hüseyin Kazım Bey bu görevde kısa bir süre kalmış, Selanik Vilayeti için

<sup>63</sup> A. Eryaman, a.g.m. s. 147.

<sup>64</sup> B.Lewis,a.g.e., s. 387.

yeniden vali değişimine yapılmıştır. 21 Ağustos 1912 tarihinde çıkan bir kararla Selanik Vilayeti valiliğine Selanik eski valisi Daniş Bey yeniden atanmıştır. Daniş Bey'in ardından Selanik Vilayeti'nin uzun müddet vekâleten idaresi mümkün olamayacağı gerekçesi ile Sivas eski valisi Nazım Paşa tayin edilmiştir.

**Tablo 3.** İkinci Meşrutiyet Dönemi Selanik Vilayeti Valileri <sup>65</sup>

Vali	Göreve Geliş Tarihi
Daniş Bey	12 Recep 1326/(10 Ağustos 1908)
İbrahim Bey	29 Şaban 1327/(15 Eylül 1909)
Hüseyin Kazım Bey	19 Cemaziyülevvel 1330/(6 Mayıs 1912)
Daniş Bey	8 Ramazan 1330/(21 Ağustos 1912)
Nazım Paşa	8 Şevval 1330/(20 Eylül 1912)

Yirminci yüzyıl başlarında Makedonya patlamaya hazır bir bomba gibidir. Selanik bu noktada önemli bir yere sahiptir. Görünüşte Selanik bir Osmanlı vilayet merkezidir, fakat devlet burada etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Yabancı konsolosların her biri birer vali gibi davranmaktadır. Rum ve Bulgar komitacıları, şehrin ana caddelerinde rahatlıkla ellerinde silahlarla dolaşmaktadırlar. Sık sık şehirde patlamalar duyulmaya başladığı gibi, adam kaçırmalar da görülmeye başlamıştır. Demiryollarının, köprülerin, gaz depolarının uçurulması artık çok fazla şekilde görülmektedir.<sup>66</sup> Bu dönemde 15 Şevval 1330 ( 27 Eylül 1912) tarihinde yayınlanan Hikmet gazetesinde ifade edildiği gibi sık sık trenlerin bombalandığı haberleri gazetelerde yerini almaya başlamıştır. Selanik- İstanbul seferini yapmakta olan trenin bombalandığı ve hafif yara aldığı ve yoluna devam ettiği tarzında yazılar bu dönemde görmek olası bir haber haline gelmiştir.<sup>67</sup>

<sup>65</sup>A. Eryaman, a.g.m., s. 148-150.

<sup>66</sup>Esat Can-Salih Okumuş, *Necatî Cumalî'da Rumeli Coğrafyası*, 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi – Edirne, s. 1272.

<sup>67</sup> Hikmet, 1. Sene, 25 numara, 15 Şevval 1330.

### c. Belediye Hizmetleri

Belediye hizmetleri açısından Selanik, Beyrut, İzmir gibi yerlerde Belediye idareleri 1877 Belediye Kanunu çıkmadan çok önce, Vilayet Nizamnamesi hükümlerine dayanılarak kurulmuştur. Osmanlı taşra şehirlerinde modern belediye örgütlenmesi 1864 Vilayet Nizamnamesi ile başlamıştır. Bu nizamname ile liva ve kaza merkezlerinde seçimli üyelere oluşan belediyeler meclisi kurulmuştur.<sup>68</sup>

1854 yılında Fransa'nın örnek alınmasıyla oluşturulan Belediye hizmetleri Selanik'te 1869 yılından itibaren kendini göstermeye başladı.<sup>69</sup> Bu tarihten itibaren Osmanlı Devletinde batı tarzında belediye hizmetleri sunulmaya çalışıldı. Selanik'te belediye hizmetlerinin oluşmasına bağlı olarak gerek merkez idare gerekse Selanik'teki yerel idareler el birliği ile çalışarak modern bir Selanik yaratmaya çaba gösterdiler. Bu çerçevede Selanik, Osmanlı'nın batıya açılan yüzü oldu. Bu maksatla Selanik'e gönderilen yöneticilerde özel olarak seçilmişler ve yine bu kişiler Selanik'e önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Bu kişiler gerek idari yapının şekillenmesi gerekse eğitim ve kültür alanında yaptıkları çalışmalarla Selanik'e büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Fakat bunun yanı sıra Osmanlı Devleti idari kontrolü sağlamak amacıyla görevlendirdiği idarecileri bu bölgede uzun süre tutmamıştır. Bu dönemde Belediye başkanları valiler tarafından atanmıştır.

**Tablo 4.** 1908-1912 Dönemin Belediye Başkanları<sup>70</sup>

Belediye Başkanları	Görev Süreleri
Kaptancı Ahmet Efendi	( 1907-1908)
Osman Efendi	(1908)
Hulusi Bey	(1908)
Osman Sait Efendi	(1908-1909)
İsmail Efendi Bey	(1909-1910)
Tevfik Efendi Bey	(1910- 1912)

<sup>68</sup>İ. Ortaylı, a.g.e., s.437, 438.

<sup>69</sup>T. Akıncı, a.g.e, s. 61.

<sup>70</sup>T. Akıncı, a.g.e, s. 86.

#### d. Şehirleşme ve Mimari Yapı

Selanik, 1387 yılında I. Murat'ın padişahlığı döneminde Çandarlı Halil Paşa'nın kuşatması sonrasında Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Daha sonra 1402 Ankara Savaşından yenik çıkılması üzerine şehir Bizans'ın kontrolüne girdi. II. Murat tarafından ikinci kez 1430 yılında Osmanlı Devleti toprağı haline getirilen şehri bu tarihten itibaren Türk-İslam kültürünün etkisi altında kalmaya başladı. II. Murat şehrin tam merkezinde büyük çifte bir hamam ve tüccarlar için büyük bir han inşa ettirdi. II. Murat aynı zamanında dedesine ait tepedeki kaleyi de (Yedi Kule) yeniden inşa ettirdi ( 1431)<sup>71</sup>. Şehrin sahil kesimine Rumlar yerleştirilirken, Müslüman halk surlara yakın yerlere yerleştirildiler. Şehrin Müslüman bir devletin eline geçmesinden sonrada Aziz George Bazilikası, Ayasofya Kilisesi, Aziz Demetrius Bazilikası ve Aziz Minas Kilisesi ibadetlerine devam ettiler.<sup>72</sup> Şehirde Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren abidevi yapılar inşa edilmeye başlandı.<sup>73</sup>

Osmanlı Devleti'nin Selanik'e yerleşmesiyle birlikte şehirde çok sayıda cami, medrese, tekke, zaviye inşa edilmiştir. Çeşitli dönemlerde inşa edilen bu yapılar arasında; Yedikule Hisarı (1430), Beyaz Kule (1560), Bedesten Çarşısı (1460), Hamza Bey Camii (1468), Alaca İmaret Camii (1484), Hortaçlı Süleyman Efendi Camii (1590), Çıfıtlar Hamamı(1528), Selanik Mevlevihanesi (1615), Sultani İdadisi (1887), Selanik Hükümet Konağı (1891), Hamidiye Camii (1902), Hamidiye Hastanesi (1902), Modiano Köşkü (1906), Selanik Bankası (1903), Casa Bianca Köşkü (1912) yer almaktadır.

Selanik, kurulduğu MÖ 316 yılından 19. yüzyılın son çeyreğine dek surlarla çevrili bir şehir görüntüsü sergilemiştir. Şehrin surlarla çevrili olması nedeniyle 1870'lere kadar morfolojik yapısında önemli bir değişim göze çarpmamaktadır. Sıkışık ve ahşap ağırlıklı şehir dokusu içinde yangınlar bölgeyi tehdit eden önemli bir unsur olduğu için, yangına karşı mücadele Osmanlı yöneticilerini asırlarca uğraştıran bir konu olmuştur<sup>74</sup>.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti birçok alanda olduğu gibi şehirleşme kültürü açısından da dönüşüm yaşamıştır. 19. yüzyılda Avrupa'yı etkisi altına alan ekonomik faaliyetler Osmanlı Devleti'ni de farklı iş kollarına yönlendirdi. Bu yeni iş alanlarının oluşmasında bir

<sup>71</sup> M. Keil, a.g.m, s. 353.

<sup>72</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 149.

<sup>73</sup> M. Keil, a.g.m., s. 353.

<sup>74</sup> <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=408&RecID=4149>

takım etkenler kendini göstermekteydi. İlk zamanlarda, şehrin çevresiyle olan ilişki biçimi ve haberleşme kanallarındaki farklılıklar bu değişimi gözler önüne sermeye başladı.

Avrupa şehirlerinde olduğu gibi, Osmanlı şehirlerinde de, gerek içte gerek dış ilişkilerde buharlı gemiler ve demiryolları önemli bir yer edinmeye başladı. Artık haberleşmede sadece askeri alanlar ön planda tutulmuyor, tüm topluma açık posta sistemi oluşturuluyordu. Bu yeni ilişki kanalları, merkezde yeni istasyon binaları, yeni rıhtımlar ve yeni postane binaları anlamına geliyordu. Bunun yanı sıra, İmparatorlukta dış ticaret ve yabancı sermayeye duyulan ihtiyaç bankacılık sektörünün oluşmasına neden oldu. Bu durum, bankaların şehirlerin belirli bir kesiminde toplanmalarına neden olmuştur. 19. Yüzyılın getirdiği en önemli alanlardan biri bürokratik yaşamın değişimi olarak değerlendirilebilirdi. Bürokratik işlemler artık Osmanlı şehir merkezlerindeki devlet dairelerinde görüşülmesini gerekli kılıyordu. Bu durum şehirlerin düzenlenmesini gerekli kılıyordu.

Tanzimat'ın etkisiyle oluşan şehirleşme anlayışındaki değişimin en önemli unsurlarından biri ise ekonomik ilişkiler içinde Batı kültürüne yönelmenin getirdiği tüketim kalıplarının ve yaşam biçiminin ortaya çıkardığı kuruluşlardır. Lüks tüketim dükkânları, tiyatrolar, eğlence yerleri, kafeler<sup>75</sup> vb. artık insanların tercih ettiği yerler olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Selanik, 1839 Tanzimat Fermanının yayınlanmasının ardından büyük reformların ortaya konduğu bir şehir görüntüsü sergileyecektir. Bu bağlamda ilk ciddi çalışmaların 1859 yılında Sultan Abdülmecit'in şehri ziyareti zamanında kendini göstermeye başladı. Sultan Abdülmecit 1859 yılı Temmuz ayında İstanbul'dan ayrılarak Selanik'i de içine alan bir gezi gerçekleştirmişti. Padişahın Selanik'te ilk ziyaret ettiği yer Beyaz Kule olmuştu<sup>76</sup>. Bu ziyaret, Sultan IV. Mehmet'in 1669 yılında Selanik'te kışlamasından sonra Selanik'e yapılan ilk Padişah ziyareti idi. 19. yy. boyunca Selanik'e yapılmış tek Seyâhat-i Hümâyûn olma özelliğini taşıyan bu ziyaretten sonra, Tanzimat'ın Selanik üzerindeki güçlü etkisi bir kez daha hissedilmiştir. Sultan Abdülmecit'in ziyareti ile altı çizilmiş olan Selanik'in Osmanlı

---

<sup>75</sup> İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.882.

<sup>76</sup> Diren Çakılcı, Unutulmuş Bir Seyâhat-i Hümâyûn: Sultan Abdülmecid'in Selanik Ziyareti, *Tarih Dergisi*, Sayı. 65, İstanbul 2017, s.75.

Devleti için mevcut önemidir.<sup>77</sup> 1911 yılında Sultan V. Mehmet Reşat tarafından gerçekleştirilen ziyaret ise Selanik'e yapılmış son seyahat olacaktır.

Tanzimat dönemiyle başlayan yenileşme sürecinde Selanik'te kentsel dönüşümün özellikle kamu binalarında ortaya çıktı. 1859 yılında Osmanlı Devleti padişahı Sultan Abdülmecit Selanik'i ziyareti sırasında padişahı konuk edecek herhangi bir kamu binasının olmadığı görülmüştü. Bunun üzerine Sultan Abdülmecit için Beş Çınar denilen mevkide çadır kurulmuştu. Selanik'te padişahın gelişiyle birlikte büyük bir çalışma başlamış, Padişahın yol güzergahında yer alan tüm yollar, bir çok dükkan ve cumbalı yapıların yıkılmasıyla genişletmeye başlanmıştı. Sultanın geçeceği yolların yakınındaki sokaklara kaldırım döşenmişti. Yahudi cemaati bile dini binalarını temizleyip, eski yapılarını tamir ettiler.<sup>78</sup> Bu düzenlemelerin yapılması sürecinde Selanik'te modern yapıların ve hatta kamu binalarının yeterince olmadığını görüldü. Bunun neticesi olarak İtalyan Mimar Vitaliano Poselli kamu binalarını yapmak için devlet tarafından görevlendirildi<sup>79</sup>.

Sultan Abdülmecit, bölgede yüzyılın ilk yarısına nazaran daha müreffeh ve daha modern bir şehrin oluşturulmasında önemli rol oynayacaktır. Bu bağlamda, Sultan Abdülmecid'in "*Bu şehir oldukça gelişecek*" sözü hayat bulacak, 19. yüzyılın son çeyreğinde Selanik şehri Osmanlı Devleti'nin ve bilhassa Rumeli'nin parlayan yıldızı haline gelecektir.<sup>80</sup> Abdülmecit'in padişahlığı döneminde Selanik'te ticari faaliyetlerin geliştiği, nüfusun arttığı ve hatta yabancı yatırımcıların çoğaldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti zamanında Selanik, surlar içerisinde sınırlı kalmıştı. Surlar doğu'da Beyaz Kule'den Hisar'a, batıda Hisar'dan mahkeme binasının da yer aldığı yerden Vardar Kapısı ve Agiu Dimitriu caddesine kadar uzanmaktaydı. 1867 yılından itibaren surların bir kısmının tahrip olması üzerine şehir doğu ve batı yönünde gelişme göstermeye başlayacaktır.<sup>81</sup>

1869 yıllarında Selanik'e vali olarak atanan Sabri Paşa ile birlikte, şehirleşme ileri seviyesine ulaşacaktır. Sabri Paşa limanın deniz tarafındaki surlarını yıktırmasıyla başlayan ve

<sup>77</sup> D. Çakılcı ,a.g.m., 82-85.

<sup>78</sup> Alexandra Yerolympos, "Kozmopolit bir kentleşme"; *Selanik 1850-1912*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 200.

<sup>79</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 75.

<sup>80</sup> D. Çakılcı ,a.g.m.,s. 87.

<sup>81</sup> Vasilis Dimitriadis, *Bir Evin Hikayesi( Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler)*; Çeviren Gülsün Aksoy- Aivali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016, s.7.

özellikle ulaşımı kolaylaştırıcı önlemleri ardı sıra uygulaması modern şehir yapısının oluşmasında etkin rol oynamıştı. Vali Sabri Paşa'nın girişimiyle surlarından kurtulan Selanik, dışa doğru büyümeye başlayacaktı. Aynı yıl Selanik Belediyesi faaliyete geçecekti. Surların yıkımı, sur içi eski şehir ile şehir dışında oluşmakta olan mahalleler arasında geçiş imkânlarını da beraberinde getirecekti.<sup>82</sup>

Selanik Belediye binası 1869 yılında kuruldu. İlk Belediye başkanı ise Süleyman Sudi Bey'dir.<sup>83</sup> 1869'da kurulan belediye ile beraber değişen şehircilik anlayışı Selanik'i yavaş yavaş yeni bir çehreye kavuşturmuştur<sup>84</sup>. Şehrin limanında başlayan rıhtım inşasıyla beraber, Selanik'i Avrupa'ya bağlayan demiryolu ağının kurulması bu değişimin en önemli adımları olacaktır. Selanik 1870'lerden itibaren rıhtım sayesinde yeni bir çehreye de kavuşmuş oldu. Yeni kurulan oteller, kafeler, birahaneler, işletmeler ve bankalar Osmanlı Devletinin liman şehirleşmesinde sık sık görülen bir hal olarak karşımıza çıkmaya başladı.

1879 yılında itibaren ilk kez şehrin antik çevresinin dışına çıkmasına izin verilir ve doğu surları yıkılır.<sup>85</sup> 1888 yıllarıyla beraber Belediye Selanik şehri için bir şehir planı yayınladı. Fakat bu dönemler Selanik'te çok sık yangınlar görülmeye başlamıştır ki bu yangınların en büyüğü 1890 yılında meydana gelecektir. Yangın bir rakı tüccarının evinde başlamış ve kentin büyük bir bölümünü harap etmiştir. Şehrin rıhtım ile Vardar Caddesi arasında kalan ve ağırlıklı olarak Yahudi mahallelerinden oluşan yaklaşık 20 hektarlık bir alan yangında yok olmuştur. Bu yangınla beraber Selanik modern yapı stiline uygun olarak yeniden inşa edilecektir. 1.200'den fazla binanın hasar gördüğü yangını takip eden üç yıl içinde mal sahiplerine yangın yeri düzenlemesine ilişkin parsel taksimi yapılmış, Yahudi vatandaşlar için cemaatin ileri gelenlerinin ve yurt dışındaki Yahudilerin yardımlarıyla sur dışında Vardar, Hirsch ve Kelemeriye mahalleleri kurulmuştur. Yeni kurulan mahalleler ve yeniden düzenlenen bölgede, nizamnameler uyarınca ızgara planlı bir yerleşim dokusu oluşturulmuştur. Şehir merkezinde ise, düzgün ve yaklaşık eşit büyüklükte dikdörtgen planlı

---

<sup>82</sup> Meropi Anastasiadou, *Selanik 1830-1912*, Çeviren: Işık Ergüden, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 122, İstanbul Kasım 2001, s. 129.

<sup>83</sup> A. Yerolympoş, a.g.m., s. 203.

<sup>84</sup> Ayşe Eryaman, "İkinci Meşrutiyet Yıllarında Selanik Tramvayı", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Yaz 2016, s158.

<sup>85</sup> A. Yerolympoş, a.g.m., s. 203.

yapı adaları etrafında 3-4 katlı kâgir yapılar inşa edilmiş ve ana caddelerin genişliği 12-18 metreye çıkartılmıştır.<sup>86</sup>

Bir taraftan yangınlarla mücadele verilen Selanik'te 1888 yılında muslukların doğrudan evlere bağlı olduğu çok az ev bulunuyordu.<sup>87</sup> Osmanlı Devleti tarafından 1890'da Belçikalı Compagnie Ottomanedes Tramways de Salonique (Osmanlı Selanik Su Şirketi) verilen ihale ile şehre ve evlere su gelecektir. Şehir, 1893 yılında içme suyu şebekesine kavuştu. 20. Yüzyılın başında suların evlerde yaygınlaşmaya başladığı ve abone sayısının 2085'e, 1907'de 4378'e ve 1911 yılında ise 7141'e ulaştığı görülmektedir<sup>88</sup>. Şehir 1307(1890) hicri senesinden itibaren gazla aydınlatılmaya başlanır<sup>89</sup>. Bununla beraber şehrin çehresinin değişimine de önem verilmeye başlandı. Ana yollara taş döşenmeye başlandı. Belediyeler tarafından Umumi tuvaletler<sup>90</sup> oluşturuldu. Tuvaletlerin varlığı Belediyelerin kamu sağlığına verdikleri önemi göstermesi açısından önemliydi. Bu yüzyılda Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nun şehirleşme alanındaki siyasi reformlarının laboratuvarı niteliği kazanmıştır.<sup>91</sup> Şehrin her tarafına ağaçlar ve çiçekler dikilerek toz ve çamura karşı önlem alınmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra Selanik'in sokaklarında artık çeşmeler ve saat kuleleri<sup>92</sup> yerini almaya başlamıştı.

Girişilen bu yeni şehircilik anlayışının Selanik'e getirdiği en önemli sonuçlardan biri de tramvay olmuştur. Selanik'e tramvayın gelmesi Compagnie Ottomanedes Tramways de Salonique'nin, 1889 yılında, atlı tramvay işletme ve tesis imtiyazını alması ile başlamıştır. Selanik Tramvay Şirketi 11 Eylül 1889 tarihinde 50 sene müddetle kurulmuştu<sup>93</sup>. Selanik'teki bu tramvaylar ilk etapta, Hamidiye mahallesini ve şimendifer istasyonlarını şehre bağlayan 11 kilometrelik çifte hat üzerinde işletilmekteydi<sup>94</sup>. Şirketin ahırları ve büroları şehrin iki ucunda, Beş Çınar mevkiinde ve Kırlar mahallesindeydi. 60 araba ve 160 at bu ahırlarda durmaktaydı. Burada 120'den fazla memur, kontrolör, arabacı v.s çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti tarafından 1899 yılında İngiliz şirketine tramvayların

<sup>86</sup> <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=408&RecID=4149>

<sup>87</sup> M. Anastasiadou, a.g.e, s. 77.

<sup>88</sup> M. Anastasiadou, a.g.e, s. 148.

<sup>89</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 538.

<sup>90</sup> M. Anastasiadou, a.g.e, s. 140.

<sup>91</sup> A. Eryaman, a.g.m., s.159.

<sup>92</sup> M. Anastasiadou, a.g.e, s. 143.

<sup>93</sup> A.Eryaman, a.g.m., s.159,160.

<sup>94</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 538.



elektrikle işletilmesi konusunda imtiyaz verildi. 1907 yılında tramvayların elektrik işletilmesi konusunda çalışmalar başlatılmış, 1908 yılında da açılışı gerçekleştirilmiştir<sup>95</sup>.

### e. Mimari Değişim

1870'li yıllarda, bir yandan şehirlerde arsa değerinin artması, öte yandan toprak üzerinde özel mülkiyet kurumunun oluşturulması anlayışı imar faaliyetleri için bir engel oluşturmaya başlayınca, 1873 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk istimlâk kanunu çıkarılmıştır. Ardından çıkarılan 1882 tarihli Ebniye Kanunu Osmanlıların ilk imar kanunu olarak tarihte yerini almıştır. Bu kanunla 1864 tarihinde yürürlüğe giren Ebniye ve Turuk Nizamnamesini kaldırılıyor ve oldukça kapsamlı yeni hükümler getiriliyordu. Kanun, belediyelerin açacakları sokakların, yolların, çevrelerinin haritalarını yaptırmasını ve halka ilanını öngörüyordu. Ayrıca belediyeler yangın yerlerinin haritalarının yaptırılması görevi ile yükümlendiriliyordu.<sup>96</sup> Bu kanunların çıkarılmasını diğer kanunların oluşturulması takip etti.

Mimar Vitaliano Poselli Osmanlı Devleti tarafından kamu binalarını inşa etme işini üstlenmesinin ardından ilk aşamada üç devlet binası tasarladı. Bu binalar, Sultani(1887), Vilayet Binası (1891) ve Üçüncü Kolordu karargâhı (1903) idi.

19. yüzyılda Selanik Hükümet Konağı'nın 1813-14 yıllarında inşa edildiği bilinmektedir<sup>97</sup>. Geçirdiği birçok badireden sonra Konağın 1891 yılında tekrar inşasına karar verilmişti. 1894 yılında tamamlanan konakta bir taraftan Osmanlı izlerine rast gelirken diğer taraftan dönemin modern mimarisinin etkisi altında da kaldığı gözlemlenmiştir. Bu binalar modern mimari ile yapılan ilk binalardı.<sup>98</sup> Ardından Poselli tarafından cemaatler için ibadethaneler inşa etti. 1907 yılında Frenk mahallesinde Selanik Bankasını inşası gerçekleşti<sup>99</sup>. İtalyan mimar başta Allatini ailesi için olmak üzere birçok köşke imza attı.

Selanik 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devletinin en Avrupai şehri görüntüsüne kavuşmuştu. Fakat 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşları şehri bu görüntüsünden bir hayli uzaklaştırıyordu.

---

<sup>95</sup> A.Eryaman, a.g.m. 159- 161.

<sup>96</sup> İ. Tekeli, a.g.m., s. 886,887.

<sup>97</sup> C. İ Gençer, a.g.t., s. 175.

<sup>98</sup> Vassilis Colonas, "Kozmopolit bir Kentleşme" *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları,1. Baskı, İstanbul 2014, s. 211.

<sup>99</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 75.

Şehrin modernleşen yüzüyle beraber depolar, antrepolar, tren istasyonları, gümrük binaları oluşturulmaya başlandı. 1911 yılında Mühendis Eli Modiano'nun yaptığı Gümrük binası ilk betonarme bina olarak inşa edildi.<sup>100</sup> Selanik'in değişen dış görünüşünün yanı sıra içyapısında da değişiklikler görülmeye başlandı.

Mimari anlamda değişimin bir göstergesi de ibadethanelerin modern tarzda inşa edilmeye başlanması oldu. Selanik şehrinde yaşayan her cemaat için ayrı ayrı yapılan ibadethaneler toplumsal yaşamın simgeleri konumundaydı. Selanik'te, son Müslüman ibadethanesi olarak Hicrî 1319 (1901-1902) yılında yeni gelişmekte olan Hamidiye Mahallesi'nde inşa edilen Hamidiye Cami (Yeni Cami-Hürriyet Cami olarak da bilinmektedir)<sup>101</sup> idi. Döneminin en önemli yapıları arasında yerini alan camiinin mimari İtalyan Vitaliano Poselli'dir. Selanik'te çok sayıda "Saatli" anıt bulunmaktaydı. Bu saatler sadece şehri süslemek için değil, kamusal yarar sağlamak amacıyla da yapılmıştı.<sup>102</sup> Aynı zamanda bu saatler Müslüman cemaati için ibadet vakitlerini göstermek için planlanmıştır.

Şehirde 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın hemen başında ibadethanelerin yanı sıra hastaneler de inşa edilmeye başlandı. Selanik'te inşa edilen hastaneler arasında Yunan Cemaatine ait Theageneion Hastanesi, Regina Marguerita İtalyan Hastanesi (1894), Rus Hastanesi (1907), Musevi Hastaneleri<sup>103</sup> önemli hizmetlerde bulunmaktaydı. Selanik şehrinde ilk resmi hastane, 1902-1903 yılları arasında inşa edilen Hamidiye Hastanesi (Belediye Hastanesi) dir. Şehrin kuzeydoğu surlarının dışına inşa edilen hastane merkez bina ile verem ve kuduz hastalarının yattığı iki servis binasından oluşmaktaydı.<sup>104</sup>

Cemaatler tarafından oluşturulan yapılar Selanik'te 20.yüzyıla girerken modernleşmenin etkisini büyük oranda hissettirmiştir. 1902 yılında Dönme Cemaati tarafından yapılan Yeni Cami Selanik'te bir tarafta Osmanlı cami üslubunun<sup>105</sup> izlerini taşıırken diğer taraftan Rönesans ve barok mimari unsurlarını yansıtmaktaydı. 1908'de Selanik'te Yahudi Cemaati bir akıl hastanesi (Liette Noah) inşa ettirmiştir.<sup>106</sup>

---

<sup>100</sup>V. Colonas, a.g.m, s.211.

<sup>101</sup>Oya Şenyurt , "Selanik Hamidiye Cami: II. Abdülhamid Döneminde Mimaride Geleneksel Yaklaşımlar ve Oryantalizm" , *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, 2016, s.190.

<sup>102</sup> M. Anastasiadou, a.g.e., s. 143.

<sup>103</sup>V. Colonas, a.g.m , s .214-216.

<sup>104</sup>C. İ.Gençer, a.g.t , s .155.

<sup>105</sup>V. Colonas, a.g.m., s. 214.

<sup>106</sup> C. İ. Gençer, a.g.t., s. 164.

Yunan cemaati, Selanik'te Yeni-Helen mimarinin etkisi altında Neo-klasik eserler ortaya koyma çabası içindeydi. İnşa edilen yapılar arasında 1903 yılında Yunan Mimar X. Peonides'in eseri Papaphion Yetimhanesi önemli bir yer tutmaktadır.

Alliance İsrâélite Universelle ve Mission Laïque Française tarafından 1908 ve 1909 yıllarında inşa edilen Alyans Erkek ve Fransız Laik Misyonu liseleri işlevsel nitelikleriyle ön plana çıkan yapılar arasında yerini almaktadır.

Selanik'in en işlek meydanlarından olan Özgürlük Meydanı, mimarinin en gözde eserlerini yansıtır. Şehrin en gözde kahvehaneleri olan Floka ve Kristal bu bölgede varlığını ortaya koyarken, bölgenin en önemli otelleri de modern tarzın en gözde mekanları olarak karşımıza çıkmaktadır. 1908 yılında inşa edilen Splendid Palas, Selanik'te eklektizmin adeta zaferini yansıtmaktadır.<sup>107</sup>

Selanik'in konut yapıları Geç Osmanlı dönemi girift kentsel görünümünün, Paolo Giradelli'nin tanımladığı şekliyle "*Levanten Çevre*"nin tipik ifadeleriydi.<sup>108</sup>

1912 yılında Selanik'te sayıları 33'ü bulan fabrikalar da mimarideki değişimin bir göstergesi olarak görülmekteydi. Metalik iskelet yapısı, içi oyuk tuğlaların kullanımı, serbest plan anlayışı ve tepeden aydınlatma gibi kavramlar ilk kez bu dönemde kullanılmaya başlandı.<sup>109</sup>

Selanik şehrinde 1917 yılında çıkan yangın mimari alanda da önemli bir kayıp olarak görülmektedir. Yangın esnasında birçok yapı harap olmuş ve yangınla beraber Osmanlı etkisinin şehirde büyük oranda yok olmasına neden olmuştur.

---

<sup>107</sup>V. Colonas, a.g.m. , s.216—218.

<sup>108</sup> Emiliano Bugatt, " Selanik ve İzmir, Kentsel Kimliğin İnşası ve Yeniden Yapılanması", *Tanıdık Bir Kent: Selanik BETONART* | KIŞ 2010, s.55.  
([https://www.academia.edu/3011889/Bugatti\\_Selanik\\_ve\\_%C4%B0zmir\\_Kentsel\\_Kimli%C4%9Fin\\_%C4%B0n%C5%9Fas%C4%B1\\_ve\\_Yeniden\\_Yap%C4%B1lanmas%C4%B1](https://www.academia.edu/3011889/Bugatti_Selanik_ve_%C4%B0zmir_Kentsel_Kimli%C4%9Fin_%C4%B0n%C5%9Fas%C4%B1_ve_Yeniden_Yap%C4%B1lanmas%C4%B1))

<sup>109</sup>V. Colonas, a.g.m, s.219.

## f. Önemli Yapılar

1840'lı yıllarda büyük bir bölümünün surlarla çevrili olduğu Selanik şehrinde kale bedenlerinin çevresi 7 bin metreydi. 1700'lü yıllarda şehri çevreleyen kırk kuleden 19. Yüzyılda sadece bir kaçı kalabilmiştir. Dönemin en önemli yapılarından biri olan Beyaz Kule (Yeniçeri Kulesi) bu yüzyıla gelebilen önemli yapılar arasında yerini almıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında sahilleri korumak için Selanik'te deniz surlarının doğu ucunda inşa edilmiştir. 1535-36 yıllarında tamamlanan bu yapı Beyaz Kule (Lefkas Pyrgos) olarak bilinmektedir. Burc 20. yüzyılda şehrin sembolü haline gelmiştir<sup>110</sup>. Beyaz Kule, Eski Selanik surlarının bir burcudur. Selanik surlarının şehrin doğu tarafından sahil surlarıyla birleştiği köşede yükselmektedir. Beyaz Kule denildiği gibi, Yeniçeri Kulesi veya Kan Kulesi isimleriyle de anılmaktadır. Osmanlıların, bu kuleyi kesin bir delil bulunmamakla birlikte İtalyan mühendisi Venecmanos'a yaptırdığı düşünülmektedir. Kule, Osmanlı Devleti'nin Selanik'te hakimiyeti sürecinde bir cezaevi olarak kullanılmıştır<sup>111</sup>. 1826 yılında Padişah II. Mahmut tarafından Yeniçerilerin boğazlanmasına şahit olan kule bu olayın etkisiyle Kanlı Kule olarak da bilinmektedir.<sup>112</sup> Mimar Sinan tarafından bakımı yapılan kulenin 30 metre genişliği, 70 metre çapı vardır. 6 kattan<sup>113</sup> oluşan kule bugün müze olarak kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti, Selanik'e Türkleri yerleştirmeye başladığı tarihten itibaren bölgeye hamam, cami gibi yapılar inşa etmiştir. Bu hamamlardan günümüze sadece Sultan Murat Hamamı, Yeni Hamam, Halil Ağa Hamamı ve Buğluca Hamamı kalabilmiştir.<sup>114</sup>

Ayasofya Camii, Ayasofya (Agia Sofia) Kilisesi, şehir Osmanlı idaresine geçtikten sonra camiye çevrilmiş ve minber, mihrap, minare, son cemaat yeri gibi ekler ilave edilmiştir. 16. Yüzyılda camiye çevrildiği düşünülen Ayasofya ve 1912 Balkan Savaşı'na kadar cami olarak devam kalmıştır.<sup>115</sup>

Selanik Hamidiye Cami, Yahudilikten İslamiyet'e dönen varlıklı ailelerin yaşadığı Hamidiye Mahallesi'nde ikamet eden ve sonradan İslamiyet'i kabul eden zengin fes tüccarı

---

<sup>110</sup> M. Keil, a.g.m., s. 354.

<sup>111</sup> İsmail Bıçakçı, "Selanik'te Türk Mimari Eserleri" ,*Balkanlar'da İslam Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğler*, Sofya, 21-23 Nisan 2000, s. 434.

<sup>112</sup> M. Anastosiadou, a.g.e, s. 42.

<sup>113</sup> Haluk Dursun , " Selanik Derununa Aşına Olmak" *Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 25.

<sup>114</sup> İ. Bıçakçı, a.g.e., s. 435

<sup>115</sup> İ. Bıçakçı, a.g.e., 441.

Ahmet Kapancı tarafından planları İtalyan mimar Vitaliano Poselli'ye çizdirilerek inşa ettirilmiştir<sup>116</sup>. II. Abdülhamit Döneminde<sup>117</sup> inşa edilen cami 1963 yılından itibaren Arkeoloji Müzesi ek binası olarak işlev görmektedir.<sup>118</sup>

Hortac camii, Roma imparatoru Galerius tarafından 305 yıllarında inşa edilen yapı, pagan kültürünü yansıtmaktadır.<sup>119</sup> Selanik'te Hristiyan inancının oluşmaya başlamasıyla birlikte kiliseye çevrilen yapı Osmanlılar döneminde cami olarak kullanılmıştır. Cami günümüzde minaresi ayakta kalan tek yapı olma özelliğine sahiptir.

Allatini Köşkü, 1899<sup>120</sup> yılında İtalyan mimar Vitaliano Poselli tarafından yapılmıştır. Sahibi olan Allatini ailesi Selanik'in ileri gelen zengin tüccar ailelerinden biridir. 4 katlı bina Selanik'in en güzide yerlerinden olan Yalılar mahallesinde bulunmaktadır. 31 odası bulunan köşk 14.000 liraya mal edilmiştir. 40.bin metrekarelik alana sahip olan köşk<sup>121</sup>. 31 Mart Vakası sonrası tahttan indirilerek sürgüne Selanik'e gönderilen Sultan II. Abdülhamit'in 1909-1912 yılları arasında ikametgahı olarak kullanılmıştır. Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesinden sonra 1926 yılında üniversite olarak kullanılan köşkün, II. Dünya savaşında 1940-1941 yılları arasında hastane olarak kullanılmıştır.

### **Mustafa Kemal'in Evi :**

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Selanik'te dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini burada alan Atatürk, daha sonra Manastır ve İstanbul'a gelerek Yeni Türkiye Devletinin Emperyal güçlere karşı başlattığı savaşın önderi olmuş ve modern bir Türk Devleti kurmuştur.

Mustafa Kemal'in baba tarafından soyu Anadolu'nun Türkleşmesinde de önemli role sahip olan “ Kocacık Türkmenleri” nden gelmektedir.<sup>122</sup> Anne tarafından soyu ise Konya Karaman'dan Rumeli'ye gelen ve bu nedenle “Konyarlar” şeklinde anılan Yörüklerdendir.<sup>123</sup>

---

<sup>116</sup> O. Şenyurt, a.g.m, s.190.

<sup>117</sup> İ. Bıçakçı, a.g.e., s. 435.

<sup>118</sup> T. Akıncı, a.g.e., s.170.

<sup>119</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 156.

<sup>120</sup> Aydın Çakmak, *Sürgünde Bir Hakan: II. Abdülhamit'in Selanik ve Beylerbeyi Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 85.

<sup>121</sup> A. Çakmak, a.g.e., s. 85.

<sup>122</sup> Ali Güler, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Soyuna” , <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Ali-G%C3%9CLER-Mustafa-Kemal-Atat%C3%BCrk%C3%BCn-Soyu.pdf> s. 975.

<sup>123</sup> A.Güler, a.g.m., s. 991.

Anne babası 1870-71 yıllarında evlenmiştir. Çift evlenmelerinin ardından Ali Rıza Bey'in Selanik'teki ailesinin bulunduğu eve yerleşmiştir.<sup>124</sup> Bu evlilikten 6 çocukları olmuştur.

Türk halkının kalbinde önemli bir yere sahip olan Mustafa Kemal Selanik'te Rumeli Beylerbeyi Koca Kasım Paşa'nın 15. Yüzyılda yaptırdığı camiden adını alan Koca Kasım Paşa sokağındaki evde dünyaya gelmiştir<sup>125</sup>. Atatürk doğduğu ev, 1870 yılından önce Rodoslu Müderris Hacı Mehmet tarafından yaptırılmıştır. Bir bahçe içerisinde inşa edilmiş olan ev zemin üzerine iki katlıdır.<sup>126</sup> Ev 1878 yılında Ali Rıza Efendi ve eşi Zübeyde Hanım tarafından 13.500 kuruşa satın alınmıştır.<sup>127</sup> Ali Rıza Efendi'nin 1888 yılında ölümünden sonra, genç yaşında dul kalan Zübeyde Hanım, oğlu küçük Mustafa ve kızları Naciye ve Makbule ile birlikte biraz da geçim masraflarını hafifletmek üzere, bu pembe evden taşınmışlar, yanındaki daha küçük bir eve yerleşmişlerdir. Balkan harbinden sonra, Selanik Yunanlıların elinde kalmış o güne kadar Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın oturduğu ev de Lozan antlaşması hükümlerince Yunan Hükümetine devredilmiştir. Yunan Hükümeti de evi Yunanlı bir aileye satmıştır.

Cumhuriyet'in Onuncu yıl dönümü (29 Ekim 1933) dolayısıyla, Selanik Belediyesi, Türk-Yunan dostluğu ve Balkan Konferansının bir hatırası olarak, Atatürk'ün doğduğu evin çift kanatlı kapısının sağ köşesine mermer bir plaka yerleştirmiştir. Plakanın üzerinde Türkçe, Elence ve Fransızca olarak şu ibare yazılıdır; "*Türk milletinin büyük müceddidi ve Balkan ittihadının müzahiri Gazi Mustafa-Kemal burada dünyaya gelmiştir.*"<sup>128</sup>

Selanik Belediyesi evin Yunanlı sahibinden alınarak Atatürk'e hediye edilmesini kararlaştırmış ve ev, 19 Şubat 1937'de Selanik Başkonsolosluğu'na teslim edilmiştir. Evin tanzim ve teşhiri konusunda Millî Eğitim Bakanlığı'ndan bazı kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Ev için gerekli eşya İstanbul Dolmabahçe ve Topkapı Sarayları'ndan seçilerek Selanik'e gönderilmiştir. Evin bütün odaları orijinaline yakın olarak düzenlenmiştir. 10 Kasım 1953 tarihinde ziyarete açılan ev, Dışişleri Bakanlığı'na bağlıdır.<sup>129</sup>

---

<sup>124</sup> A. Güler, a.g.m., s. 1005.

<sup>125</sup> V. Dimitriadis, a.g.e , s. 9.

<sup>126</sup> <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/10073,ataturk-evleri.pdf?0>

<sup>127</sup> V. Dimitriadis, a.g.e , s. 16.

<sup>128</sup> <http://www.kultur.gov.tr/TR,96346/selanik-ataturk-evi.html>

<sup>129</sup> <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/10073,ataturk-evleri.pdf?0>

## g. Selanik Limanı

Selanik limanına ilk buharlı gemi 1836 yılında gelmişti. Levant adını taşıyan gemi İngilizlere aitti.<sup>130</sup> 1844 yılından itibaren Selanik-İstanbul Kavala ile Çanakkale arasında Osmanlı vapurları işlemeye başlamıştır.<sup>131</sup> Sabri Paşa'nın Selanik'e vali olarak atanmasının ardından buradaki kıyı şeridi, Roma döneminden kalma doğrusal şehir surlarıyla tanımlanmış durumdaydı. Sabri Paşa bu kentsel sınırı kaldırıp, yıkılmış malzemeleri yeniden kullanarak denizi doldurmaya karar verdi<sup>132</sup>. Yıkılan surlar boyunca 1665 metre uzunluğunda ve 12 metre genişliğinde bir rıhtım inşa edilmesi tasarlandı, bu işlemin toplam masrafı ise 7.286 lira 90 kuruş olarak hesaplanmıştır. Fakat Sabri Paşa döneminde tamamlanamadı. Daha sonra göreve gelen Vali Halil Rifat Paşa tarafından 1879'da görevlendirilen Rıhtım Komisyonu, rıhtım çalışmasının tamamlanması, rıhtımın güzelleştirilmesi, rıhtımda satışı yapılmayan parsellerin satılması ile ilgili olarak çalışmalara başladı.<sup>133</sup> Rıhtımın yapımı ancak 1882 yılında tamamlanabilmiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinde ticari ilişkileri canlandırmak amacıyla Selanik'te liman inşasına karar verilmiştir. Osmanlı Hükümeti Selanik Limanı'nın İzmir Rıhtımı ve limanı gibi imtiyaz edinilmesi yerine ihale yoluyla inşa edilmesini uygun gördüğünden, birçok kişi liman ihalesi için teklifte bulunmuş. Hazine-i Hassa, ihalenin Fransız asıllı parlamenter Edmond Bartissol'e verilmesine karar vermiştir. Padişah II. Abdülhamit de Hazine'den gelen görüş doğrultusunda 30.06.1896'da Selanik Limanı ve eklerinin inşası ve gerektiğinde işletilmesi ihalesinin Bartissol'e verilmesini onaylamıştı. Liman inşası 1897<sup>134</sup> yılında başlanmış fakat yaşanan birçok aksaklıklar -1898 yılında Türk-Yunan Savaşı, rayların önceden yerleştirilmesi ve ekmeleklerinden olma endişesinde olan hamalların güçlü mücadeleleri<sup>135</sup> - nedeniyle 1903<sup>136</sup> yılında tamamlanabilmiştir.

1909 yılında ise liman işletme şirketi, Şark Demiryolları Şirketi ve Selanik-İstanbul Hattı Şirketi trenlerin direkt rıhtımlara kadar gitmeleri ve yüklerini doğrudan limandaki

<sup>130</sup> Özlem Yıldız, *II. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nde Deniz Ticareti (1908-1914)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, s. 106.

<sup>131</sup> Ö. Yıldız, a.g.t, s. 106.

<sup>132</sup> E. Bugatt, a.g.m. s.54.

<sup>133</sup> C.İ.Gençer, a.g.t, s. 240- 245.

<sup>134</sup> C. İ. Gençer, a.g.t, s. 248,249.

<sup>135</sup> M. Anastossiadou, a.g.e , s. 133.

<sup>136</sup> C.İ.Gençer, a.g.t , s .251.

gemilere boşaltmalarını temin edecek bir anlaşma imzalanmıştır<sup>137</sup>. Selanik'in değişen çehresinin en önemli göstergesi olan rıhtım ve limanın yapımı, şehrin morfolojisinde önemli bir gelişme olarak algılanmış, şehrin ekonomisine de katkı sağlamıştır. Böylece yeni arsalar oluşturularak rant sağlanmış ve liman tesisleri kurularak şehrin ticaret kapasitesini arttırması amaçlanmıştır<sup>138</sup>.

1880'de limana gelen gemilerin tonajı 1 milyon iken, 1912'de tonaj 2 milyon tona çıkarak yüzde yüzlük bir artış sağlanmıştır. 1912'lerde Selanik limanı, İzmir, İstanbul limanlarının ardından Beyrut limanı ile beraber Osmanlı'nın üçüncü büyük limanı<sup>139</sup> konumundadır.

---

<sup>137</sup> Ö. Yıldız, a.g.t., s. 105.

<sup>138</sup> C. İ. Gençer, a.g.t, s.251.

<sup>139</sup> Ö. Yıldız, a.g.t., s.113.



## II. BÖLÜM

### NÜFUS VE TOPLUMSAL YAPI

#### a. Nüfus

Toplumsal düzenin oluşmasında nüfus önemli bir etkidir. Toplumların yaşadığı göç hareketliliği, yerleşik yaşam tarzı, savaşlar, doğum ve ölüm oranları, sosyal, siyasal, askeri ve kültürel yapıyı etkilemekle kalmayıp toplumsal düzenin oluşmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Orta Asya'da kurulan Türk Devletleri konar- göçer bir yapıya sahipti. Yerleşik yaşama geçişle birlikte demografik yapıda bu durumdan etkilenmiştir. Anadolu'da bir uç beyliği olarak kurulan Osmanlılar kısa zamanda büyük bir coğrafyaya hâkim olmuş ve elde ettikleri her yere kendi demografik yapısını taşımıştır.

Selanik'in nüfusunun 16. Yüzyılın başında 27 bin civarında idi. Bu nüfusun %31'i Müslümanlardan oluşmaktaydı. 18. Yüzyıla gelindiğinde şehrin nüfusunun 80 bine ulaştığı bilinmekle beraber, bu nüfus içerisinde yeniçerilerin aileleriyle birlikte 30 bin kişiyi teşkil ettiği görülmektedir.<sup>140</sup>

19. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti gerek Ortadoğu'da gerek Balkanlarda önemli bir nüfusa sahipti. Ne yazık ki bu dönemlerde sağlıklı bir nüfus istatistiği oluşturulamamıştır. 19. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin batıyı örnek alan modernleşme sürecinde demografik alandaki düzenlemelerde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte meydana gelen özellikle Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri Osmanlı nüfusunda önemli değişimlere neden oldu.

Osmanlı Devleti ilk olarak modern anlamda nüfus sayımını Padişah II. Mahmut döneminde 1831 yılında gerçekleştirmiştir. Yapılan bu istatistikî çalışmaya göre Osmanlı Devleti'nin idari bölünmesinin 29 eyaletten<sup>141</sup> oluştuğu tespit edilmiştir. Sadece erkeklerin sayıldığı bu nüfus sayımında devletin idari ve askeri ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmıştır. II. Mahmut döneminde oluşturulan orduya asker alınması ve ordunun etkin bir şekilde örgütlenmesi erkek nüfusunun yaşı ve sayısı hakkında doğru bilgi edinmeyi gerekli

<sup>140</sup> L. Safa, a.g.t, s. 16,17.

<sup>141</sup> Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 2010, s. 39.

kılmıştır<sup>142</sup>. Bu nedenle 1831 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı oldukça önemlidir. Sayım işlemi 1 sene gibi uzun bir sürede tamamlanmış olmasına rağmen Osmanlı resmi nüfusunun ortaya konması için oldukça önem arz etmektedir. Bu sayımda kadın ve çocuklar sayılmamıştır.

19. yüzyılın başında Selanik farklı etnik yapılardan meydana geliyordu. Gilles Veinstein'in Selanik'i konu alan kitabında yer verdiği Mary Adelaide Walker Selanik'in etnik yapısı için şu sözleri dikkat çekicidir. "...Selanik nüfusu, esas olarak Türklerden, Yahudilerden ve Yunanlılardan olduğu kadar, komşu ülkelerin öteki birçok uyruğundan oluşur: Arnavutlar, Bulgarlar, Ulahlar, İyonyalılar, Epir'den Pindus dağlıları ve komşu takımadalılar, birkaç Avrupalı ve göçmen olmayan ve kentin kendilerine gösterilen mahallesinde yerleşen hatırı sayılır sayıda Çingene..."<sup>143</sup>

Çok farklı yapıdaki etnik kimliğe sahip olan Selanik şehrinin 1831 yılında yapılan nüfus sayımından ortaya çıkan sonucuna göre nüfusu 12.714 erkek nüfusu tespit edilmiştir.<sup>144</sup>

#### **1831 yılındaki sayıma göre Selanik'te;**

12.368 Müslüman

21. 669 Reaya

511 Çingene

5667 Yahudi

Toplam 40.215 kişinin yer aldığı tespit edilmiştir.<sup>145</sup>

Selanik'le ilgili en ciddi nüfus sayımının 1890 yılında gerçekleşmiştir. Bu sayımda dinler, etnik kökenler dahi kayıt altına alınmıştır. Müslüman Türkler, Yahudiler, Ortodoks Bulgarlar, Protestan Bulgarlar, Katolik Bulgarlar, Katolik Ermeniler, Protestan Ermeniler, Ortodoks Ermeniler, Protestanlar, Katolik Levantenler, Eflâklılar, Ortodoks Rumlar, Çingeneler Latinler teker teker kadın ve erkek olarak sayıldığı tespit edilmiştir<sup>146</sup>. O yıllarda

<sup>142</sup> K. Karpat, a.g.e. s.35.

<sup>143</sup> N.C. Maoutsopoulos, "Selanik 1850-1918" *Selanik 1850-1912*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 31.

<sup>144</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 62.

<sup>145</sup> K. Karpat, a.g.e., s 226.

<sup>146</sup> T. Akıncı, a.g.e , s. 62.

gerçekleştirilen nüfus sayımları uzun bir zaman diliminde gerçekleştirildiği için nüfus oranları 1893 verileri olarak değerlendirmeye alınmıştır.

**Tablo 5.** 1893 yılında yapılan Osmanlı Genel Nüfus Sayımına Selanik Sancağının nüfus istatistikleri

Selanik Sancak	Kadın	Erkek
Müslüman	108.815	116.423
Rumlar	89.113	103.331
Ermeniler	65	92
Bulgarlar	44.066	51.741
Katolikler	1129	1182
Yahudiler	17.759	18.065
Protestan	-	-
Latinler	-	-
Yabancı Uyruklar	490	710
<b>Toplam:</b> 552.981	261.437	291.544

Selanik Vilayetine Genel sayımına göre kadın ve erkeklerin toplam nüfusu ise 989.844 kişiden ibaret olduğu tespit edilmiştir.<sup>147</sup>

Osmanlı Devleti'nde en kapsamlı ve son olarak yapılan nüfus sayımı 1905- 1906 yılında gerçekleşmiştir. Bu sayımın yapılmasında teknik ve siyasal nedenlerin etkili olması dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti'nin bu sayımı yaptırmak istemesinin altında yatan siyasi neden ise Rumlar, Bulgarlar, Sırlar ile Makedonya ve Trakya'da yaşayan Ulahlar arasında yaşanan milliyetçilik mücadelesinden kaynaklanmaktadır<sup>148</sup>. Milliyetçiliğin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde nüfus çok önemli idi. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu konuda oldukça hassas davranmış, yapılan sayımın titizlikle gerçekleştirilmesi yönünde tedbirler almıştır. Bunun yanı sıra devlet bu sayımın daha kısa bir süre içerisinde bitirilmesi yönünde çalışmalarda yapmıştır.

<sup>147</sup>K. Karpat, a.g.e., s.286-287.

<sup>148</sup>K. Karpat, a.g.e, s. 110.

**Tablo 6.** 1906 yılında yapılan sayıma göre Selanik vilayetinin nüfusu<sup>149</sup>

Selanik	Kadın	Erkek
Müslüman	218.429	201.175
Kazaklar	-	-
Rumlar	136.138	127.743
Ermeniler	423	214
Bulgarlar	83.510	72.200
Ulahlar	10.883	9603
Rum Katolikler	1604	1089
Ermeni Katolikler	34	24
Protestanlar	178	151
Latinler	18	13
Süryaniler		4
Yahudiler	26.183	26.212
Çingeneler	2455	2281
Yabancı Uyruklar	439	356
Toplam <b>921.359</b>	480.298	441.061

Selanik vilayetinde yapılan nüfus istatistiklerine bakıldığında 1905-1906 yılında yapılan nüfusun önemli oranda artış gösterdiği görülmektedir. Bundaki en önemli sebeplerden biri doğum ve ölüm oranlarında meydana gelen değişimlerdir. Özellikle son dönemde şehirde inşa edilen hastanelerin varlığı sağlık alanında önemli bir ilerleme kaydedildiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık alanında meydana gelen iyileşmelerin yanı sıra nüfusun artmasında önemli bir etkende ulaşım ağının gelişmesi olmuştur. Özellikle tren hatlarının gelişmesi şehre gelen nüfusun artmasıyla sonuçlanırken diğer bir önemli etkende eğitim alanında yapılan yeniliklerle bölgeye köy ve kasabalardan insanların yerleşmek amacıyla gelmesi gösterilebilir. Dışarıdan aldığı göçün etkisiyle Selanik nüfusunun büyük oranda artması bu bölgede iş kollarına ve eğitime daha da önem verilmesini gerekli kılmıştır. Bu dönemde birçok sanayi kuruluşu açılmış yerli ve yabancı sanayiciler bu bölgede yatırımlar gerçekleştirmişlerdir. Özellikle Yahudi tüccar ve sanayicilerin kurduğu fabrikalarda birçok işçi çalıştırmış ve bölgede demografik yapı büyük oranda değişime uğramıştır.

<sup>149</sup> K. Karpat, a.g.e., s.346-347.

1907 yılı vilayet salnamesine göre Selanik vilayetinin nüfusunun toplamda 1.133.730 kişiden ibaret olduğu görülmektedir. Bu nüfusun 1.075.265 kişisi yerli nüfustan oluşurken 58.465 kişisi yabancılardan oluşmaktadır. Yerli nüfusun 484.334' ü Müslüman, 289.684'ü Patrikhaneye bağlı Ortodoks ve 19.344'ü Patrikhaneye bağlı Ulah, 220.366' sı Eksarhaneye bağlı Ortodoks, 50.729'u Yahudi ve geri kalanı Katolik Latin ve Ermeni'dir.

1907-1908 Salnamesinde yer alan Selanik Vilayeti ve bağlı sancakların nüfus istatistiklerine baktığımızda,<sup>150</sup> Selanik Sancağı 595.995 kayıtlı nüfusun 9508 yerli, Siroz Sancağı 372.502 nüfusunun 3201 yerli, Drama Sancağının 166.222 nüfusunun 14.545 yerli olmak üzere, toplamda 1.133.730 nüfusun 27.254 yerli nüfusu teşkil ettiği görülmektedir.

Selanik Şehrinin genel nüfusu 98.830 dır. Bunun 83.430'ı yerli 15.500'i yabancısıdır. Şehir nüfusunun dinlere göre dağılımda; 31.703 Müslüman, 47.412 Yahudi, 15.012 patrikhane mensubu, 3697 Eksarhane mensubu ve 20 bin ecnebi nüfusu tahmin edilmektedir.

**Tablo 7.** 1907-1908 Nüfusun yüzdelerine bakacak olursak;<sup>151</sup>

Müslümanlar	%45
Patrikhane mensubu	%27 (Ortodoks)
Ekserhane	%20
Patrikhane Ulah	% 1
Yahudi	% 4
Diğer milletler	%3

Selanik'te yaşayan Bulgar nüfusunun 1900-1910 yılları arasında önemli bir değişim gösterdiği görülmüştür. 1911 yılında Makedonya'nın başkentinde 10 binden fazla Bulgar olduğu tespit edilmiştir.<sup>152</sup>

<sup>150</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s. 654.

<sup>151</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s. 655.

<sup>152</sup> M. Anastossiadou, a.g.e, s. 102.

**Tablo 8.** 1324(1906-7) Senesi Hristiyan Erkek Nüfusu ile Bedelat-ı Askeriyeden Müstesna (kural dışı) Bulunanlar<sup>153</sup>

15 yaşın altında	75 yaşın yukarısı	Ruhban Sınıfı	Fukara ve Engelli	Müstesna olanların toplamı	Dahil	Erkek Nüfusu	Kazanın ismi
7100	172	131	406	7859	16072	2393	Selanik
5219	112	92	534	5957	9035	14992	Karaferiye
2819	43	40	434	3336	4493	7829	Vodine
3729	26	62	658	4475	6768	11243	Yenice
3117	19	25	221	3392	6034	9426	Istromç
4160	25	54	277	4526	7693	2218	Tikveş
1447	18	21	120	1606	2625	4231	Doyran
3272	20	40	396	3728	6251	9979	Avrethisar
3884	56	76	280	4296	6810	11097	*
3039	45	126	229	3439	6445	9884	*
6910	159	218	350	7637	12547	20184	Kesenderiye
5017	89	115	275	5496	9110	14606	Gevgili
1858	43	26	217	2144	2944	5088	Karacaabad
51571	827	1036	4447	57891	96817	154708	Toplam
33.33							
9648	212	172	1090	11132	20610	31742	Siroz Kazası
5666	66	120	237	6089	10967	17056	Nevrekop
3973	37	80	297	4387	7941	12328	Demirhisar
4406	103	136	365	5010	9026	14036	Zihne
3190	33	51	515	3779	6023	9802	Menlik

<sup>153</sup> BOA, TFR.I.SL. 00202.20200.10.001.

3693	78	66	297	4104	7867	11971	Razlık
3662	35	26	169	4892	6904	10797	Petriç
3587	65	23	133	2808	6872	10681	*
37823	639	674	3063	42202	76211	118412	Toplam
31.94							
2438	39	15	190	2682	4188	6870	Drama Kazası
440	6	8	38	493	1010	1503	Kavala
1290	14	28	122	1454	2534	3988	Proveşte
29	0	0	0	29	43	72	Sarışaban
10	0	0	3	12	13	25	Ropçoz
4207	59	51	352	4669	7788	12457	Toplam
92604	1525	1771	7862	104763	180816	185578	İcmal
				36.68			

**Tablo 9.** 1324(1906-7) Senesi Musevi Erkek Nüfusu ile Bedelat-ı Askeriyeden Müstesna( kural dışı ) Bulunanlar<sup>154</sup>

15 yaşın altında	75 yaşın yukarısı	Ruhban Sınıfı	Fukara ve Engelli	Müstesna olanların toplamı	Dahil	Erkek Nüfus	Kazanın ismi
7632	51	108	235	8126	16672	24698	<b>Selanik</b>
8	3	0	4	15	22	48	Toyran
2	-	-	-	2	-	2	Gevgili
-					4	4	Kabrin
28	4	3	20	165	138	303	Karaferiye
146	10	3	25	174	204	378	Istromçe

<sup>154</sup>BOA , TFR.I..SL./202-20200-10- 001-002.

7916	58	114	294	8382	17051	25433	<b>Toplam</b>
170	7	7	106	290	341	631	<b>Siroz</b>
17	0	1	3	30	23	63	Nevrekop
24	0	0	0	24	38	62	
211	7	8	108	334	402	736	<b>Toplam</b>
28	0	0	3	30	23	63	<b>Drama</b>
97	1	5	17	120	176	296	Kavala
125	1	5	19	150	209	359	Toplam
8352	66	127	421	8866	17662	26538	<b>Genel toplam</b>

1911 yılında gerçekleştirilen nüfusa yönelik çalışmalar Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer aldığı üzere dini yapılar göz önünde bulundurulmuştur. Aşağıda verilen tabloda Selanik, Manastır ve Siroz ve Drama Sancaklarına ait nüfus istatistikleri yer almaktadır.

**Tablo 10.** 06.04.1327(19 Nisan 1911) yılına ait Selanik, Manastır vilayetleri ile Siroz ve Drama sancaklarına ait İslam, Hristiyan ve Yahudilerin nüfuslarını gösterir cetveldir.<sup>155</sup>

Selanik Sancağı	İsimler	Yahudi	Hristiyan	İslam	Ruhban Sınıfı
Merkez kazasında Hristiyanların ¼ Bulgar ve Ulah 1/3 Rum patrikhanesine aittir	Selanik Şehri ve Nahiyeler	10574	23426	19926	53126
Hristiyan halk Bulgar olup patrikhaneye tabidir	Toyran Kazası	95	3410	8614	12119
300 kadar Bulgar Katolik olup 1/6 Rum ve Bulgar olup Patrikhaneye tabidir.	Avrethisar Kazası	-	13938	15853	29781

<sup>155</sup> BOA, Y.EE./42-163 -0.



Bulgar olup patrikhaneye tabidir	Tikveş Kazası	-	9735	9420	19155
Bir kısmı Ulah olup gerisi Bulgar Eksarhanesine mensuptur		-	16975	7766	24741
İkisi Bulgar üçü Rumdur, hepsi patrikhaneye tabidir	Vodina Kazası	-	8567	9068	17635
Yirmi biri Bulgar geri kalanı Rum'dur.	Yenice-i Vardar Kazası	61	10782	10449	21292
Yirmi biri Bulgar geri kalanı Rum'dur.	Karaferye Kazası	149	11686	2787	14622
Altısı Bulgar biri Rum'dur. Patrikhaneye tabidirler	İstromeç Kazası	168	11842	7774	19784
Tamamı Rum'dur.	Kesendire Kazası	-	14285	4322	18707
	Toplam	11047	12742	95969	231762
<b>Manastır Sancağı</b>	<b>İsimler</b>	<b>Yahudi</b>	<b>Hristiyan</b>	<b>İslam</b>	<b>Ruhban Sınıfı</b>
1/3 Bulgar,1/3 Ulah 1/3 Rum'dur. Birkaç köyden gerisi Patrikhaneye tabidir	Manastır Kazası	1279	38221	10075	49575
1/6 Bulgar geri kalanı Arnavut Ulah'tır. Tamamı Patrikhaneye tabidir	Resne Nahiyesi		6030	1431	7461
Gedâ	Pirsepe Nahiyesi		3328	1112	4440
1/6 Ulah ve 5.Bulgar Patrikhaneye tabidir	Pirlepe Kazası		17225	6067	23292
Geneli Ulah olup Patrikhaneye tabidir	Morihova Nahiyesi		4025	0	4025
1/3 Ulah 1/3 Bulgar'dır	Kıraçova Kazası		9682	5565	15247
İslam halkı Arnavut'tur. Hristiyanların 1/6 Ulah olup geri kalanı Bulgar	Usturuga Ohri Kazası		13887	6469	20356

Eksarharyesine tabidir					
Bulgar ve Rumlardır. Bulgarların birkaç köyü Eksarhaneye tabidir.	Filorina Kazası		12741	4827	17568
Rum'dur	Eğri Bacak kazası		3307	3308	6615
Gedâ	Çamur Şabne nahiyesi		2601	3343	5944
Bir kaç ı Bulgar köyü olup gerisi Rum'dur	Cuma Kazası		2758	12655	15413
Rum'dur	Serfice Kazası		4094	1089	5183
İslam halk Arnavut, Hristiyanı Rum ve Ulah'tır	Istrova kazası		1367	8694	10061
İslam halk Arnavut, Hristiyanı Rum'dur	Görice Kazası		8600	6707	15306
Gedâ	Opar Nahiyesi		303	1775	2428
Gedâ	Seçište Nahiyesi		4311	5689	10000
İslam halk Arnavut, Hristiyanların bir kısmı Bulgar olup bir kısmı Rum'dur. Çok az Ulah vardır.	Kesriye Kazası	382	21879	5405	27666
Hristiyanlar Rum'dur	Horpeşte Nahiyesi		6289	2990	9279
Gedâ	Nasliç Kazası		14594	3700	18294
İslam halk Arnavut, Hristiyanı Rum'dur	Kolonya Kazası		4495	4635	9130
	<b>Toplam</b>	1661	180087	95535	277283
<b>Siroz Sancağı</b>					
Hristiyanların 1/3 Rum, 1/3 Bulgardır	Siroz Kazası	494	15878	8855	25227
1/3 Rum ve Ulah olup patrikhaneye bağlıdır	Timurhisar Kazası		17802	7457	19259

Nüfus Menlik şehrinin 600 nüfusu Rum olup geri kalanının ¼ Ulah 1/3 Bulgar olup tamamı patrikhaneye tabidir	Menlik Kazası		10615	3900	14515
¼ Bulgar geri kalanı Rum'dur. Hepsi patrikhaneye tabidir	Zihne Kazası		11790	3062	14852
Bulgar olup patrikhaneye tabidir	Petriç kazası		4932	4083	9020
¼ Rum ve Ulah 1/3 Bulgar olup tamamı patrikhaneye tabidir	Nevrekop Kazası		16188	19715	35903
Bulgardırlar. patrikhaneye tabidir	Razlık nahiyesi		9214	4563	13777
Tamamı Rum'dur	Negrita Nahiyesi		7141	2803	9944
<b>Drama Sancağı</b>	<b>İsimler</b>	<b>Yahudi</b>	<b>Hristiyan</b>	<b>İslam</b>	<b>Ruhban Sınıfı</b>
1/3 Bulgar ve 1/3 Rum'dur. Tamamı patrikhaneye tabidir	Drama Kazası		4670	12791	17461
Rum'durlar	Kavala Kazası		362	5907	6269
¼ Bulgar ve 1/3 Rum'dur. Patrikhaneye tabidir	Yenice Karasu Kazası		1743	9533	11276
Bor?	İskece Kazası		1267	1867	2134
Rum'durlar	Previşte Kazası		3346	5739	9085
Bulgar	Doritre Kazası		324	20139	20463
Rum'dur	Sarışaban kazası		97	7920	8027
	Çeç Nahiyesi			3228	3228
	Toplam		11809	66134	77942
	Tüm nüfus	13202	404319	313074	729485
	Erkek nüfus toplam	13202	404319	313074	729485
	<b>Toplam</b>	<b>26404</b>	<b>808418</b>	<b>624148</b>	<b>1458970</b>

Tablodan da anlaşılacağı gibi 1911 yılında Selanik, Manastır, Siroz ve Drama bölgelerinde yaşayan nüfus miktarları milliyetlerine ve dinlerine göre açıklanmıştır.

Osmanlı Devleti şehirleri arasında en kozmopolit yapı Selanik şehrine aitti. Bu yapı içerisinde en yoğun nüfusa sahip olan topluluk Yahudilerdir. Yahudilerin dışında şehirde Türkler, Rumlar(Yunanlılar), Bulgarlar, Ulahlar, Ermeniler, Arnavutlar yer alıyordu. Aynı zamanda Avrupa kökenli topluluk olan Frenkler (Fransız ve Alman Cemaatlerine mensup halkta) Selanik yaşamına hayat katmıştır.

**Tablo 11.** 1326 (1910-1911) Mali Yılı İtibarıyla Vilayetlerin ve Sancakların Coğrafi Büyüklükleri ve Nüfus Miktarları:<sup>156</sup>

Vilayetler	Alan/km	Nüfus	Nüfus Yoğunluğu kişi/km2
İstanbul	4.342	747.232	172
Edirne	48.166	1.171.435	24
Erzurum	76.330	781.071	10
Ankara	85.191	1.160.564	14
Aydın	70.410	1.702.911	24
Beyrut	24.750	727.448	29
Selanik	41.063	848.275	21
Trabzon	37.894	1.084.374	29

Selanik 1912 yılında Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı dönemde nüfus üzerinde savaş öncesi istatistikler hala geçerliliğini korumakta idi. Selanik'in elimizden çıkması sonrasında Yunan hükümeti tarafından 1913 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehrin nüfusunun yarısına yakın bir oranının Yahudilerin oluşturduğu gözlenmekle birlikte toplamda 157.889 kişinin bölgede yaşadığı tespit edilmiştir.<sup>157</sup> Bu nüfusun 39.956 kişisi Yunan, 61.439 Yahudi, 45.867 Türk, 6263 Bulgar ve 4364 kişi çeşitli etnik kimliklerden oluşmaktadır.<sup>158</sup>

<sup>156</sup> Muharrem Öztel, "Osmanlı Devleti'nde Sosyoekonomik Yapısıyla Öne Çıkan Vilayet ve Sancakların Kamu Maliyesindeki Yeri ve Önemi (1325-1327/1909-1912)", *Maliye Dergisi*, Sayı 160, Ocak -Haziran 2011, s.207.

<sup>157</sup> N.C. Maoutopoloulos, a.g.m, s. 81.

<sup>158</sup> M. Anastossiadou, a.g.e, s. 90.

## b. Yahudiler

Selanik'te Yahudi nüfusunun varlığı Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır<sup>159</sup>. M.S.49 yılında Selanik'i ziyaret amacıyla gelen St. Paul bu şehirde ilgili tuttuğu notlarında, büyük ve gelişmiş bir Yahudi cemaatinin varlığından söz etmektedir. Roma İmparatorluğunun hâkimiyetinde bulunan Selanik şehirde ticaretin canlı olduğunu ve ipekli dokumacılıkla ilgilenen 500 kadar Yahudi'nin bulunduğunu kaydetmektedir.<sup>160</sup>

Selanik 1430 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle birlikte Romaniyat Yahudilerine ek olarak başka ülkelerden de Yahudi göçü oluşmaya başladı.<sup>161</sup>

1478 yılında şehirde Yahudi nüfusuna rastlanmaz. Bunun en önemli nedeninin Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasından sonra bölgedeki Yahudileri İstanbul'a getirmiş olması gösterilmektedir.<sup>162</sup>

Kastilya Kraliçesi İsabella ve Aragon Kralı Ferdinand'ın evlilikleriyle oluşturdukları Katolik İspanya Devleti, Yahudiler ve Müslümanlar için büyük yıkımların başlamasına neden olmuştu. 31 Mart 1492 tarihinde yayınlanan Elhamra Fermanı ile, İspanya'daki Yahudilerin bütün mallarına el konuldu. Bu tarihten sonra Yahudiler evlerini, yaşamlarını terk ederek Osmanlı İmparatorluğuna yerleşmek zorunda kaldılar. İberyah Yahudileri, İstanbul, Safed, Celile ve Selanik'e yerleştirildiler.<sup>163</sup> 1493 yılından itibaren Sicilya bölgesi ve 1497 yılından itibaren de Portekiz bölgesi Yahudileri Osmanlı topraklarına gelmeye başladılar.<sup>164</sup> 15. Yüzyılın sonunda İspanya'dan kovulmalarının ardından Yahudiler Selanik'te nüfusun çoğunluğunu oluşturmaya başladı.<sup>165</sup> 1520 yılına gelindiğinde ise şehir halkının önemli bir kısmı Yahudi olarak tespit edilmiş olup, Doğu Akdeniz'in en önemli limanlarından birine dönüşmüştür<sup>166</sup>. Ayhan Pala'nın Selanik'le ilgili tez çalışmasında yer alan bilgiye göre Osmanlı Tarihçisi Peçevi, Mohaç Savaşından sonra Budin'de yaşayan Yahudilerin, Selanik'e

---

<sup>159</sup> Gilles Viennein, "Seküler Bir Paradoks" *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 51.

<sup>160</sup> A. Pala, a.g.t, s. 48.

<sup>161</sup> [http://www.salom.com.tr/haber-68452-diaspora\\_yahudileri\\_selanik\\_yahudileri.html](http://www.salom.com.tr/haber-68452-diaspora_yahudileri_selanik_yahudileri.html)

<sup>162</sup> M. Mazower, a.g.e., s.62.

<sup>163</sup> G. Veinstein, a.g.m.,s. 53,54.

<sup>164</sup> A.Pala, a.g.t., s.49.

<sup>165</sup> G.Viennein, a.g.m., s. 51.

<sup>166</sup> M. Mazower, a.g.m., s. 64.

yerleştğini belirtmektedir.<sup>167</sup> 1630 yılına gelindiğinde ise şehirdeki Yahudilerin oranı %68'e ulaşmıştı.

Selanik'e gelip yerleşen Yahudiler farklı bölgelerden gelmelerinin yanı sıra farklı cemaatlerden de geldikleri için ilk dönemlerde bölgeye sorunlarını da getirmişlerdir. Cemaatler tarafından bu sorunların çözümü için kuralların oluşturulmasına karar verildi. Böylece cemaatlerden üstün bir kuruma ihtiyaç duyulmaya başlandı. Yahudi Hahamlar bu amaçla Triumvirası ( Kamu yararı için kutsal görev memurları) görevlendirilmesine karar verdi.

16. yüzyılda Selanik Yahudileri, bilimde, edebiyatta, matematikte önemli başarılarla imza atarken, Kanuni Sultan Süleyman döneminde ekonomide de kendilerini gösteren Yahudiler Selanik Limanını, Balkanların ekonomik merkezi haline getirmeyi başardılar. Yahudiler Selanik'in ekonomik kalkınmasına önemli katkı sağlarken zaman zaman köylülere karşı uyguladığı baskılar nedeniyle halkın zorluklar yaşamasına neden olmuş ve padişahın tepkisini çekmişlerdir.

Şehirde daha çok zeytinyağı ve sabun imal eden Yahudiler, aynı zamanda kasaplıkla da meşgul olmuşlardır. Yahudi halk arasından çok önemli duvarcı ustaları yetişmişti. Bunun yanı sıra Yahudiler demircilik, bakırcılık, marangozluk, tenekecilik, çömlekçilik, mermercilik, tornacılık, sepicilik, arabacılık, ipçilik, kunduracılık, terzilik meslekleriyle uğraşmışlardır.

Selanikli Yahudiler en önemli uğraşları yünlü dokuma alanında idi.<sup>168</sup> Bu meslek dalı onlar için İspanya'dan kalma bir mirastır. Yahudiler tarafından yapılan Çuhalar 16. yüzyılda önemli bir yere sahipti. 16. yüzyılın başında Bab-ı Ali, Selanik Yahudilerine yeniçeri yaya birliklerinin uniformalarının imalatı sorumluluğunu verdi ve sonraki yüzyıl boyunca bu durum, şehrin Doğu Akdeniz'de başat kumaş üreticilerinden ve ihracatçılarından birine dönüştürdü. Bu yüzyılda Yahudiler vergilerini para olarak değil çuha olarak vermeye başladılar<sup>169</sup>.

18. yüzyılda Sanayi Devrimine bağlı olarak Batı ticaretinin gelişmesi ve Osmanlı Devleti'nde yer bulması Selanikli Yahudilerin dokumacılığına da olumsuz etkilemiştir.

---

<sup>167</sup> A. Pala, a.g.t., s.49.

<sup>168</sup> G. Veinstein, a.g.m., s.55-65.

<sup>169</sup> G. Veinstein, a.g.m., s. 67.

19. yüzyılda Yahudiler Selanik'te her yönden ön plana çıkmış bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehrin nüfusunun önemli bir bölümüne sahip olan Yahudiler, 1831 yılında yapılan nüfus sayımına göre şehirde 5670 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu sayı toplam nüfus içinde %44.6 oranında yer almaktadır.<sup>170</sup> Bu oran o yıllarda Yahudi nüfusunun Selanik'te en büyük paya sahip olduğunu göstermekteydi. 1902 yılında yapılan nüfus sayımına göre 120 bin olan Selanik nüfusunun 62 bini Yahudilere aittir. Selanik'in Osmanlı hâkimiyetinden çıkması sonrasında Yunanlılar 1913 yılında şehirde yaptıkları nüfus sayımında Yahudi nüfusunun %50 yi bulduğunu ifade etmişlerdir. Bu oran şehir nüfusunun % 61'ni oluşturmaktadır.<sup>171</sup>

Yahudiler gerek ekonomik anlamda gerekse nüfus yoğunluğu açısından şehrin en önemli kesimini oluşturuyor olmalarının yanı sıra şehrin en gözde mekanlarına ve evlerine sahip oldukları biliniyordu. Şehre denizden girildiğinde öncelikle Yahudi mahalleleri göze çarpıyordu.<sup>172</sup> Osmanlı vergi kayıt defterlerine göre Yahudilerin yaşadığı 17 mahallenin tamamı İspanyol isimleri taşıyordu.<sup>173</sup> Yahudi mahallelerinin hepsi merkez-güney bölgesinde bulunuyordu.<sup>174</sup>

1869 yılında Selanik'te surların yıkılması, 1890 ve 1917 yangınları Yahudiler içinde yeni bir yaşamın başlangıcı oldu. 1891 yılından itibaren şehirde tramvay şebekesinin kurulması, ticaret merkezi ve limanla iletişimi kolaylaştırmıştı. Yahudi toplumu bu dönemde kenar mahallelere çok sayıda sanayi tesisi kurarak el emeği kullanan işçilerin önemli bölümüne karşı üstünlük sağlamıştı<sup>175</sup>.

19. yüzyılda Moiz Allatini, Yahudilerin toplumsal alanda içine düştükleri sıkıntıları çözüme kavuşturma yönünde önemli bir isim olmuştur. Çünkü yüzyılın ortaya koyduğu her alandaki ilerlemelerde Yahudi Hahamları yetersiz kalmışlar ve bu konuda farklı arayışlar ortaya çıkmak zorunda kalmıştır. Özellikle bu eğitim alanında kendini ciddi anlamda hissettirir olmuştu. Bunun üzerine Moiz Allatini, 1856 yılında dönemin padişahı Abdülmecit'ten izin alarak Lippman Okulunu kurdu. Eğitim konusunda eksikliklerin farkında

---

<sup>170</sup>M. Anastassioudou, a.g.e, s. 55.

<sup>171</sup>R. Molho, a.g.m., s. 80, 81.

<sup>172</sup>M. Anastassioudou, a.g.e., s.56.

<sup>173</sup>R. Molho, a.g.m., s.82.

<sup>174</sup>Tülay Âlim Baran, "XIX. Yüzyılın son çeyreğinde Genel Özellikleri ile Mustafa Kemal'in Selanik'i" Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp- Manastır, Makedonya, II. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, S, 1112.

<sup>175</sup>R. Molho, a.g.m., s. 83.

idiler. Bu nedenle şehirde peş peşe okullar açılmaya başlandı. Öğrenciler aldıkları eğitim sonunda elde ettikleri diplomalarla İsviçre ve Fransa'daki okullarda derslere girmeyi hak ediyorlardı. 1880'de Selanik'i batıya bağlayan demiryolu hattının açılması ve yolculuğu özendirilen yabancı dil öğretimi, ticarete de canlılık kazandırmış, gençler batı firmalarında iş bulma, Avrupa da öğrenci olma umuduyla bu ülkelere gitmeye başlamışlardı.<sup>176</sup>

Yahudiler cemaatlerini genellikle din adamları yönetiyordu. Bu kişiler ibadet işleriyle meşgul olmanın yanı sıra hukuki yetkilere de sahiplerdi. Evlilikleri kutsamak, boşanmalara karar vermek gibi yetkileri bulunan din adamları 19. yüzyılda geniş yetkilere sahip olmaya başlamışlardır. Bu Ruhani liderler, devlete verilecek vergileri cemaat üyelerine servetleriyle orantılı olarak paylaştırılmasında da görevli idiler.<sup>177</sup>

Selanik Yahudileri, 20. yüzyılın başında kentin yaşamında önemli bir belirleyici topluluk olmaya başladı. Her alanda aktif bulunmaları Yahudilerin vazgeçilmez bir öge olmasına sebep oldu. Yahudi olsun olmasın bütün dükkanlar cumartesi günleri kapanmaya başladı. 1865-1918 yılları arasında 33'ü Judeo-Espanyol dilinde ve yedisi Fransızca yayımlanan kırk gazete ve haftalık dergi yayın hayatında yerini aldı<sup>178</sup>.

1907 yılında sağlık alanında da Yahudiler Selanik şehrinde ön plana çıkmaya başladılar. Selanik'in en önemli hastanelerinden biri olan Hirsch Hastanesi kırk dokuz yatağını hastanede ücretsiz bakılan yoksullara bırakmıştı. 1908 yılında şair Salomen Şalem tarafından Selanik'te akıl hastanesi yaptırıldı. Bu hastane dünyadaki benzerlerinden farklı bir özellik taşımaktaydı. Diğer hastanelerde hastanın bağlanması sistemi uygulanırken burada, önce tedavi ardından rehabilitasyon uygulaması yapılıyordu. Yine bu dönemde erkek çocukları için Allatini ailesi tarafından yetimhane kuruldu.<sup>179</sup>

Yahudilerin, Selanik'te ekonomik ve siyasi yaşamdaki rolü kadar kültürel anlamda da çok yönlü bir yapıyı sergilediğine tanıklık ediyoruz. Özellikle Yahudi mutfağı, Akdeniz mutfağını ve İspanyol mutfağını yansıtmaktadır. Yemek mönüleri mevsimlere göre değişim gösteren Yahudilerin bayramları ve haftalık düzenleri söz konusudur. En önemli günleri dinlenme ve konuk ağırlama günü olan Cuma akşamı ailecek yenen yemekle başlayan

---

<sup>176</sup> R. Molho, a.g.m., s. 89.

<sup>177</sup> M. Anastassioudou, a.g.e., s. 56.

<sup>178</sup> R. Molho, a.g.m., s. 89.

<sup>179</sup> G. Veinstein, a.g.m., s. 94.



Şabat'tır<sup>180</sup>. Balık vazgeçilmez bir besindir. Aileler Cuma geceleri taze balık bulamazlarsa tuzlu balık tüketmeye özen gösterirler. *Peche en salsa*( soslu balık), Selanik İspanyol – Yahudilerinin en ünlü yemekleridir.<sup>181</sup>

Aynı zamanda 20. Yüzyılda Yahudiler vatanseverlikleriyle de ön plana çıkmayı başarmışlardır. Hahambaşı Yakob Maber ve arkadaşları imzalarıyla Selanik'ten çekilen telgrafta Musevi cemaatinin vatanseverliğinin dikkate şayan olduğu ve bunun yüceltilmesi gerektiği konusunda hükümet tarafından bildiri yayınlanmıştır<sup>182</sup>. Balkan Savaşlarının başladığı dönemde Selanik'e Yunanlıların girmesi üzerine Yahudilerin sakinliklerini korumaya çalıştıkları göze çarpmaktadır.

Yahudiler, Selanik Osmanlı Devleti egemenliğinde olduğu süre boyunca kentte huzur ve barış içinde yaşadılar. Özellikle İttihat ve Terakki'nin öncülüğünde oluşan 31 Vakasından sonra Selanik bölgesindeki politik belirsizlik ve gelecek kaygısı Selanik Yahudilerini göçe zorladı. Selanik'in Osmanlı Devletinden ayrılması üzerine Yahudilerin bir kısmı şehri terk etmeye başladı İlk göç dalgası 1910'da Amerika, Arjantin ve İngiltere'ye oldu. İkinci göç dalgası ise iki yıl sonra 1912'de Fransa'ya doğru gerçekleşti<sup>183</sup>.

### c. Türkler

Selanik, Osmanlı Devleti tarafından ilk kez 14. Yüzyılda, I. Murat zamanında Çandarlı Halil Paşa tarafından fethedilmiştir. Bu tarihten sonra zaman zaman Osmanlı- Bizans ve Venedik Devletleri arasında el değiştiren şehir, II. Murat'ın padişahlığı döneminde 1430 yılında kesin olarak Osmanlı Devletinin toprağı haline gelmiştir. Şehrin kesin olarak Osmanlı'nın eline geçmesi üzerine bölgeye Türkler yerleştirilmeye başlanmıştır. Şehre inşa edilen cami, hamam, çarşı, okullarla birlikte Türk ve Müslüman kültürünü bölgede oluşturulmaya başladı. Seyit Ali Kahraman tarafından kaleme alınan “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”nde Selanik şehri anlatılırken şehirde 150 adet eski sultanların, vezirlerin, hayır sahibi insanların ibadethanelerinin bulunduğu ifade edilir.<sup>184</sup> Selanik şehrinde tarihi

<sup>180</sup> Meri Badi “Pastelas ve Fritadas” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı,, İstanbul2014, s.122.

<sup>181</sup> M. Badi, a.g.m., s. 123.

<sup>182</sup> BOA , BEO 3869-29154- 0, H-17-03-1329.

<sup>183</sup> Nejla Doğan, *İkinci Abdülhamit Döneminde Selanik'te Gayrimüslim ve Müslim Tabaada Kadınların Eğitimi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, Dokuz Eylül üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir - 2015, s.38.

<sup>184</sup> S.A. Kahraman, a.g.e.,s. 150.

mirasların en önemli yapıları arasında Hortacı Efendi, Ayasofya, Kasimiye, Eski Cuma Cami Şerifeleriyle, Kelemeriye Kapısındaki (Kemer) adlandırılan Tak (Kemer) Zaferi yer alır.<sup>185</sup>

II. Murat'ın Selanik'i ele geçirmesinden sonra buradaki birçok kilise camiye çevrilmişti. Bunun yanı sıra birçok cami ve medresede inşa edilmişti. Bu camilerden bir kısmı şöyledir:

Numan Paşa Camii Şerifi, İshak Paşa Camii Şerifi, Saray-ı Atika, Mustafa Paşa, Yakup Paşa Hamza Bey, Koca Kasım Paşa, Bıyıklı Süleyman Paşa Camii Şerifesi, Çınarlı Camii Şerifesi, Kara Ali Camii Şerifesi gibi camilerin yanı sıra birçok mescid de yer almaktadır.<sup>186</sup> Kanuni Sultan Süleyman zamanında şehirdeki Müslüman mahallelerin sayısının 50 olduğu tapu defterlerine kaydedilmiştir<sup>187</sup>.

19. Yüzyıla ilk yarısında Selanik şehri Türk nüfusu açısından, imparatorluk sınırı içerisinde fazla bir yere sahip değildi<sup>188</sup>. 1831 yılı nüfus sayımına göre şehirde yaşayan Müslüman nüfusunun %34 olduğu tespit edilmiştir. Şehirde genellikle Müslümanlar kuzey kesimlerinde yer almaktadır. Türk nüfusu, yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlardan göç dalgasıyla beraber artmaya başladı. Burada yaşayanlar genellikle Bulgar Türkleri ve Bosnalı Müslümanlardan oluşan topluluklardı.<sup>189</sup> 1885 yılında yapılan nüfus sayımına göre Müslümanların sayısı 30 bin civarındadır. Selanik'te yaşayan Türkler aşçılıktan memurluğa ve tüccarlığa kadar her tür işte çalışmışlardır.

19. yüzyılda eğitim alanında da özellikle Yahudilerin bölgedeki gücü düşünülerek Mithat Paşa tarafından eğitimde yeni usuller kullanıldığı okullar açılmıştır. Özellikle Tarım okulları, ipek böcekçiliği okulu, sanat ve zanaat okulları açılmıştır. Abdülhamit'in Hükümdarlığının sonlarına doğru ise hukuk mektebi açılmıştır. Bunun yanı sıra şehirde bir de polis okulu açılarak Türklerin buralardan eğitim alması sağlanmıştır.<sup>190</sup>

<sup>185</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s. 426.

<sup>186</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s. 566-567.

<sup>187</sup> Süheyl Ünver- Ayla Demiroğlu, "Altı Asırlık Selanik Şehri Tarihine Yeni Katkılar". *IX. Türk Tarih Kongresi III. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 21-25 Eylül 1981, s.1439.

<sup>188</sup> M. Anastossiadou, a.g.e., s. 66.

<sup>189</sup> François Georjeon, "Müslüman ve Dönme Selanik" *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 139.

<sup>190</sup> F. Georjeon, a.g.m ,s .138-144.

1908 yılı özellikle Selanik şehri için önemli bir yıldır. Jön Türk hareketi ilk olarak bu şehirde hayat bulmuş ve padişaha ve yönetime karşı harekete başlamıştı. Abdülhamit yönetimine karşı oluşan muhalefet, Avrupa Devletlerinin de müdahalesini engellemek amacıyla Meşrutiyetin ilan edilmesi için çaba gösterirken, Selanik şehri bu çabaların merkezini oluşturuyordu. Selanik aslen Osmanlı'nın en az Türk nüfusu barındıran şehirlerinden olmasına rağmen 1908 yılında Jön Türk hareketinin burada başlaması üzerine Türk milliyetçilerinin vazgeçilmez şehri haline gelmiştir. Özellikle 3. Ordunun içinde hayat bulan İttihat ve Terakki hareketi 1909 yılında Padişahın tahtan indirilmesine kadar olan süreci yönetmiş ve 1912 yılında Balkan Savaşlarıyla Selanik şehrinin Yunanlıların eline geçmesine kadar ki sürede İttihat ve Terakki'nin merkezi olmaya devam etmiştir. Yunanlıların Bükreş Antlaşması sonrasında şehre sahip olmasıyla birlikte buradaki Türkler Anadolu'ya göç ettirmek zorunda bırakılmıştır.

#### **d. Rumlar**

19. Yüzyıl değişen dünya düzeni açısından önemli bir dönemi ihtiva etmektedir. Özellikle gelişen milliyetçilik hareketleri Osmanlı Devleti gibi çok uluslu yapıların bozulmasına neden olmuş, ard arda başlayan bağımsızlık mücadeleleri ile devletin gücünü yıpratılmaya çalışılmıştır. Rumlar 1821 yılında başlatmış olduğu isyanlarla 1829'dan sonra Edirne anlaşması ile bağımsızlık elde etmişti. Bu başarı Rumların devlet kurmasını sağlamıştı. 1830 yılında Yunan Krallığı kurulmuştur. Bu tarihten sonra birçok Selanikli Ortodoks halk Yunanistan'a yerleşmişti. II. Mahmut'un hükümdarlığı zamanında 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre bölgedeki Hristiyan nüfusu %21.7 oranında olduğu görülmüştür. Bu oran toplam nüfus açısından bakıldığında Yahudi ve Türk nüfusundan sonra önemli bir oran teşkil etmekteydi.

Rumlar cemaat örgütlenmesini oluştururken Bizans modeline ve prensiplerine bağlı kalmışlardır. Metropolit, Osmanlı Devletinin gözünde olduğu kadar Rumlarında tartışmasız lideri konumundadır.<sup>191</sup> Bizans döneminde Selanik'te elli üç kilise ve on dokuz manastır bulunmaktaydı<sup>192</sup>. Bu sayı Osmanlı'nın hakim olduğu dönemde azalma göstermesine rağmen, 19. yüzyıla gelindiğinde Selanik'te Rumlara ait 15 kilisenin varlığından söz edilebilir.

<sup>191</sup> M. Anastossiadou, a.g.e., s.59-61.

<sup>192</sup> M. Keil , a.g.m. , s. 353.

Yunan kiliseleri eğitim de önemli bir role sahip olsalar bile laik bir eğitim anlayışının varlığı da bölgede söz konusuydu. 19. Yüzyılın başında Selanik’te tek bir Rum Okulu olduğu bilinmektedir.<sup>193</sup> 1845 yılında Rumlar tarafından Selanik’te ilk kız okulu açıldı. Toplumsal dönüşümün en temel yapılanmalarından biri olan eğitim konusunun Yunan cemaatleri açısından büyük önem taşıyordu. Eğitim sadece kültürel gelişimi sağlamakla kalmayıp ulusal bilincin pekişmesine, Yunan Ortodoks dininin desteklenmesine ve Yunan Krallığı ile bağların güçlenmesine<sup>194</sup> katkı sağlayacağı için Selanik ve Makedonya’da bulunan Yunan cemaatleri bu konuda özenle çalışıyorlardır. Toplumun gelişmesine katkı sağlamak amacıyla eğitsel alanda öğrenci ve öğretmenlerin sayılarının artırılmasına çalışılmış bu yönde yapılan çalışmalar sonucunda 1910 yılına gelindiğinde 127 ilkokul öğretmeni ve 3898 öğrencinin eğitimden etkin bir şekilde yararlanması sağlanmıştır.

Eğitim kadar önemli bir alanda basın konusudur. Selanik Rumlarından olan Miltiadis Garbolas tarafından ilk matbaa kurulmuştur. İlk matbaasını 1838 yılında Atina’da kuran Garbolas 1850 tarihinde Nikolas Psaltis’in ortaklığı ile Selanik’te matbaa kurarak Rumca yayın yapmaya başladı.<sup>195</sup> Rumlar gazete ve dergiler aracılığı ile halkın bilinçlenmesi ve güçlenmesine yardımcı olmaya çalışmışlardır.

#### **e. Bulgarlar**

Bulgarlar, Selanik’te hiçbir dönemde çoğunluk oluşturamamıştır. Fakat 19.yüzyılda şehrin ekonomik gelişmesine paralel olarak Bulgar cemaatinde de büyüme göze çarpmaktadır.<sup>196</sup> Osmanlı Devleti, 1870 yılında Bulgar Ortodoks Kilisesinin kurulmasına müsaade etmişti. Böylece Bulgar Eksarhlığı kurulmuştu.<sup>197</sup> Aziz Kiril ve Method’a adanmış olan ilk Bulgar Kilisesi 1876’da Rum mahallesinin ortasında kurulmuştur. Kilise Aya Tanaş mahallesinde bir evin avlusunda kurulmuştu.<sup>198</sup> Genelde Bulgar halkın Aya Tanaş mahallesi çevresinde yerleşmiş olması kilisenin buradaki varlığını açıklamaktadır. Bulgarlar, Selanik şehrine eğitim alanında da katkı sağlamıştır. Açılan okullar aracılığıyla bu alanda önemli

---

<sup>193</sup> M. Anastossiadou ,a.g.e., s.62.

<sup>194</sup> Kirki Georggiadou, “Selanik’in Yunanlıları” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 158-159.

<sup>195</sup> M. Anastossiadou ,a.g.e.,s.63.

<sup>196</sup> Bernard Lory, “Solun Bir Slav Kenti mi?” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 168.

<sup>197</sup> T. Akıncı, a.g.e., s. 97.

<sup>198</sup> M. Anastossiadou, a.g.e, s. 341.

atılımlar gerçekleştirmişlerdir. Bunun yanı sıra Bulgarlar, buldukları mahallelerde kitapçı dükkanları da açtılar. İlk etapta açtıkları bu kitapçılarda sadece Bulgarca kitaplar satıyorlardı.

Bulgarlar 1904 yılında öyle bir güce ulaşmışlardır ki Selanik Belediye Meclisine üç mahalle temsilcisi sokmayı başardılar. 1911 yılında Bulgar Konsolosluğunun sonuçlarına göre Selanik'te 10.500 Bulgar halk yaşıyordu. Selanik'in genel nüfus yüzdesi içinde yeri %6.2 oranında bulunuyordu.<sup>199</sup>

Bulgarlar, Selanik şehrine ayrı bir önem veriyorlardı. Çünkü bu şehir aynı zamanda Sırp ve Yunanlılar tarafında da istenilen bir bölgeydi. O nedenle bu şehri ele geçirmek Bulgaristan'ın prestijini de yükseltmek anlamını taşıyordu.<sup>200</sup> Bu amaçla kurulan Selanik Bulgar Lisesi, Bulgar Eksarhlığı tarafından idare edilip, tüm Makedonya'nın seçkin ailelerinin çocuklarına hizmet veriyordu. Burada alınan eğitim Bulgarların gücünü göstermesi açısından önemliydi.

Balkan Savaşları sırasında Selanik, bu üç balkan topluluğunun işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Hatta Yunanistan şehre Bulgarlardan önce girmeyi başarmış bu nedenle de iki devlet arasında sorun oluşturmuştur.

#### **f. Ulahlar**

Ulahlar, Makedo-Rumence konuşan, Latin kökenli, Balkanlara çok eski zamanlarda yerleşmiş ve günümüzde çeşitli ülkelere dağılmış olarak yaşayan sayıları 2.500.000'i bulan bir topluluktur.<sup>201</sup>

Bizans kaynaklarına göre, Adriyatik Denizinden Sava ve Tuna ırmaklarına kadar uzanan alanda, Karadeniz, Ege Denizi ve kuzeyde Volos-Arta hattını kapsayan bölgede yaşamışlardır.<sup>202</sup> Osmanlı Devleti Balkanlarda fetih politikası izlediği 14. Yüzyılda Ulahlarında bölgede var olduğunu bilinmektedir. Osmanlı Devleti bu bölgelere hakim olmaya başladığı zamanlarda Ulahlar da Osmanlı ordusunda takviye kuvvet olarak görev almışlardır. Ulahlar, zaman zaman madenlerde muhafızlık görevi üstlenmişlerdir. 19. yüzyılda

---

<sup>199</sup>T.Akinci, ,a.g.e, s. 99.

<sup>200</sup>B.Lory, a.g.m., s.169.

<sup>201</sup>[www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1](http://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1)

<sup>202</sup> Mucize Ünlü, "II. Abdülhamit Döneminde Ulahlar", *Perspectives on Ottoman Studies, Transaction Publishers*, Berlin 2010, s. 229.

Makedonya bölgesindeki Ulahlar, sanayi ve ticaret merkezlerinde kurulan işletmelerin hissedarları arasında yerlerini almışlardır.

Ulahlar, 19. yüzyılın sonlarında Balkanlarda 100 bin nüfusa sahiptiler. Balkan Savaşlarını yaşadığı dönemde Ulah nüfusun Sırp, Bulgar ve Yunan istatistiklerine göre farklı rakamlar arz etmekteydi. Selanik'te yaşayan Ulahların çoğunlukla Karaferye, Katrine, Gevgili kazalarında yerleşmiş olduğu görülmektedir.<sup>203</sup> 19. yüzyılın sonlarında Bulgar- Rum mücadelesinin yoğunlaşmasıyla beraber Rumların Makedonya'daki etkinliklerinde artış görüldü. Bu durum Ulahlara olumsuz olarak yansıdı. Rumlar Ulah toplulukları asimile etmeye çalıştılar. Rumlar tarafından Ulahların kiliseleri kapatılmış, okullarında ana dilde eğitim yapma imkanları ellerinden alınmaya çalışılmıştır.

Ulahların tarihinde en önemli dönüm noktaları ise Osmanlı Devleti tarafından 1905'te "Millet" olarak tanınmalarıdır. Osmanlı Devleti tarafından 22 Mayıs 1905 tarihli fermanla tanınmış olan Ulahlar, tarihlerinde kısa fakat ilk defa resmen eşit haklara sahip olarak yeni bir döneme girmişler, kendi yöneticilerini seçmelerinin yanı sıra, kilise ve okullara sahip olmuş, Osmanlı Meclisi'ne de temsilci gönderebilmişlerdir. Balkan savaşlarına kadar ki süreçte Meclis-i Mebusan'da Ulah mebusları bulunmuş ve diğer "millet" temsilcileriyle birlikte görev yapmışlardır.<sup>204</sup>

14 Ekim 1907 yılında Selanik Valisi yetkililere gönderdiği yazıda Ulahların son bir yıl içerisinde Rum eşkıyaları tarafından katledildiğini, buna rağmen bir Rum hakkında bile idari işlemin yapılmadığı yönünde serzenişte bulunduğu görülmüştür.<sup>205</sup> 1912 yılına kadar bölgedeki Ulah ilkokullarının sayısı 114'e, liseleri 4'e yükselmiş, kendi dillerinde ise 20 civarında dergi-gazete yayınlatabilmişlerdi.<sup>206</sup>

Bükreş Antlaşması sonrasında Selanik'te yaşayan Ulah milleti, Yunanistan tarafından azınlık olarak kabul edilmiştir. Kendilerini Yunanlılardan farklı ve ayrı gören Ulahların bir bölümü, Yunan Devleti'nin uyguladığı asimilasyon politikasına bir ölçüde boyun eğerek

---

<sup>203</sup> M. Ünlü, a.g.m.,s. 230.

<sup>204</sup> [www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1](http://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1)

<sup>205</sup> M. Ünlü, a.g.m., s.236.

<sup>206</sup> [www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1](http://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1)

asimile olmuşlarsa da, bu durumu reddedenler Yunanistan'ı terk ederek, ABD, Avustralya gibi ülkelere göç ettiler ve Ulah diasporası oluşturdular<sup>207</sup>.

### **g. Dönmeler ve Diğer Topluluklar**

Türkçe dönmek fiilinden gelen dönme kelimesi terim olarak genellikle "din değiştiren, Müslüman olan, ihtida eden" anlamında kullanılmaktadır. Daha çok 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı idaresinde yaşayan Yahudi topluluklarından, dini ve siyasi düşüncelerle asıl dinlerini gizleyip kendilerini Müslüman olmuş gösteren, Müslüman isimlerini alan ve Müslümanların kıyafetlerini benimseyen cemaat mensupları için kullanılan bir tabirdir.<sup>208</sup> Hareketin temelinde, "*Tanrı krallığının kurucusu*" sıfatıyla Yahudi milletini tekrar Kudüs'te toplama, Süleyman Mabedi'ni ihya etme ve bütün insanları kurtuluşa erdirmeye hayalleri yer alır. Bu maksatla kendisini Mesih ilan eden Sabetay Sevi'nin bu idealini gerçekleştirmek için görünüşte Müslüman olmanın kendisine sağlayacağı imkanlardan faydalanma düşüncesi vardır<sup>209</sup>. Sabetay Sevi'nin yolunu takip eden kişilere "Dönme" adı verilerek Yahudiler içinde yeni bir topluluk oluşturulmuştur. Sabetay Sevi'nin ölümünden sonra ona inananlar Yakup'un etrafında toplanarak Selanik'te Sabetay Sevi'nin sözde Müslüman olduktan sonra benimsediği metodu devam ettirmeyi kararlaştırmışlar ve bunun için bazı esaslar tespit etmişlerdir. Buna göre her kabile reisi öğle ve ikindi namazlarını çarşı ve pazar yerlerinde kalabalıkla birlikte kılacak, hac mevsiminde maddi durumu iyi olan üç beş kişi hacca gidecek, mevlit merasimlerinde cami ve tekkeler Mehmed Efendi'nin (Sabetay Sevi) cemaatiyle dolacak ve cenaze törenlerinde Selanik caddelerinde tekbirler getirilecektir. Bu topluluklar içinde Yakubiler (Hamdi Beyler) -Selanik Belediye başkanlığı yapmış olan Hamdi Bey'den dolayı- adıyla anılan grup, Müslüman Türkler gibi ibadet etmeleri ve Müslümanların adetlerini benimsemeleri, muhafazakar olmaları, memuriyeti tercih etmeleri ve kendilerine has kıyafetleriyle diğerlerinden ayrılmaktaydı. Memuriyet hayatını tercih ettikleri için medrese eğitimine önem vermişlerdir; içlerinden İslami ilimlerde uzman olanlar bile yetişmiştir. Karakaşlar topluluğu, çocukların eğitimi için Fevziye Mektebi'ni açan bu grup, iktisadi bağılıkları sayesinde diğer gruplara oranla varlığını daha çok sürdürmüş, içlerinden zengin tüccarlar, doktorlar, avukatlar, bürokratlar, öğretmen ve öğretim üyeleri çıkmıştır. Kapancılar grubu ise İzmir ve çevresinde etkin olmuştur. Bu grubun üyeleri eğitim ve

<sup>207</sup> [www.abtff.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1](http://www.abtff.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1)

<sup>208</sup> M. Keil, a.g.m., s. 307.

<sup>209</sup> Abdurrahman Küçük, "Dönme" *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 9. Cilt, Yıl: 1994, s. 518-520.

öğretime diğerlerinden daha çok önem verdikleri için Avrupa'da eğitimi teşvik etmiştir. Batı da yetişenler çocuklarının eğitimi için Selanik'te Şemsi Efendi ve Terakki mekteplerini, İstanbul'da da Fevziye Lisesi ile Şişli Terakki Lisesini açmışlardır<sup>210</sup>.

Dönmeler Selanik'te ufak tefek işlerle uğraşıyorlardı. Daha çok tuhafiyecilik, çerçilik, hırdavatçılık, berberlik, kasaplık, çığırtkanlık gibi meslekler en çok yaptıkları işlerdi<sup>211</sup>.

Dönmelerin gizli belgelerinin ele geçirmesiyle beraber batıda 1880'li yıllardan itibaren konuyla ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Kapalı bir cemaat halinde yaşayan Türkiye dönmelerinin sırları, 1875-1877 yılları arasında Selanik'te bir dönmenin tamir edilmek üzere terziye bıraktığı yeleğin cebinden çıkan bir kağıtla ifşa edilmiştir. Bu kâğıt ilk defa Selanik gazetecilerinden Saadi Levy tarafından kopya edilmiş, ardından okudukları dualar ve yazdıkları muskalar neşredilmiştir. Danon tarafından 1910 yılında, dönmelere ait İbrani harfleriyle yazılmış ve bazı şekiller ihtiva eden bir muska yayımlanmıştır<sup>212</sup>.

Selanik'te yaşanan birçok etnik topluluğunun yanı sıra bir de Ermeniler dikkati çekmektedir. Osmanlı Devletinin bölgede özellikle ticari anlamda güç kazanması ile birlikte Ermenileri 19.yüzyıldan itibaren Selanik'te görmeye başlıyoruz. 1881 yılında şehirde sadece 80 tane Ermeni'nin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu kişiler ya tek başına yaşayan erkekler ya da bekar oldukları görülmüştür.<sup>213</sup> Yine bu dönemde Ermenilerin zanaatla uğraştıkları ve şehrin en önemli gümüşçülerinin Ermeniler olduğu bilinmektedir.<sup>214</sup> 1884 yılında Selanik'te Ermeniler dini törenlerini gerçekleştirmek amacıyla kiralık bir lojmanda Ermeni Şapeli kurmuşlardır. 1911 yılına gelindiğinde şehirdeki Ermeni nüfus sayısının 500 kadar olduğu tespit edilmiştir.

Ermeniler 1907 yılında Selanik'te ilk okullarını açtılar ve 1911 yılında elli kadar kız ve erkek öğrenci bu okulda eğitim gördü.<sup>215</sup> Yine bu yıl içinde Selanik'te İstanbul Patrikhanesine bağlı bir piskoposluk oluşturulmuştur. 1912 yılında şehre Yunanlıların girmesi üzerine Ermeni vatandaşlarında bölgedeki gücünün azaldığını görmekteyiz.

---

<sup>210</sup> A. Küçük, a.g.m , s. 518-520.

<sup>211</sup> F.Georgeon, a.g.m, s. 147.

<sup>212</sup> A. Küçük a.g.m , s. 518-520 .

<sup>213</sup>Anahid Ter Minasyan, "Küçük Bir Ermeni Cemaati" *Selanik 1850-1918* ,Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları ,1. Baskı İstanbul 2014, s. 177.

<sup>214</sup><http://haypedia.com/2/Yunanistan-Ermenileri>

<sup>215</sup> A. T. Minasyan, a.g.m., s. 177,178.



Ermenilerin yanı sıra şehirde az miktarda da olsa Frenk topluluklar yer almaktaydı. Frenk kelimesi bölgede yaşayan Katolikler için kullanılan bir tabirdi. Selanik Frenkleri iki kısımdan meydana gelmektedir. Bunlardan birinci kısımda yer alanlar iş adamlarıdır. İkinci grup Frenkler ise konsolosluk personelinden ve daha çok misyonerlik faaliyetleri yürütmek amacıyla bölgeye gelmiş olan insanlardır<sup>216</sup>. Misyonerlik amacıyla gelen Frenklerin Paris’le yazışmalarında “*Papaz olma isteği gösteren çocuklar vardır*”<sup>217</sup> ifadesi bu konudaki etkinliğin ne boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir.

Selanik’te farklı din ve mezhepten birçok toplum yer alırken bu toplumların yaşam tarzları da birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Bu farklılıklar gerek aile gerek eğitim gerekse meslek edinmelerinde de önemli rol oynamıştır.

## **h. Toplumsal Yaşam**

Selanik birçok etnik topluluğun bir arada yaşadığı önemli bir liman şehridir. Bu şehir yüzyıllar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Makedonya imparatorluğu zamanında kurulan şehre Romalılar, Venedikliler ve Türkler sahip olmuş her topluluk bölgeye kültürel miraslarını bırakmışlardır. Bizans etkisiyle oluşturulan kilise, okul, hastane gibi yapıların yanı sıra Türk- İslam kültürünün etkisiyle camiler, hamamlar, bedestenler inşa edilmiş bunların bir çoğu Selanik’in Yunan hakimiyetine girmesine kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir. 19. Yüzyılda birçok yangın gören şehirde her defasında daha modern bir şehir yaratılmıştır.

Çoğunlukla Müslümanların yerleşim alanı olan kale ve civarları güzel sarayları, geniş balkonlarla çevrili bahçeli evleriyle şehrin en güzel yerleriydi. Şehrin aşağı kısımlarında ise Hristiyanlar ve Yahudiler yaşamıştır. Özellikle Vlatades Manastırı civarında ağırlıklı olarak Hristiyan mahalleleri yer almaktaydı. Selanik’in, Osmanlı fethi ve sonrasında tek katlı ve çoğunlukla kerpiç olan evleri, 17. yüzyılla birlikte iki ya da üç katlı geniş evlere dönüşmeye başlamıştır. Yasa gereği, zimmi evlerinin Müslümanlarınkinden daha alçak olmasını öngörülmekteydi. Özellikle Selanik’te dış sofalı evler çok yaygındı.

Her Osmanlı şehri gibi Selanik’teki yönetim de Türklerin sorumluluğu altındaydı. Türkler genel olarak mal ve mülk sahibi, memur, din adamı gibi mesleklerle ön plana

<sup>216</sup>A. T. Minasyan, a.g.m , s. 184.

<sup>217</sup>Meropi Anasyasiadou, “Yörenin Batılları” *Selanik 1850-191*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 194.

çıkışlardır. Türkler Selanik'te meyhanecilik dışında birçok iş kolunda çalışmışlardır. Türkler iş haricindeki zamanlarını ibadet etmek için kullanırlardı.

Selanik modern bir belediye anlayışına geç kavuşmuştur. Bu yüzden alt yapı eksiklikleri veya çeşitli ihmallerden ötürü çokça felaket ve yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Belediyecilik anlayışının şehre geç yerleşmesi nedeniyle halkın önemli bir sıkıntısı olarak su kıtlığı karşımıza çıkmaktadır. Neredeyse mahalle başına bir çeşme düşmesi bile nadir rastlanan bir durumdur. Su probleminin erken dönemde çözülememesi salgın hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Salgın hastalıklar içinde veba, ateşli humma, trahom, kolera önemli bir yer tutuyordu. 1553, 1572, 1581, 1679-1689, 1697-1699, 1708, 1712-1713, 1724, 1729-1730, 1758 1755 yılları ise Selanik'te veba hastalığının en çok görüldüğü dönemlerdir<sup>218</sup>. 1814 yılında ortaya çıkan veba hastalığı 15.000 kişinin ölümüne neden olmuştur. Ayrıca 1848'deki diğer bir salgında ise 3.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu hastalıkların bu kadar can alması şehirdeki eksikliklerle beraber şehre gelen gemilerin sağlık kontrolünün yapılamamış olması gösterilmektedir Bu hastalıklar tüm halka zarar vermişti.

Bununla beraber yangınlar da Selanik şehrine zor günler yaşatıyordu.<sup>219</sup> 1545, 1569, 1587, 1610, 1620, 1734, 1769, 1840, 1877, 1890, 1910 ve 1917 yıllarında çıkan yangınlar şehre ciddi anlamda zarar vermişti.<sup>220</sup> Sıklıkla yaşanan yangınlar, neredeyse gündelik hayatın bir parçası haline gelmiş ve birçok maddi hasarı da beraberinde getirmiştir.

Kasırgalar, dolular, şiddetli sağanak yağmurlar, depremler Selanik'teki can ve mal kaybına sebep olan başlıca doğa olaylarıdır. 1430 yılındaki büyük depremden sonra 1573, 1829, 1858 ve 1871 yıllarındaki kül yağmuru, şehirde yaşayan insanlara zor anlar yaşatmıştır.

1900 Makedonya denildiği zaman Osmanlı Devletinin Selanik, Manastır, Kosova vilayetlerinin kapsadığı alan anlaşılırdı<sup>221</sup>. Burada yaşayan halklar arasında özellikle 19. yüzyıldan itibaren milliyetçilik hareketlerinin etkileri görülmeye başlandı. Sırp ve Rumlar bağımsızlık mücadeleleri sonucunda ayrı devletler kurmayı başarmıştı. Bulgarlar ise 1870'de yayınlanan fermanla Bulgar Eksarhanesini kurdular. 1877 yılında yapılan Ayastefanos ve Berlin antlaşmalarının sonuçları arasında Makedonya topraklarında ıslahat yapılması fikri

---

<sup>218</sup> L. Safa, a.g. t, s.25- 28.

<sup>219</sup> G. Veinstein, a.g.m., s. 72.

<sup>220</sup> L. Safa, a.g.t., s. 23-28.

<sup>221</sup> Hale Şıvgın, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya"

<http://www.hbvdergisi.qazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/download/943/932>

ortaya konmuştu. Bu fikri teşvik eden büyük devletler Osmanlı Devleti üzerinde baskı unsuru oluşturmaya başlamıştı. Bu durumlar şehrin ekonomik durumunu da olumsuz yönde etkilemiştir. Selanik bir taraftan bu olumsuz tabloyu yaşarken diğer taraftan ise 1850'den itibaren batı ülkelerinin Makedonya'ya doğru ilerlemesi üzerine Avrupa'da ekonomik alanda yer edinmeye başlamıştı. Amerikan İç Savaşının başlangıcının transit ticaretine dayattığı değişiklikler Selanik'i Avrupa'nın "Antrepo" su haline getirdi.<sup>222</sup>

1902 yılından itibaren bölgede Sırp- Yunan- Bulgar çatışmaları görülmeye başlandı ve bu çatışmalar şehirlerde asayişin bozulmasına kadar vardı. Bu durumun neticesi olarak Osmanlı Hükümeti Rumeli Müfettişliğini kurarak başına Hüseyin Hilmi Paşa'yı atadı. Paşa'nın Selanik'e gönderilerek durumu rapor etmesi istendi. 1903 yılında artık durum ciddi boyutlara ulaşmıştı. Kiliseler, çeteler ve hatta öğretmenler bu gayeye hizmet eder hale gelmişti. Avrupa Devletleri yaşanan bu durumu kendi lehlerine çevirme çabası içerisindeydiler. 1908'de ilan edilen Meşrutiyet, Makedonya'da geçici bir barış havası estirmişti. Fakat bu durum uzun süreli olmadı. Makedonya'da Meşrutiyetin yarattığı dostluk, barış, hürriyet havası kısa süre sonra yerini eski çatışmalara bıraktı.<sup>223</sup> Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti 8 Mayıs 1909'da Çeteler Kanunu çıkardı. Çete mensubu oldukları ve silahlı eyleme girdikleri saptanan kişilere ağır cezalar getirildi.

## 1. İşçi Hareketleri

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devletinde sanayi faaliyetlerinin canlı bir şekilde sürdüğü en önemli bölgeler arasında Selanik ve Makedonya bulunuyordu.<sup>224</sup>

Selanik'te 1906'da Allatini tuğla fabrikası işçileri grev yapmış buna Üsküp'te kaftancılar ve kunduracı işçileri de katılmıştı. Bu yıllarda vasıfsız işçiler 3-8 kuruş, işinde uzman erkekler 15 kuruş, kadın ve çocuk işçiler ise 3-8 kuruş ücret alıyorlardı.<sup>225</sup> Ücretlerinin artırılması amacıyla yapılan grev devletin bu bölgelerde yeterince kontrolünün olmadığını göstergesiydi.<sup>226</sup>

<sup>222</sup> Reha Molho, "Yenilenme"; *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, 2014, İstanbul, s. 80.

<sup>223</sup> H.Şivgin, a.g.m.,s.1- 6.

<sup>224</sup> Cevdet Kırpık, "Osmanlı Devletinde İşçiler ve İçi Hareketleri(1876-1914) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2004, s. 12.

<sup>225</sup> C. Kırpık, a.g.t, s.107.

<sup>226</sup> K. Yıldırım, a.g.m, s. 222.

Osmanlı Devleti Meşrutiyetin ilanıyla beraber grevlerle çalkalanmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin ilk kapitalist işletmeleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı sermayesi tarafından kurulan limanlar, maden ocakları idi. Osmanlı pazarını ele geçiren yabancı sermaye, özellikle el sanatlarıyla uğraşan kesimin, demircilerin, dokumacıların, dökmeçilerin varlığını tehlikeye düşürmeye başlamıştı. Devlet tarafından gümrük vergisinin artırılması, esnaf gruplarının birleşmesinin sağlanması, sanat okullarının açılması şeklindeki alınan önlemler başarılı olamadı ve Batı sermayesinin egemenliği pekişerek devam etti.

İttihat ve Terakki devrimiyle halka barış vaat edilmişti, fakat halk daha çok atölyelerdeki ve fabrikalardaki çalışma koşullarının iyileştirilmesini istiyordu.<sup>227</sup> Düşük ücretler ve son derece kötü çalışma koşulları, işçiler arasındaki tepkilerin giderek artmasına yol açarak sonunda 1908 grevlerinin oluşmasına neden oluşturdu. 1908 Temmuz ayında ücretlerin artırılması yönünde başlayan grevler tüm imparatorlukta yayılmaya başladı. 1908'de rihtim işçilerinin başlattığı grev, tütün işçileri, marangozlar, fırıncılar, kunduracılar, telgrafçılar, demiryolu işçileri, bar-restoran işçileri ve inşaat işçileri arasında kısa sürede hızla yayıldı. Eylül ayından itibaren Selanik'in birçok yerinde işçiler ücretlerin artırılması için bir araya geldiler. Bu grevler arasında demiryolu işçilerini çıkarmış olduğu grevler önemli bir yer alıyordu. Selanik Şimendifer işçilerinin grevlerini Anadolu'daki demiryolu işçileri takip etti.<sup>228</sup>

Selanik yalnız Makedonya için değil bütün Osmanlı Devleti için sosyalist düşüncelerin yayıldığı ve kabul gördüğü önemli merkezlerden biriydi. Selanik'te kurulan İşçi Federasyonu, Sefarat Yahudileri ve Bulgar ve Makedonların katılımıyla kurulmuştu. Abraham Benaroya ve Dimitir Vlahov Selanik Sosyalizminin öncüleri arasında yer alıyordu.<sup>229</sup> Abraham Benaroya başkanlığındaki kurulan federasyonun amacı, Osmanlı'nın uluslararası işçi kitlesini ortak bir hedef için bütünleştirmekti<sup>230</sup>. Bu doğrultuda federasyon işçi haklarını savunmak, sendikaların kurulmasını sağlamak, işçiler arasında sınıf bilincini geliştirmeye çalışıyordu.

1908 Temmuz-Aralık ayları arasındaki dönemde, Osmanlı topraklarında başta İstanbul ve Selanik olmak üzere, ücretli çalışma ilişkisinin söz konusu olduğu hemen her

---

<sup>227</sup> Paul Dumont, "Osmanlı Sosyalizminin Doğuşu" *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veistein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 247.

<sup>228</sup> C. Kırpık, a.g.t, s. 237.

<sup>229</sup> C. Kırpık ,a.g.t.,s. 186.

<sup>230</sup> <http://www.gazetebilkent.com/2016/01/13/osmanli-yahudi-bir-isci-hareketi-sosyalist-selanik-isci-federasyonu/>

bölgede grevler yapıldığı görülmektedir. 24 Temmuz 1908 günü başlayıp, 31 Aralık 1908 günü sona eren ve yaklaşık beş aylık süreyi kapsayan dönemde 143<sup>231</sup> grev gerçekleşmiştir. 52'si özel şirketlere karşı yapılmış grevlerin yaklaşık yüzde 60'lık bir bölümü de devlete ait veya devlet tarafından işletilmekte olan işyerlerinde meydana gelmiştir<sup>232</sup>.

Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından hızlı bir grev dalgası ile karşılaşılan Selanik'te, Journal de Salonique gazetesi 13 Eylül 1908 tarihinde " Bütün Cephelerde Grev" başlığı ile çıkmıştı. Yeni Asır Gazetesi ise, Selanik'te aynı günlerde un fabrikası, fırınlar, trenler, tramvaylar, sabun farikası, tütün mağazaları, restoran ve oteller, reji fabrikası ve diğer üretim birimlerinde işçilerin grev yapmakta oluşu nedeniyle, *hürriyet yalnız ittifak eden işçiler için değildir!* diyerek bölgede durma noktasına gelen ticarî ve ekonomik işleyiş nedeniyle grevcileri eleştirmişti.

Selanik reji çalışanlarının Tütün İşçileri Sendikası, Selanik ayakkabıcı işçilerinin Kunduracı Kalfaları Cemiyeti (1908), Drama tütün işçilerinin Tütün Amelesi Saadet Cemiyeti (1909), Selanik deri işçilerinin Debbaghane İşçileri Cemiyeti (1909), Selanik Memurin ve Müstahdemin Sendikası (1908), Tüccar Katip ve Müstahdemin Sendikası (1908) Selanik limanı hamallarının Osmanlı İştira Hamalları Cemiyeti (1910), Selanik merkezli Kanaviçe ve Süt İşçileri Cemiyeti (1910), Bulgar Matbaa İşçileri Cemiyeti ve Yahudi Matbaa İşçileri Cemiyeti, yine İskeçe tütün işçilerinin İskeçe Tütün Amelesi İrtibat ve Terakki Cemiyeti (1911), Selanik-Manastır hattındaki demiryolu işçilerinin Amele Teavün Cemiyeti (1911), gibi işçi örgütleri 1908 yazından itibaren başlayarak kurulan ve Osmanlı çalışma hayatında faaliyette bulunan işçi örgütlerinden bazılarıydı. Selanik Valiliği'nin İstanbul'a ilettiği, bölgede hangi alanda bir sendika kurulsa fiyatların kısa süre sonra bir misli arttığı ve bölge ticaretinin bu durumdan olumsuz etkilendiğine yönelik rapor da, söz konusu cemiyetlerin aktif olduğunu göstermekteydi<sup>233</sup>

1908 yılı Ekim ayında işçi hareketleri ve işçi örgütlenmesini düzenleyen bir kanun - Ta'til-i Eşgal Yasası-'nın çıkarılması her ne kadar grev sayısının belli oranda azalmasına yol açmışsa da, Osmanlı işçisi için 1908 yazı etkin kullanılması halinde grev silahının ne denli

<sup>231</sup> Kadir Yıldırım, "Balkan Savaşları'nın Osmanlı'da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2, Kış 2012, s.219.

<sup>232</sup> Yavuz Selim Karakışla, " Osmanlı İmparatorluğunda 1908 Grevleri" *Toplum ve Bilim Dergisi*, Birikim Yayınları, İstanbul 1998, s. 188.

<sup>233</sup> K. Yıldırım, a.g.m., s.223- 225.

yararlı olabileceğini göstermiş, bunun yanında örgütlü hareket etme bilincinin bir daha geri dönülmeyecek biçimde kazanılmasına imkân sağlamıştır<sup>234</sup>.

1909 yılından itibaren grevlerde azalmalar görülmeye başlandı. 1910 yılında Deri Sanayinde kundura işçileri arasında grevde 59 kişi katılımı sağlandı. 1911 yılında Selanik'teki Reji işçileri ve Samardziev Selanik Matbaası işçileri, aralarında ücretlerinin artırılması yönünde bir dizi istekle grev başlatmışlardı.<sup>235</sup> 1911 yılında Selanik'te olduğu gibi, tütün işçilerinin 400'ü erkek 90'ı kadın olmak üzere 490 işçiyle gerçekleştirdikleri grevine; bölgedeki hamal ve terzi sendikaları destek ziyaretinde bulunmuştu. Grevci işçiler diğer sendikaların da verdiği destekle büyük bir miting yapmış ve hükümetin dikkatini çekmeye çalışmıştı. Miting sonucu alınan kararlar arasında sadece ücret artışı değil, 14 yaşından küçük kimsenin çalıştırılmaması, 18 yaşından küçükler için çalışma saatlerinin azaltılması, devletin işçileri daha fazla koruyacak şekilde zorlanması, yürürlükteki toplanma ve grev kanunlarının işçilerin daha serbest hareket etmesine imkân sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gibi hükümler vardır. Osmanlı işçi kesimi içinde dönem itibariyle Selanik işçilerinin farklılığını ve bilinçliliğini de ortaya konmuştur. Buna göre işçi talepleri;

- Geçinme indeksine göre ücret artışı,
- Sendikasız işçilerin çalıştırılmasının yasaklanması,
- Üretim kotalarına göre değil, çalışma saatine göre ücret ödenmesi,

- Erkek işçilerin yerine kadın işçilerin istihdam edilmemesi ( söz konusu dönemde Selanik'te işverenler erkek işçileri işlerinden çıkararak yerlerine daha uysal ve itaatkâr olan, aynı zamanda daha ucuza çalışan kadın işçileri istihdam etmekteydi.),

- İş gününün kışın 7-8 saate, yazınsa 10-11 saate kısaltılması şeklindeydi<sup>236</sup>.

Kadınlar Osmanlı Devletinde 19. Yüzyıldan itibaren üretim alanında yer bulmaya başladı. Kadınlar daha çok tekstil alanında çalışıyordu. İstanbul, Selanik, İzmir, Bursa gibi şehirlerde kadın işçiler iplik eğirme dokuma üretiminde yoğun olarak çalışmaktaydı.<sup>237</sup>

---

<sup>234</sup> K. Yıldırım, a.g.m., s. 219.

<sup>235</sup> C. Kırpık, a.g.t., s.265.

<sup>236</sup> K. Yıldırım, a.g.m., s.227, 228.

<sup>237</sup> C. Kırpık, a.g.t., s. 100.

23 Temmuz 1908'den sonra çalışan kadın sayısı artmıştır. Meşrutiyetin ilanıyla ekonomideki canlılık üzerine kadın işçiye ihtiyaç duyulmuş ve yeni birtakım işkollarına kadın işçi alınmıştır. Selanik, Samsun, Kavala, Drama ve Gümölcine tütün işletmelerinde, Selanik ile Halep'te ve bu iki kentin çevresindeki ipek atölyelerinde binlerce kadın işçinin varlığını, 1908 grevlerinde etkin bir şekilde görmekteyiz. Eylül 1908'de Kavala ve Drama'da greve giden işçiler arasında kadınlar önemli bir yer tutmaktadır<sup>238</sup>. Kadınların grevlerdeki rollerinin iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle kadınlar işçi olarak grevlerde rol almışlardır. Daha sonra da, kadınların işçi eşlerini desteklemeleri, onlarla dayanışmaları içinde oldukları şeklindedir. Kavala ve Drama'daki 14.000 tütün işçisinin katıldığı grev, Veta isimli bir kadın önderin örgütlemesiyle düzenlenmiştir. Kadınlar grev komitelerinde görev almışlardır. Grevçilerin “işgününün yazın dokuz, kışın sekiz saate indirilmesi, gündeliklerin 18 kuruşa çıkarılması, işyerlerinde tükürük kapları, içme suyu, havalandırma tesisatı bulundurulması” gibi kadınların çalışma koşullarını iyileştirmeye yönelik istekleri dikkati çekmektedir<sup>239</sup>.

11 Eylül 1911 günü, Selanik'deki tütün işçilerine deneyimlerine göre yüzde 30, 20 ve 10 oranında ücret artışları vermeyi kabul eden Tütün Rejisi, grevi sona erdirmeyi başarmıştır<sup>240</sup>.

Eylül başlarında Selanik Elektrikli Tramvay Kumpanyası işçileri greve gitmişler, ücretlerinin günde 2 kuruş arttırılması ve iş gününün 10 saate indirilmesi üzerine 11 Eylül günü işe başlamışlardır.<sup>241</sup>

**Tablo 12.** Grevlerin Bölgesel Dağılımı (1908 Temmuz-1912)<sup>242</sup>

Şehir	Grev Sayısı	%
İstanbul	93	43
Selanik	52	24
İzmir	14	6
Zonguldak	9	4

<sup>238</sup> Şeyhmus Güzel, “ Kadın Tanzimattan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın” Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi 4. Cilt., İletişim Yayınları, 1985, S.870.

<sup>239</sup> Ş. Güzel, a.g.m., s. 271.

<sup>240</sup> Y. S. Karakışla, a.g.m. s. 192.

<sup>241</sup> Zafer Toprak ( Hakkı Onur), “1908 İşçi Hareketleri Ve Jön Türkler” , Hakkı Onur [Zafer Toprak], *Yurt ve Dünya*, sayı 2, Mart 1977, s. 277-295.

<sup>242</sup> K. Yıldırım, a.g.m., s.213-234.

Balıkesir	6	3
Aydın	5	3
Beyrut	4	2
Edirne	3	1
Manastır	3	1
Üsküp	3	1
Adapazarı	2	1
Girit	2	1
Samsun	2	1
Bilecik	2	1
Ankara	2	1
Bursa	2	1
Diğer(Adana, Ergani, Eskişehir, Halep, Kudüs, Midilli, Sivas, Muş Kayseri, Konya, Sivas, İznik)	12	6
<b>Toplam</b>	216	100

Grev hareketi imparatorluktaki bütün farklı etnik kökenlerden işçileri ortak mücadelede birleştirmiştir. Rütbesiz askerler arasında da grevler bir hayli sempati uyandırmıştır. Selanik'te gerçekleşen bir bira fabrikası işçileri grevinde, grev kırıcıları ve yöneticileri korumak üzere gönderilen askerleri, işçilerin "*Yaşasın asker!*" sloganları ile karşılaşması üzerine "*Yaşasın hürriyet!*" sloganları ile karşılık veren askerler, grevcilerle kucaklaştıktan sonra görevlerini yerine getirdiklerini düşünerek, grev kırıcıları veya yöneticileri korumak için hiçbir şey yapmadan fabrikayı terk etmişlerdir<sup>243</sup>.

<sup>243</sup> <http://tr.internationalism.org/book/export/html/267>



### III. BÖLÜM

#### EKONOMİK YAPISI

Bir ticaret merkezi olarak kurulan Selanik’de M.S.323-324 yıllarında Roma İmparatoru Konstantin şehrin güneybatı ucunda bir liman inşa ettirmişti. Konstantin Limanı olarak bilinen yapı günümüze kadar gelememiştir. Surların dışında kalan bu dolgu alanı, zamanla gemilerin yükleme ve boşaltma işlemlerinin yapıldığı ve çeşitli dükkânların bulunduğu bir alana dönüştürülmüştü. Osmanlı Devleti zamanında Selanik ticaretinin yoğun olarak yaşandığı bir bölgeye dönüşmüştür.

Evliya Çelebi bölgeye yaptığı seyahat neticesinde bu bölgede Mısır Çarşısı olarak bilinen alanda 500 adet dükkân olduğunu, burada keten, şeker, pirinç, kahve ve benzeri malların satıldığını, ayrıca 50 keresteci dükkânı, 100 adet büyük terzi dükkânı, 300 adet pazarcı mahzeni ve bir mescid bulunduğunu belirtmiştir.<sup>244</sup>

Şehrin en önemli gelir kaynağı, Selanik ve Çitroz tuzlarından çıkarılan tuzdu. İkinci önemli gelir kaynağı ise ticari vergilerdi. Bunlar; bac-ı bazar, ihtisap (çarşı ve dükkânlardan elde edilen vergi) ve kapan vergisi idi. 16. yüzyılda Selanik’in toplam geliri 5.279.752 akçe idi<sup>245</sup>

Milliyetçilik hareketleriyle Yunanistan’ın 1830’da Osmanlı Devletinden ayrılması Selanik ekonomisini de ciddi bir biçimde olumsuz etkilemişti. Ancak Osmanlı’nın Kırım Harbinden sonra tekrar canlanmaya başlaması Osmanlı egemenliği altındaki Selanik’i yabancıların ilgi odağı haline getirmiş ve bu ilgi Avrupa devletlerine Osmanlı’nın Düyun-u Umumiye’den kalan borçlarını Selanik’ten elde edilen vergilerle toplama olanağı sağlamıştır.

#### a. Tarım ve Hayvancılık

20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti Avrupa kıtasındaki topraklarının büyük kısmını kaybetmişti. Gerek siyasi gerek ekonomik alanda bölgedeki hakimiyetini kaybeden devlet Makedonya bölgesinde elinde kalan topraklarda tarım ve hayvancılık alanında üretim faaliyetlerini sürdürmekte idi. Bölgenin önemli şehirlerinden olan Selanik bu dönemde gerek

---

<sup>244</sup> Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı -Robert Dankoff, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi VIII. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, s.66.

<sup>245</sup> L. Safa, a.g.t, s. 53.

limanlarının varlığı gerek topraklarının verimliliği gerekse 19. yüzyılın sonlarında yapılan demiryolu ağıyla İmparatorluğun en önemli şehirlerinden biri haline geldi.

Tarım faaliyetleri açısından Selanik şehri yaklaşık olarak 30.561.000 dönüm araziye sahip olup, bunun 10 milyon dönümü ziraat yapmaya uygundu. Bu arazi yapısı içerisinde ziraata elverişli arazinin 5 milyondan fazlasının dinlendirilmek üzere ayrılmış olması, yalnızca 4.325.192 dönüm arazide ziraat yapılmasına imkan sağlıyordu.<sup>246</sup> Ziraat için uygun 4.5 milyon dönüm arazinin 3 milyon dönümü gıda mahsulüne, 1.5 milyon dönümü ise sanayi mahsulüne ayrılmıştı.<sup>247</sup>

Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Selanik'te de ziraat çoğunlukla bahar aylarında gerçekleştirilirdi. Özellikle Mart ayı ekim için en uygun aydı. Bu ayda buğday ve arpa gibi temel gıda ürünlerinin ekimi gerçekleşirken, aynı zamanda bağ budaması da yapılırdı. Nisan ayına gelindiğinde yağmurlarında fazla olması dikkate alınarak daha çok yer elması ekilirdi. Nisan yağmurlarının çok fazla olmasından dolayı küçükbaş hayvanları (koyunları) yağmurlardan korumak amacıyla tedbirler alınırdı. Mayıs ayıyla beraber havalar ısınmaya başlardı. Bu dönemde ahırların temizliğine de büyük önem verildiğini görüyoruz. Haziran ayından itibaren sıcaklar artmaya başladığından dolayı yeşilliklerin sulanması gerekmektedir. Selanik şehrinde en sıcak ay temmuz ayıdır. Ağustos ayı ise hasat mevsimidir. Eylül ayıyla beraber havalar serinlemeye başlar. Bu ayda tarlalara buğday, arpa yulaf ekimi gerçekleştirilir. Ekim ayıyla beraber bağ bozumu mevsimi de başlamıştır. Kasım ayında tarlalar sürülür. Aralık ayından itibaren çok şiddetli soğuklar görülmektedir. Bu ayda besili hayvanların satılıp ticaret yapmak daha uygundur.<sup>248</sup> Özellikle arılar bu ayda beslenmelidir.

Tarımsal üretim açısından hububat şehrin her tarafında yetiştirilebilen bir mahsuldür. Buğday en çok Selanik, Karaferye, Yenice, Avrethisarı, Siroz ve Drama'da yetiştirilir. Arpa, Yenice, Karaferye, Avrethisarı, Siroz, Zihne, Drama kazalarında yetişir. Çavdar, Nevrekop, Lankaza, Petriç, Razlık kazalarında üretilir. Yulaf, sınırlı oranda Avrethisarı ve Selanik Nevrekop ve Kesenderiye'de yetiştirilen ürünler arasında yer alırken, mısır buğdayı yetiştirilme sahası Selanik, Yenice, Katrin, Avrethisarı, Petriç, Nevrekop ve Drama bölgesidir.

---

<sup>246</sup> T. Â. Baran , a.g.m., s.1118.

<sup>247</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 100.

<sup>248</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s.73-75.

Darı üretimi Kesendire, Lankaza, Vodine, Siroz, Kavala kasabalarında gerçekleştirilmektedir. Pirinç en çok Ustrumçe, Vodine, Karaferiye, Tikveş, Zihne Drama'da üretilmektedir. Patates özellikle Avrupa ve Amerika'da faydalı bir gıda olduğu ifade edilmesinden sonra şehrin her tarafında yetiştirilmeye çalışılmaktadır.<sup>249</sup>

Üretimin bir diğer safhası ise sanayi üretimidir. Bölgede Sanayi mahsulatı için 600 bin dönüm arazi tahsis edilmiştir. Bu anlamda en önemli mahsul üzümdür. Vilayet dahilinde 325 dönüm bağ mevcuttur. En iyi bağlar, Selanik, Tikveş, Yenice, Menlik, Vodina, Karaferiye, Lankaza kazalarıdır. Bir kısım üzüm Avrupa'ya bilhassa Almanya'ya sevk edilmektedir. Üzümlerin bir kısmı pekmez üretiminde bir kısmı ise şarap imalinde kullanılmaktadır. Selanik'te bu kadar üzüm yetiştirildiği halde kuru üzüm imal edilmemektedir. Bunun sebebi Ağustos'un ikinci yarısından sonra havanın müsait olmaması üzümlerin kurutulmasına engel teşkil etmektedir.

Selanik'te yılda 4,5 milyon dönüm arazinin ziraata uygun olduğu ve bu arazilerden senede 10,5 milyon Osmanlı Lirası mahsulat elde edildiği bilinmektedir. Bu hesabın içinde hayvanlardan elde edilen gelir eklenmemiştir. Hayvanlardan elde edilen miktar sene de iki milyon lirayı bulmaktadır. Ziraatla uğraşan her memleket önce çiftçilikle ardından sanayi ile meşgul olmuştur. Sanayinin yaygın olması için çiftçilik kadar nakliye de çok önem verilmesi gerekmektedir. Elde edilen ürünün fazlasının iskelelere, ambarlara, antrepolara sevk edilmesi için nakliye gerekmektedir. Burada önemli nokta ise yolların iyi olmasının gerekliliğidir. Aksi taktirde çiftçi emeğinin karşılığını bulamamaktadır. Bunun içindir ki devlet demiryollarının geçtiği yerlere kasabalardan merkeze doğru şose yolların yapılmasını sağlamıştır. Özellikle yol kenarlarında yapılan tarımla üretimin artırılması hedeflenmiştir.

Yine hükümet ziraatın gelişmesini sağlamak amacıyla bölgede ziraat mekteplerinin kurulmasına önem vermiştir. Kurulan okulda öğrencilerin tam anlamıyla öğrenmelerini sağlamak amacıyla numune çiftlikler temin edilmiştir.<sup>250</sup> Selanik'te mükemmel bir ziraat mektebi bulunmaktadır Burada eğitim alan öğrenciler aynı zamanda öğrendiklerini köylülerle aktararak güçlü bir tarımsal üretim sağlamışlardır.

Osmanlı devleti içinde Selanik şehri gerek ziraat mahsulü çeşitliliği gerekse bölgedeki en büyük ovaya sahip olması dolayısıyla ekonomik açıdan da önemli bir yere sahiptir.

<sup>249</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 101.

<sup>250</sup> *Selanik vilayeti Salnamesi*, 1325, s. 590- 593.

Karaferya kazasında en mühim hasılat üzüm ve ağustos şaraplarına bağlı olarak bağcılık alanında ön plana çıkarken, Vodina kazasında kozacılık yapılmaktadır. Bunların dışında kırmızıbiber, keten ve kenevir yetiştirilmektedir. Karacaabad kazasında yaygın olarak yapılan kırmızıbiber hasılatı bu mamulün sene de 900 bin – bir milyon kiloya yakın kısmının ihraç edilmesine neden olmaktadır. Şehrin doğu kısmında ise daha çok sanayiye yönelik tütün yetiştirilir ve dünyanın en kıymetli tütünlerinin yetiştirildiği bu şehirden Amerika'ya ve Mısır'a ihraç edilir.<sup>251</sup>

Tütün en çok Sarışaban, Drama, Kavala, Preveşte kazalarında yetiştirilmektedir. Sarışaban tütünleri diğer bölgelere göre daha önemli olup Selanik'ten birçok yere ihraç edilmektedir. 19. yüzyılda Kavala şehrinin Müslüman ve Gayrimüslim sakinleri daha çok tütün ticareti ile meşguldü.<sup>252</sup> Kavala'da 1871'den itibaren ihracatı önemli bir şekilde artan tek ürün tütündü. Drama tütününün Avrupa piyasalarındaki şöhreti ve fiyatının sürekli artması, çiftçilerin üretimde bu ürüne daha fazla yönelmesine sebep oldu. Kâr oranı yüksek olan tütün, hızlı bir şekilde pamuk, susam ve hububat ziraatının önüne geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin borçlarına karşılık olarak tütün öşrünü alan Duyûn-ı Umûmiye, Drama, İskeçe, Sarışaban, Kavala, Preveşte, Zihne, Siroz, Nevrekop, Cuma-i Bala kazalarının tütün hâsılatını tespit etmek için bölgeye müfettişler göndermiştir.

Osmanlı Devletinde kurulan Reji Şirketi, Sultan II. Abdülhamit tarafından imzalanan 30 senelik imtiyazla birlikte 14 Mayıs 1883'te Osmanlı tütün idaresini devraldı. “Memâlik-i Osmanîye Duahanları Müşterekü'l-Menfa'a Reji Şirketi” ya da halk arasında kısaca “Reji” diye bilinen şirket ile Osmanlı tütünleri için, çokuluslu ve yabancı sermayeli anonim bir şirket dönemini başlatmış oldu. Reji ile birlikte tütünün üretimi, fabrikasyonu, depolanması, pazarlanması ve dolayısıyla tüketimi, şirketin kurucuları olan Osmanlı Bankası, Avusturyalı “Credit Anstalt ve Alman Bleichroder” adlı banka gruplarının denetimine girmiş oldu<sup>253</sup>.

20. yüzyılın başlarında Selanik bölgesinden ihraç edilen tütün miktarını gösteren aşağıdaki tablo ile Selanik'te tütün ihracatının düzenli olarak arttığı görülmektedir<sup>254</sup>

<sup>251</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1325,s.597, 598.

<sup>252</sup> Filiz Dıġırođlu, “Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912)”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/oa/article/view/5000116201> s. 229.

<sup>253</sup> F. Dıġırođlu, a.g.m., s 230,231.

<sup>254</sup> F. Dıġırođlu, a.g.m., s 244.

**Tablo 13.** 1901-1911 yılları arasında Kavala, İskeçe ve Selanik'ten Tütün İhracatı (1.000 kg)

Sene	Kavala	İskeçe	Selanik	Toplam
1908	9.742	1.497	2.665	13.904
1909	13.566	2.968	3.016	19.540
1910	9.529	1.951	1.788	13.268
1911	12.681	4.136	4.046	20.863

Şehrin kuzey bölümünde sanayiye yönelik yetiştirilen ürünler daha çok afyon, pirinç, üzüm ve ipek kozasıdır. Usturumçe ve Toyran kazalarında senede 3 milyon kiloya yakın bir miktar sadece yemelik üzüm ihraç edilmektedir. Tikveş kazasının üzümleri de şarap yapmak üzere Sırbistan'a ihraç edilmektedir. Haşhas ve afyon Selanik'in belirli bölgelerinde yetiştirilir. En çok yetiştirilen bölge Tikveş kasabasıdır. Afyonlar İngiltere'ye ihraç edilmektedir. İpek kozası Gevgili ve Toyran Kazalarında daha çok üretilen mahsullerdir.

Tarım üretiminde genelde gübresiz ekim yapılır. Ovalarda mısır yetiştirilir. Sonra arpa ve buğday, çavdar, yulaf bazen de darı yetiştirilir. Bazı dönemlerde hayvanlar otlasın diye 1-2 yıl nadasa bırakılır.<sup>255</sup> Amaç topraktan en iyi şekilde yararlanmaktır.

Selanik, Bursa'dan sonra en iyi İpek kozası yetiştiren bölgedir. Şehrin daha çok Gevgili, Vodina, Ağustos kazalarında yetiştirilmektedir. İpek kozası ihracatından yılda 1 milyonun üzerinde kazanç elde edilmekteydi. Sadece Gevgili kazasından senede 100 bin lira kazanç elde edilmektedir. Selanik şehrine senede Avrupa fabrikalarından (Lyon, Milan, Zürih) sınırlı miktarda ipekli mensucat ithalatı yapılmaktadır.<sup>256</sup> İpek kozası şaraptan sonra en çok ihracat yapılan mahsuldür. İpek kozası tohumları Fransa'dan, İtalya ve Yunanistan'dan gelmektedir. Yerli tohumlar daha çok Gevgili kasabasında yetiştirilir.<sup>257</sup> Karasu ve Vardar bölgeleri pirinç yetiştirmeye müsait bir araziye sahiptir. Usturumce ve Tikveş kazalarında çok fazla pirinç yetiştirilmektedir. Sadece Usturumce kazasında senede 1.5. milyon kıyve pirinç yetiştirilmektedir<sup>258</sup>.

<sup>255</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1325, s. 598,599

<sup>256</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1325, s. 605.

<sup>257</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 103.

<sup>258</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1325, s. 607.

Pamuk da önemli bir mahsul olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük oranda Zihne ve Siroz kazalarında yetiştirilen pamuk Selanik ve Ağustos'ta bulunan fabrikalarda iplik imali için kullanılmaktadır.<sup>259</sup> Selanik'te yetiştirilen bir diğer mahsul ise susamdır. Daha çok Siroz ve Avrethisarı sancaklarında yetiştirildiği görülmektedir.

Selanik'te bal üreticiliği ve arıcılıkta yapılmaktadır. Ayranoz, Lankaza ve Kesendire kazalarında 161.698 arı kovanı bulunmaktadır.<sup>260</sup>

Selanik vilayetinde çift, damızlık ve rı'y ve idare olunması için pek çok meralar vardır. Damızlık hayvanların en önemlisi koyun ve keçidir. Damızlık hayvandan elde edilen en önemli mahsul süttür. Süt, peynir ve yağ yapımında kullanılır. Senede bir milyona yakın kuzu, oğlak, buzağı, malak yetiştirilir. Hayvanların aynı zamanda derilerinden ve postlarından yararlanılır. Senede 60 bin kıymetinde deri sevk edilmektedir. En çok koyun ve keçi yetiştirilen bölgeler Avrethisarı, Lankaza, Vodina, Kesendire, Siroz, Zihne, Nevrekop, Drama ve Sarışaban kazalarıdır.<sup>261</sup>

## **b.Ormanlar ve Madenler**

Selanik şehrinin sınırları içerisinde ormanlık alan yaklaşık olarak %26 oranında bulunur. Şehrin her tarafında ormanlık alana rastlamak mümkündür. Ormanlarda çam, gülnar, meşe, kestane, kayın, gürgen ağaçlarının yanı sıra dişbudak, ıhlamur, çınar, kavak ağaçları da yer alır. Gerek inşaat alanında kereste, gerek odun kömür ihtiyacının karşılanması gerekse reçine, sakız gibi üretimde kullanılmasının yanı sıra ormanların en önemli faydası havayı temizlemesidir. Avrupa devletlerinde olduğu kadar Selanik vilayetinde de ormanların önemi devlet tarafından teşvik edilerek köylüye ağaç dikmesi konusunda destek verilmektedir. Selanik Ziraat İlimyat Mektebinde yapılan çalışmalar sonucunda köylüye fidan verilerek her tarafın ağaçlandırılması konusunda özendirilme yapılmıştır.<sup>262</sup> Osmanlı Devleti bu konuda çok hassas davranmıştır. Devlet, 1282 numaralı Orman Nizamnamesi kanununu çıkararak gereksiz yere ağaç kesilmesinin önüne geçmeye çalışmış ve merkez Selanik ve 13 kazasına müfettişler atayarak kontrollerin sağlanmasına dikkat etmiştir.<sup>263</sup>

---

<sup>259</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi*, 1325, s. 105.

<sup>260</sup> T. Â. Baran ,a.g.m., s.1119.

<sup>261</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi* 1325,s. 116- 117.

<sup>262</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi* 1325,s. 612.

<sup>263</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi* 1325,s. 108.

Selanik vilayeti madenler bakımından oldukça zengin bir şehirdir. Kesendire kazasında manganez madeni çıkarılmaktadır. En çok maden çıkarılan bölge Siroz ve Kesendire kazalarıdır. Bunun dışında Avrethisarı, Tikveş, Lankaza kazalarında da maden çıkarılmaktadır. Çıkarılan madenler arasında daha çok manganez, çinko, antimon, simli kurşun, çakmak taşı, krom, arsenik ve bakır yer alır. Bu madenler “Kesendire Madenleri Anonim Şirket-i Osmaniye’si” tarafından işletilmektedir. Bunun dışında Siroz ve Gevgili kasabalarında Linyit yeni bulunan bir maden olarak karşımıza çıkmakta olup fazla önem arz etmemektedir.<sup>264</sup>

### **c.İç ve Dış Ticaret**

Selanik’le ilgili tarihsel araştırma yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli ekonomik gelişmenin dış ticaret alanında olduğu görülmüştür. Dış ticaret kavramı ekonomi ile eşanlamli olarak ifade edilebilmektedir.<sup>265</sup>

Asya ile Avrupa kıtasının geçiş noktasında olan Selanik şehri, Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki en önemli liman şehridir. Ege denizine kıyısı olan Selanik limanı, Akdeniz’den Karadeniz’e giden ve ticaret yapan uluslararası güzergah konumun yer almaktadır.<sup>266</sup>

Selanik, Osmanlı şehirleri arasında İstanbul’dan sonra en mühim ticaret şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgede 19. yüzyılın sonlarında oluşturulan 3 şimendifer hattının bulunması ticaretin artmasında önemli rol oynamıştır. Selanik’ten sonra daha çok Siroz, Drama, Kavala, Nevrekop ve Gevgili kasabaları ticari alanda ön plana çıkmıştır. Bir liman kenti durumunda olan Selanik’te ticaretin gelişmesinde pazarlar ve panayırlar önemli bir yer tutmaktadır. 1907 yılında oluşturulan salnameye göre, Selanik şehrinin ticaret hacmini en çok İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İtalya, Yunanistan, Rusya, Belçika, Sırbistan ile olan münasebetler oluşturmaktadır. Ticaretin toplam hacmi tahminen 8.5. milyon lira civarındadır. Bunun büyük kısmı ithalat, 3.5. milyon lirası ise ihracattır. Bu rakamlara göre ticaret büyük oranda Selanik limanından gerçekleştirilmektedir.

En çok ihracat yapılan ülke İngiltere’dir. Bu ülkeye %30 oranında ihracat yapılmaktadır. İkinci sırada Almanya ve Fransa yer almaktadır. Selanik şehrinde kurulan

<sup>264</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi* 1325, s. 112-113-114.

<sup>265</sup> Meropi Anastasiadou, *Selanik 1830-1912* ,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Kasım 2001, s.23.

<sup>266</sup> Özlem Yıldız, “20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, XII/24, 2012, s.27.

Osmanlı, Selanik ve Midilli Oryan( Uryan) bankalarıyla kazalarda birer şubesi bulunan Ziraat Bankasında ma'ade sermayedarlar tarafından idare olunmaktadır. Bankalardan elde edilen sermaye miktarı olarak 2.5 milyon lira olduğu tahmin edilmektedir.

En çok ihraç edilen mahsulat zahire(zehair)dir. Ondan sonra ihracatta tütün, pamuk, ipek kozası, afyon, susam yer almaktadır. Bu ihracatın değeri 1.5 milyon Osmanlı lirasıdır. Ondan sonra balmumu, kırmızı biber, sadeyağ, peynir, deri, yün, şarap ihracatı yapılmaktadır. Bu ihracattan elde edilen gelir yaklaşık olarak yarım milyon liradır. Hayvancılıkla da uğraşılan bölgede derilerin büyük kısmı Fransa'ya ihraç edilir. Selanik Vilayetinde kereste, kömür, krom madeni, keten, kenevir, hayvanat icraatı önemli bir noktada yerini almakla beraber bunlardan elde edilen gelir yaklaşık 500 bin lira civarındadır.

İthalatta ise ilk sırayı mensucat ürünleri alır. Bu ithalatın bedeli yaklaşık olarak 2 milyon liradır. Daha çok İngiltere, Fransa ve Almanya'dan ithalat yapan Selanik şehrinde yünlü ve ipekli mensucat Fransa ve İtalya'dan elde edilmektedir. İkinci derecede ithal edilen mahsul kahve ve şekerdir. Kahve daha sonra şimendiferler aracılığı ile Osmanlı Devletinin diğer bölgelerine gönderilir. Kahve kısmen Arabistan, kısmen de Brezilya'dan gelmektedir. Şekerlerin bir kısmı Marsilya bir kısmı da Triyeste'den gelir. Üçüncü derece de ithal edilen ürünler petrol, gaz ile ispiro ve müskrat(sarhoş edici şeyler) teşkil etmektedir. Yılda vilayet dahilinde 250 bin lira değerinde 8-9 kıyye ispiro ithal edilmektedir. İthalatın 4.sirasında madenler yer almaktadır. Bunun bedeli ise bir milyon lira civarındadır.<sup>267</sup>

19. yüzyılın ikinci yarısında Selanik'teki hızlı nüfus artışında dış dünya ile yapılan yoğun ticaret ve büyük ölçüde 1871'te Üsküp'e, 1888'de Belgrat'a, 1894'de Manastır'a ve 1896'da Dedeağaç'a kadar uzanan tren yollarının varlığı etkilidir. Devlet hazinesi için önemli bir gelir ortalamasına sahip üçüncü vilayet olan Selanik'in aynı dönemde üç yıllık tahsilât ortalamasının 217.495.136 kuruş, ödenek ortalamasının ise 115.702.088 kuruş olduğu görülmüştür. Bu miktarlara göre vilayetın diğer idari birimlere göre toplam tahsilât içindeki ağırlığı %7.81, vilayete yapılan ödemelerin toplam ödemeler içindeki ağırlığı ise %3.77 olarak gerçekleşmiştir. Böylece, İstanbul ve Aydın vilayetleri gibi Selanik vilayetinin de gelirleri, giderlerinin çok üzerinde olmakla birlikte kamu maliyesi için büyük önem arz etmektedir.<sup>268</sup>

<sup>267</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 618-621.

<sup>268</sup> M. Öztel, a.g.m.,s. 210.



**Tablo 14:** Hazinesinin Vilayetlerden Elde Ettiği Gelirler (Tahsilâtlar) ve Vilayetlere Yaptığı Ödemeler (1325-1327/1909-1912)<sup>269</sup>

Vilayetlerden Elde Edilen Tahsilâtlar (1325-1327/1909-1912)			Vilayetlere Yapılan Ödemeler(1325-1327/1909-1912)		
Sıralama	Vilayetler	1325-1327 Dönemi Yıllık Tahsilât Ortalaması (%)	Sıralama	Vilayetler	1325-1327 Dönemi Yıllık Gider Ortalaması (%)
1	İstanbul	10,79	1	Edirne	4,92
2	Aydın	8,77	2	İstanbul	4,65
3	<b>Selanik</b>	<b>7,81</b>	3	<b>Selanik</b>	<b>3,77</b>
4	Beyrut	4,79	4	Kosova	3,20
5	Edirne	4,38	5	Aydın	2,32

Selanik, Rumeli Bölgesi'nin İstanbul'dan sonraki en önemli ticaret merkeziydi. Selanik, hinterlandında bulunan Kosova, Manastır, Yanya vilayetlerinin de ihracat ve ithalat merkezi konumundaydı. Buralardaki dış ticaretin büyük bir kısmı da Selanik'ten yapılıyordu. Selanik'in özellikle üç demiryolu hattının merkezi konumunda bulunması ticaretteki önemini daha da artırmıştı. Selanik'in siyasî, ticarî, askerî açıdan var olan önemi demiryolu ağının kurulmasıyla ikiye katlanmıştı. 1909 yılında Liman İşletme Şirketi, Şark Demiryolları Şirketi ve Selanik İstanbul Hattı Şirketi, trenlerin direkt rıhtımlara kadar gitmeleri ve yüklerini doğrudan limandaki gemilere boşaltmalarını sağlayacak bir anlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla uygulamaya giren kredi şartlarını da değiştirilmesi Selanik sanayisinin daha da büyümesine neden oldu. Daha öncesinde trenlerle şehre gelen mallar limanlara hamallar aracılığı ile taşınmaktaydı. Yapılan anlaşmalar hamalların büyük oranda işsiz kalmalarına neden olurken, malların daha hızlı bir şekilde limanlara taşınması açısından önemli bir gelişme olarak görüldü.

<sup>269</sup> M. Öztel, a.g.m., s.214.

Osmanlı devletinin artık deniz ticaretinin ülke bütçesine yaptığı katkının farkına varması neticesinde antrepolara girecek malların niteliklerinin belirleneceği ve kayıt altında tutulmasını sağlayacak nizamname yayınladı.<sup>270</sup> Böylece devlet antrepo ve depolara girecek ve çıkacak olan mallarını denetim altına almış oluyordu. 1911 yılında Selanik Gümrük binası inşa edildi. Bu bina aynı zamanda kentin ilk betonarme binası oldu. Selanik limanına ticaret amacıyla gelen ve gümrük işlemleri yapılmış toplam 1.171 gemi bulunmaktaydı. Bu gemilerin % 21'i Yunan, %17.6 Osmanlı, %9.9 Avusturya-Macaristan, %9.3 İtalya'ya aitti. Aşağıda 1910 yılına ait Selanik Limanına uluslararası ticaret amacıyla giren, gümrük işlemleri yapılmış buharlı gemilerin milletlere göre yüklü, yüksüz ve toplam dağılımları yer almaktadır.

**Tablo 15.** Selanik Limanına Uluslararası Ticaret Amacıyla Giren Gümrük İşlemleri Yapılmış Buharlı Gemilerin Devletlere Göre Yüklü, Yüksüz ve Toplam Dağılımları(1910)<sup>271</sup>

Devletler	Yüklü		Yüksüz		Toplam	
	Gemi Sayısı	Tonaj	Gemi Sayısı	Tonaj	Gemi Sayısı	Tonaj
İngiltere	95	137.304	9	14.005	104	151.300
Avusturya- Macaristan	116	202.618	-		116	202.618
Belçika	52	45.632			52	45.632
Bulgaristan	4	4.656			4	4.656
Danimarka	12	16.608			12	16.608
Hollanda	28	48.234			28	48.234
Fransa	80	118.508			80	118.508
Almanya	68	106.258			68	106.258
Yunanistan	246	114.917			246	114.917
İtalya	109	138.382			109	138.382
Norveç	14	7.807			14	7.807
Osmanlı	206	50.686			206	50.686
Rusya	77	94.391			77	94.391
Romanya	1	1.112			1	1.112
ABD	54	18.198			54	18.198
<b>Toplam</b>	<b>1.162</b>	<b>1.105.401</b>	<b>9</b>	<b>14.005</b>	<b>1.171</b>	<b>1.119.406</b>

<sup>270</sup> Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı 1869-1912*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009, s.176.

<sup>271</sup> Ö. Yıldız, a.g.m. ,s.29- 30.

1910 yılında Selanik limanına ticaret amacıyla gelen yelkenli gemilerin %95'i Osmanlı, % 3.5 Yunan, %1'i Sisam, %0.5'i İtalyan gemileri oluşturmaktaydı. Toplam tonajın %93.2'si Osmanlı, %4'ü Yunanistan gemilerine aitti. Aşağıda Selanik limanına giren yelkenli gemi sayıları ve tonajlarını verilmiştir.

**Tablo 16.** Selanik Limanına Yüklü Olarak Giren, Kayıtlı ve Gümrük İşlemleri Yapılmış Gemi Sayıları İle Tonajlar<sup>272</sup>

Millet	Sayı	Tonaj
Yunanistan	60	2198
İtalya	5	80
Osmanlı	1614	50.555
Samian	18	1398
Toplam	1697	54237

Sırbistan 1906'dan itibaren, komşusu Avusturya-Macaristan ile gümrük anlaşmazlığı yüzünden ülkenin en büyük ticari faaliyetini oluşturan domuz ihracatını yapamama durumuyla karşı karşıya kalınca yeni arayışlar içerisine girdi. Bu nedenle Belgrat şehrini Selanik'e bağlayan demiryolu hattı üzerinden transit ticaret sayesinde ihracat yapabilmeye olanağına kavuşunca Selanik'te Bulgarlar ve Rumlardan sonra yeni bir güç olarak kendini göstermeye başladı. Sırbistan'ın bu transit ticaret yolu, Osmanlı ekonomisi açısından önemli bir yere sahipti. Bu ticaretten elde edilen gelirin, 1908'den başlayarak düşüşe geçmesi üzerine 1911 yılında Osmanlı yönetimi bu konuda tedbir alma arayışına girmişti. 1911 yılının ikinci yarısında konuyu yerinde incelemesi için Ticaret Müdürü Ali Bey Selanik'e gitmiş, yaptığı incelemeler sonucunda hazırladığı raporda ticaret yapmayı azaltan neden olarak, Selanik'teki liman işçilerinin ücretlerinin artması ile Varna ve Burgaz limanlarının Selanik limanına göre daha iyi koşullar sağlaması olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra Sırbistan 1909 ile 1911 yılları arasında tahıl ürünlerini Selanik limanından ihraç etmişti.

<sup>272</sup>Ö. Yıldız , a.g.m.,s.32.

**Tablo 17.** Sırbistan'ın Selanik Limanına Transit Tahıl İhracatı(1909-1911)<sup>273</sup>

Tahıl Çeşitleri	1909(ton)	1910	1911
Buğday	648	319	10.990
Arpa	21.514	7.055	2.078
Yulaf	1.672	2.350	265
Mısır	2.527	22.270	1.931
Çavdar	938	1.065	275
Toplam	27.299	33.059	15.539

20. yüzyıl başlarında Selanik ithalatı giderek artan bir ivme kazanmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminden itibaren ithalat rakamları yüzyılın başına göre 2.6 kat artmıştır. 1908 yılında ihracat en düşük seviyesinde gerçekleşmişti. İhracat ithalata göre 1911 yılında 4 kat azaldığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Selanik limanına ait 1903 ve 1911 yıllarını içine alan ithalat ve ihracat rakamları verilmiştir.<sup>274</sup>

**Tablo 18.** Selanik limanına ait 1903-1911 ithalat ve ihracat rakamları

YIL	İTHALAT (PAUND)	İHRACAT (PAUND)
1903	?	1.176.000
1904	1.826.200	1.068.300
1905	1.703.640	1.300.475
1906	2.600.000	1.601.470
1907	2.797.795	1.058.540
1908	3.254.328	934.150
1909	4.188.655	1.047.389
1910	4.641.301	1.362.102
1911	4.663.105	1.428.681

<sup>273</sup>Ö. Yıldız , a.g.m., s.36- 37.

<sup>274</sup> Özlem Yıldız, *II. Meşrutiyet'ten I.Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nde Deniz Ticareti(1908-1914)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2012, s.117.

Selanik limanı yoluyla 1907 ile 1911 arasında en fazla ithalat yapılan ülkeler İngiltere, Avusturya, İtalya, Yunan, Belçika, Sırbistan, Almanya ve Rusya idi<sup>275</sup>. Avusturya, Almanya, Orta ve Güney Avrupa için Selanik, Mısır'a ve Ortadoğu'ya ulaşmanın en kısa ve en hızlı yolu oldu.<sup>276</sup> İthalat rakamlarının 1907'den 1908'e geçen süreçte artış gösterdiği ve artışın 1911 yılına değin sürdüğü görülmektedir. Aşağıdaki tabloda bu artış gözlenmektedir.

**Tablo 19.** Selanik Limanı İthalatı (1907-1911)<sup>277</sup>

Ülke	1907(pound)	1908(pound)	1909(pound)	1910(pound)	1911(pound)
Arjantin Cumhuriyeti	-	56.000	68.000	-	-
Avusturya Macaristan	629.585	461.338	604.150	900.000	975.200
Belçika	117.980	154.855	200.000	126.660	140.000
Brezilya	78.680	65.000	80.000	76.000	96.800
Bulgaristan	91.000	22.680	13.400	105.400	110.000
Fransa	263.440	302.200	358.680	373.892	350.000
Almanya	266.840	396.480	642.580	530.578	492.363
Yunanistan	47.350	62.500	70.000	41.280	55.000
Hindistan, Myanmar	63.390	68.142	64.500	126.500	140.000
İtalya	142.360	199.300	220.000	358.400	179.200
Hollanda	9.180	47.233	35.000	33.836	36.000
Romanya	36.200	18.000	44.800	158.500	170.000
Rusya	198.050	237.488	304.845	254.400	265.000
Sırbistan	47.200	98.400	117.200	78.120	85.000
İspanya	24.900	30.220	24.200	21.000	3.268
İsveç	3.800	5.260	5.000	3.800	7.500
İsviçre	29.650	28.350	30.000	11.500	15.000
Osmanlı İmparatorluğu	204.320	286.930	300.000	367.475	350.000

<sup>275</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s. 618.

<sup>276</sup> <http://www.vda.org.tr/aylik-yazi/osmanli-donemi-liman-kentleri-3/71>

<sup>277</sup> Ö. Yıldız, a.g.t, s.119.

Birleşik Krallık	484.020	639.642	882.300	886.960	992.774
Amerika	39.850	74.320	124.000	187.000	200.000
<b>Toplam</b>	<b>2.777.795</b>	<b>3.254.338</b>	<b>4.188.655</b>	<b>4.641.301</b>	<b>4.663.105</b>

Selanik şehrine özellikle Avrupa ülkelerinden olmak üzere birçok ülkeden ithalat ürünü gelmekteydi. Bu ürünlerin en başında mensucat ürünleri gelmektedir.<sup>278</sup> Bu ürünler ve ülkeler aşağıda yer alan tabloda şu şekilde yer almıştır.

**Tablo 20.** Selanik Limanında Belli Başlı Ürünlerin İthalatı(1909-1911)<sup>279</sup>

Belli Başlı Ürünler	1909(ton)	1910(ton)	1911(ton)	Ülkeler
Bira, Şarap, içecekler	2.405	2.503	2.750	Almanya, İtalya, Rusya
Mum	158	150	245	Belçika, İtalya, Hollanda
Halı	-	-	-	Türkiye, Amerika
Tahıl	20.125	18.100	23.950	Sırbistan, Bulgaristan, Romanya
Kireç, çimento, sıva	3.150	4.475	8.500	Yunanistan,Fransa,Belçika, Avusturya
Kimyasallar ve ilaç	-	-	-	Fransa,İtalya,Avusturya-Macaristan, İngiltere, Almanya
Hazır giyim	98	110	110	Almanya, Avusturya-Macaristan
Kömür	32.098	39.823	52.000	Türkiye, İngiltere
Kahve	2.700	2.100	1.912	Brezilya'dan direkt olarak, transit olarak İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan
Pamuk	-	-	-	-
Boya	-	496	460	Belçika, İngiltere
Fes	81	100	97	Avusturya-Macaristan
Balık(kuru ve tuzlu)	46	52	100	İngiltere
Un	9.419	31.842	38.000	İtalya, Bulgaristan, Romanya
Cam ve Çin eşyası	-	-	8.200	Belçika,Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya, İngiltere.
Demir eşya	11.550	-	20.605	Almanya, Belçika
Elyaf(Balya)	2.500	3.170	336	İngiltere

<sup>278</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s. 620.

<sup>279</sup> Ö.Yıldız, a.g.m., s. 41-42.

Deri	927	1.347	3.500	Hindistan, Afrika, Fransa,
Makine	4.935	2.772	-	Almanya, İngiltere, Amerika
Kibrit	486	800	1.100	Avusturya-Macaristan, Belçika
Metal	-	10.946	-	Almanya, Belçika
Yağ	5.750	7.979	7.000	Türkiye, Rusya, Amerika, İngiltere
Muşamba	-	349	-	İngiltere
Kâğıt	1.845	4.762	3.300	Avusturya-Macaristan
Parfüm	146	139	166	Fransa, Amerika, Türkiye, Almanya, Avusturya Macaristan
Petrol	-	-	-	Rusya, Romanya
Pirinç	5.000	7.926	5.501	Hindistan
İp	447	71	710	İngiltere, Sırbistan
Yelken bezi	-	4.000	4.350	Hindistan, İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, Almanya, İtalya
Sabun	1.345	980	1.600	Türkiye, Fransa, Almanya, Avusturya- Macaristan
Nişasta	170	381	264	Hollanda, Belçika
Şeker	-	20.000	24.510	Avusturya-Macaristan, Rusya
Odun	-	-	-	Avusturya-Macaristan, Türkiye, Romanya, İsveç
Yün	-	-	-	

Selanik gerek ihracat gerekse ithalat ürünlerinin çeşitliliği gerekse ticaret yapılan ülkelerin çeşitliliği açısından önemli bir şehir konumunda bulunmaktaydı.

**Tablo 21.** Selanik Limanından Yapılan Belli Başlı İhracata Ait Ürünler, Değerleri ve Hangi Ülkelere satıldıkları(1909-1911)<sup>280</sup>

Belli Başlı Ürünler	1909	1910	1911	Ülkeler
Arpa	22.400	-	54.000	Belçika, İngiltere, Almanya
Fasulye	6.209	15.709	-	Tümü yerel olarak tüketilir.
Krom	2.400	800	400	Marsilya-Trieste

<sup>280</sup> Ö.Yıldız, a.g.m., s. 43-44.

İpek kozası	150.000	213.500	300.000	İtalya
Pamuk	-	11.628	-	İhracat yok
Yumurta	24.000	24.000	24.000	Yunanistan, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan
Rezene	11.000	7.500	11.433	Fransa
Un	160.000	140.400	192.800	Türkiye
Mısır	11.200	61.810	35.500	Almanya, İngiltere
Manyezit	18.400	22.800	22.000	Hollanda, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan
Manganez	4.500	12.320	-	İhracat yok
Dövülmüş tohum	800	1.120	2.485	Almanya
Yulaf	21.400	43.560	41.605	İngiltere, Almanya
Afyon	87.300	165.000	76.000	Amerika, Almanya, Uzakdoğu
Kırmızı biber	65.000	50.000	37.500	Bulgaristan, Romanya
Haşhaş tohumu	8.000	60.000	-	Yerel olarak tüketilir.
Demir	41.600	96.000	68.000	Almanya, Fransa
Çavdar	3.000	5.500	9.638	Almanya
Deri	168.480	110.455	153.320	Amerika, Almanya
Tütün	240.000	320.000	400.000	Avusturya-Macaristan, İtalya
Yün	1.700	-	-	Tümü yerel olarak tüketilir.
Toplam	1.047.389	1.362.102	1.428.681	
Sığır, koyun	184.700	126.975	75.489	İtalya, Mısır, Malta

19. yüzyılın sonlarında yaşanan savaşlar ve 1908 Jön Türk devrimi, 1912 Balkan Savaşları Selanik ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Balkan Savaşlarıyla birlikte Selanik'in Osmanlı Devletini elinden çıkması gerek Osmanlı ekonomisi ve gerekse yerel ekonomi kaynakları açısından önemli bir daralmaya neden olmuştur.

#### **d. Ulaşım**

Osmanlı Devletinin en önemli ticaret merkezlerinden bir olan Selanik'te 19. Yüzyılın başında ulaşımda kara ve deniz yolları kullanılmakta idi. İlk kez 1836 yılında Selanik limanına buharlı gemi geldi. "Levant" adını taşıyan bu gemi bir İngiliz şirketine aitti. 1840'da Avusturya-Tuna Buharlı Gemi Şirketi, Selanik-İstanbul arasında nehir vapurlarıyla gemi



işletmeye başladı. 1844 yılından itibaren Selanik-İstanbul-Kavala ile Çanakkale arasında Osmanlı vapurları işlemeye başlamıştı<sup>281</sup>.

1865 yılında Selanik Limanı'na 521 yelkenli, 225 buharlı toplam 746 adette 173,335 tonilatoluk(Herhangi bir tonilato hacminde olan)<sup>282</sup> gemi gelmiş, 525 yelkenli, 225 buharlı toplam 750 adette 174,807 tonilatoluk gemi çıkmıştır<sup>283</sup>.

1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildiği zaman Osmanlı deniz ticaret filosunun Osmanlı sahillerindeki payı %17-18 kadardı. Osmanlı Devleti, Yunan deniz ticarî gelişimine tepki olarak İttihâd-ı Seyr u Sefâ'in Anonim Şirket-i Osmaniye'si adlı bir vapur şirketi kurdu. Bu şirketin kurulmasında en önde gelen sebeplerden biri Osmanlı Devletinin bayrağının Basra'ya kadar dalgalanmasının düşünülmesi idi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin himayesine sahip olan şirket 1911 yılında hissedar kaydına başlamıştı.<sup>284</sup> Fakat 1911 yılında çıkan Trablusgarp Savaşı ve ardından gelen Balkan Savaşları şirketin hedeflerine ulaşmasını engellemiştir.

Selanik Limanına gelen gemilerin tonajı 1880'de bir milyon ton iken, 1912 yılında bu rakam iki katına çıkarak iki milyon tona ulaşmıştır. Selanik bu dönemde Beyrut'la birlikte Osmanlı İmparatorluğundaki limanlar arasında üçüncü sırada yerini almıştı. İlk sıralarda İstanbul ve İzmir limanları bulunuyordu.<sup>285</sup>

### **Demiryolları ulaşımı**

19. yüzyılda birçok Osmanlı kentinde olduğu gibi Selanik limanından iç bölgelere bağlantısını deve kervanlarıyla sağlıyordu. 1881'de Selanik ve diğer illerde inşa edilmiş hiçbir köprü ve şose yolu yoktu. Bir yıl sonra bölgede toplamda 536 köprü ve 158 kilometrelik karayolu inşa edilmiş olması gelecek adına umut verici görünmekteydi.<sup>286</sup>

18. yüzyılda dünyadaki ulaşım araçları arasına demiryolu ulaşımı da girmişti. Bu konuyla ilgili ilk ciddi çalışma Trevitric tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Kendisi ilk kez ray üzerinde yürüyen bir makine yapmayı başarmıştır. 1820-1840 yılları arasında artık

<sup>281</sup>Ö. Yıldız , a.g.m., s.32.

<sup>282</sup> [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com\\_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad617a8a7b675.39119580](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad617a8a7b675.39119580)

<sup>283</sup> <http://www.vda.org.tr/aylik-yazi/osmanli-donemi-liman-kentleri-3/71>

<sup>284</sup>Ö. Yıldız , a.g.m.,s.33.

<sup>285</sup>Donalt Quartaert, "İki Yüzyıl Arasında kalan bir kent" , *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 224.

<sup>286</sup> Ö. Yıldız, a.g.m, s.28.

dünyada lokomotifler önemli bir gelişim geçirmiştir. Bu dönemde Almanya ve İngiltere demiryolu ulaşımının önemini çok iyi değerlendirmiş ve özellikle İngiltere, Hindistan'a gitmek için en kısa yolun Osmanlı topraklarından geçmek olduğunu görmüştür. Bu doğrultuda Osmanlı Devletine demiryolu yapmayı teklif etmiş ve ilk kez 1856 yılında İzmir-Aydın hattını döşemiştir.

Osmanlı Devletinde 19. yüzyılda meydana gelen değişimlerden biri de demiryolu ağının oluşturulmaya başlamasıydı. Osmanlı Devletinde demiryolu ulaşımı iki coğrafik yapıdan oluşmaktadır. Bunlar;

1. Balkan Demiryolları: Bu hatta kendi içinde iki kol halinde görülmekteydi
  - a. İstanbul'u Sırbistan'dan geçerek Paris, Londra gibi yerlere bağlayan hat.
  - b. Selanik'i Makedonya ve Bosna'ya bağlayan hat.Rumeli'deki bu hattın 1912'deki uzunluğu 1600 km. ye ulaşmıştır.<sup>287</sup>
2. Anadolu Hattı: Bu hattın ilk aşaması İngilizler tarafından İzmir- Aydın arasında döşenmiştir.

Osmanlı Devletinde demiryolu konusundaki kapsamlı çalışmalardan ilki 1860'da Sultan Abdülmecit zamanında Ali ve Fuat Paşaların hazırladığı demiryolu programıyla başlamıştır. Bu programa göre Balkan yarımadasının bir ucundan öteki ucuna gidecek olan bir demiryolu İstanbul ile Tuna arasında ulaşımı sağlayacak, İstanbul'u Viyana ve Paris'e bağlayacaktı.

Osmanlı Devleti'ndeki yoğun demiryolu yapımları ciddi anlamda II. Abdülhamit döneminde Duyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulması ile başlayacaktır. Bu dönemde Anadolu demiryolları (1888), Bağdat demiryolu (1889), Yafa ve Kudüs demiryolu (1889), Selanik-Manastır demiryolu (1890), Beyrut-Şam demiryolu (1890), Selanik-İstanbul demiryolu (1892) hatları oluşturulmuştu. Bu demiryollarının imtiyazları yabancılara verilerek demiryolu politikası savunma politikalarıyla birlikte düşünülmeye başlanmıştır.

1873 yılında Selanik ile Mitroviça arasında birbirine bağlayan tren yolu inşa edildi. Emperyalist Avrupalı büyük devletler, Osmanlı ülkesinde yapacakları demiryolu yatırımlarında birbirleriyle sürekli mücadele halindeydiler. İmtiyazların alınması sırasında gerçekte her ülke diğerini takip ediyorlardı. Bir devlet bir imtiyaz elde edince bir diğeri de

<sup>287</sup> E. Kahya, "Türkiye'de İlk Demiryolları", *Belleten*, LII Cilt, Sayı: 202, Nisan 1988, s. 211,212.

imtiyaz için Osmanlı'ya baskı yapıyor ve o da bir imtiyaz alıyordu. Almanlara Selanik-Manastır demiryolu imtiyazı verilince Fransızlara Selanik-Dedeağaç imtiyazı verilmiştir.<sup>288</sup> Bu yol daha sonra Üsküp'e bağlandı. 1888 yılına gelindiğinde Selanik – Belgrat demiryolu hattı döşendi. Böylece Selanik'in Avrupa'yla bağlantısı kurulmuş oluyordu. Deutsche-Bank'ın verdiği sermayeyle 1891-1894 arasında Selanik'ten Batı Makedonya'nın en büyük kenti olan Manastır'a kadar uzanan ikinci bir hattın inşası gerçekleştirildi. Daha sonra 1893-1896 yılları arasında inşa edilen üçüncü bir hatta Selanik-Dedeağaç yolundan İstanbul'a bağlandı. Bu gelişmeler ışığında Makedonya ekonomisini yönlendirecek olan ithalat-ihracat, sevkiyat-yükleme-boşaltma acenteleri ve çeşitli perakendeciler, temsilciler ve aracılar Selanik'te iş kurmaya başladılar.<sup>289</sup>

Selanik- Manastır Demiryolu hattı özellikle Askeri sevkiyat üzerinde kullanılan bir hattı.<sup>290</sup> Yunan sınırlarına asker ve mühimmatın bu sayede güvenli bir şekilde sevk edilmesi düşünülmüştü.<sup>291</sup> Hattın imtiyazı 1890 yılında yayınlanan fermanla 99 yıllığına Deutsche Bank grubu namına hareket eden Mösyö Kaulla'ya verilmiştir. 219 kilometre 200 metre olan bu hat için senelik kilometre başına 14.300 franklık teminat akçesi taahhüt edilmiş ve Selanik-Manastır sancakları İşarı karşılık olarak gösterilmiştir.<sup>292</sup>

Osmanlı Erkan-ı Harbiyesi sevk edilecek askerin hangi istasyonları kullanacağını, bu istasyonlarda askerin inme ve binme işlemlerinin kontrol edileceğine dair ve askerin sevkiyat sırasında hal ve hareketlerini açıklayan bir bildiri yayınlayarak kontrollü bir şekilde düzen sağlamaya çalışmıştı. Trenlerin gündüz ve akşam saatlerindeki hangi istasyonlara uğrayacağı açık bir şekilde bildirilmişti.

Demiryollarının gelişmeye başladığı bu dönemde şehir içi ulaşımda da Selanik, 1893 yılında tramvayla tanıştı. Selanik Tramvay şirketi 11 Eylül 1889 (15 Muharrem 1307) tarihinde 50 senelik müddetle kurulmuştu<sup>293</sup>. Osmanlı şehirleri arasında İstanbul ve İzmir'den sonra tramvayın Selanik'te kullanılması halk arasında da ulaşım kolaylığı sağlaması açısından

---

<sup>288</sup> İsmail Yıldırım, "Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış" *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science*, 12 Cilt, Sayı: 1, Elazığ-2002 s. 313-318.

<sup>289</sup> Ö. Yıldız, a.g.m. ,s.29.

<sup>290</sup> Erkan-ı Harbiye Osmaniye Üçüncü Şubesi, "Selanik-Manastır Demiryolu, Osmanlı Demiryolu" 10 Kanun-i Evvel 1326.

<sup>291</sup> Ahmet ŞUAYİP Ve Rıza Tevfik Mehmet Cavid, "Selanik Manastır Demiryolu", *Ulum-u İktisadiye ve İctimadiye Mecmuası*, , Cilt 1, numara 3, İstanbul, 10 Şubat 1324, s. 342.

<sup>292</sup> A.Şuayip -R.Tevfik M. Cavid, a.g.m, s.342,343.

<sup>293</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 640.

çabuk kabul gördü.<sup>294</sup> Aynı dönem içinde halkın tramvayı gündelik hayatın içinde çok kullanması üzerine, geliştirilmesi konusunda bir takım adımlar atılmaya başladı ve İngiliz bir şirkete 1899 yılında tramvayların elektrikle işletilmesi konusunda imtiyaz verildi<sup>295</sup>. Selanik’te 1900 yılında günlük on bin kişi tramvay kullanıyordu. 1907 yılından itibaren tramvay hattı modernleşti ve atlarla çekilen tramvayın yerini elektrikli hatlar aldı.<sup>296</sup>

#### e. Sanayi

1750 yılında İngiltere’de başlayan ve dalga dalga Avrupa’ya yayılan sanayi Devrimi sonrasında Osmanlı Devleti de bu dalgadan etkilenmişti. El tezgahlarıyla üretim sağlanan İmparatorluk zamanı içinde sanayileşmeye doğru olumlu adımlar atmaya başladı. Devletin Avrupa kıtasındaki önemli bir konumunda yer alan Selanik şehrinin sanayi alt yapısı 1880 yılların ortalarına doğru dikkat çekici bir şekilde gelişmeye başladı.

1912 yılına gelindiğinde Selanik ve çevresi, Osmanlı İmparatorluğu’nun itici güç şehri durumundadır. Şehir özellikle pamuklu dokuma sanayinde odak noktası haline gelmiş bulunuyordu. Yoğun iş gücünün merkezi konumunda olan şehirde, 1910 yılı itibariyle bölge tesislerde çalışan 1900 ve Selanik’teki fabrikalar ile birlikte 2800 kişilik bir işgücü mevcuduna sahip olan sanayi, boyutları itibariyle Bulgaristan’ın yünlü sanayinin tamamından belki de daha büyük bir duruma sahipti.<sup>297</sup>

Şehirde bulunan fabrika ve atölyelerin sayısının gün geçtikçe artan bir ivme kazanması Selanik’i Osmanlı Devleti’nin sanayi şehri haline getirdi.<sup>298</sup> Selanik, Osmanlı Devletinde fabrika kurucularının çoğunluğunun Yahudilerin oluşturduğu tek şehirdi.<sup>299</sup> Özellikle Yahudilerin kurmuş olduğu fabrikalar aracılığıyla sanayi de büyük bir ilerleme kaydeden Selanik şehrinde en önemli sanayi dallarından biri gıda sanayisidir. Şehirde 30’a yakın büyük

---

<sup>294</sup> T. Akıncı , a.g.e., s. 71.

<sup>295</sup> Ayşe Eryaman, “İkinci Meşrutiyet Yıllarında Selanik Tramvayı” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* , (Yaz 2016) 11/1: 157-176 / Summer 2016, s. 161.

<sup>296</sup> T. Akıncı ,a.g.e., s. 73.

<sup>297</sup> E. Nezh Orhon, Dimitra Dimitrakopoulou,

“Geç Osmanlı Dönemi Basını ve Dönemin Toplumsal Hayata Yansımaları: Dönemin İstanbul ve Selanik Gazeteciliği” *Tercüman-ı Ahval’in 150. Yılında İstanbul’da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu* (21-22 Ekim 2010), İstanbul Üniversitesi, Emirler Matbaası, İstanbul 2010, s.56.

<sup>298</sup> D.Quartaert, a.g.m.,s.223.

<sup>299</sup> D.Quartaert,a.g.m,s.238.

fabrika 600 kadar değirmen mevcuttur.<sup>300</sup> Bu fabrikalardan en büyüğü Allatini Dakik Fabrikasıdır.

Gıda sanayinden sonra şehirde önemli bir sanayi kolu ise dokuma sanayidir. İ. H. Uzunçarşılı, 17. yüzyılın başlarına ait “Kavtinin-i Yeniçeriyân” adlı yazma esere dayanarak Selanik Yahudilerinin II. Murat devrinden itibaren yeniçeriler için yünlü kumaş ürettiklerini iddia etmiştir. Keza H. Lowry, 1478 yılına ait ilk Selanik tahrir defteri üzerine yaptığı incelemesinde, bu tarihlerde Selanik Müslüman nüfusunun önemli bir kısmının dokumacılıkla uğraştığını göstermiştir<sup>301</sup>.

Osmanlı merkezi idaresinin, bir çeşit resmi girişimci sıfatıyla, Selanik'teki yünlü dokumacılık faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlamak amacıyla piyasaya yaptığı müdahaleler, devletin erken tarihlerden itibaren Selanik'teki yünlü dokumacılık sektörünün yarattığı fırsatlarla yakından ilgilendiğini göstermektedir.<sup>302</sup>

19. yüzyılın sonunda Selanik'te dokuma sanayi de gelişti. Selanik pamuk ipliği fabrikaları ile 1900'lerde dikkat çekmekteydi. I. Dünya savaşı arifesinde on iki kadar fabrika kurulmuştu. Aralarından üç tanesi Selanik'in içindedir.<sup>303</sup> Selanik'te mekanize fabrikaların kuruluşu 1908 yılından itibaren gerçekleşti.<sup>304</sup> 20. yüzyılının başında çuha fabrikalarının kurulmasına bağlı olarak pamuk üretimine verilen önem de arttı. Bu konuda fanila, çorap ve şal imal etmek üzere birçok imalathaneler açılmıştır. Önemli dokuma sanayi kolu ise peştamalcılıktır. Şehirde zamanında yüzlerce esnaf bu sanatla uğraşmaktaydı. Üretilen peştamallar Dersaadete, Rumeli'ye ve Anadolu'ya gönderilmekteydi.<sup>305</sup>

Sanayi kollarından biri de hayvancılık alanında kendini göstermişti. Hayvancılığın gelişmesine bağlı olarak et üretiminde de artış söz konusu olmuş bunun neticesi olarak şehirde üretilen etin ihtiyaçtan fazlası ihraç edilmeye başlamıştır. Gerek ticari alanda gerekse sanayi alanında hayvancılık da üretilen sadeyağ, peynir, zeytinyağı bir kısmı ihraç edilmektedir. Bunun yanı sıra şarap sanayi Selanik'te büyük bir yere sahiptir.

<sup>300</sup> *Selanik Vilayeti Salnamesi* 1325, s. 613.

<sup>301</sup> Özgür Kolçak, “Selanik Yünlü Dokumacılığın Tarihsel Gelişimi (1500-1620): Yeni Bulgular Işığında Genel Bir Değerlendirme”

[http://english.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/osmanli\\_arastirmalari\\_dergisi/osmanl%C4%B1\\_sy31/2008\\_31\\_KOLCAKO.pdf](http://english.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanl%C4%B1_sy31/2008_31_KOLCAKO.pdf)

<sup>302</sup> Ö. Kolçak, a.g.m., s. 101.

<sup>303</sup> Ö. Yıldız, a.g.m., s.35.

<sup>304</sup> D. Quartaer, a.g.m., s.227.

<sup>305</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 617.

Yine önemli bir sanayi alanı ise debagattır (sepicilik, hayvan derilerini terbiye etmek zanaatı). Özellikle yabancılarla rekabet etmekte zorlanan bir sanayi alanıdır. Bunların dışında ipek, tütün, kağıt, çivi, ispirto, sabun, bira, boz itriyat imali ve demir ve dokumacılık gibi fabrikalar yer almaktadır.

Selanik vilayetinde sanayi alanında çalışan kişi sayısı 60 bin civarındadır ki bu nüfusun % 7 si oranındadır. Avrupa devletleri ile kıyaslandığında bu oran %30 - %35 civarında olduğu düşünüldüğünde şehrin sanayi kolundaki iş gücü anlaşılabilir.<sup>306</sup> Sanayi alanında Avrupa Devletleri ile rekabet edebilecek ölçüde insan gücüne sahip olunamamasının en önemli sebeplerinden biri sermayedarların yeterli sayıda olmamasıdır. Sermaye şirketleri bu alanda yatırım yaptıkları takdirde bu oran çok daha yukarılara çekilmesi mümkün olabilir. Yeterli sermaye birikiminin olmaması Selanik şehrinin Avrupa Devletleriyle rekabet etmesini engellemektedir.

1907 yılında Selanik yedi sabun fabrikasıyla günde 160 bin kg sabun üreten bir şehir konumundaydı. Selanik şehri 1908'den itibaren jeneratöre sahip oldu. 1909- 1913 yılları arasında dört Yunanlı ortak tarafından finanse edilen damıtımevi kuruldu.

1911 yılında Calderon ve Arvesti firması, Selanik'te Osmanlı Devletinin Avrupa kıtasındaki tek ayakkabı fabrikasını kurdular.<sup>307</sup> Bu fabrikada yaklaşık olarak 60 işçi çalışıyordu.

Osmanlı şehirleri arasında önemli bir yer edinen Selanik gerek tarımsal alan gerek ticaret açısından devlet ekonomisine büyük kazanç sağlıyordu. Avrupai bir yapıya sahip olan şehrin 1912 Balkan Savaşlarıyla Yunanlıların eline geçmesi Osmanlı Devleti adına önemli bir ekonomik kayıptı.

#### **f. Bankalar**

Bankaların kurulup yaygın hale gelmesine kadar paranın patronu olan sarraflar yeterli sermayeye sahip olmadıklarından dolayı sadece yerli piyasa ile iş yapabilmişlerdir. Bu anlamda modern bankacılık sisteminden oldukça uzaktırlar. Selanik'te ilk kez bankacılık

<sup>306</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s.613,614.

<sup>307</sup> D.Quartaert, a.g.m., s.235, 236.

sektörünü kuran kişi Selanikli bir Yahudi olan Abraham Sabetay'dır. Sabetay 1850'de Selanik'teki en aktif iş yapan ticarethaneye sahipti<sup>308</sup>.

1863 yılında Osmanlı Bankası Selanik'te "La Banque Imperiale Ottomane" ismiyle ilk şubesini açmıştır.<sup>309</sup> Sermayesi İngiliz ve Fransızlara aitti. Bu dönemdeki bankalara baktığımızda hepsinin ortak yönünün, Selanik'te büyük ticaret evleri olan, şehrin ticaretini kontrol altına almış zengin Yahudi tüccarlar tarafından oluşturulmuş olduğu görülür<sup>310</sup>.

1880 yılında "Banque de Salonique" isimli Selanik bankası kuruldu. Sermayesi Viyana'ya aitti. Yine 1880 "Memleket Sandıkları" Selanik'te Şube açtı<sup>311</sup>. 1889 yılında ilk Ziraat Bankası açıldı. Açılışından birkaç ay sonra da ziraat okulunu kurdu ve bunu finanse etti. Ziraat bankasını diğer bankalardan ayıran en önemli özelliği yabancı sermaye olmadan işleyen bir kurum olmasıydı.<sup>312</sup>

1900 yılından itibaren yabancı bankaların Selanik'te şubeleri görülmeye başlandı.

Belçika : Bank de Mytilene

Fransa :Banque de Credit Industriel

Almanya :Banque d' Orient

Fransa :Banque d' Athenes

Yunan :Middilli , Atina ve Banque de Orient (1906)<sup>313</sup>

---

<sup>308</sup> Nurdan İpek, *Selanik ve İstanbul'daki Seçkin Yahudi Bankerler(1850–1908)* , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Basılmış Doktora Tezi, İstanbul 2011,s. 15.

<sup>309</sup> T.Akıncı, a.g.e, s. 111.

<sup>310</sup> N. İpek, a.g.t, s. 16.

<sup>311</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 111.

<sup>312</sup> M. Anastossiadou, a.g.e. ,s. 168.

<sup>313</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 112.

**Tablo 22.** 1907-1908(1325) yılında yayınlanan Vilayet Salnamesine göre Selanik'te bulunan bankalar ve bankerler şöyledir.<sup>314</sup>

İsimleri	Yeri
Osmanlı Bankası	Frenk Mahallesi
Selanik Bankası	Frenk Mahallesi AllatiniBezirgan Hanı
Midilli Bankası	Frenk Mahallesi
Oryan Bankası	Girçi Hanı (Kırçı)
Allatini Biraderler	Fırın(fürun) mahallesi
Savel zadeler	Site savel
Kapani Mehmet Efendi Evveli Sanisi	İsmail Paşa Hanı
Hikmet Haşmet İzzet Kumpanyası	Site Savel
VidalFernandes	Frenk Mahallesi
Evrarn Haim Amar	Frenk Mahallesi Tyano Hanı
Mişon Tyano	Frenk Mahallesi Tyano Hanı
İsak bin Susam ve Mahdumları	Frenk Mahallesi Yıldız Hanı
Mişon Evram Saltıl	Frenk Mahallesi Allatini Hanı
Perikli Hacı Lazuri	Frenk Mahallesi Saiyaz Hanı
Atnaş Susidis	Susidi Hanı
Selmünaz Hasid	İstanbul Çarşısı
Papas oğlu kardeşler	Frenk mahallesinde rongat hanı
Solmondevi Fransız	Lombardo Hanı
Şinasi Murtaza ve Vahid Zadeler	İstanbul Çarşısı

1909 yılında sermayesi 3.860.000 frank olarak görülen Bank Metelin, 1912 yılında sermayesini 8.000.000 franka yükseltmiştir. Merkezi Selanik ve Bükreş olmak üzere 2.000.000 frank sermaye ile kurulmuş olan Commercial Bank'ın Kavala'da da bir şubesi bulunmaktadır.

1909 yılında Selanik'te bankalar kadar önemli bir diğer sermayedarlar da bankerlerdir. Selanikli bankerler arasında Allatini Kardeşler başı çekmektedir. Onlardan sonra sırası ile şu isimler göze çarpmaktadır: Abraham H. Amar-Felix Amar, D. Anghelakis-J. Benveniste,

<sup>314</sup> Selanik Vilayet Salnamesi,1907, s. 578.



Confino (Aaron'un oğlu), Vitale Fernandez, A.M. Bassid ve Ortakları, Yusuf Kapancı, Kapancızade Mehmed, Kondoff Kardeşler-Isaac Modiano, Saul Modiano, Haim ve Joseph Salem, Simsa Kardeşler-Sosso Kardeşler<sup>315</sup>.

Selanik'te bankacılık sistemi dönem dönem ortaya çıkan istikrarsızlıklardan derin bir şekilde etkilenmiştir. 1911'de İtalya ve Osmanlı Devleti arasında çıkan Trablusgarp Savaşı sırasında, İtalya'ya uygulanan boykot nedeniyle, büyük çoğunluğu İtalyan vatandaşı olan Selanik bankerleri de krize girmişlerdir.

Osmanlı Devleti içinde vergi gelirleri içerisinde en önemli payı Aşar Vergisi oluşturmuştur. Selanik'te Aşar Vergisi'nin tahsilâtında, gerçek kişilere ihale etme (iltizam) yönteminin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Selanik Vilayetinde masraflar içerisinde en önemli yeri askeri havaleler işgal etmiştir. Askeri havalelerin yaklaşık % 90'ı vilayetlerdeki Nizamiye Ordularına gönderilen havalelerden oluşmuştur. Mahalli masraflar açısından Selanik Vilayeti'nde Mülki İdare masrafları daha çok ön plana çıkmaktadır. Yine mahalli masraflar içerisinde en küçük pay ise Maarif (Eğitim) İdaresi'ne aittir.<sup>316</sup>

**Selanik Vilayetinden elde edilen Tahsilât Miktarları (1325-1327/1909-1912)<sup>317</sup>**

Vilayet	1325/1909-10		1326/1910-11		1327/1911-1912	
	Kuruş	%	Kuruş	%	Kuruş	%
Selanik	207.453.048	7,70	227.537.217	7,91	0	0,00

Taşra maliyesinde yaşanan en önemli sorunların başında belki de tahsil edilemeyen ve bakayaya kalan gelirler yer alıyordu. Selanik'te 1902 yılı sonuna kadar biriken bakaya, tahsil edilemediği için affedilmek zorunda kalınmıştı. 1900'lerin başında Selanik'te Mart ayı sonu geldiği halde ağnam sayımının yapılamamış olduğu gözlenmiştir.<sup>318</sup> Diğer vilayetlerde olduğu gibi Selanik'te de mali kayıtların doğru biçimde tutulmaması ve tahsilât vb. mali işlemlerin eksik ya da hatalı yapılması diğer önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>319</sup> Hicri 1325 yılında Maliye Nezaretine hitaben gönderilen yazı bu konuyla ilgili önemli bir örnek teşkil

<sup>315</sup> N. İpek, a.g.t, s.17-19.

<sup>316</sup> Yakup Akkuş, "Osmanlı Rumelisi'nde Mali Yapı Ve Performans: Edirne ve Selanik Örneği (1864-1913)" *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/12, p. 21-56 DOI [http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1225285799\\_2Akku%C5%9FYakup-ifs-21-56.pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1225285799_2Akku%C5%9FYakup-ifs-21-56.pdf)

<sup>317</sup> M. Öztel, a.g.m., s.224.

<sup>318</sup> Y. Akkuş, a.g.m., s. 48.

<sup>319</sup> Y. Akkuş, a.g.m., s. 30.

etmektedir. “*Duyun-u Umumiye Reji katarları Orosdi-Back idareleriyle Anadolu ve Rumeli Şimendifer Loyd Mesajeri kumpanyalarıyla, Osmanlı Midilli, Selanik Kredi Lyon, Atina, Oryan Zarifi bankalarıyla Rıhtım ve Tramvay ve Tönbeki ve Osmanlı Sigorta ve Dersaadet ve Üsküdar Havagazı ve Kadıköy Su şirketleri gibi işletmelerde çalışanların kâr ve emlak vergilerinin olduğu ve bu vergilerin bir an önce tahsis edilmesi için münasip olan 3 memurun görevlendirilmesi gerekmektedir.*”<sup>320</sup> Bu yönde yapılan çalışmalarda devletin konunun takipçisi olduğunu göstermesi açısından önem arzeder.

Gelirlerin toplanamamasının yanı sıra Rum ve Bulgar çeteleri önemli oranda siyasi ve ekonomik maliyetlere sebep oluyordı. Bu maliyetler Selanik vilayetinin olduğu bölgeden merkez İstanbul’a da yansıtacaktır. 1907-1908 yıllarında Vilayet-i Selâse’de (Selanik, Kosova ve Manastır) Rum ve Bulgar çeteleri ve eşkıyalarla çatışmaların yaşanması önemli masraflara neden oluşturmuştur.<sup>321</sup>

---

<sup>320</sup> BOA BEO 3233 -242458 -0.

<sup>321</sup> Y. Akkuş, a.g.m.,s. 34.

## IV. BÖLÜM

### EĞİTİM VE BASIN

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem vermiştir. Osmanlı Padişahı Orhan Gazi zamanında ilk medrese İznik'te açılmıştır (1331). Fatih Sultan Mehmet Sahn-ı Seman medresesinin açılmasını sağlayarak eğitim ve bilim alanlarında gelişmelerin oluşmasına öncülük etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Süleymaniye Medresesi açılarak gerek İslami ilimlerde gerek pozitif bilimlerde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kültür müesseseleri; mektep ve medrese diye ikiye ayrılır. Mektepler daha çok saray, hükümet ve askerlik işlerinde çalışacak memurlara, medreseler ise dinî ve hukukî bilgileri edinmek isteyen halk tabakasına yönelik eğitim kurumlarıdır.<sup>322</sup>

Osmanlı Devletinde medreseler eğitimde önemli bir işlev üstlendikleri de eğitimin ilk aşamasını Sıbyan Mektepleri oluşturmaktadır. Sıbyan Mekteplerinden başka Enderun okulları ve Askeri okullarda Osmanlı eğitiminin temel kurumlarını teşkil etmektedirler. Bu eğitim kurumlarında ilk amaç kâmil insan yetiştirmektir. Bununla beraber ilmiye, askeriye ve bürokratik kalemlere yetenekli ve vasıflı insanlar yetiştirerek devlet kurumlarının işleyişini devam ettirmek eğitimin temel amaçları arasında yer almaktadır.<sup>323</sup>

Eğitimin ilk aşaması olan Sıbyan Mekteplerinde 5-6 yaşlarındaki çocuklara Kur'an-ı Kerim derslerinin yanı sıra okuma yazma eğitimi verilmekteydi. Buralarda aldığı eğitimden sonra çocukların medrese eğitimi almasının önü açılmış olurdu. Medreseler Orhan Bey döneminden itibaren hizmet vermeye başlamıştır. Kuruluş ve yükselme dönemlerinde büyük hizmetlere imza atan medreseler 17. Yüzyıldan itibaren amaçlarından uzaklaşmaya başlamış ve pozitif bilimlerden uzaklaşarak “Beşik uleması” anlayışıyla işin ehli olmayan kişilerden oluşan müderrislerin hizmet verdiği bir kurum haline dönüşmüştür. Bu anlayış çerçevesinde ilim yapmaktan uzaklaşan medreselerde iltimas ön planda tutulmuş bu da Osmanlı eğitim anlayışında medrese eğitiminin amacından uzaklaşmasına neden oluşturmuştur. Bu anlayış

---

<sup>322</sup> Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 1-2. Cilt, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 5.

<sup>323</sup> Mehmet Salih Erkek, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih Öğretmenliği Programı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir 2009, s. 10.

doğrultusunda Avrupa devletlerinin ilerlemelerini takip edemeyen Osmanlı Devleti bilimden uzaklaşmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti 18. Yüzyılda Avrupa Devletlerinin üstünlüğünü kabul etmeye başlamış ve yenileşme sürecine girmiştir. Lale Devri olarak adlandırılan bu devrede Fransa, İngiltere, Avusturya'ya inceleme yapmak adına heyetler gönderilmiştir. 18. Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti daha çok Fransa'nın askeri ve sivil bürokrasisini örnek alan ıslahat çalışmalarına ağırlık vermiştir.<sup>324</sup> İlk olarak Askeri alanda kendini göstermeye başlayan yenileşme süreci, III. Mustafa'nın hükümdarlığı zamanında, 1773'te ilk askeri deniz okulu olan "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" açılmasına neden olmuştur.<sup>325</sup>

19. yüzyılda II. Mahmut'la birlikte Osmanlı Devleti büyük bir yenileşme süreci içine girdi. Bu yüzyılda eğitimde Avrupa tarzı eğitim anlayışı daha çok ortaya konmaya başlamıştır. II. Mahmut Yeniçeri Ocağını kaldırarak yerine Asakir-i Mahmude-i Muhammediye Ordusunu kurdu. Bu ordunun subay ve doktor ihtiyacını karşılamak amacıyla 1827'de "Tıphane-i Amire ve Cerrahane-i Mamure" açıldı.<sup>326</sup> 1834'te "Mektebi Harbiye" açıldı. Özellikle Tıbbiyenin Tanzimat döneminde oynadığı rol oldukça önemlidir. Çünkü bu okuldan mezun olan birçok genç aldıkları eğitimin neticesinde modernleşmenin öncüleri ve temel dinamikleri olmuşlardır.

19. yüzyılda askeri okullar açılmış olmasına rağmen bu okullara öğrenci temin edecek bir öğretim kurumu yoktu. Bu durum Tıphane, Harbiye ve Mühendishaneye öğrenci yetiştirecek sıbyan mekteplerinin üzerinde bir öğretim kurumuna ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1838 yılında Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti kurulmuştur. II. Mahmut'un eğitim alanında gerçekleştirdiği en önemli atılımlardan birisi de kuşkusuz 1824'de yayınladığı bir fermanla ilköğretimi zorunlu hale getirmesidir.<sup>327</sup>

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Eğitim anlayışı gerek girişimleri ve zamanlaması, gerek devlet güdümlü programı ve gerekse yeni tebaa yaratma gayretiyle 19. yüzyıl dünyasındaki

---

<sup>324</sup> M.S. Erkek , a.g.t, s.19.

<sup>325</sup> Erhan Metin , "Osmanlıda Açılan İlk Modern Okullar", *Modern Türk Eğitim Tarihi (Ders Notu)* , Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, <http://www.turkdivani.com/wp-content/uploads/OSMANLIDA-A%C3%87ILAN-%C4%B0LK-MODERN-OKULLAR.pdf>, s.1.

<sup>326</sup> E. Metin , a.g.m, s. 1.

<sup>327</sup> M.S. Erkek, a.g.t, s.23- 25.

çağdaşlarıyla benzerlik göstermektedir.<sup>328</sup> 1845 yılında Sultan Abdülmecid, Bab-ı Aliye giderek sadrazam ve tüm vekillere hitaben milli eğitim problemi üzerinde çalışılması gerektiğinin söylemiştir. Memleketin her tarafında yeni mektepler açılmasını ve sıbyan mekteplerinin çoğaltılmasını isteyen Abdülmecit, Tanzimat hareketinin en iyi şekilde hayat bulabilmesi için cehaletin yok edilmesi gerektiğine inanmaktadır. Sultan Abdülmecit Milli Eğitim işlerinin yürütülmesi ve takip edilmesini kontrol etmek amacıyla 1845'te "Meclisi Maarifi Umumiye", ilk ve ortaöğretim işlerini yürütmek üzere ise 1847'de "Mekatib-i Umumiye Nezareti" kurulmasına öncülük etmiştir.<sup>329</sup>

#### **a. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi**

22 Şubat 1867'de Fransa, Osmanlı Hükümeti'ne bir nota verdi. Bu nota da eğitim ile ilgili isteklerde de bulundu. Notada yer alan eğitim meseleleri içerisinde öğretmen yetiştirme meselesinin yanı sıra Hıristiyan okullarının korunması, yenilerinin açılması, ülkedeki bütün okulların karma hale getirilmesi, herkesin yararlanabileceği kütüphaneler açılması gibi konular yer alıyordu.<sup>330</sup> Hükümet bu notanın da etkisiyle 1869 yılında "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" hazırlanmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 5 bölüm ve 198 maddeden oluşmaktadır. Nizamname eğitimin her alanına el atmış ve kanunlaştırmıştır. Nizamname ilkokuldan üniversiteye tüm öğretim kademelerinde yapılacak eğitim ve öğretimin özelliklerini, okutulacak dersleri, kayıt kabul işlerini, kız ve erkek çocukların öğrenimlerini ne şekilde yapacaklarını, idarecilerin, hizmetlilerin ve öğretmenlerin aylık ücretleri gibi konuları bir kurala bağlamıştır. Bu Nizamname ile örgün eğitim, ilk, orta ve yüksek şeklinde derecelendirilmiştir. Bunlar; Mekatib-i Sıbyaniye, Mekatib-i Rüştîye, Mekatib-i İdadiyi, Mekatib-i Sultaniye, Mekatib-i Aliye olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Nizamname ayrıca yabancı okullar ve azınlık okulları ile de ilgili yeni hükümler getirerek, söz konusu okulları devlet denetimi altına almıştır.<sup>331</sup> Nizamnameye göre okullar genel ve özel okullar

---

<sup>328</sup> Ercan Uyanık, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eğitim Politikaları (1908 - 1918)", *Amme İdaresi Dergisi*, 42. Cilt, Sayı 2, Haziran 2009, s. 69

<sup>329</sup> E. Metin, a.g.m., s.2.

<sup>330</sup> Hamza Altın, "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi VE ÖĞRETMEN Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13:1, 2008, s. 273.

<sup>331</sup> H. Altın, a.g.m, s 274.

olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Özel okulların, gözetiminin yalnız devlete, kuruluş ve yönetiminin ise kişi veya dini cemaatlere ait olduğu belirtilmiştir.<sup>332</sup>

Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın yayınladığı Nizamnameye göre okullar:

Köylerde ve mahallelerde sıbyan,

Beş yüz evli kasabalarda rüştiye,

Bin evli kasabalarda İdadiye ve vilâyet merkezlerinde Sultaniye olarak belirlenmiştir.

Bunların üstünde ise birçok meslek ve ihtisas mektepleriyle birlikte Darülfünun kurulması kararı verilmişti.<sup>333</sup>

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile aşağıdaki yenilikler hedeflenmiştir:

1. İlköğretimi zorunlu hale getirilmek
2. Okullar muhtelif kısımlara ve derecelere ayırmak.
3. İstanbul'da bir Darülfünun açmak
4. Eğitim-öğretim işini bir düzene koymak
5. Öğretmenlerin iyi yetişmeleri ve itibarlarının artırılması için çareler aramak
6. Vilayetlerde Maarif Meclisleri teşkil etmek
7. Öğrencileri daha iyiye motive edecek yeni yöntem ve metodlar getirmek
8. Eğitim- öğretim giderleri için halkın da maddi katkıda bulunması için tedbirler almak,
9. İlmî faaliyetlerde bulunan kurum ve kuruluşların yaygınlaştırılması sağlamak.<sup>334</sup>

Nizamname yer alan maddeler incelendiğinde Devletin eğitimin her yönüyle ilgilendiği görülmektedir. Öğretmenlerin yetiştirilmesi için ayrıca öğretmen okullarının açılması yönünde kararlar alınmıştı.

Eğitimi, toplum ve ülke kalkınmasının temel aracı olarak değerlendiren Sultan II. Abdülhamit, tebaasının imparatorluk hakkındaki görüşlerine etkide bulunmak amacıyla

<sup>332</sup> Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Okulları (Selanik)", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 54 Kış 2013, s.189.

<sup>333</sup> O. Ergin, a.g.e, s.425.

<sup>334</sup> H. Altın, a.g.m, s. 275-276.

modern okulları imparatorluk genelinde yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Bu dönemde yayınlanan müfredat programlarına ve ders kitaplarının içeriğine bakıldığında, eğitimin, ideolojik aktarımın yapılacağı başlıca araç olarak değerlendirildiği görülebilmektedir. Mevcut düzenin dışında bir sosyal düzen kurma fikrinin oluşturulma isteği, Batılı tarzda eğitim kurumlarının kurulmasıyla olmuştur. Kültürel batılılaşmanın en önemli aracı olagelen “Batı tipi eğitim kurumları”, Batı’yı kendi toplumlarına mal etme arzusu taşıyan bir seçkinler grubunun oluşmasını sağlamıştır.<sup>335</sup>

Osmanlı Devleti’nin kozmopolit yapısını en iyi şekilde ortaya koyan şehir Selanik’ti. Bu nedenle burada verilecek eğitim modern bir anlayışa sahip olmalıydı. Şehir, Osmanlı Devleti’nin dış dünyada yansıması olarak değerlendirilmekteydi. Bunun da etkisiyle 19. yüzyılın sonunda Selanik’te cemaatlerin veya devletin finanse ettiği birçok okul açılmıştı. Yüzyılın başında bölgede dört bin öğrencinin eğitim aldığı Türk ve Müslüman okul mevcuttu.<sup>336</sup>

II. Abdülhamit dönemiyle beraber Darül Muallimlerin has okullar olmaktan çıkarılıp vilayetlerde açılması bütün imparatorluk sathına yayılması amaçlanmıştır. Bu amaçla 1880’de Kosova vilayetinin Priştine şehrinde bir Darül Muallimin-i Sıbyan (ilk öğretmen okulu) açılmıştır. 1882 yılında ise on vilayette aynı okuldan açılmasına karar verilmiştir. 1905-1906 eğitim öğretim yılında Darül Muallimin bulunan şehirlere bakacak olursak: Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Bağdat, Bursa, Beyrut, Bingazi, Diyarbakır, Şam, Selanik, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Harput, Niğde, Isparta, Antalya, Üsküp, İştıp, Pirizren, Manastır, Yanya, Van, Musul, Yemen, Zor, Kudüs, Rodos, Hakkari, İzmir<sup>337</sup> şehirlerini görürüz.

---

<sup>335</sup> E. Uyanık, a.g.m., s. 69.

<sup>336</sup> M. Anastassioudau, a.g.e., s. 165.

<sup>337</sup> İlhan Aksoy , “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikası ve Satı Bey” *Gazi Türkiyat*, Sayı 3, Güz 2008, ,s. 70.

**Tablo 23.** Selanik Maarif Müdüriyetiyle 6 Kanuni Evvel 1323( 19 Aralık 1907) tarihli ve 161 numaralı ekdir<sup>338</sup>

Nezaretî Celile tarafından yapılan düzenleme			Müfettişler tarafından yapılan düzenleme			Öğretmenin ismi
Miktar- ı	Ders adeti	Memuriyet	Miktar-ı Maaş	Ders adeti	Memuriyet	
460	8	Farisi	120	6	Türkçe	İsmail Hakkı Efendi
250	4	Ulum-u Diniyye	250	3	Kur'an-ı Kerim	İsmail Hakkı Efendi
-	-	-	340	3	Farisi	İsmail Hakkı Efendi
710	12	-	710	12		Toplam
			220	6	Arabi 2-1	Recep Efendi
			150	2	Farisi	Recep Efendi
			030	1	Ahlak ..	Recep Efendi
						Toplam
500	13	Arabi	270	6	Arabi 6-4	Habudi Efendi
	1	Edebiyat	300	1	Edebiyat	Habudi Efendi
	-		200	3	Farisi 5-4	Habudi Efendi
	-					Toplam
700	13		670	-		
300	10	Ulum-u Diniyye	300	11	Ulumu Diniyye	İsmail Şaban Efendi
100	5	İlmi Ahlak	100	4	İlmi Ahlak	İsmail Şaban Efendi
400	15	-	400	15	-	Toplam
240	8	Kitabet	120	6	Türkçe	Nuri Efendi
120	6	Türkçe	300	11	Hat	Nuri Efendi
60	3	Hendese	30	1		Nuri Efendi
30/450			450	18		
120	3	Kimya	120	2	Kimya	Mahmut Efendi
200	10	Tarih	120	6	Cebir ve...	Mahmut Efendi
120	6	Türkçe	060	3	Hendese	Mahmut Efendi
			140	6	Tarihi İslam	Mahmut Efendi
440	19		440	17		

<sup>338</sup> BOA , MF-MKT-1102 -76, H- 03-02-1327.



600	16	?	240	8	Kitabet	Müştak Lütfi Efendi
			260	4	Tarihi Osmani	Müştak Lütfi Efendi
600	16		600	13		<b>Toplam</b>

## b. II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim anlayışı

II. Meşrutiyet’le beraber birçok yeni okul açılmıştır. Eski okullar büyük ölçüde ıslah edilmiştir. Rüştîyeler orta öğretimden ayrılarak ilköğretime dâhil edilmiştir. Orta öğretimde yabancı dil öğretimine önem verilmiş, bu aşamada Fransızca ön plana çıkarılmıştır. Özellikle kız çocuklarının eğitimi için önemli adımlar atılmıştır<sup>339</sup>.

1908 devriminin getirdiği hareketli siyasi yaşantı içinde eğitim sorunları önemli yer tutmaktadır. Eğitime ilişkin strateji sorunları, eğitim felsefeleri, en çok tartışılan konular arasında yerini almıştır. Fakat eğitime önem verilmesine, okulların artmasına, gazete ve dergilerin çoğalmasına rağmen okuma yazma oranında düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir.<sup>340</sup>

1908 yılında İttihat ve Terakki Cemiyetinin yaptığı kongrede, cemiyet üyelerinin iki temel amacı ortaya konmuştur. Bunlar, vatani içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak ve milleti içinde bulunduğu zulüm ve esaretten çıkarıp insanlığa layık biçimde yaşatmak. Cemiyet ilk etapta devleti, eski düzenden kurtarmayı hedefleyerek, Avrupa Devletlerinin de denetiminden çıkarmak gerektiğini savunmuştur. Bununla beraber ilerleme fikrini ortaya koyan cemiyet, toplumun geri kalmışlığını ortadan kaldırmayı amaçlıyordu<sup>341</sup>. İttihatçılar, 19. yüzyılın ikinci yarısında Selanik’in kozmopolit yapısında imparatorluğun değişik milletleri arasında yaşanan eğitim rekabetini bizzat gözlemleyerek imparatorluktan ayrılan ulusların gelişiminde eğitimin önemli rol oynayabileceğini dikkat çekmişlerdir. 1908 Eylülünden önce tüm imparatorlukta 970 erkek, 153 kız ve 147 karma olmak üzere toplam 1270 ibtidai okul mevcutken, 1908 Eylül ayından itibaren 1914 yılına kadar açılan okul sayısı

<sup>339</sup> Muhammet Şahin- M. Ahmet Tokdemir, “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Güz 2011, s. 852.

<sup>340</sup> M.Şahin-M. A. Tokdemir, a.g.m., s. 853.

<sup>341</sup> E. Uyanık, a.g.m., s. 71.

2632'e ulaşmıştır. Bu okulların 2017'si erkek, 286'sı kız ve 329 tanesi ise karma okul niteliğindedir.<sup>342</sup>

II. Meşrutiyet dönemi eğitimi üç kısma ayrılmaktadır. Bu doğrultuda;

1. Başlangıçtan 31 Mart Olayı'na kadar: Bu dönem karmaşıklık ve anarşinin olduğu bir dönemdir.
2. 31 Mart Olayı ile Balkan Savaşları arası: Eğitimde denge politikasının uygulandığı bir arayış devridir. İttihatçılar bu dönemde sorumluluğu ele almışlar ve maarifle ilgili sorunlara çözüm aramaya başlamışlardır.
3. Balkan Savaşları sonrası: Bu dönemde eğitim çalışmalarına halk ve basın oldukça ilgi göstermiş, bakanlık oldukça cesur adımlar atmıştır.

İttihat ve Terakkinin eğitim sloganı "Millî Terbiye" üzerine kurulmuştur.<sup>343</sup> Müslüman Türk unsurun özel öğretimini geliştirmek ve yabancı özel okullarda okuyan Türk çocuklarını milli okullara yönlendirmek için cemiyet öncülüğünde 1909'da "Osmanlı İttihat Mektepleri" adıyla bir dernek kurulmuştur. Cemiyet, himayesi altındaki tüm okullara "İttihat ve Terakki Mektebi" adını vererek bu okulları, Maarif Nezareti'nin maddi katkısı olmaksızın kendisi idare etmiştir. Okulların programı cemiyet tarafından düzenlenecek olup masrafları cemiyet üyeleri tarafından karşılanacaktır. Hatta açılmış ve açılacak olan okullara öğretmen sağlamak için Selanik'te özel bir öğretmen okulu kurulmuştur. Müslüman Türk unsurun kültürel açıdan geri kalmışlığını toplumsal ilerlemenin önünde bir engel olarak gören İttihatçılar, eğitimi toplumun tabanına yaymakla cehaleti yenebileceklerini düşünmüşlerdir. İlköğretimde yapacakları reformun başarıya ulaşabilmesi için pedagojik formasyona sahip öğretmenlere önemli bir misyon yükledikleri için Darülmualiminleri geliştirerek taşraya yaygınlaştırmayı hedeflemişlerdir.<sup>344</sup> Fakat II. Meşrutiyet döneminde çağdaş eğitim yönünde ciddi projeler hazırlansa da savaşlar nedeni ile bütçe olanaklarının elvermeyişi projelerin uygulanmasını engellemiştir.

Meşrutiyet dönemi eğitiminin temel özelliklerine baktığımızda bir taraftan eğitimde sorunlar göze çarparken diğer taraftan ise eğitim akımlarının oluşmaya başlaması dikkati çeker. Bu doğrultuda, Meşrutiyet dönemi eğitiminin temel özellikleri özetle şunlardır:

<sup>342</sup> Yasemin Tümer Erdem, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kızların Eğitimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2013, s.101.

<sup>343</sup> M.Şahin- M. A. Tokdemir, a.g.m., s 854.

<sup>344</sup> E. Uyanık, a.g.m., s. 77- 81.

1. a) Politik akımlar (Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Batıcılık, Sosyalizm) ve eğitim,
  - b) Millî ve kültürel eğitim,
  - c) Seçkinler eğitimi-kitle eğitimi,
  - d) Anglo-Sakson eğitimi (eğitimde pragmatizm),
  - e) Toplum kurtarıcı öğretmen görüşü,
  - f) Kızların eğitimi,
  - g) Halk eğitimi,
  - h) İş, üretim, köy ve çevre eğitimi,
  - i) Eğitimde çocuktan hareket
  - j) Beden eğitimi gibi konular eğitimde tartışılabilir ve geliştirilebilir alan olarak görülür.
2. Kızlar için ilk kez bir lise ile bir yüksek öğretim kurumu açılmıştır.
  3. Dönemin sonuna doğru geleneksel sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılmıştır.
  4. İlk resmî anaokulları bu dönemde açılmış, okul öncesi eğitimde ilk ciddi adımlar atılmıştır.
  5. Öğretmenler ilk kez bu dönemde meslekî örgütler kurmuşlardır.
  6. Programlara sosyal, siyasi muhtevalı, hayata dönük bazı dersler girmiştir.
  7. Daha önce öğretimde öğretmen, kitap, hafıza çok önemli idi. Meşrutiyet döneminde bunların yerine tabiat, eşya, olay, deney getirildi.
  8. Eğitim Bakanlığı ilk kez ülkenin renkli eğitim haritalarını yayınlamıştır.
  9. Balkan ve I. Dünya Savaşları ve bunların yol açtığı felaketler, Meşrutiyet dönemi eğitiminin gelişmesini önleyici temel nedenler arasında yer almıştır<sup>345</sup>

II. Meşrutiyet Döneminde eğitim alanında reform çalışmaları büyük bir hızla devam ederken, dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi, eğitim alanında yenileşmenin yükseköğretimden başlaması gerektiğini savunduğu “Tuba Ağacı” teorisiyle önemli bir sistem ortaya koymuştur. Bu sistemde Tuba Ağacı; eğitimde yenileşme ve çağdaşlaşmanın aşağıdan

<sup>345</sup> Yahya Akyüz, “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* / 1. Cilt, Sayı: 2, 2011, s. 18-20.

yani ilköğretimden değil, yukarıdan yani Darülfünun (Üniversite)'dan başlaması ve gelişmenin yukarıdan aşağıya doğru hayata geçirilmesi gerektiğini temsil etmektedir. Emrullah Efendi'ye göre insanlığın gelişimi bilimlerin üniversitelerde geliştirilmesi yoluyla olmuştur. Bu nedenle önce bilimsel zihniyeti yerleştirip geliştirmek gereklidir ve bu da ancak Darülfünun'da yapılmalıdır<sup>346</sup>. Emrullah Efendi'ye göre eğitimin amacı; bir fertteki bedenî ve nefsanî güçleri olgunluk derecesine çıkartmaktır. Dolayısıyla eğitim, fitrat ve hürriyet üzerine kurulmalı; kişinin hürriyetini sağlamalıdır. Eğitim kademeleri arasında yukarıdan aşağıya, aşağıdan yukarıya kuvvetli bağlar vardır ancak ilim yukarıdan başlar. Emrullah Efendi eğitimin üst kademedden başlamasını savunurken, dönemin Darülmualim Müdürü Satı Bey sisteme karşı çıkmış ve eğitimin ilk öğretimden başlaması gerektiğini savunmuştur. Yükseköğretimin ilerlemesi ve gelişmesi onların öğrencisini yetiştirmekte olan ilk ve orta öğretimin ilerlemesine ve gelişmesine bağlı olduğunu savunan Satı Bey eğitimde reforma ilişkin görüşlerini net bir biçimde ortaya koymuştur<sup>347</sup>. Dönemin şartları göz önüne alınarak Satı Bey'in görüşü ağırlık kazanmış ve 1912 yılına kadar bu şekilde uygulanmıştır.

Satı Bey'in Beyrut (Lübnan) Darül Muallim'de verdiği seri konferanslarda genel olarak faaliyet bakımından eğitim-toplum arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: "Eğitim sosyal bir faaliyettir yani bir önceki neslin eserlerinin yeni nesillere intikalidir. Eğitimin bir süreç içinde gelişme göstermesi ve geleceğe daha mükemmel bir birikim bırakmasıdır." Satı Bey'in II. Meşrutiyet yıllarında "Fenni Terbiye" adıyla yayınlanan eserinde; insanın kuvvet ve kabiliyetini üç kısma ayırmaktadır: 1. Fiziksel güç yeteneği 2. Zihin güç yeteneği 3. Ahlaki güç yeteneği. Bu yeteneklerin oluşması ve gelişmesi için duygusal idareden sorumlu olan eğitimi de üç bölüme ayırmaktadır:

- a. Beden eğitimi
- b. Zihin eğitimi
- c. Ahlak eğitimi

---

<sup>346</sup> Murat Polat - İ. Bakır Arabacı, "Emrullah Efendi Ve Satı Bey'den Günümüze: Eğitimde Yenileşme Sorunsalı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 2015, s.37.

<sup>347</sup> M. Polat.- İ.B. Arabacı, a.g.m. ,s. 37,38.

Bunlardan da anlaşıldığı gibi Satı Bey'in önem verdiği şeyler, sağlık, psikoloji ve ahlaki yeteneklerdir. “Eğitimde amaç bütünlüktür. Hem kişinin hem de toplumun mutluluk ve yetkinliğini sağlar”<sup>348</sup> görüşünü savunur.

Toplumda herkesin öğretmenlik yapabileceği zihniyetine şiddetle karşı çıkan Satı Bey, öğretmenliğin özel yeteneklere, bilgilere dayanan bir meslek olduğunu savunmuştur. Öğretmenleri ilk kez orduya benzeten kişidir. Mezun ettiği öğretmenleri gittiği yerde izlemeye, onların karşılaştıkları sorunlardan öğretmen yetiştirmede ders almaya çalışmıştır. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri konusunu ilk kez ayrıntılı olarak ele almış , uygulamalara gitmiş , fikirler üretmiştir.<sup>349</sup>

II. Meşrutiyet döneminde, mevcut yatılı idadilerdeki eğitim kalitesi yeterli bulunmadığından veya bu idadiler, Avrupa'daki liselere nazaran yetersiz bulunduğundan, 1910 yılından itibaren idadilerin sultaniye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlar birlikte 14 Ekim 1910 tarihinde, on iki idadi sultaniye dönüştürülmüştür. İlk etapta sultaniye dönüştürülen idadiler; İstanbul, Edirne, Adana, Aydın (İzmir), Üsküp, Bursa, Beyrut, Halep, Selanik, Trabzon, Mamuretülaziz ve Kastamonu idadileridir. Bu ilk sultanilerin ilk ders yılı öğrenci mevcutları aşağıdaki gibidir<sup>350</sup>

**Tablo 24:** 1910-1911 Ders Yılında Sultanilerin Öğrenci Sayıları

Okulun Bulunduğu Vilayet	Öğrenci Sayısı		Toplam
	Yatılı	Gündüzlü	
İstanbul	278	300	578
Edirne	125	192	317
<b>Selanik</b>	<b>255</b>	<b>361</b>	<b>106</b>
Kosova	259	297	557
Trabzon			301
Kastomonu	139	165	304

<sup>348</sup> İ. Aksoy, a.g.m. ,s.75.

<sup>349</sup> <https://prezi.com/n5f75o5tvtop/2mesrutiyet-donemi-turk-egitim-tarihi/>

<sup>350</sup> Fatih Demirel ,” II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı'da Ortaöğretim: Sultâniler” ,*Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII Cilt. , Sayı. 2, Aralık 2012, s.342-343.

### c. Özel ve Yabancı Okullar Meselesi

Eğitim-öğretim kurumları içerisinde, genel olarak giderleri devlet bütçesinden karşılanmayan kurumlar özel okul olarak adlandırılmaktadır ve bu okulların sahipleri gerçek kişiler veya yardım kuruluşları olabilmektedir.<sup>351</sup>

Eğitimin yenileştirilmesi amacıyla devlet eliyle yapılan düzenlemeler ve açılan yeni okullar beklenen sonucu verememiş; gerekli adımlar atılamamıştır. Bunun önemli nedenleri vardır. İlk olarak yapılacak yeniliklerin bazı çevrelerin tepkisini çekmiş olması ve nitelikli öğretmenlerin olmayışdır<sup>352</sup>. Eğitimin devlet eliyle yenileştirilmesi sürecinde ortaya çıkan bu zorluklar, özel okulların kurulması düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Özel okulların açılmasında eğitimin yenileştirilmesi çabası kadar, azınlık ve yabancıların eğitim alanındaki girişimleri de etkili olmuştur. Selanik'teki okulların gerek eğitim gerekse donanım açısından imparatorluğun en önemli okulları olduğu görülmektedir. Bu durum Selanik'in bulunduğu yer, ekonomik gelişmişlik ve diğer milletlerle daha yakın etkileşim içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır<sup>353</sup>. 1870'li yıllarda Müslümanlar ile Gayri Müslim nüfusun yakın olduğu Selanik'te okul sayıları bakımından bir eşitsizlik söz konusuydu. Bu dönemde şehir merkezinde Müslümanlara ait 22 sıbyan mektebine karşılık, 18 Hristiyan ve 12 Yahudi mektebi bulunmaktadır. Diğer yandan bazı Türk öğrencileri, daha iyi eğitim verdiği gerekçesiyle, azınlıkların açtığı okullarda eğitim almaktadır.<sup>354</sup> Şehirde kurulan Rum, Bulgar, Romen, Eflak ve Sırp okulları sadece eğitim vermek amacıyla kurulmamıştır. Bu okullar aynı zamanda bölgede kendi güçlerini de göstermek istemişlerdir.<sup>355</sup>

#### **Özel okulların açılmasının sebepleri sıralandığında;<sup>356</sup>**

1. Toplumun nitelikli eğitim talebi
2. Devletin nitelikli eğitim talepleri karşısındaki yetersizliği
3. Etkilenme ve rekabet

<sup>351</sup>Songül Keçeci Kurt, "Osmanlı Devleti'nde Özel İslam Okulları (Selanik)", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 17 Sayı: 54 Kış 2013, s.188.

<sup>352</sup>Hüseyin Şimşek, "Osmanlı Devletinde Özel Okullar ve İlk Türk Özel Okulunun Tarihçesine Dair Yeni Bilgiler" *BİLİG*, Sayı.68, Kış 2014 , s.210.

<sup>353</sup> S. K. Kurt, a.g.m., s.189.

<sup>354</sup> H. Şimşek , a.g.m., s. 211.

<sup>355</sup> M. Anaastasioudau, a.g.e., s. 166.

<sup>356</sup> H. Şimşek ,a.g.m, s. 212.

#### 4. Sınıfsal geçiş talepleri dikkate değerdir.

19. yüzyılda Selanik'te Türkler, eğitim alanında Alyans İřraélite Universelle tarafından yerel planda girişilen eğitim çabalarına karşılık, Mithat Paşa döneminde yeni eğitim üretim yöntemlerinin kullanıldığı okullar açtılar. Bu yeni yöntemler daha sonra İstanbul'a Selanik'li öğretmenler tarafından getirildi.<sup>357</sup>

Selanik'te özel okullarla ilgili yapılan çalışmalar sonucunda, şemsi Efendi tarafından 1289 (1872) yılında açılan okul, ilk özel okul olarak kabul edilmiştir. 1870'li yıllarda Selanik'te yayınlanan Rumeli ve Zaman gazeteleri şemsi Efendi'nin açmış olduğu okulla ilgili olarak gazetelerinde yazılar kaleme almışlardır. Rumeli Gazetesi'nin 11 Ağustos 1873 tarihli sayısında, şemseddin Efendi ve Selanik'te açtığı okul ile ilgili önemli bilgiler vermişlerdir.<sup>358</sup> şemsi Efendiye, Selanik Maarif Müdürü Radovili Mustafa Bey'in yardımlarıyla kendisine yeni bir okul aması için Osmanlı Devleti tarafından ruhsat verilmiş ve bir de bina tahsis edilmiştir. şemsi Efendi, 1872 yılında Selanik şehrinin Sabri Paşa Caddesi'ndeki arşamba Dergāhı adlı bir tekkenin karşısında bulunan tek katlı küçük bir binada okulunu açarak hizmete sokmuştur.<sup>359</sup> şemsi Efendi Mektebinin 1872 yılında açıldığına ilişkin kaynaklarda (Rumeli, Zaman, Etfal ve ocuklara Kıraat) yer alan ve daha önce başka yerde kullanılmayan bilgiler, gerek okulun kurucusu şemsi Efendi'nin 1873 tarihli Devir Gazetesinde yayınlanan mektubundaki bilgiler ve gerekse Pasinler Paşa'nın 1938 yılında Akşam Gazetesi'nde yayınlanan anılarında dile getirdiği bilgilerle tam olarak örtüşmektedir.<sup>360</sup> Osman Ergin anılarında şemsi Efendi okulundan bahsederken; *“Bir gün sabahleyin mektebe gitmek üzere hazırlandığımız vakit babam bizi yeni açılmış başka bir mektebe göndereceğini söylemiş ve bizi hizmetimize katarak o yeni mektebe göndermişti. Bu yeni mektebin sokak kapısından girince ufarak bir avlu. Sol tarafta dört beş merdivenle çıkılacak ve küçük bir sahanlıktan geçilerek önümüze tesadüf eden kapıdan dershaneye girelecekti. Avluda yirmi otuz ocuk oyun oynuyorlar, ortalarında dolaşan bir geç bizi görünce dikkatini bize çevirdi ve hizmetimizin elindeki, babamızın yazdığı tezkereyi aldı, okudu. «Memnun oldum» diyerek bizi de oynayan çocukların ierilerine kattı. Bu geç hocamız şemşeddin Efendi idi.... Dershane kapısından girince karşısında burcu burcu kokan*

<sup>357</sup> François Georgeon, “Müslüman ve Dönme Selanik” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 144.

<sup>358</sup> H. şimşek, a.g.m., s.213-216.

<sup>359</sup> <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-20/ataturkun-ilk-ogretmeni-semsi-efendi-1852-1917r>

<sup>360</sup> H. şimşek, a.g.m. s.218.

yepyeni çam tahtasından yapılmış sıralar iki tarafa dizilmiş, ortada bir gezinti bırakılmış. Kapının solunda Şemsi Efendi duruyor ve onun arkasında iki ayak merdivenle çıkılır güzel bir kürsü ve duvara dayanmış bir siyah tahta ve silgi, tebeşir...<sup>361</sup> ifadelerine yer vermiştir.

Daha öğrencilik yıllarında eğitimdeki aksaklıkları fark eden ve bilhassa ezberciliğe karşı olan Şemsi Efendi, bir çözüm arayışı içerisinde Usûl-i Cedîdenin Selanik'teki okullarda uygulanmasını öngörmüş ve özel okul açma hususunda öncü ve rehber olmuştur.<sup>362</sup>

Şemsi Efendi eğitimde öğrencinin yetiştirilmesi hususunda disipline oldukça önem vermiştir. Şemsi Efendi'nin uygulamaları arasında, mektebe yeni yazılan her çocuğa eski ve çalışkan talebeden bir Mentor yani lala, mürebbı tayin etmesidir.<sup>363</sup>

Hürriyetçi bir öğretmen olarak Şemsi Efendi, 23 Temmuz 1909'de ikinci Meşrutiyet'in ilân edilmesi üzerine, Selanik'te öğrencileriyle beraber hürriyet ve meşrutiyet lehindeki gösterilere katılmıştır. Meşrutiyetin 1909 yılındaki kutlama törenleri için, kız talebeleriyle birlikte İstanbul'a gitmiş ve padişah V. Mehmet Reşat'ın huzuruna çıkmıştır.<sup>364</sup> Şemsi Efendi, Selanik'te Usul-i Cedide alanında yapmış olduğu yenilikler ve 40 yıldan beri hizmette bulunmasından dolayı 14 Teşrinî sani 1326 ( 27 Kasım 1910) tarihli 1948/2660 numaralı tezkere ile 3. Rütbe Maarif nişanıyla ödüllendirilmesine karar verilmiştir.<sup>365</sup> Yine bu dönemde Selanik Sultani Mektebi Türkçe öğretmeni Nuri Efendi ve Gevgili İbtidai mektep muallimi evveli Osman Nuri Efendilerin de hizmetlerinden dolayı 12 Kanuni Sani 1326(24 Ocak 1911) tarihli 2225/3270 numaralı tezkere yayınlanarak bu zatların 3. Rütbe ve birer kıta maarif nişanıyla ödüllendirilmesi kararı verilmiştir.<sup>366</sup> Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk de annesinin isteği üzerine başladığı mahalle mektebinin ardından Şemsi Efendi Okulunda ilk tahsilini yapmıştır.

Özel okullarla ilgili bir yapılan bir başka çalışmada, Selanik'te açılan Feyziye Mektebi'nin ilk özel Türk Okulu olduğu savunulmakta ve okulun açılış tarihi olarak 1885 yılı gösterilmektedir.<sup>367</sup> Selanik'te böyle bir okulun kurulması fikri Fransa'nın Selanik Başkonsolosluğunda görev yapan Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce alanında uzman

<sup>361</sup> O. Ergin, a.g.e. s.473.

<sup>362</sup> <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-20/ataturkun-ilk-ogretmeni-sem-si-efendi-1852-1917r>

<sup>363</sup> O. Ergin, a.g.e. ,s. 470.

<sup>364</sup> <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-20/ataturkun-ilk-ogretmeni-sem-si-efendi-1852-1917r>

<sup>365</sup> BOA ,BEO 3831-287300\_001, H-02-12-1328

<sup>366</sup> BOA , BEO 3853-288901-0 , H-01-0201329

<sup>367</sup> H. Şimşek, a.g.m. s.214.



olan Zeki Efendi'ye aittir.<sup>368</sup> Ölümünden sonra oğlu Mustafa Tevfik Efendi'nin önderliğinde beş çocuğu, bu hayali gerçekleştirmek üzere harekete geçtiler. Feyz-i Sıbyan Okulu hayırsever Abduşoğlu Osman Efendi ve Topçuoğlu Osman Ağa'nın desteğiyle onarılan tek katlı Kur'an kursu binasında 1883'te eğitime başladı.<sup>369</sup> Fakat kurucuları daha modern bir okul kurmak hayalinde idiler bu nedenle Selanik Maarif Müdürü Radoviçli Mustafa Bey'in desteğini de alarak 1885'de yeni okul binasında 50 öğrenci ile eğitim yapmaya başladı.<sup>370</sup>

İlk Türk özel okullarından bir diğeri Selanik'te açılan Mekteb-i Terakki'dir. Okulun kuruluş tarihi 1879 olarak bilinmektedir. Padişah Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılı anısına okulun adı Yadigâr-ı Terakki olarak değiştirilmiş ve bundan sonra Mekteb-i Terakki adı yerine Yadigâr-ı Terakki adı kullanılmaya başlanmıştır. Yadigâr-ı Terakki aslında Mektebi Terakki'nin devamıdır.

Özel okulların kuruluşuyla birlikte, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde alışık olunmayan yeni bir eğitim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu yeni anlayış, eğitimin ticarileşmesidir.<sup>371</sup>

1907-1908 yıllarında kaleme alınan Selanik Vilayet Salnamesine göre 20. Yüzyılın başından itibaren Usul-u Cedideye yönelik okullar açılmıştır. Maarif müdürlüğü tarafından İbtidadiilere büyük önem verildiği görülmüştür. Selanik Vilayeti dahilinde 1901 okul bulunmaktadır. Bunların 13'ü idadi, 68 rüşdi ve geri kalanı İbtidadidir. Bu okulların 1.183'ü Müslim, 49'u gayrimüslim 10'u yabancı okullardır. Mekatib-i ibtidaiye-i İslamiye 1.134 adet olup bunun 412'sinde Usul-i Cedide (yeni usûl), 725'in de Usul-i Atika (eski usul) üzere eğitim yapılmaktadır. Bu okullarda okuyan öğrencilerin sayısı 99.691'dir. Bunun 66.608'i erkek, 33.183'ü kız öğrencidir. Mektebi İdadiyahede 2.609, rüştiyelerde 8.397 öğrenci mevcuttur. Öğretmenlerin sayısı 2.323, kadın öğretmenlerin sayısı ise 341'dir. 13 adet liseden biri resmi ve yatılı, 2 Rum, 2 Bulgar, 1 Sırp cemaatlerine, 1 Fransız, 1 İtalyan milletlerine mensuptur. Bunlardan başka Selanik'te iki Mekteb-i Sanayi bir ziraat ilmiyat mektebi mevcuttur. Sanayi mekteplerinden biri Hamidiye Sanayi mektebidir. Diğeri ise Musevi cemaati tarafından eğitim verilen Sanayi mektebidir. 2 lise, 4 ortaokul, 4 İlkokuldan

<sup>368</sup>S. K. Kurt, a.g.m., s.191.

<sup>369</sup><http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/6639/001504861006.pdf?sequence=1>

<sup>370</sup><http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/6639/001504861006.pdf?sequence=1>

<sup>371</sup>H. Şimşek, a.g.m. s.219-223.

ibaret olan yabancı okulların tamamı Selanik'tedir. Vilayet dâhilinde 18 İslam köyüyle 254 muhtelif köyde okul bulunmamaktadır.<sup>372</sup>

Osmanlı Devleti Gayr-i Müslimlerin eğitiminin de önemli olduğunu göz önünde bulundurarak bu öğrencilerden olan Anadolu'nun çeşitli yerlerinde idadi ve rüşti derecesinde tahsil görmüş olan on sekiz Ermeni öğrencinin beşinin halkalı ve üçünün Selanik ziraat, ikisinin Dersaadet Baytar, birinin Orman, dördünün Sanayi, üçünün Bursa ziraat ameliyat mektebine veya Ankara ve Adana ve Kastamonu vilayetlerinde yatılı olarak kaydının yapılmasına ve kabulü hakkında Ermeni Patrikhanesine bilgilendirildiğine dair çalışmalar yaptığına arşiv belgelerinde rast gelmekteyiz. (12 Şevval 1329 -22 Eylül 1327- 05 Ekim 1911)<sup>373</sup>.

Selanik Vilayetinde Darü'l Muallim'den başka 35'i Selanik'te 20'si Siroz'da 14 Drama'da olmak üzere vilayetten 62 medrese mevcuttur. Buralarda eğitim gören öğrenci sayısı 810, müderrislerin sayısı 61'dir. Medreselerde Ulum-u Arabiya ile beraber Kavaidi Osmaniye ve Usul-ü Talim dersleri gösterilir.<sup>374</sup>

Osmanlı Devleti, Gayri Müslim ahalinin istek ve arzularını yerine getirmek için gönderilen dilekçeleri dikkate almıştır. Bu konuda dikkati çeken bir örnek şöyledir; Manastır Vilayetine Kesriye kazasına tabi olan Nesdam köyünde bulunan 9 kilise ve 4 okulun hiç birinin kendilerine verilmediğine dair Nesdam köyü Bulgar ahali namına Papa Yani ve arkadaşları dilekçe vererek bu mektep ve kiliselerin kendilerine iade edilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Bu konuda 5 Şubat 1324(26 Muharrem 1327) Meclis-i Mebusan Reisi tarafından yayınlanan bildiri kararıyla bu okul ve kiliselerin kendilerine verilmesi belirtilmiştir.<sup>375</sup>

Bu dönemde aynı zamanda bazı Bulgar komitelerinin düzenlediği kışkırtmaları eğitimi aksattığı yönünde bir takım hadiselerin var olduğu Osmanlı Devleti tarafında da takip edilmektedir. Bu konuda önemli olduğunu düşündüğümüz; "Manastır vilayetine bildirilen yazıda; Manastır Selanik bölgelerinde Bulgar muallimlerinin ve papazlarının Bulgar

<sup>372</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 624,625.

<sup>373</sup> BOA ,BEO 3943-295715-0 01, H.12.10.1329.

<sup>374</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 625.

<sup>375</sup> BOA , DH-MKT1308-11-3 H-25-01-1327.

komitelerinin düzenlediği kışkırtmalara kapıldığı ve bu konuda tedbir alınması gerektiği konusunda yayınlanan belgelerde<sup>376</sup> olayların önemi vurgulanmıştır.

Şehirde okulların yanı sıra kütüphanelerin de varlığından söz etmek mümkündür. Vilayet dahilinde 11 kütüphaneden beşi Selanik'te, biri Siroz'da, 6'sı Drama Sancaklarındadır. Selanik kütüphanelerinde 1226 el yazması ve 210 matbu kitap bulunmaktadır.<sup>377</sup>

Selanik'te açılan Yahudi okullarına baktığımızda dinin önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. 19. yüzyılda birçok okul sinagoglara bağlı durumdaydı. Okulda eğitimi, temel hedefi kutsal kitapların öğretilmesi olan hahamlar verirdi.<sup>378</sup> 1520 yılında inşa edilmiş olan Talmut Torah uzun yıllar boyunca bilim ve edebiyat alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkan okuluydu. Hahamlık yasasına göre Talmut Tevrat Hocalığı babadan oğula geçiyordu ve bu kadar önemli bir görevi yerine getiren hahamlardan diploma istenmiyordu.<sup>379</sup> 19. Yüzyılın başında atıl bir konumda olan okul, Moiz Allatini girişimleriyle modern bir okul haline dönüştürülmüştü.<sup>380</sup> Allatini daha sonra 1856 yılında Fransızca ve Türkçe eğitim gören ekonomik durumu iyi ailelerin çocuklarına yönelik olarak Lipmann okulunu kurmuştur.

1912 yılında Alyans okullarından mezun olan öğrenciler İsviçre ve Fransa'daki fakültelerde derslere katılma hakkını elde etmişlerdir. Bu okullardan mezun olan öğrenciler Bankacılık ve ticaret alanlarında çalışma imkanı bulabiliyorlardı.<sup>381</sup>

---

<sup>376</sup> BOA, DH,SYS 112-13 /16/2 .

<sup>377</sup>Selanik Vilayet Salnamesi 1325-1907, s. 626.

<sup>378</sup>M. Anastassiodau, a.g.e, s. 58.

<sup>379</sup> Rena Molho, "Yenilenme" *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı 2014 İstanbul, s. 85.

<sup>380</sup>M. Anastassiodau, a.g.e., s. 58.

<sup>381</sup> R. Molho, a.g.m, s.87- 89.

**Tablo 25:** 1912’de Selanik Bölgesinde Bulunan Yahudi Okulları Alliance Schools (Alyans Okulları)<sup>382</sup>

Adı	Kuruluş Tarihi	Öğrenci Sayısı	Cinsiyet
M.Allatini School	1873	912	Erkek
Allatini Kindergarten	1874	630	Kız
Allatini Kindergarten	1881	277	Karışık
Vocational School	1877	58	Kız
Vocational School	1887	369	Kız
Popular School	1897	130	Karışık
2nd Popular School,	1897	130	Karışık
Popular School	1897	300	Erkek
Nouvelle	1910	240	Kız
Communal Schools	1904	228	Kız
Talmud Tora	1880	2460	Karışık
Fused Schools	1911	2250	Karışık
H.Salem School	1866	?	Erkek
Gattegno	1890	?	Erkek
Pinto	1897	?	Karışık
Altcheh	1898	?	Erkek
Ovadia	1900	?	Erkek
Ezra	1910	60	Karışık

Yahudilerin büyük bir nüfus ve güce sahip olduğu Selanik’te Hristiyanlar tarafından açılan okullarda da aynen Yahudilerde olduğu gibi kilise, öğretim alanında etkin rol oynuyordu. 19 yüzyılın başında Selanik’te sadece 1 tane Rum okulu olduğu biliniyordu. Şehirde Hristiyanlar tarafından açılan ilk kız okulu 1845 yılında Aya Tanış mahallesinde bir evde açılmıştı.<sup>383</sup>

Yunan Cemaat örgütlenmesi, eğitim sisteminin gelişmesine yol açtı. Eğitimde amaç, tek başına kültürel gelişimi sağlamak değildi. Aynı zamanda ulusal bilincin pekiştirilmesi ve Yunan Ortodoks dininin desteklenmesi ve Yunan Krallığı ile bağların sağlanması idi.

<sup>382</sup> N. Doğan , a.g.t.,s. 45.

<sup>383</sup> M. Anastassioudau, a.g.e., s. 62.

Cemaat okullarının ilkokul bölümüne öğretmenlerinin atanmasında Metropolit yetkili idi. Bölgede 1910 yılında 127 ilkokul öğretmeni ve 3898 öğrenci bulunuyordu.<sup>384</sup>

Bulgarlar, Selanik'te hiçbir zaman için kalabalık bir kitleyi temsil etmediler. Bununla beraber Selanik onlar için ayrıcalıklı bir konuma sahipti. Bulgarlar, Osmanlı mirası önünde, uluslararası kamuoyunun gözünde ciddi bir konum elde etmek istiyordu. Bu nedenle de eğitime büyük önem veriyorlardı. 1880 yılında kurulan Selanik Bulgar Lisesi bu amaca hizmet etmek amacıyla kurulmuştur.<sup>385</sup> Bulgar Eksarhlığı tarafından idare edilen okulun finans kaynağı Sofya idi ve bütün Makedonya'nın en iyi öğrencilerini kabul ederek üst düzey vatanseverlik anlayışı içinde eğitim faaliyetlerini yürütüyordu.<sup>386</sup> Bu okullarda Türkçenin yanı sıra Latince, Yunanca, Fransızca matematik, fizik ve kimya alanlarında eğitim veriliyordu. 20. yüzyılın hemen başında Bulgarların eğitim alanında modern anlayışı benimsediğini görmekteyiz. Bu bağlamda 25 Mayıs 1319 (1903) yılında, Selanik Kavadar Bulgar mektebinde bulunan bir adet seyyar telgraf makinesi bulunduğu bizzat telgraf memuru tarafından görülmüş olup bunun teferruatıyla beraber mahalli hükümetine zabt ve müsaderesi hakkında iade edilmesi gerektiği bildirilmiştir.<sup>387</sup> Bu gibi makinelerin Bulgarların okullarında görülmesi önemlidir.

Selanik'te küçük bir nüfusa sahip olan Ermeniler 1907 yılında ilk modern okullarını açtılar. Okulun 1911 yılında elli kadar kız ve erkek öğrencisi bulunuyordu. Okul bir Ermeni öğretmen tarafından yönetiliyordu.<sup>388</sup>

Osmanlı Devleti Arnavut tebanın varlığını da dikkate alarak, 19 Kanuni Sani 1326 (1 Şubat 1911) tarihinde Arnavut diliyle eğitim yapan Manastır, Selanik Kosova vilayetlerindeki ibtidai mekteplerinde Arnavud diliyle eğitim yapılacağından Arap harfleriyle eğitim verebilecek kişilerin derhal Der-Saadete bildirilmesi istenmiş olup bu doğrultuda Manastır Müfettişi Recep Efendinin -matbu Arapça elifba ve İlmihal ve kıraat kitabiyatı – islam tarihi ve ilmihal bilmesi üzerine- derhal Der-Saadete hareket etmesi istenmiştir.<sup>389</sup>

<sup>384</sup> K. Georgisdou, a.g.m., s.158,159.

<sup>385</sup> Bernard Lori , "Solun, Bir Slav Kenti Mi?" *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014,s. 169.

<sup>386</sup> B. Lori, a.g.e., s. 169.

<sup>387</sup> BOA DH-MKT\_00478\_00050\_001.

<sup>388</sup> Anahid Ter Minasyan, "Küçük Bir Ermeni Cemaati mi?" *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein , İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 178.

<sup>389</sup> BOA, MF-MKT-1168 70 .002, H. 23.03.1329.

Osmanlı Devleti bu hadiseyle bölgede yaşayan Arnavut halkına ve eğitimine önem verdiğini göstermiştir.

Bu gelişmelerin yanı sıra Selanik, Manastır, Kosova vilayetlerine gönderilen yazıda Sen Sava Cemiyeti idaresinde Atina Sinagoglarına temsilci olarak Belgrat'ta mevcut olan cemiyet öğrencilerinin bozgunculuk eğitimi vermesi gibi durumlarla karşı karşıya kalınmış ve bu konuyla ilgili olarak burada eğitim gören öğrencilerin Kosova, Selanik, Bosna- Hersek ve Manastır'a gelecek olanların takip edilmesi ve bu öğrencilerin sayılarının ve isimlerinin bildirilmesi gerektiği hakkında bilgi verilmesi istenmiştir.<sup>390</sup>

Atina'da "Bulletin d'Orient" adlı haftalık derginin Manastır ve Selanik vilayetlerinin mevcut Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah mektepleri ile kiliselerini açıklayıcı olmak üzere tabi olunan harita ile yüksek okul talebesi miktarının defterlerinden bir nüshası Manastır ve Kosova vilayetleri ile Siroz sancaklarına ve Miralay Veran Bey namına taahhüdlü olarak gelmiş olup, adı geçen harita defterlerinden Selanik baş müdüriyetine gönderilen tezkerenin birer nüshası iade edilerek dağıtılmasına izin verilmemesi gerektiği hakkında, Atina merkezli olarak yapılan haritada Osmanlı memleketlerinden Selanik Müslüman okulları gösterilemeyip aksine Gayr-i Müslim okulları gösterilmiş bir harita yapılmış ve bu haritanın Osmanlı Devleti Rumeli vilayetlerine girilmemesi ve bu vilayetlere girişinin yasaklanması sadrazam tarafından 20 kanuni evvel 1320 senesinde yayınlanan bildiriyle<sup>391</sup> Osmanlı hassasiyeti (bölücülük maksadı taşıyan) gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

#### **d. Selanik Merkez Vilayet Okulları**

##### **Yatılı ve Gündüzlü okullar**

##### **İdadi Mülki mektebi**

İlk olarak 303 (1887) senesinde gündüzlü olarak açılmıştır. 1 Teşrin-i Evvel 1304 (13 Ekim 1888) tarihinde yatılı okula dönüştürülmüştür. 12 bin liraya mal olan okul Hamidiye caddesinde yeniden inşa olunan binaya nakledilmiştir ve 1308(1892) senesinden itibaren eğitime orada devam etmiştir. Okul dahilinde dersane, yemekhane, yatakhane ve memurun

<sup>390</sup> BOA, DH- MKT- 1901-116-01, H 29-03-1309.

<sup>391</sup> BOA, DH.MKT. 921-00021-003, H. 25.10.1322.

için 42 oda mevcuttur. Okulda bir hastahane bir hikmethane bir kimyahane ile resimhanesi bulunmaktadır. Okulda 7 sınıf ve 700 kız öğrenci bulunmaktadır.<sup>392</sup>

### İdadi (Lise) Mekteplerinin İşleyiş Kuralları

1. 7 senelik Mektebi İdadinin ilk 3 senesi ile bazı yerlerdeki şubeler rüşti ve diğer 4 senesi idadi derecesindedir.

2. Okula kabul edilecek öğrencilerin ilk olarak doktordan sağlık raporu ve aşı karnesi, tahsil etmiş olduğu okulun şahadetnamesini( diplomasına) sahip olmaları ve birinci sınıfa kabul edileceklerin 15 yaşını geçmemiş olmamaları gerekmektedir.

3: Yabancı öğrenciler eskiden beri okula kabul edilmektedir.

4 ücret alınacak yatılı talebenin miktarı mektebin kısım leylisinin adet mertebenin 1/3 den ibarettir. Bunlar arasında ihtiyacı olanlardan hal ve hareketine bağlı olarak öğrenci alınır. Ücretsiz talebenin miktarı herhalde adet-i mertebe 1/3 fazla olamaz.

4 Yatılı öğrencilerin ücreti 3 taksitle ödenir 4'er liradan on iki liraya Osmanidir...<sup>393</sup>

**Tablo 26.** İdare Heyeti, Müdürü Faik Efendi olan okulun Öğretmenleri:<sup>394</sup>

Tarih ve Türkçe Öğretmeni :	Faik Efendi
Arabi, Kitabet Edebiyat- I Osmaniye Öğretmeni	Cüdi ( Cevdi) Efendi
Kitabet ve Resmîye Öğretmeni	İsmail Hakkı Efendi (Vekil)
Türkçe Farisi Öğretmeni	İsmail Hakkı Efendi
Türkçe Öğretmeni	Mehmet Nuri Efendi
Ulum Ve Diniye, Farisi Öğretmeni	Said Efendi
Ahlakiye Öğretmeni	İsmail Şaban Efendi
Kozmografya, Hendese Öğretmeni	Mithat Bey
Fransızca Coğrafya Öğretmeni	İzaros Efendi
Fransızca Coğrafya Öğretmeni	Serab Efendi
Cebir ve Hesap Meslisat Öğretmeni	Müştak Lütfi Efendi
Bulgarca Öğretmeni	Hüsnü Naim Efendi

<sup>392</sup> Selanik Vilayet Salnamesi 1325, s. 460.

<sup>393</sup> Selanik Vilayet Salnamesi 1325, s. 462-463.

<sup>394</sup> Selanik Vilayet Salnamesi 1325,s. 467.

Hat Türki Öğretmen	Mehmet Naci Efendi
Rumca Öğretmeni	Jan Efendi
Usul Defteri Öğretmeni	Ziya Efendi ( Yüzbaşı)
Malumatı Ziraiye Öğretmeni	İhsan Efendi
Hikmet, Kimya ,Mevalid Mihanık ve Hendese Öğretmeni :	Mahmut Efendi
Coğrafya Kavain Öğretmeni	Rıza Fendi
Jimnastik Öğretmeni Vekili	Halil Fikri Efendi

### **Müslim:**

Gündüzlü : 151                      Ücretli yatılı : 126                      Parasız yatılı: 85

### **Gayri Müslim:**

Gündüzlü: 43      ücretli yatılı : 32                      parasız yatılı:37

Toplam : 474 öğrencisi bulunmaktadır.

### **Mektebi İdadiye Şubesine kabul olunan Rüştüye-i Mülkiye Mektebi:**

Müdür Şevket Efendiyle beraber okulda hüsn-ü Hat, resim ve Fransızca öğretmeni görev yapmaktadır. Okul üç sene ve mecburidir. Öğrenci sayısı Müslim : 88, Gayrimüslim : 5 dir. Toplam öğrenci sayısı 92'tür

### **İnas(Kız) Rüştüye Mektebi :**

Muallime Evveli Hatice Hanım olup 176 öğrenci ile eğitim yapmaktadır.

### **Darü'l Muallimin İbtidai**

Müdür İsmail Mahir Efendi (Müderriş) olan okulda 5 öğretmen ve 55 öğrencisi vardır.

### **Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi Ve Numune Çiftliği<sup>395</sup>**

Okul hem ilmi hem de teorik eğitim yapmaktadır. Okula kabul edilecek öğrencilerin çiftçi çocuğu olması esastır. 15 yaşını doldurmamış, sağlık raporuyla herhangi bir sorunu olmayan öğrenciler okula kabul edilmektedir. Öğrenciler, 25.5 saati ders ve müzakere, 3.5 saati ameliyat( uygulamalı) üç saat istirahat ve teneffüs ve sekiz saat uyku ve geriye kalan dört saati de namaz ve yemek vaktiyle meşgul olur. Sabahları öğleye kadar iki sınıf derste

<sup>395</sup> Selanik Vilayet Salnamesi 1325,s.468- 470.



diğer iki sınıf ameliyatta(uygulamalı) bulunup öğleden sonra sabahleyin ameliyatta bulunmuş olanlar derste kalarak, diğerleri uygulamaya çıkarlar. Üç sene müddetince eğitim alan öğrenciler ziraat, bahçıvanlık, böcekçilik, arıcılık teksir ve terbiye- hayvanat ve sevdicilik, peynircilik, tereyağcılık alanlarında yetiştirilirler. Okulda verilen eğitim makineler de kullanılır ve öğrenci okuldan mezun olduktan sonra bu araçları kullanmayı ve tamir etmeyi öğrenmiş olurlar.

Okulun müdürü ve Fen-Ziraat ve Fransızca öğretmeni Suad Bey olup, okulda farklı branşlarda 11 öğretmen görev yapmaktadır.

### **Mektebi İdadi ve Rüştüye Askeri<sup>396</sup>**

1302(1887) senesinde açılan okul bu tarihten 1908 yılına kadar 450 öğrenci mezun vermiştir. Okul Müdürü Piyade Binbaşı Vasıf Efendi olup okulda, Rüşum, Fransızca, Hüsnü-ü Hat, Riyaziyat, Lisan, Tarih, Coğrafya, Kavait, Kitabet-İ Osmani, Jimnastik, Arabi ve Akait-i Diniye, Farsça, Türkçe- İmla, Harp Tatbikatı, Hendese, Cebir dersleri okutulmaktadır. Okulun 144 öğrencisi mevcuttur.

### **Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi**

1291(1874) yılında İslah edilmesi yönündeki karar doğrultusunda okul olarak kullanımına karar verilen bina 1308(1891) hicri yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Zihni Paşa bu okulun ıslahı konusuna önem vererek okulun düzenlenmesi için evvelce Selanik Defterdarı bulunan Mustafa Naili Efendi başkanlığında bir heyet oluşturulmuştur. Okul Padişah hazretlerine izafetle “Hamidi Mektebi Sanayi” ismini almıştır.

### **Mektebin Tahsilat- İlmiye ve Sanayi Cetveli<sup>397</sup>**

Okul 5 senedir.

Birinci sene: Kur’an-I Kerim, Dini İlimler, Hesap, Türkçe İmla Ve Hüsnü Hat, Türkçe Kıraat, Fransızca, Sırf-1 Osmani

İkinci senede: Kur’an-ı Kerim, Dini İlimler, Hesap, Türkçe İmla ve Hüsnü Hat, Resim

Üçüncü senede: Kuran-ı Kerim, Dini İlimler, Türkçe, Kıraat, Hendese, Türkçe İmla ve Hüsnü Hat, Coğrafya, Hesap, Faris, Nahv ( Sözdizimi), Osmani, Fransızca, Sırf-1 Arabi Resim

<sup>396</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s 471-474.

<sup>397</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s 477-479.

Dördüncü senede: Dini İlimler, Nahv, Hendese, Türkçe, Kıraat Tarih, Fransızca, Türkçe İmla ve Hüsnü Hat, Hesap, Cebir, Coğrafya, Nahv Arabi, Resim

Beşinci sene: Dini İlimler, Türkçe, Kitabet, Fransızca, Usul-Ü Defteri, Cebir Malumat Kimya Adı Namı Altında Hikmet-İ Tabiye Ve Mebadii Fen Makine, Resim, Hendese dersleri okutulmaktadır.

Mektepte mevcut olan sanayi alanları: Litografyacılık, demircilik, tesviyecilik, dokumacılık, kunduracılık, terzilik marangozluktan ibaret olup başka sanayi kollarına da ihtiyaç duyulabilir. Bir demirhane tesis edilerek ve mevcut olan marangozhane islah edilmiştir.<sup>398</sup> Öğrenciler Cuma günü hariç her gün 2 saat ders aldıktan sonra meşgul oldukları sanayi alanıyla ilgili eğitimlere tabi tutulurlar. Okula kayıt yaptıracak çocuğun anne veya babasından birinin olmaması ve 10 yaşından küçük 15 yaşından büyük olmaması gerekmektedir. Okulun Müdürü İsmail Mahir Efendi'dir.

#### **İlmi Kısımında:**

Kitabet, Kimya, Hikmet Öğretmeni Müdür İsmail Mahir Efendi, Usul Defteri, Hendese Öğretmeni Mal Memuru Galip Efendi, Kavaid Osmani, Farisi Öğretmeni, Mehmet Nuri Efendi, İlm-i Hal Arabi Öğretmeni İsmail Efendi'dir

Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Coğrafya Öğretmen Hafız Halil Efendi, Kıraat Türkiye İmla Sarf-ı Onur Efendi, Osmani Hüsnü Hat Öğretmeni Onur Efendi, Hesap Öğretmeni Hüseyin Avni Efendi, Ulum-u Diniye ve Hesap Öğretmeni Hüsnü Efendi, Cebir Hesap Öğretmeni Kazım Efendi, Hüsnü Hat Ve Hendese Öğretmeni İsmail Hakkı Efendi, Resim Öğretmeni Tevfik Ve İhsan Efendiler, Fransızca Öğretmeni Mösyö Jol Loson Muallimi Evvel Hafız Halil Efendi, Muallimi Sanisi Muhiddin Efendi'dir.

#### **Sanayi Kısmı;**

Üst kademedede İsmail Lütfi Efendi görev almaktadır.

Taş Matbaası, Demirhane, Marangozhane, Dokumahane, Muziki, Kundurahane, Terzihane bölümlerinde 9 usta ve muallim görev yapmaktadır.

---

<sup>398</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 479.

### **Öğrenci Mevcudu:**

146 Sanayi devam eden yatılı gündüzlü, 9 Sanayi devam eden gündüzlü öğrenci olmak üzere toplam 155 öğrenci bulunmaktadır.

### **e. Özel İslam Okulları**

1301 (1885) senesi Kanun-i Evvelinde ilkokul seviyesinde olan okul kısa bir süre sonra Rüştî ve kısmen İdadi bölümlerini de açmıştır. Okul 2 yıl ihtiyat, 4 yıl iptidai 4'ü rüştî ve idadi olmak üzere 10 sene eğitim vermektedir. Öğrenciler Türkçe ile birlikte Fransızcaya başlamakta dersler ilmi olarak yapılmaktadır. 1306(1889) senesinden itibaren okulda kız öğrenciler için ilk ve ortaokul kısımları açılmıştır. Erkek öğrencilerden Rüştî kısmı tamamlayanlar Mülki İdadi kısmına dahil olabilirler. Erkek öğrenci sayısı 430, kız öğrenci sayısı 275'dir. Toplam öğrenci sayısı 705'tir.

Erkek Öğrencilerin kısmında Heyet-İ Tedrisinde Müdür Olarak İlm-İ İktisad, Ulus-ü Defteri, Coğrafya İktisadı, Türkçe ve Ahlak Malumatı Kanuniye Muallimi Cavid Bey görev almaktadır. Bunun dışında 4 Fransızca öğretmeni, ilim ve hendese öğretmeni, tarih ve coğrafya öğretmeni, almanca, hesap, edebiyat nahv ve kıraat öğretmenleri, imla ve kavait, hüsnü hat, dini ilimler, arabi, sınıf öğretmenleri ve jimnastik öğretmeni görev yapmaktadır.

### **Gündüzlü öğrenci sayısı**<sup>399</sup>

Ücretli: 298 Müslim, 293 Gayr-i Mislim

Ücretsiz: 90 Müslim, 85 Gayr-i Müslim

İnas (Kız) Kısmının Müdiresi aynı zamanda Fransızca öğretmeni Madam Saruhan olan okulda 11 öğretmen görev yapmaktaydı.

Okulun öğrenci sayısı: ücretli 240, ücretsiz 20, toplam : 260'dir.

### **Zukur( Erkek) Kısmında Öğretilen İlim ve Fen Dersleri**

Kur'an-ı Kerim, Akaid-İ Diniye( Dini İnançlar), İnşa, Edebiyat, Lisan-ı Osmani, Lisan-ı Farişi, İlmi Ahlak, Fransızca, Almanca, Türkçe, İlm-i İktisad, Muallimat-ı Kanuniye, Usul Defteri, Coğrafya İktisadı, Coğrafya Umumi Hikmet-i Tabiye, Arabi, Tarih Umumi Ve

<sup>399</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s. 485- 488.

Osmani, Kimya, Tarih Tabiye, Hıfzıssıhha, Cebir, Hesap, Hendese, Resim Hudut (Çizgiler), İlmî Eşya, Kıraat, Jimnastik

### **İnas(Kız) Kısımında Öğretilen İlim ve Fen Dersleri**

Kur'an-ı Kerim, Akaidi Diniye, Tarihi Enbiya, Tarihi İslam, Tarihi Osmani, Coğrafya Umumi, Hesap, İmla, İdare-i Beytiye, Edep ve Ahlak, Lisan Osmani, İnşa Tebahat (Aşçılık), Coğrafya ( Memaliki Osmani), Hat, Lisan Fransua, Biçkidir

### **Fevziye Mektebi yatılı kısmı**

Fevziye Mektebi Selanik halkının da yararlanabilmesi için şehrin en havadar ve yüksek yerinde yatılı okul olarak açılmıştır. Bin liralık bir masrafla açılan okul bütün velileri memnun etmiştir. Öğrencilerin istirahatlarını temin için her türlü fedakarlık yapılmıştır. Yatılı öğrencilerin dersleri gece muallimlerinin yardımları ile yapılmaktadır. Bu öğrenciler bir dakika bile yalnız başlarına bulunmayıp, öğretmenler tarafından teftiş edilmektedirler. 81 Müslim ve 1 Gayri Müslim olmak üzere 82 öğrenci bulunan okulda ücretsiz öğrenci yoktur. Öğrencilerin ücretleri sınıf seviyelerine göre 20-25-30 Osmanlı lirasıdır.

### **Yadigar Türki Mektebi<sup>400</sup>**

Erkek kısmı biri ihtiyad, dördü ibtidai, üçü rüşti, ikisi idadi olmak üzere on ve kız kısmında ibtidai ve rüştiye, 7 sınıfı vardır. Bununla beraber kız kısmında ayrıca bir (Valide Sınıfı) vardır ki gerek erkek ve gerek kız yedi yaşında gün alan öğrencilere yönelik olup sırf ilmiye ve eğlenceli ders yapılır.

Erkek öğrencilerin eğitim aldığı kısımda daha çok ticaret derslerine önem verilmiştir. Ticaret mesleğiyle ilgilenmek isteyen öğrencilere başka bir okula ihtiyaç duymadan eğitim verilmesi amaçlanmıştır. Kız öğrenciler için daha çok ev idaresi, biçki, dikiş derslerine ağırlık verilmiştir.

### **Yadigar Türki Öğretmenleri**

Müdür vekili Osman Şevket Efendi başta olmak üzere 12 öğretmeni mevcuttur. Yatılı kısmında Müdür Ali Saib Beydir. 4 öğretmen görev yapmaktadır.

<sup>400</sup> Selanik Vilayet Salnamesi 1325, s.489- 494.

Kız öğrencilerin yer aldığı kısımda okul müdürü Derviş Efendi olup, 9 öğretmen mevcuttu. Yalılar Şubesinin Müdürü Matmazel Ana Taros'la beraber 4 öğretmen görev yapmaktadır.

**Gündüzlü öğrenci:**

Ücretli 230 Müslim 218 Gayri Müslim 12

Ücretsiz 36 Müslim 32 Gayri Müslim 4 öğrenci bulunur.

**Yatılı Öğrenci :**

Ücretli 24 Müslim 21 Gayri Müslim 3 öğrenci bulunur.

**Yalılar Şubesi Mevcudu**

Talebe ve Talebiyat Ücretli Müslim 58 Gayri Müslim 2 öğrenci bulunur.

**Yadigar Türki İnas Kısmı Mevcudu**

Ücretli 218 Müslim 212 Gayri Müslim 2

Ücretsiz 49 Müslim 48 Gayri Müslim 1 öğrenci bulunur.

**Leyli ve Nehari (gündüzlü ve yatılı) Ticaret Mektebi <sup>401</sup>**

Müdürü: İzzetli Rami Bey

Bölgeleri: İbtidai, mektepli ve idadi olmak üzere 9 sınıf vardır.

Sınıflar 15-20 kişiden oluşmaktadır.

Mektebin amacı: Ticarete yönelik öğrenci yetiştirmek, yabancı dilleri bilmek Arapça Fransızca, Almanca edebiyatı Osmanlı dillerine hakim olmalarını sağlamak. 19 öğretmen olan okulda 124 öğrenci bulunur.

**Okulun Ders Programı**

Kuran- Kerim, Kıraat Türki, Hesap Zihni, İlmi Eşya, Neşaid Menşurat, Hüsnü Hat Türki, Kıraat Fransua, Hüsnü Hat Fransua, Terki-i Cümel, Sırf-ı Türki, Tarih Enbiya, Resim, İmla, Fransua, Müntehiyat Türkiye, Kavaid Arabi, Coğrafya, Muhtesir Tarih Umumi, Gramer,

<sup>401</sup>Selanik vilayet Salnamesi 1325, s. 496 - 498.

Usul Türkçe, Farisi, Hesap Kanunu Tabiye, Tarih-i Osmani, Istılah (Terimler) ve Vesaik (Belgeler) Ticariye, Almanca, İlm-i Ahlak, Coğrafya Ticari, Edebiyat Fransua, İmtiaa Ticaret İlm-i İktisad, Mekatibi Ticariye.

### **Mektebi Rüştüye İbtidaiye İslamiye**

1310(1895) Rumi Senesinde Merhum Gazi Evranoz Bey tarafından kurulmuştur. Erkek öğrencilere mahsus bir okuldur.400 öğrenci ile eğitim veren okulda 1 müdür, 11 öğretmen görev yapmaktadır. Arapça ve Farsça dillerinde eğitim yapılan okulda 3 sene zarfında tercüme yapabilecek duruma gelinir. Batı dillerinden Fransızcaya önem verilmektedir.

#### **Programı**<sup>402</sup>

Şube sınıfları: Ecza-i Şerife, Elifba-ı Osmani, Hesap Zihn, Ahlakı Manzumeler, Hat Türki, Talimi Lisan Fransua

Birinci İbtidai: Ecza-ı Şerife, İlm Hal, Kıraat Türkiye, Hesap, İmla, Hattı Türki, Fransızca Ahlakı Manzumeler

İkinci İbtidai: Kur'a-I Kerim Ma Tecvid , İlm Hal, Kıraat-ı Türkçe, Fransızca, İmla, Hesap

Üçüncü İbtidai: Kuran Kerim Ma Tecvid, İlm Hal, Kıraati Türkiye, Malumatı Fenniye, Sarfı Türk, Memaliki Osmaniye Coğrafyası, Hesa, İmla Müntehabat Türki, Hattı Türki, Fransızca

Birinci Rüştü: Kur'an -ı Kerim, Ma Tecvid, Akaidi Diniyye, Tarif İslam, Arabi, Farisi, Kıraat, Kavaid Türkiye, Coğrafya, Hesap İmla, Hat Türki, Resim, Fransızca

İkinci Rüştü: Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Akaidi Diniye, Arabi, Farisi, Kıraati Türkiye, Hesap, Nahv Osmani, Coğrafya, Tarihi Osmani, İlmi Hendese, Kitabet, İmla, Hattı Türki, Resim, Fransızca

Üçüncü Rüştü: Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Akaid-i Diniye, Arabi, Farisi, Kıraat Türkiye, Nahv Osmani, Hesap Coğrafya, Kitabet, İmla, Resim, Hendese, Tarih-i Osmani, Kitabet İmla, Resim, Fransızca.

---

<sup>402</sup>Selanik Vilayet Salnamesi 1325, s. 500-502.

### **Selimiye Mektebi İdare Heyeti ve Öğretimi**

Okul Müdürü Hasan Kâşif Efendiyle beraber okulda 11 öğretmen ve 400 öğrenci bulunmaktadır.

### **(Hamidiye Kız Mektebi)**

Müdüre Mensure Hanımın dışında 4 öğretmen görev yapmaktadır.

### **Ali Paşa Mektebi (Erkek) -İbtidai ve Rüştî**

Müdür Osman Efendi ile birlikte 6 öğretmen görev yapmaktadır. 99 ücretli, 35 ücretsiz öğrenci eğitim görmektedir. Kız Öğrencilerin bulunduğu bölümde 99 ücretli 35 ücretsiz öğrenci eğitim almaktadır.

### **Mustafa Paşa Mektebi Erkek Kısmı**

Müdür Hafız Süleyman Efendi ile birlikte 2 öğretmen bulunan okulun 75 öğrencisi vardır. Bu öğrencilerden 60 tanesi ücretli olup, 15 tanesi ücretsizdir. Kız öğrenci 84 tanedir.

### **Yahlarda Ruze- Sıbyan Mektebi Erkek Kısmı**

5 öğretmeni bulunan okulun 130 öğrencisi mevcuttur.

### **Hadika( Bahçe) İrfan İbtidai Mektebi**

Müdür Ali Şükrü Efendi ve 4 öğretmeni olan okulun 68 öğrencisi bulunmaktaydı. Bu öğrencilerden 51'i ücretli ve 37 öğrenci ücretsiz idi.

### **Yadigar Hamidi Erkek Kısmı**

Erkek Öğrencilere eğitim veren 6 öğretmenin yanı sıra Kız öğrencilere eğitim veren Müdüre Nakış öğretmeni Nebiye Hanım ve 3 öğretmen,130 erkek, 142 kız öğrenci eğitim almaktadır.

Erkek: ücretli 117, ücretsiz 13, Kız: ücretli 127, ücretsiz 15 öğrencidir.

### **Çınarlı İbtida-i Mektebi**

Muallim evvel Hafız Hüsnü Efendi, 77 erkek, 55 kız öğrenci vardır.

### **Akça Mescid Mektebi**

Muallimi Evvel Ali Efendi, 60 erkek, 172

### **Kala’i Bala İbtidai Mektebi**

Muallim evvel Hafız İskender Efendi, 65 erkek 40 kız öğrencidir.

### **Osmaniye Mektebi**

Muallimi Evvel Mustafa Efendi, 42 ücretli, 26 ücretsiz öğrenci vardır.

### **Hasan Fehmi Paşa Mektebi**

8 öğretmen, 100 ücretli, 60 ücretsiz öğrenci bulunur.

### **f. Gayr-i Müslim Okulları**

#### **Yeni kilisede İdadi Şubesi**

Müdür ve 5 öğretmenle görev yapan okulda 90 öğrenci eğitim almaktadır.

#### **Panagoda Mahallesinde Vak’a Rum İdadi Mektebi <sup>403</sup>**

Müdür Kondiyani Efendi ve 12 öğretmen bulunmaktadır. 246 öğrenciyle eğitim yapmaktadır.

#### **Aya Tanış Mahallesinde Vakıa Rum Kız İdadi ve Rüştü Mektebi**

Müdür Matmazel Pileloli Harsitatevin idaresinde 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Okulun 45 erkek, 815 Kız öğrencisi bulunmaktaydı.

#### **Ayataniş Mahallesinde erkek öğrencilere özel merkez İbtidadi ve Rüştü Mektebi**

Müdür Korki Efendi ile birlikte 9 öğretmen görev yapmakta olan okulda 549 öğrenci bulunmaktaydı.

#### **Vardar Mahallesinde Erkek İbtidai Mektebi**

158 öğrencisi olan okulda bir müdür iki öğretmen görev yapmaktaydı

#### **Vardar Mahallesinde Kız İbtidai Mektebi**

24 öğrenci ve 78 talibe bulunan okulda bir müdür ve bir de öğretmen bulunmaktadır.

Çavuş Manastırındaki Erkek ve Kız İbtidai Mektebi, 27 öğrenci ve 24 kız öğrenci bulunmaktadır.

---

<sup>403</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s. 503- 507.



**Yasi Yol Yahud Tozlu Çeşme mahallesinde Erkek ve Kız okulları**

125 öğrenci ve 128 kız öğrenci bulunmaktadır.

**Hamidiye Mahallesindeki İki Kilise ve civarında Erkek ve Kız İbtidai mektebi**

138 öğrenci, 136 kız öğrenci okulda 3 öğretmen vardır.

**Yahlarda Kara Ağaçlarda Vak’a Erkek İbtidai Mektebi**

150 öğrenci öğrencisi olan okulda 3 öğretmen bulunmaktadır.

**Yahlarda Kara Ağaçlarda Vak’a Kız İbtidai Mektebi**

40 öğrenci, 80 kız öğrenci bulunan okulda bir müdür bir öğretmen bulunmaktadır.

**Şimendifer İstasyonunda Kız İbtidai Mektebi**

21 öğrenci 14 kız öğrenci olan okulda bir öğretmen bulunmaktadır.

**Ayatodor–Ayamo Terkizler Manastırı Mahallesindeki Rum Kız İbtidai Mektebi**

11 öğrenci, 11 kız öğrenci vardır.

**Hamidiye Mahallesinde Büyük Derede Fransız Ticaret Mektebi**

1 müdür, 1 müdür yardımcısı 12 öğretmen bulunan okulda 210 öğrencisi bulunmaktadır.

**Ayataniş Mahallesinde Vakı’a olan Ticaret Mektebi**

Bir müdür 9 öğretmen olan okulun 75 öğrencisi bulunmaktaydı.

**Ayataniş Mahallesinde İbtidai Ulah Mektebi ( Karışık)**

1 müdür 2 öğretmeni olan okulda 40 talebe, 20 talibe öğrenim görmekteydi.

**Kalemeriye Caddesi üzerinde Vakıa İtalyan ve İnas Mektep Hususisi**

1 müdür ve 6 öğretmeni olan okulda 60 talebe 101 talibe eğitim almaktaydı.

**Eski Cami Mahallesinde Vakıa Fransız Ticaret Mektebi <sup>404</sup>**

Müür Mösyö Koları’nin idaresinde eğitim verilen okulda 11 öğretmen görev yapmaktaydı.

<sup>404</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 508-510

### **İkinci Rıhtım caddesi üzerindeki İtalyan Ticaret mektebi**

1 müdür ve 8 öğretmen olan okulda 95 öğrenci eğitim almaktaydı.

İbtidai Kısımında 5 öğretmen bulunuyordu. Öğrenci sayısı 250 idi. Kız kısmında 7 öğretmen vardı. Burada eğitim alan öğrenci sayısı 180 idi.

### **Bulgar Erkek İdadi Mektebi**

11 öğretmen bir müdür bir de doktor bulunan okulda gündüzlü öğrenci sayısı 101 yatılı öğrenci ücretli öğrenci sayısı 21 ücretsiz öğrenci sayısı 5 idi.

### **Bulgar Kız İdadi Mektebi**

1 müdür ve 13 öğretmeni bulunan okulda 69 ücretli, 114 ücretsiz yatılı öğrenci eğitim görmekteydi.

### **AyaTaniş Mahallesinde Bulgar Erkek ve Kız Mektebi**

5 öğretmen bulunan okulda 125 erkek, 104 kız öğrenci eğitim görüyordu.

### **Hamidiye Mahallesinde Vakıa Bulgar Erkek ve Kız İbtidai Mektebi <sup>405</sup>**

Okulun üç öğretmeni 66 erkek ve 87 kız öğrencisi bulunuyordu.

### **Vardar Kapısındaki Bulgar Erkek ve İnas Mekteb-i İbtidaisi**

5 öğretmenin görev yaptığı okulda 37 erkek 33 kız öğrenci öğrenim görmekteydi.

### **Musevi Mektepleri**

Alyans İsrailit Erkek Mektebinde, 15 öğretmen 400 öğrenci eğitim almaktaydı.

### **Alyans Pupular Rüştüye Mektebi**

15 öğretmen bulunan okulda 440 öğrenci eğitim almaktaydı.

### **Kalemeriye İsrailit Azil Erkek ve İnas Sıbyan Mektebi**

1 müdür ve 10 öğretmeni bulunan okulun 400 öğrencisi bulunmaktaydı.

---

<sup>405</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s. 511,512

### **Alyans İnas Şubesi**

1 müdür ve 8 öğretmen olan okulun 400 öğrencisi bulunuyordu.

### **Vardar Cihetinde (tarafında ) Alyans İbtidai Vardar Şubesi**

Bir müdüresi ve 4 öğretmeni olan okulun 110 öğrencisi vardır.

### **Kalemeriye Cihetinde Alyans İbtida-i Kız Mektebi**

1 müdür 4 öğretmen bulunan okulda 122 öğrenci vardı.

### **Rıhtımın İkinci Caddesinde Vakıa Darültalim Nam-ı Sırp Kız Mektebi Rüştüyesi**

1 müdür 6 öğretmen ve 63 öğrenciyle eğitim yapan bir okuldur.

### **Rıhtımın İkinci Caddesinde Vakıa Darülhalis Nam-ı Sırb Mekteb Rüştüyesi**

1 müdür 13 öğretmen ve 140 öğrencisi bulunmaktadır.

### **Mekteb-i İdadi**

3 öğretmen ve 50 öğrencisi bulunmaktadır.

### **Rahibeler Tarafından İdare Olunan Surlu Mektebi**

9 öğretmen ve 245 öğrencisi bulunmaktadır.

### **Vardar Kapısında Vakıa Sırp Mektebi İdadi**

Okulun 25 öğrencisi bulunmaktadır.

### **Hamidiye Mahallesinde Vakıa Sırp Muhtelid İbtidai Mektebi**

42 öğrencisi bulunan okulun 2 öğretmeni vardır.

### **Fransız Rahibeleri tarafından idare olunan Katolik mektebi**

1 müdür 10 öğretmen 150 öğrencisi bulunan okuldur.

### **Vardar kapısında Vakıa Alman mektebi <sup>406</sup>**

1 müdür 8 öğretmen ve 165 öğrencisiyle eğitim yapmaktadır.

---

<sup>406</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi* 1325, s. 515-517.

## Hukuk Mektebi

Osmanlı Devleti 1908 yılında Selanik'te Hukuk mektebi açtı. İdadiden mezun olan herkesin sınavsız girebildiği bu okula ilk yıl 365 öğrencinin kaydedildiği düşünülmektedir.<sup>407</sup>

**Tablo 27.** Selanik vilayetine bağlı kaza ve köylere tayin yapılan öğretmenlerin tablosudur<sup>408</sup>

İSİM	DOSYALAR	MEMURİYET YERLERİ	ASALİYETLERİ	MAAŞLARI
Mustafa Sabri Efendi	8178	Vodine İbtidai Mektebi Muallim Sani	Dar'ul Muallimin	150
İsmail Efendi	8179	Rapçoz Kazası Dobran Nahiyesi İbtidai Mektebi Muallim Evveli	Dar'ul Muallimin	300
Hafız izzet Efendi	8180	Preveşte Kazası İbtida Mektebi Muallim Evveli	Dar'ul Muallimin	-
Elmas Efendi	8181	Sarışaban Kazası Çobanlı Karyesi İbtida Mektebi Muallim Evveli	Dar'ul Muallimin	300
Hafız Mehmet Atıf Efendi	8182	Sarışaban Kazası İncigiz Karyesi Mahallesi İbtidai Mektebi Muallim Evveli	Dar'ul Muallimin	300
Ahmet Efendi	8183	Gevgili Kazası İbtidai Muallimi	Dar'ul Muallimin	250
Hafız Hasan Efendi	8184	Zihne Kazası Radolifer Karyesi İbtidai Muallimi	Dar'ul Muallimin	250
Hafız Rafet Efendi	8185	Selanik'te Zihni Paşa İbtidaisi Kur'an-I Kerim Muallimi	Dar'ul Muallimin	
Hafız Recep Efendi	8186	Menlik Kazası Çukurova Karyesi İbtida Mektebi Muallim Evveli	Dar'ul Muallimin	
Hafız İbrahim Efendi	8187	Gevgili Kazası Mayadağ Karyesi İbtida Mektebi Muallim Evveli	Dar'ul Muallimin	
Mehmet Rafet Efendi	8192	Dramada Kain İbtidai Mektebi Mahmudi Muallim Sanisi	Dar'ul Muallimin	
Bekir Efendi	8194	Sarışaban Kazası Muallimi		
Raif Efendi	8193	Sarışaban Kazasıkaracalar Karyesi Gedikli Mahallesi Muallimi	Dar'ul Muallimin	

<sup>407</sup> M. Anaastassiodau, a.g.e., s. 166.

<sup>408</sup> BOA, MF. MKT. /1129-49-02, H. 27-05-1327.

HafızAhmet Efendi	8195	Sarışaban Kazası Karacakoyun Karyesi Arapça Muallimi		
Mehmet Akif Efendi	8198	Zihne Kazası Zihvet Karyesi Muallimi		

### **g. Jandarma Mektepleri <sup>409</sup>**

Rumeli vilayetinde Jandarma zabitan bölüğüne hizmet etmek üzere 2 jandarma okulu açılmıştır. Biri Jandarma ve zabitan posta kumandanları mektebi ve diğeri jandarma Efrat-ı Cedide mektebidir.

#### **Jandarma Zabitan Posta Kumandanları Mektebi**

20 Mayıs 1320( 2 Haziran 1904) tarihinde Ayasofya cami şerifi yakınlarında bir jandarma zabitan ve karakol kumandanları mektebi açılmıştır. Orduy-u Hümayun jandarma sınıfına nakil olacak zabitan efendiler burada 5-6 ay bir müddet eğitimle jandarma nizamnamesini usul-i maaşeret, kavanin, malumat adliye, usul-i muhafaza, asayiş ve demiryolları usul muhafazası ve çete muharebeleri, nazarı ve ilmi jandarma ve zaif hususiyesini tahsil ederler ve yeteneklerine göre muharebe tatbikatı görürler. Şimdiye kadar 190 zabıt mektebinde eğitim almıştır.

Posta kumandanlığı sınıfı için 8 aylık bir eğitimden geçerler ve herhangi bir sağlık sorunu söz konusu değilse posta kumandanı olarak mezun olurlar. Bu tarihe kadar 3 posta kumandanı sınıfından 450 çavuş ve onbaşı eğitim görmüştür. Hiç okuma yazma bilmeyen kişiler bile buradan mezun olurken rapor tutabilecek seviyeye gelirler.

Jandarma mektebi müfettişliğini Alman Erkan-ı Harbiye Kumandanlarından Mösyö Fon Alten, mektep müdürlüğünü Osmanlı Devleti hizmetinde bulunan İtalyan binbaşı Ridolfi Bey, okul kumandanı Almanya'da eğitim görmüş olan Binbaşı Ferid Bey gibi önemli isimler okulda görev almışlardır.

#### **Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi**

19 Ağustos 1320 (1 Eylül 1904) tarihinde kışlaya yakın pavyonlarda kurulmuştur. Okulun müfettişliğine Almanya Erkanı Harbiye Kaymakamlarından Fon Alten, müdüriyetine

<sup>409</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s.518- 520.

İngiltere zabitanından beyler, kumandanlığına Binbaşı Hamdi Bey eğitim ve öğretiminde seçkin ve eğitimli zabitan tayin olunmuştur.

### **Mektebi Şeriat Dahili**

Jandarma Efrat-ı Cedide mektebine şimdiye kadar dahil olan Efrad-ı Rumeli ve Anadolu ahalisinden oluşmaktadır. Mektebe girecek kişiler şeriata uygun olmalıdır. Babası kendisi ve en yakın akrabası cinayetle ilgisi olmamalıdır. Boyu 1.66 metreden az olmamalıdır. Burada eğitim gören öğrencilere İngiltere fabrikalarında üretilen main renkli kumaştan kışlık ve yazlık olmak üzere birer kat elbise ve bir kaput iki takım çamaşır bir çift çizme ve kalçın, mükemmel yün battaniye verilir. 20 parada gündelik verilir. Jandarma olduğu zaman bu para dokuz mecdiye maaş olarak ödenir.

### **Tedridat ( öğretim)**

Dersler öğrencinin anlayabileceği ve zihninde tutabileceği şekilde düzenlenir. Soru cevap tarzında şekillendirilir. Her gün 3 saat ders 1.5 saat müzakere, 4 saat talim vardır. Bireyler %90 Türkçe okuyup yazma bilmektedir.

### **Okutulan dersler:**

Akaid-i Diniye, Jandarma Nizamname-i Hümayunu, Türkçe Okuyup Yazma Terbiye-i Askeriye, Ahlak ve Zabt ve Rabt, Seferiye Nizamname-i Hümayun, İndahat Nazariyatı, Ferusiyet ve Hıfzıssıhha

Okulda teorik derslerin yanı sıra pratik olarak haftada iki defa “nöbet” yahut “depo” civarına gidilerek akşama kadar tatbikatla meşgul olmaları sağlanır. Okul 19 ağustos sene 1321 tarihinden 20 Teşrin-i evvel sene 1322 tarihine kadar “1514 “ nefer jandarma yetiştirmiş ve alaylara gönderilmiştir.<sup>410</sup>

---

<sup>410</sup>*Selanik Vilayet Salnamesi 1325, s. 521-525.*

**Tablo 28.** Selanik 1910-1911 Öğretim Yılına Ait Türk Okulları <sup>411</sup>

Kaza	Okulun Adı	Açılış Tarihi	Okul Türü	Örenci Sayısı	Kız Okulu
Selanik	Osmaniye Mektebi	1715	İlkokul	90	-
Selanik	İttihat ve Terakki	1857	Yüksekokul	190	-
Selanik	İttihat ve Terakki (Kız)	1857	Yüksekokul	-	235
Selanik	Sultanlar Mektebi	1861	Yüksekokul	78	-
Selanik	Mithat Paşa	1874	Yüksekokul	150	-
Selanik	Darül Muallimin	1882	Yüksekokul	120	-
Selanik	Sultaniye	1885	Lise	348	-
Selanik	Sıbyan Mektepleri	1890	Lise	192	-
Selanik	Zihni Paşa Mektebi	1895	Lise	84	-
Selanik	Kızlar Mektebi	1902	Lise	-	216
Selanik	Tatbikat Okulu	1902	Lise	165	-
Selanik	Tatbikat Okulu (Kız)	1902	Lise	-	130
Selanik	Merkez Rüştiyesi	1910	İlkokul	92	-
Selanik	Kızlar Mektebi	1910	İlkokul	-	120
Selanik	Selimiye Mektebi	1910	İlkokul	370	-
Selanik	Akça Mescid İttihat ve Terakki Mektebi	1910	İlkokul	90	-
Selanik	Çınarlı Mektebi	1910	İlkokul	57	-
Selanik	Kızıl Hacı Mustafa ( Kızlar)	1910	İlkokul	-	143
Selanik	Eski Ilıca Mektebi	1910	İlkokul	125	-
Selanik	Ticaret Mektebi (Özel)	1879	Lise	385	-
Selanik	Fevziye Mektebi (Özel)	1885	Lise	515	-
Selanik	Fevziye Mektebi (Kız- Özel)	1885	Lise	-	312
Selanik	Özel Mektep	1905	Lise	-	-
Selanik	Özel Rum Okulu	1905	Lise	87	-

<sup>411</sup> [www.bakisariskal.com/selanikturkokullari.pdf](http://www.bakisariskal.com/selanikturkokullari.pdf)

Selanik	Belediye Okulu	1910	-	83	
Selanik	İttihat ve Terakki Mektebi	-	Lise	-	-
Selanik	Aksaklı Mektebi	1889	-	44	-
Selanik	Bulgar Kipir Mektebi	1900	-	22	-
Selanik	Menteşe Kılıç Mektebi	1909	-	32	-
Selanik	Menteşe Mektebi	1909	-	33	-
Selanik	Doğancı Mektebi	-	-	24	-
Selanik	Galatçık Mektebi	-	-	105	-
Selanik	Uzun Ali Mektebi	-	-	-	-
Selanik	Atalı Mektebi	-	-	17	-
Selanik	Karaoğlu Mektebi	-	-	21	-
Selanik	Gedikli Mektebi	-	-	-	-

Tabloda yer alan okullar 1910 ve 1911 yılları arasında eğitimlerini devam ettirer. Selanik’te eğitim ve öğretimin daha iyi bir seviyeye ulaşmasını sağlamak amacıyla 1911 yılında Maarif Kongresi yapılmış olup, eğitimdeki tüm sorunlar ve yapılması gerekenler göz önüne serilmiştir. Fakat 1912 Balkan Savaşları sırasında Selanik Yunanistan’a teslim edilmiştir. Selanik’in Balkan savaşları sonrasında elimizden çıkması üzerine okulların çoğu kapatıldı. Yunan işgalinden sonra ise Müslüman okullar azınlık okulları statüsüne düşmüştür, eğitim eski düzenli halini kaybetmiştir.1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile bu okullarda verilen eğitim sona erdi.<sup>412</sup>

Selanik’te 1908 yılında yayın hayatın başlayan “Kadın” dergisi eğitim konularına da ağırlık vermiştir. Dergide yayınlanan söylemlerde kız okullarında öğretmenlerin seviyelerinden şikayette bulunmuş ve öğretmenler kabiliyetsiz ve iyi hizmet vermeyen kişiler olarak tanımlanmıştır. Bunun sebebi olarak da öğretmen yetiştiren Darülmuallimatın iyi hizmet vermemesi gösterilmiştir. Yapılması gerekenin ise yeni okullar açmak yerine var olan mevcut okulların iyileştirilmesi ve seviyelerinin yükseltilmesidir.

1911 yılında kadınların düzenlediği “Beyaz Konferanslar” adı verilen konferansların ilkinde Fatma Nesibe Hanım’ın eğitim hakkındaki sözleri “Kadın” dergisinde yayınlanmıştır.

<sup>412</sup> [www.bakisarissakal.com/selanikturkokullari.pdf](http://www.bakisarissakal.com/selanikturkokullari.pdf)



Fatma Nesibe Hanım; “ Kadınları cahil bırakınız, okutmayınız diyen bir din bence münkerdir... Bir inkılabın bidayetinde bulunuyoruz. Emin olunuz, bu inkılap bir erkek ihtilali gibi kanlı ve vahşi olmayacak... bilakis nezih ve nispeten sessiz lakin mutlaka semeredâr olacaktır”<sup>413</sup> İfadesiyle kadınların da eğitim de üzerine düşen görevi yerine getirebileceği dile getirilmiştir.

## **h. Birinci Öğretmenler Kongresi**

### **Selanik 1911**

Osmanlı modernleşmesinde önemli yere sahip olan Selanik şehri, Meşrutiyet’le birlikte gelişen özgürlük anlayışıyla Osmanlının gelişen yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı aydınları özellikle Balkanlarda (Selanik, Varna, Manastır ve Üsküp) 1909-1912 yılları arasında gelişimin en önemli ayağı olan eğitime önem vermişler ve bu maksatla öğretmen kongreleri gerçekleştirmişlerdir.<sup>414</sup>

1911 yılında Selanik’te gerçekleştirilen kongre bu alanda yapılan ilk geniş katılımlı kongre olma özelliğini taşımaktadır. Kongre Selanik şehrine bağlı Müslim ve Gayri Müslim okulları kapsamaktadır. Öğretmenlerin ilerlememesinin en önemli sebebi olarak birbirleri ile iletişimlerinin eksikliği ve bunun giderilmesi için ciddi bir çalışmanın olmaması artık bu konuda çalışma yapmayı zaruri hale getirmiştir.<sup>415</sup> Farklı bölgelerden gelen öğretmenlerle geniş katılımlı gerçekleştirilen kongrede daha çok ilk öğretim üzerinde durulmuştur. Kongrenin daha sonraki yıllarda da devam etmesi öngörülmüş fakat 1912 yılında Balkan Savaşlarıyla Selanik’in elden çıkması üzerine bu düşünce gerçekleştirilememiştir. Kongre kitabının önsözünü yazan Ali Haydar Bey kongrenin amacını:

*“Medeni toplum olma yolunda ilerleyen devletlerde iş ve meslek gruplarına mensup uzmanlar mesleki paylaşım için bir araya gelerek mevcut mesleklerini daha iyi seviyeye yükseltmek amacıyla paylaşımlarda bulunurlar. Öğretmenler de eğitimin ilerlemesi ve eğitim kanunlarının düzenlenmesi amacıyla bir araya gelerek devlete yardımcı olmalıdırlar. Meşrutiyet öncesi eğitimin gelişmemesindeki en önemli sebebin öğretmenlik mesleğinin dikkate alınmamasından kaynaklandığını ve yine öğretmenlerin fikir alışverişinde bulunmamasının rolü olduğunu”* ifadesiyle açıklamıştır.

<sup>413</sup> Y.T. Erdem, a.g.e., s.75-76.

<sup>414</sup> Şefika Kurnaz- Cemal Kurnaz, *Birinci Öğretmenler Kongresi Selanik 1911*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012, s.5.

<sup>415</sup> *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası*, Selanik Osmanlı Matbaası, 1328, s.1

Osmanlı Devletinin 1908 devriminden sonra Medeni devletler gibi ilk öğretime önem vermesi gerekmektedir ve bu amaçla öğretim programlarını bu yönde düzenlemelidir. Bu aşamada kongre bu yönde yapılacak çalışmalara ışık tutmuştur.

Milli Eğitim Müdürü görevini üstlenen Tahir Rüştü Bey, kongre öncesinde 1910 yılında Selanik'te bulunan resmi ve özel ilk ve ortaokullarında görev yapan öğretmenlerin 15 günde bir toplanması yönünde fikrini ileri sürmüş, fakat bu toplantıların sınav dönemlerine denk gelmesi nedeniyle uzun süre devam ettirilemediği görülmüştür.<sup>416</sup>

1911 Selanik Öğretmenler Kongresinde görüşülecek konular şu şekilde belirlenmiştir.

1. Eğitim ve öğretim yöntemleri
2. Elifbâ (Alfabe) öğretim yöntemleri
3. Türkçe okuma, imla ve dilbilgisi hakkında bütün vilayet okullarında uygulanacak ortak kararlar alınması
4. Okutulan ders kitapları ve bunların dışında kalanların amaca uygunluğu açısından değerlendirilmesi<sup>417</sup>

Kongreye 80 okuldan 121 temsilci katılmıştır. Toplantıya katılanların görev sıralaması aşağıdaki gibidir;

1 Milli Eğitim Müdürü

11 Müdür

1 Müdür Vekili

77 öğretmen

13 Muallim-i Evvel

3 Muallimi Sani

1 Muallim Muavini

1 Edebiyat öğretmeni

1 Tarih öğretmeni

<sup>416</sup> Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası, Selanik Osmanlı Matbaası 1328, s. 2.

<sup>417</sup> Ş. Kurnaz- C. Kurnaz, a.g.e., s.15,16.

1 Yabancı dil öğretmeni

Katılanlardan;

4 Öğretmen okulu mezunu

3 Müfettiş

1 Ders Nazırı

1 Miralay rütbesine sahiptir.

Yine kongrede 68 kişiden bazıları 2 ayrı komisyonda görev almıştır. Kongreye katılan 51 kişi hiçbir alanda görev almamıştır. Kongrede 23 kişi konuşma yapmıştır. En çok söz alan konuşmacı Kâzım Nami Bey'dir. Bazı okullar birden fazla temsilci ile kongreye katılmışlardır. Kongreye temsilci gönderen okulların 10 tanesi ilkokuldur.

Bunlar(İlkokullar);

1. Avrethisarı ilkokulu
2. Doyran ilkokulu
3. Gevgili ilkokulu
4. Katerin ilkokulu
5. Kavala Mektebi ilkokulu
6. Nevrekep Mektebi ilk okulu
7. Petriç ilkokulu
8. Serez ilkokulu
9. Vardar Yenicesi ilk okulu
10. Vodine İlkokulu

**Ortaokullar:**

1. Avrethisarı ortaokulu
2. Gevgili ortaokulu
3. Kareferya ortaokulu
4. Merkez ortaokulu
5. Petriç ortaokulu
6. Pravişte ortaokulu

7. Tikveş ortaokulu
8. Vodine ortaokulu
9. Askeri ortaokul<sup>418</sup>

Bunların dışında:

Manastır ve Selanik öğretmen okulları

Mekteb-i Sultani

Sultani Şubesi

Selanik Fransız Lisesi

Selanik Ravza-i Sibyan mektebi

İzmir Sultanisi

Ziraat Mektebinden temsilcilerde kongrede hazır bulunmuşlardır.

Kongreye katılan okullardan 43 tanesi okullarının özelliğini belirtmeden sadece mektep olarak ifade kullanmışlardır.

Selanik Birinci Öğretmenler kongresi 28 Temmuz 1327 (10 Ağustos 1911) tarihinde Mekteb-i Sultaninin salonunda başladı.<sup>419</sup>Kongre Programı, kongrenin açılış konuşmasını yapan Milli Eğitim Müdürü Tahir Rüştü Bey, Osmanlı'da eğitim ve öğretim kavramının yeni bir kavram olduğu üzerinde durmuş, eğitimin sadece bilgi vermek olmadığını kişiyi düşünmeye ve fikir üretmeye yöneltmesi gerektiğini söylemiştir. Yine kongrenin amacının, yeni bir şey üretmek olmadığını, var olan düzenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi olduğu ifade etmiştir. Kongre kapsamında yapılan görüşmeler daha ziyade var olan düzeni daha iyiye taşıyabilmek maksadıyla gerçekleştirilmiştir. Bu düşünceyle yapılan tüm çalışmalar büyük bir titizlikle ortaya konmuş ve yapılan yanlışlar medeni bir şekilde tartışılmıştır. Konuşmacı olarak görev alan öğretmenler durumu açık bir dille ortaya koyduktan sonra çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Bu önerilerin bir kısmı taraf bulurken bir kısmı ise komisyon üyeleri tarafından reddedilmiştir. Özellikle Avrupa tarzı eğitim öğretimin önemi üzerinde durularak daha sonra yapılması düşünülen kongrelerin de ana başlıklarını oluşturmuşlardır.

---

<sup>418</sup>Ş. Kurnaz-C.Kurnaz, a.g.e., s.23.

<sup>419</sup> *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası*, Selanik Osmanlı Matbaası 1328, s.3

Kongreye Tahir Rüşti Bey başkanlık etmiştir. Onun dışında Selanik, Kosova ve Edirne vilayetleri müfettişi Kazım Nami Bey ve Selanik İttihat ve Terakki Mektebi ders nazırı Ali Haydar bey başkan vekili olarak görev almışlardır. Komisyonlara gönderilmek ve genel kurula alınacak önerileri değerlendirmek amacıyla Hukuk Mektebi ve Sultani mekteplerinden İbrahim Necmi Bey, Mektebi Sultani Tarih Öğretmeni Hamid Bey, Fevziye Mektebi Edebiyat öğretmeni İsmet Bey seçim yoluyla görevlendirildiler.

Kongrede, Alfabe (Elifbâ), kıraat( okuma), kavaîd(kurallar), hesap, imla ve inşa (güzel yazı yazma), Akaid-i diniye( dini inançlar), coğrafya ve lâyhâ (tasarı) komisyonları kurulmuş, bu komisyonlara kendi aralarında seçilen kişiler başkanlık etmiştir.<sup>420</sup>

**Bu kişiler:**

Alfabe komisyonu: Ali Haydar Bey

Kıraât, Müntehabat, İntak komisyonu: Kazım Nâmi Bey

Hesap Komisyonu: Abdülkerim Efendi

Coğrafya Komisyonu: Ali Saip Bey

Kavâit ve İmla komisyonu: Mehmet Şevket Efendi

Ulûm-u Diniyye komisyonu: Nuri Efendi

Kongre devam ederken duyulan ihtiyaçtan ötürü 17 Ağustos 1911’de vav komisyonu oluşturulmuştur.<sup>421</sup>

Toplantılara katılan komisyon üyeleri kongrenin amaç ve kapsamına uygun hareket ederken aynı zamanda konuyu çok iyi değerlendirme fırsatı bulmuşlardır.

Kongrenin ilk başlangıç aşamasında öğretmenlik mesleğinin önemi vurgulanmış iyi bir öğretmen olmak için hangi koşulların taşınması gerektiği öğretmenin – öğrencisi ile ilişkisinin nasıl olması gerektiği ifade edilmiştir. Bir kimsenin öğretmen olmadan önce kendisine;

<sup>420</sup> *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası*, Selanik Osmanlı Matbaası, 1328, s. 5

<sup>421</sup> Ş. Kurnaz- C. Kurnaz, a.g.e., s.27.

Niçin okutacağım?, ne okutacağım?, nasıl okutacağım? sorularını sorması gerektiğini dile getiren Ali Haydar Bey, eğitimin en önemli basamağının öğretmen olduğunu ifade etmiştir.

Her bir komisyonda konuşmacı olarak görev alan üye, eğitimde var olan sistemin durumunu ortaya koyarken, olması gereken hakkında detaylı bilgiler sunmuşlardır. Bu bildirimlerde okulların durumu, öğrencilere özellikle ilkokullarda elifba (alfabe) nin kavratılması gerektiğini diğer derslerde zaman içinde öğrencilerin bilgiyi sindirerek hazmetmesini sağlamaya çalışmanın öneminden bahsetmişlerdir. 2.ve 3. Sınıflardan itibaren hangi derslerin verilmesi gerektiği bunların ezberden verilmesinin yanlışları üzerinde durulmuştur. Özellikle ezber eğitiminin ortaya çıkardığı zararlar uzun bir şekilde tartışılmıştır. Öğrencilerin mutlak bir şekilde fikir üretmesi gerektiği ve düşüncelerini açık bir dille ifade edebilmesinin gerekliliği konusuna değinilmiş, özgür düşünce ortamının yaratılmasına dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede dikkat edilmesi gereken önemli bir noktada öğrencilere hangi seviyede hangi derslerin verilmesi gerektiğidir. Bu dersleri verirken öğrencinin durumunun değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. İkinci sınıfta okuyan bir öğrenciye 3 sınıf konularının verilmemesi gerektiğine, verilecek bir konunun mutlaka öğrencinin anlaması ve sindirmesinin şart olduğu yönde fikir beyan edilmiş ve bu fikirler komisyon üyelerin tarafından da kabul edilmiştir. Tarih coğrafya gibi dersleri işlerken harita bilgisinin de beraberinde verilmesi gerektiğini, hesap derslerini öğrenciye anlatırken bu dersleri öğrencinin kavrayabilmesi için uygulamalı yapılmasının önemi vurgulanmıştır.

İlk gün komisyonların oluşturulmasına çalışıldıktan sonra kongreye bir gün ara verilerek 12 Ağustos 1911 günü devam edilmiştir. İlk gün görüşmelerinde Kavala Mekatib-i ilkokulu Müdürü Sadık Efendi'nin verdiği önerge görüşülmüştür. Kongre süresine yoklama yapılması karara bağlanmış, gelmeyenler hakkında Kazım Nami Beyin, üzüntülerinin bildirilmesi teklifi oy çokluğu ile kabul edilmiştir.<sup>422</sup> 12 Ağustos'ta yapılan görüşmelerde Ali Haydar Bey öğretim yöntemleri hakkında açıklamalarda bulunurken ve Kâzım Nami Bey duyguların eğitimi konularında konferans vermişlerdir. Bir öğrencinin eğitiminde nelere dikkat edilmesi gerektiğini konusunda verilen konferanslarda öğrencilerin terbiyesine dikkat edilmesinin üzerinde de durmuşlardır. Yine bu konferanslarda öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin ortaya çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir. Bunu yapabilmek için öğrencileri

---

<sup>422</sup> *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası*, Selanik Osmanlı Matbaası, 1328, s. 6-7

yakından gözlemek gerektiği bu nedenle bilgiyi aktarırken acele etmemenin önemli olduğu, öğrencinin hangi konuyu nasıl algıladığını değerlendirmenin öğretmenin başlıca görevleri arasında olduğunu söylemişlerdir. Ruhun geliştirilmesi, ailenin önemi üzerinde durulmuştur.

13 Ağustos'ta toplanan kongre Elifba (Alfabe) konusunda görüşmeler yapmıştır. Konu hakkında Fevziye okullarından İsmet Bey, öğretmen okullarından Şevket Efendi ve Müfettiş Kazım Nami Bey konuşma yapmışlar bu konuşmalarda Türkçe alfabe ve Kur'an Alfabesinin ayrı ayrı verilmesi gerektiği üzerinde durmuşlardır.<sup>423</sup> Elifba dersinin iki gayesinden bahsedilerek bunun gerek emek gerek zaman açısından pek mümkün olamadığının görüldüğü belirtilmiştir.<sup>424</sup>

14 Ağustos günü, 93 harbi sırasında çocukların eğitimi amacıyla kurulan Tophane Sanayi Mektebinde görev alan Tayfur Bey alfabe, dil ve imla konularında konferans vermiştir. Komisyon kırâat eğitimini üç bölüme ayırmıştır. Buna göre;

Kıraat-i Mihanikiye ( kelimeleri çabuk çabuk okuma) ,

Kırâat-ı Tefennüme ( anlayarak okuma),

Kırâat-ı Bediyye (güzel okuma).<sup>425</sup>

Bunun yanı sıra Kuran ilminin ilkokullarda nasıl öğretilmesi üzerinde durulmuştur. Öğrencilerin düşünebilen, kavrayabilen bireyler olarak yetiştirilmesinin önemi ifade edilmiştir.

Beşinci gün yapılan görüşmelerde hesap komisyonu hazırladığı raporu sunmuştur. Öğrencilerin ezbercilikten uzaklaştırılmasının şartı olarak öğrencilerin ve öğretmenlerinin kitaplarının olması gerektiği ve dersleri bu kitaplar üzerinden işleminin anlatmasını bilginin kalıcılığı açısından önemli olduğu ifade edilmiştir.

16 Ağustos 1911'de Coğrafya komisyonunun hazırladığı rapor kongreye sunulmuştur. Raporda bir öğretmenin nasıl olması gerektiği, coğrafyanın ne demek olduğu neden gerekli olduğu, coğrafya öğretimine nereden başlanması gerektiği konusunda görüşler bildirilmiştir. Sınıf düzeylerine göre coğrafya öğretiminin nasıl olması gerektiği vurgulanmıştır.

---

<sup>423</sup> Ş. Kurnaz-C.Kurnaz, a.g.e., s.65.

<sup>424</sup> *Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası*, Selanik Osmanlı Matbaası, 1328, s. 31.

<sup>425</sup> Ş. Kurnaz- C. Kurnaz, a.g.e., s.29.

17 Ağustos'taki görüşmeler Kazım Nami Beyin başkanlığında toplanmıştır. Bu tarihte toplanan kongrede daha önce okunan Kıraat komisyonunun raporu oy birliği ile kabul edilmiştir. Yapılan birinci oturumda İsmet Bey, kurallar ve imla komisyonlarının raporları da okunmuştur. Konuşmalar sırasında vav harfinin imlası konusunda farklı görüşler ortaya çıkmış, bunun üzerine Kazım Nami Bey, İbrahim Necmi Bey, Necmettin Zahir Bey, Sıtkı Efendi'den oluşan VAV Komisyonunun kurulmasına karar verilmiştir.

18 Ağustos'ta dini ilimler komisyonunun hazırladığı tutanak üzerinde görüşülmüştür. Tutanakta yer alan şu üç soruya cevap aranmıştır.

1. Dini ilimleri niçin okutacağız?
2. Dini ilimlerde ne okutacağız?
3. Dini ilimleri nasıl okutacağız?

19 Ağustosta toplanan kongre 9. Günün birinci oturumunda vav komisyonunun raporu ve kurallar komisyonunun itirazlarına verilen cevapları dinlemiştir.

İkinci oturum sırasında devamsız üyelerinin çokluğu dikkati çekmiş, bunun üzerine Selimiye öğretmenlerinden Cemal Efendi, görevlerini tamamlamadan ayrılan öğretmenlere üzüntülerin bildirilmesini önermiştir. Vodine'den İhsan Bey ise bu öğretmenlerin yolluk ve yevmiye almadıklarını bu nedenle bu kişilerin paralarının bitmiş olabileceği ve geri dönmüş olabileceğini ifade etmiştir. Öğretmen okulundan Mehmet Şevket Bey, yine de bu öğretmenlerin izin alarak ayrılmasının doğru olacağını söylemiştir. Fevziye Mektebinden kongreye katılan İsmet Bey ise, devamsızlık yapan öğretmenlerin kongre kitabının sonuna isimlerini eklenmesini önermiştir ve bu öneri kabul görmüştür.

10. Oturumda tasarı komisyonuna verilen önergeler görüşülmüştür. Genel kurula 4 tasarı metni sunulmuştur.

Kongrenin son oturumunda, artık kongrenin düzenli olarak her yıl yapılması sonuçlarını yaygınlaştırılması, görüşülecek gündem maddelerinin önceden belirlenmesi gerektiği, öğretmenlerin diyaloglarını artırmak ve toplantılarda çıkacak kararların kamu yararına sunmak amacıyla Selanik Merkezinde sürekli bir sekreteryaya oluşturulması önerilmiştir. Görevleri de ayrıca belirtilmiştir. Buna göre:

1. Kongre görüşme ve karar tutanaklarını bir kitap olarak yayınlamak.



2. Öğretmenlerle yazışarak onların eğitimle ilgili önerilerini düzenleyip gelecek kongrenin gündemini belirlemek.
3. Öğretmenlik mesleğini geliştirmek amacıyla öğretmenlerle sürekli yazışarak görüş alışverişinde bulunmak.

Sekteterya da görevlendirilmek amacıyla,

İbrahim Necmi Bey ( Mektep-i Sultani Edebiyat öğretmeni)

Ahmet Hamit Bey (Tarih öğretmeni)

Ali Haydar Bey (İttihat ve Terakki Mektebi ders nazırı)

Osman Şevki Bey (Yadigar-ı Terakki Mektebi Edebiyat öğretmeni)

Ayn. İsmet Bey (Fevziye Mektebi Edebiyat öğretmeni)

Mehmet Şevket Bey (Öğretmen okulu öğretmeni)

Necmettin Bey (İttihat ve Terakki Mektebi öğretmeni)<sup>426</sup>

Kongrenin düzenlenmesinden kısa bir süre sonra Selanik Balkan Savaşlarıyla Osmanlı Devleti'nin elinden çıkacaktır. Bu nedenle düzenli olarak yapılması öngörülen kongre tekrarlanamamıştır. Kongre tutanakları Mehmet Şevket Efendi, Ali Haydar Bey, Hamit Bey'in katkılarıyla kitap haline getirilebilmiştir.

Bu kongre o zamana kadar Osmanlı Devleti içinde eğitim adına yapılan en kapsamlı kongre olma özelliğine taşınmasının yanında kongre sürecinin başarılı bir şekilde devam etmesi Osmanlı aydınlarının o dönemki durumlarını görmek ve anlamak açısından oldukça önemlidir. Özgürlükçü fikirlere sahip olan kongre üyeleri Osmanlı Devletini daha ileri seviyeye ulaştırabilmek amacıyla bilgi ve tecrübelerini ortaya koymuşlar ve Osmanlıyı bir Avrupalı devlet olarak değerlendirme çabasına girmişlerdir.

---

<sup>426</sup> Ş.Kurnaz-C. Kurnaz , a.g.e., s.33.

## 1. Gazete

Selanik, II.Abdülhamit'in sıkı bir denetim kurduğu İstanbul'dan uzak, özgürlükçü düşünce akımları ile yakın ilişki kuracak kadar Avrupa ülkelerine yakın olmasından dolayı, rejim karşıtı Türkler için bir merkez durumuna gelmişti<sup>427</sup>. Şehrin birçok toplum ve kültürü bir arada bulunduran etnik ve sosyolojik yapısı batı dünyası ile yakınlaşmasını kolaylaştırmıştır.

II. Mahmut'un ıslahat çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan gazetecilik, Osmanlı modernleşmesi yönünde büyük bir adım olarak kendini göstermiştir. 1831 yılında yayınlanan ilk resmi gazete Takvim-i Vekayi'nın ardından özel gazete olarak yayın hayatına giren Ceride-i Havadis'ten sonra Osmanlı'da basın hayatı önemli bir ivme kazanmıştır. 1876 yılında II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla Tanzimat Dönemi sona erdi. Meşrutiyetin ilk yıllarında birçok alanda olduğu gibi padişahın istibdadı basın hayatında da kendini göstermeye başladı. İstanbul basınının büyük bir sansürle karşı karşıya kaldığı bu süreçte, Avrupa gazeteleri Selanik'te büyük otellerinin çoğunda bulunabilmekte idi. Padişaha ve çevresine sert eleştiriler yönelten yabancı gazeteler ve hatta sürgündeki Jön Türklerin yayın organları, kentteki postalar aracılığı ile halka ulaştırılabiliyordu. Öte yandan, Fransızca Le Journal de Salonique'in ( İlk sayısı 1895 yılında çıkarılan gazetenin son sayısı ise 20 Kasım 1910 yılında basılmıştır)<sup>428</sup>ve Türkçe Asır'ın egemenliğindeki Selanik basını, İstanbul merkezli basına göre çok daha özgür bir ortamda faaliyet göstererek İstanbul basınına nispeten çok daha güvenilir ve ayrıntılı haberler sunuyordu. Le Journal de Salonique, Alman Konsolosluğundan para aldığı bilirse de Selanik toplumunda Fransız dilinin ve Fransız kültürünün yayılması için büyük çaba sarf eden yayın organı haline gelmişti.<sup>429</sup> İstanbul'daki basının güçlkle faaliyet yürüttüğü bu dönemde Selanik gazeteleri İstanbul Sirkeci Garı'nın çevresindeki bazı dükkânlarda gizliden gizliye satıldığı görülmekteydi.<sup>430</sup>

Yahudiler, çok fazla miktardaki gazeteleriyle, şehrin toplumsal ve siyasal dinamiklerini belirliyorlardı. 1865-1918 yılları arasında otuz üçü Jueo -Espanyol dilinde ve yedisi Fransızca yayımlanan kırk gazete ve haftalık dergi, her türlü siyasal eğilimi dile

<sup>427</sup> E. N. Orhon- D. Dimitrakopoulou, a.g.m., s.56.

<sup>428</sup> M. Anastossiadou, a.g.m., s. 35.

<sup>429</sup> R. Molho, a.g.m., s. 274.

<sup>430</sup> E. N. Orhon- D. Dimitrakopoulou, a.g.m., s.57.

getirmekteydi.<sup>431</sup> Sadece yabancı basın değil yerli basında da birçok gazete çıkarılmıştı. Selanik'te Fevziye Mektebi Lisan-ı Osmanlı öğretmeni Necib Necati Bey “Çocuk Bahçesi” adıyla ilmi ve fenni bir dergi çıkarmak istediği yönündeki talebine Selanik vilayeti tarafından ruhsat verilmesi yönünde bir çok çalışmanın var olması kaçınılmazdır. 6 Cemâziyel âhir 1322<sup>432</sup>(28 Ağustos 1904).

Genç Osmanlıların faaliyet yürütmeye başladığı dönemlerde Selanik'in toplumsal ve kültürel mozaïği basım faaliyetinden de etkin bir şekilde yansıtılmıştır. 1906 yılına gelindiğinde şehirde Türkçe, Yunanca ve Bulgarca okul kitaplarını ve yine Türkçe, Yunanca, Fransızca ve İbranice gazeteleri basan 5 donanımlı matbaa bulunmaktadır.<sup>433</sup> Birçok kitap, dergi ve gazetenin basıldığı bu dönemde toplumun içinde bulunduğu durum gözler önüne serilmekte ve devletin içinde bulunduğu zor koşullar anlatılmaya çalışılmaktaydı. Şehirde çıkan ayaklanmalar, eşkıya hareketleri, yangınlar bombalamalar, gazetelerde sık sık yerini almaya başlamıştır. 23 Şevval 1326(1908) tarihinde yayınlanan Sabah gazetesinde Gevgili Kazasına bağlı Uşan köyünde Kasım ayının 28. Salı gecesi saat 6'da Ulah kilisesinde çıkan yangında hiçbir şeyin kurtulamadığı belirtilmiştir.<sup>434</sup> Bu tür hadiseler halkın da bilgisine sunularak dikkatli olunması konusunda uyarılarda bulunulmuştur.

24 Temmuz 1908'de, II. Meşrutiyet ilan edilmesiyle birçok alanda olduğu gibi basın hayatında da özgürlükçü faaliyetlerin hayata geçirilmesinde tetikleyici rol oldu. Bu tarihte İstanbul'da gazeteciler, Sirkeci Garı'nın karşısında toplanarak, sansür memurlarını gazetelere sokmama ve sabaha kadar görev başında kalma kararı almışlardır. 25 Temmuz 1908 sabahı İstanbul'da da gazeteler, uzun yıllardan sonra sansürsüz yayın yapabilmışlerdir<sup>435</sup>.

II. Meşrutiyetle birlikte gazete ve dergi sayısında önemli bir artış göze çarpmaktaydı. Bununla birlikte gazetelerin ve dergilerin birçoğu, yeterli okuyucu kitlesi ve gerekli bilgi birikimi olmadığı için uzun ömürlü olamamış, birkaç sayıdan sonra yayın hayatından çekilmek zorunda kalmışlardır.<sup>436</sup> Meşrutiyeti ilanının peşi sıra yayın hayatına girme talebinde bulunan gazeteler - 1908 Eylül ayında Türk ve yabancı imtiyaz sahipleri-hükümete

<sup>431</sup>Rena Molho, a.g.m, s. 89.

<sup>432</sup>BOA, DH.MKT/889-24- 0.

<sup>433</sup>E. N. Orhon- D. Dimitrakopoulou, a.g.m, S.58.

<sup>434</sup>BOA, DH.MKT 2665 -74-0 , H 27-10 .1326.

<sup>435</sup>Mehmet Kaya -Sinem Siklon, “Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908 – 1918)” *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yıl 8, Güz 2012, s.65.

<sup>436</sup>M. Kaya- S. Siklon, a.g.m., s. 65.

müracaat ederek bu isteklerinin gerçekleşmesini sağlamaya çalışmışlardır. Ahmet Tevfik Efendi, bir tarafı Türkçe diğer tarafı Latince olmak üzere siyasi, edebi, fenni olmak kaydıyla eğitim alanında bir gazete çıkarmak isteğine hükümet olumlu cevap vermiştir.<sup>437</sup> 4 Eylül 1324(1908) tarihinde, Papaz Serupa Terşabuh tarafından çıkarılmak istenen Ermenice “Ketrün” gazetesinin de çıkarılması konusunda bir sakınca görülmemiştir.<sup>438</sup> Joseph Jakip Ali Efendi’nin Selanik’te Journal dö lajons döryan isminde 15 günde bir yayınlanmak üzere gazete çıkarmasına izin verilemesi kararı bu dönemde sık karşılaşılan bir durum olmuştur.<sup>439</sup>

Meşrutiyetle birlikte gelen önemli değişimlerden biri de gazetelerin siyasal propaganda aracı olarak kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Bu aşamada Tanin gazetesinde yayınlanan bildiri önem arz etmektedir. İttihat ve Terakki Fırkası Selanik merkezinin yayınladığı bildiride Meşrutiyetin millet için gerekli olduğu, milletin namus ve haysiyetinin cemiyet tarafından karşılanacağı, bu yönde hükümetin üzerine düşeni yapacağı belirtilmekteydi<sup>440</sup>.

Bu dönemin en önemli yapıtlarından biri de Genç Kalemler Dergisidir. Ziya Gökalp Genç Kalemler dergisinin çıkışıyla ilgili olarak şu söyli söylemiştir:

*“..Bu sırada, Selanik’te Genç Kalemler adında bir mecmua çıkıyordu. Mecmuanın başyazarı Ali Canip Bey ile, bir gece, Beyaz Kule bahçesinde konuşuyorduk. Bu genç bana, mecmuanın dilde sâdeliğe doğru bir inkişâp yapmağa çalıştığını; Ömer Seyfeddin’in bu fikir savaşında, öncü olduğunu anlattı. Ömer Seyfeddin’in dil hakkındaki bu fikirleri tamamiyle benim kanaatlerime uyuyordu.”* Bu sohbetin ardından hemen çalışmalara başlanmıştır. Gazetenin ilk başmakalesini Ömer Seyfettin hazırlar. Bundan bir hafta sonra Ömer Seyfettin’den uzun bir mektup ve ünlü “Yeni Lisan” başlıklı makale gelir. Genç Kalemler’in kuruluşu böylece artık tamamlanmıştır.<sup>441</sup> Meşrutiyet döneminde Türkçülük ideolojisi iktidar partisinin ideolojisi haline gelmişti Merkez-i Umumi üyesi olan Ziya Gökalp, Selanik’te Genç Kalemler dergisini yayınlamaktaydı. Ziya Gökalp yazılarıyla Türkçülük akımının

<sup>437</sup> BOA, DH.MKT-2623 -96 H 10-09-1326.

<sup>438</sup> BOA, DH,MKT,/2614-19-0 ,H 27-08-1326.

<sup>439</sup> BOA, DH.MKT, 2615-37-0 , H. 28-08-1326.

<sup>440</sup> M. Kaya- S. Siklon, a.g.m., s. 68.

<sup>441</sup> İsmail Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın Ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Anabilim Dalı İletişim Bilimleri Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2006, s. 58.

güçlenmesini ve yaygınlaşmasını sağlamış ve Türk Ocağı'na katılarak İttihat ve Terakki ile arasında kopmaz bir bağ kurmuştur<sup>442</sup>.

2 Şubat 1327'de( 15 Şubat 1912) yayınlanan Sırat-ı Müstakim gazetesinde yayınlanan bir haberde Lozan Türk Yurdu Derneği, Türk gençlerinin bilgi görgü ve ilgilerini öğrenmek ve onları her konuda daha iyi birer yurttaş olmalarını sağlamak amacıyla İsviçre'nin Lozan şehrinde bir konferans verilmesi kararı almış, ahlaki ve dini konulara yer verilen konferansta, gençlerin birbirleriyle edebiyat, fen gibi alanlarda da görüş alışverişinde bulunabileceği yönünde Selanik, İzmir, Edirne, İstanbul Türk Yurdu Derneği İslam cemaatlerine bilgi vermişlerdir.<sup>443</sup>

1908 itibariyle Selanik'te 48 Musevi Okulu, 32 Türk okulu, 20 Ortodoks Yunan okulu, 7 Fransız okulu ve çeşitli İtalyan, Bulgar, Sırp, Romen eğitim kuruluşları bulunmaktaydı. Bu okullar, dernekler, sosyal-politik örgütlenmeler Selanik'teki farklı özelliklerdeki gazeteler aracılığı ile birbirlerini güçlendiriyorlardı. Osmanlı'daki ilk sosyalist işçi örgütlenmesinin tanıklığını da yine Selanik gazeteleri yapacaktır. 1 Mayıs 1909'da Selanik halkı, artık kızıl bayrakları, flamaları, mızıkta takımlarını izlemenin yanında gazetelerden de takip etmeye başlayacaklardır. Osmanlı hükümetinin grev ve sendikal özgürlükleri kısıtlamaya yönelik yasa tasarısını protesto eden farklı meslek gruplarından binlerce işçinin haberini özgür bir şekilde işleyen de yine bu dönemde Selanik gazetelerinden olan Le Journal de Salonique olmuştur.<sup>444</sup>

Selanik işçileri bu yıllarda düzenledikleri kermesler vasıtasıyla topladıkları 100 altın lira ile Amele Gazetesi'nin (Efimeristou Ergatou) çıkmasını sağlarlar. Örgütlü işçi hareketinin basın kolu da bu şekilde Selanik'te kendini göstermeye başlar. Kurulan Osmanlı Sosyalist Partisi'nin gazetesi de "İştirak" olmuştur. Ancak bu gazete, 1910'da merkezden gelen baskılar üzerine kapatılmak zorunda kalır. Çok kısa bir süre sonra, 1911'de Selanik Özgürlük Meydanı'nda toplanan 20 bin göstericiyi sayfalarına taşımayı başaran yine işçi dayanışmasının ürünü olan La Solidaridad Ovradera (İşçi Dayanışması) olacaktır. Gazetenin tirajı daha ilk günlerinde 3 bine kadar ulaşır. Bu rakam göstermekteydi ki Selanik gazeteleri Osmanlı Devleti içinde önemli bir yer edinmiştir.

---

<sup>442</sup>Bengül Güngörmez, "Kitle İletişim Araçları, Siyaset Ve Propaganda", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, 2002, s.6.

<sup>443</sup>Sırat'ül Müstakim, 10 Temmuz 1324.

<sup>444</sup>E. N. Orhon D. Dimitrakopoulou, a,g,m, s.58.

Meşrutiyetle gelişen süreç içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyetine bağlı kulüpler oluşmaya başladı. Bu kulüpler halk ile direk temasa geçerek etkin roller üstlendiler. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Rumeli'de, Selanik İttihat ve Terakki Cemiyeti Üçüncü Kulübü tarafından köylüler için "Vatandaş" isimli bir gazete çıkarılmıştır<sup>445</sup>. Vatandaş gazetesinin, aynı zamanda yayın hayatına giren Tenvir-i Efkâr dergisiyle yakından ilişkili olduğu bilinmekteydi. Bu dergi Abdi İsmet Bey tarafından öğrenciler için haftalık ve edebi bir dergi olarak çıkarılmaya başlanmıştı. Dergiden elde edilecek hasılatın köylüler için kullanılacağı ifade edilmişti. Yapılan çalışmalar neticesinde sadece ilk sayısına ulaşılabilen derginin diğer sayılarının 1909 yılında Yeni Asır Matbaasında çıkan yangın nedeniyle yok olduğu bilinmektedir. Köylüler için çıkarılan "Vatandaş" dergisinin önemli özellikleri söz konusudur. Buna göre dergi parasız olarak dağıtım yapılmakta olup, köylülerin anlayabileceği sade Türkçe kullanılmıştır. Yine derginin künyesinde şu uyarı yer alır: "Vatanını seven okuma bilenler gazeteyi köylüye okusun ve anlatsın." Vatandaş, "Köylü kardeşlerimizin iyiliğine çalışır gazetedir" şeklinde nitelenmiştir.

1911 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan "Yeni Felsefe Mecmuası", Ziya Gökalp, Mehmet Zekeriya ve Yunus Nadi tarafından yayınlanmıştır. Türkçü bir programa sahip olmakla birlikte toplumun kökten değişikliklere ve yeni felsefelere ihtiyacı olduğunu ileri sürmektedir. Dergi "Yeni Hayat" felsefesini ileri sürmüştür. Dergide ilk kez Türkçülük açık bir şekilde savunulmuştur.<sup>446</sup>

Osmanlı dönemi yerel dergiciliğinde hatırı sayılır bir yeri olan bugün sınırlarımız dışında kalmış bazı şehirler ve eski harfli Türkçe süreli yayın adetleri şöyledir: Selanik 37, Filibe 13, Üsküp 10, Hanya (Girit) 9, Bahçesaray 6, Bağdat 5, Köstence 5, Sofya 5 ve Saraybosna 4 adettir.<sup>447</sup>

Osmanlı Devleti'nde gazete ve dergilerin siyasi ve toplumsal olayların yanı sıra mizahi bir yönü de devreye girmiştir. Mizah basınının ortaya çıkışı, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraya rastlar. 1856 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk çıkan mizah dergisi Meğu (Arı), Ermenice olarak yayınlandı. Osmanlıca olarak yayınlanan ilk mizah dergisi ise 1870 yılında çıkmaya başlayan Diyojen'dir. 1870-1877 yılları arasında toplam 20 Osmanlıca mizah

<sup>445</sup>İ. Arda Odabaşı, "Selanik İttihat Ve Terakki Üçüncü Kulübü'nün Köylü / Köycü Gazetesi: Vatandaş", ÇTTAD, X/22, (2011/Bahar), s.48-49.

<sup>446</sup>Y.T.Erdem, a.g.e, s. 79- 80.

<sup>447</sup>Nazım Polat, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış" TÜBAR-XII-/Güz 2002-, s. 8 .

dergisi çıkarıldı. Heyet-i Mebusan, 1877 yılında mizah dergilerinin yayınlanmasını yasakladı. Yasak, 1908 yılında anayasanın yürürlüğe girmesiyle kalktı. Osmanlı Devleti dışında Avrupa'nın çeşitli şehirleri ile Jön Türkler, mizah dergileri çıkartmaya başladılar. 1908 Ağustos'undan yılsonuna kadar 34 mizah dergisi, yayınlanmasına rağmen 1914 yılına kadar Karagöz ve Kalem dergileri en uzun soluklu olanlar mizah dergileri oldu.<sup>448</sup>

Balkan Savaşları sırasında basın önemli bir rol oynamıştır. 21 Şevval 1330 - 21 Eylül 1328(6 Ekim 1912) senesinde yayınlanan "Hikmet" gazetesinde Osmanlı Devletinin Balkan devletleri olan Bulgaristan, Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan ile savaş içinde olduğunu bu ülkelerin Osmanlı sınırına asker yerleştirdikleri ifade edilirken, Sırbistan'ın Selanik içinde ele geçirilen cephaneliklerinin kendilerine iade edilmesi için Osmanlı hükümetine müracaatta bulunduğu bildirilmiştir.<sup>449</sup> Yine, Yunanlıların Selanik'i ele geçirmesi ve halka yaptıkları zulümler basında gözler önüne serilmiştir. Bu yönde yabancı basın alanında görev yapan gazetelerde de Yunanlıların ne kadar vahşet içinde oldukları gözler önüne serilmektedir. Örneğin 29 Teşrinisani 1328(12 Aralık 1912) tarihli ve 1315 numarasıyla hükümete verilen tezkereye cevap olarak Yunan ve Bulgar askerlerinin Selanik'te yaptıkları mezalimin Kaymakam Folon Bey tarafından verilen raporda belirtilmiş olup bu mezalimin Ecnebi gazetelerinde yayınlanmasında bir mahsur görülmediği bildirilmiştir.<sup>450</sup>

Selanik Balkan Savaşlarıyla, Osmanlı ülkesinde Yunan, Bulgar zulümlerini çok fazla yaşayan şehir konumundadır. Şehirde bombalama hareketleri, çete faaliyetleri sık sık karşılaşılan hadiseler arasında yerini almıştır. Gazetelerde sık sık "Selanik'te Bomba Atanlar" başlığı ile haberler yayınlanmaktadır. Örneğin; "*Selanik şehrinde 16. Pazar gecesi Selanik'te Tahta Kalede Küçük Mehmet Efendinin oteli önünde bombalama eyleminde bulunduğu bu eylemi yapanın faali Bulgar cemaatine mensup 24 yaşında bir kişi tarafından gerçekleştirilmiş olduğu görüldü*" yönündeki haberler gazete manşetlerinde yerini almıştı. Bu olaydan iki gün sonra Selanik'in başka bir yeri olan Eski Cami civarında "*Bulgarlar tarafından bombalama yapıldığı görüldü. 4'ü hafif 3'ü ağır 7 yaralı var*"<sup>451</sup> gibi haberler artık basında çok görülür bir hal almıştır. Sadece şehrin içinde değil kasabalarında da bu tür

<sup>448</sup> Ayşe Atik, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Karikatürlerinde Osmanlı Kurumları, Gündelik Yaşam Ve Halk İmgeleri*" T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın- 2014, S.25.

<sup>449</sup> Hikmet, 21 Şevval 1330.

<sup>450</sup> BOA, BEO- 4123-309199, H.04001.1331.

<sup>451</sup> Hikmet, 21 Şevval 1330.

hadiseler görülmekte olup, halkın bu konuda dikkatli olması yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Özellikle demiryolları gibi tramvaylar gibi halk tarafından çok sık kullanılacak ve devlete zarar verilebilecek yerlere konulan bombalama olayları üzüntü yaratmaktadır. Selanik Avrethisar'la Kelender arasında 44 kilo metre iki yüz metre mahalde Bulgar tarafından demiryolu üzerine konulan bir bomba Selanik'ten hareket eden trene zarar verdiği ve bu olaylarda daha çok Bulgarların bulunduğu görülmüştür. Olayın tüm ayrıntılarının gazetelerde haber olarak sunulduğu da dikkate değerdir.<sup>452</sup>

Bombalama hadiselerinin yanı sıra köylere ve köylülere zarar vermek amacıyla çete hareketleri de sık sık rastlanan bir olay haline gelmiştir. “*Ustromça' da Belediye Reisi Yusuf Efendi'nin bağlarında eşkıya bağlamış. 220 koçunu gasb ve firar etmiştir.*”<sup>453</sup> Yönündeki haberlere gazete manşetlerinde rastlamak çok sıradan bir hal almıştır. Bu yönde yaşanan hadiseler, haberler halkı canından bezdirmiştir. Selanik'te 1331 yılında yayınlanan Sebil'ür reşad gazetesinde Mehmet Hayrettin'in kaleme aldığı yazıda Selanik'te yaşayan bir Alman'ın, ülkesindeki başka bir arkadaşına yazdığı mektup dikkate değerdir. Mektupta Yunanlıların, Selanik şehrini karşı konulmaksızın ele geçirmelerine rağmen, halka karşı çok acımasız, vicdansız bir vahşet uyguladıklarını ve gerek Türk gerekse Avrupalıları bile önemsemediklerini kaleme alıyor ve bundan duyduğu üzüntüyü dile getiriyor.<sup>454</sup> Gibi söylemler aslında sadece yerli basının değil, yabancı basının da Selanik'te yaşanan olayları takip ettiğini gözler önüne sermektedir.

**Tablo 29.** 1907-1908 Yılında Selanik'te Yayınlanan Gazeteler<sup>455</sup>

İsimleri	Dili	Sahibinin İsimleri	Yayın Günleri	Bağlı Olduğu Matbaa
Selanik	Türkçe	Resmi	Pazartesi	Sanayi matbaası
Asır	Türkçe	Abdurrahman Nafiz Efendi	Pazartesi ve Perşembe	Osmanlı Asr matbaası
Journal de Salonique	Fransızca	Davud efendi	Pazartesi ve Perşembe	Besim Livi Matbaası
La Apoka	İspanyolca	Besim efendi	Cuma	Besim Livi matbaası

<sup>452</sup> Hikmet, 15 Şevval 1330.

<sup>453</sup> Hikmet, 21 Şevval 1330.

<sup>454</sup> Sebil'ür Reşad, 9-2 Cilt, 30 Muharrem 1331.

<sup>455</sup> *Selanik Vilayet Salnamesi*, 1325, s. 565.



Faros Salonikos	Rumca	Sofoklis Karbula		Faros Matbaası
El Amiz	Yahudice	Mişon Aron Milah	Çarşamba	Erhayim Matbaası
Progredu Salonique	Fransızca	Liyaho Kohen	Pazar Çarşamba	Salvator matbaası
Elitiya	Rumca	Saluvator Murator	Cumartesi,Salı, Perşembe	Salvator Matbaası
Çocuk bahçesi	Türkçe	Necib Necati Efendi	Perşembe	Osmanlı Asr Matbaası

Osmanlı Devletinde basın hayatın içinde ve hayatla ilgili her konuda halkın bilinçlenmesi ve bilgilenmesi için gayret etmiş bu doğrultuda yapılan yayınlarla da halka hizmet sunmuştur. Yanya valisi, Selanik'te yayınlanmakta olan Salah Gazetesinde Rıza Bey'in bir zabiti astırmasından dolayı neşr edilen baş makale, gerek Türk gerekse Arnavut halkın tepkiyle karşılaşması nedeniyle gazetenin hakkında takibat yapılmasını istediği belirtilmiştir.<sup>456</sup> Bu olay 20. Yüzyılın başında gazeteler halkla devlet arasındaki en önemli yayın araçlarından olduğu için devletin olaylar karşısındaki tepkilerini hissettirmede uyarıcı bir rol oynamıştır.

Sebil'ür Reşat gazetesinde yer alan Mithat Paşa Sanayi Mektebinin Anadolu Seyahati basında önemli bir yer edinmiştir. Selanik'te yayınlanmakta olan ziraat gazetesinin haberine göre Selanik Mithat Paşa Mektebi müdürü ve Anadolu Seyahati Zirai Reisi Yusuf Sadık Bey tarafından Devlete verilen tezkere doğrultusunda gezi boyunca yapılacak etkinlikler, gezinin amacı, geziye kimlerin katılacağı yönünde verilen tezkere gazetelerde de yerini almıştır. Bu habere göre;

“Selanik'te yayınlanmakta olan Ziraat Gazetesi Fen Heyeti ile Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi Fen Heyeti birlikte Temmuz ayının başından itibaren Anadolu'ya tarım ve sanayinin gelişmesine hizmet etmek amacıyla bir seyahat yapacaklardır. Seyahat edecek heyetlere kolaylık gösterilmesi hususunda Selanik Valisi Hüseyin Kamil Bey 21 Haziran 1328 tarihinde Sadarete dilekçe vermiştir.<sup>457</sup> 1912 Temmuz ayında başlayacak gezide Selanik'ten çıkıp İzmir, Bursa, Konya, Ankara, Kastamonu, Sivas, Samsun, Sinop İstanbul

<sup>456</sup> BOA, BEO /4066-304925-002, H13.08.1330.

<sup>457</sup> BOA, DH. İD 00028-2\_0002-005.

istikametinden sonra Selanik'e geri dönülecektir. Gezi sırasında Tohum temizlemek için kalbur makinesi, çi sütün yağını ayırır makine, günde 170 kilo mısır daneler makine, tereyağının ayranını ayırır makine, harman savurmak için makine, tohum eğer makine, bağlara kükürt serpmek için yeni yol kürek, dolu dolu artezyen burguları, akarsuları kendi kendine yükseklere çıkarır su terazisi model, kemik kıran makine, pancar ve yeşillik doğrar makine, kırma makinesi, köylerimizin kullanabileceği çorap makinesi, dondurma makinesi<sup>458</sup> v.s. götürülerek modern tarım yapılması için halkla temas kurulacaktır. Aynı zamanda gezilecek yerlere Avrupalıların icat ettiği makinelerle yaptıkları işler anlatılıp gösterileceği gibi beraberimizde bulunan sinematograf makinesiyle gezdirilmeyecek derece büyük ve ağır olan islimli ve gazlı makinelerin nasıl işledikleri ve çiftçilikte ne kadar faydalar ve kolaylıklar sağladıkları köylülere anlatılacaktır.”

Sebilü'r Reşat gazetesinin 12 Haziran 1328 / 19 Recep 1330 tarihli sayısında “Selanik Ziraat Gazetesi Yazıcı ve Bilgiçlerin, Seyahatleri Münasebetiyle” başlığıyla yayınladığı bu haberle seyahatin ne kadar önemli olduğu vurgulanmış, Mithat Paşa mektebi son sınıf öğrencilerinin gerek görgü gerek sanatlarından memlekettin faydalanacağı bir kez daha ifade edilmiştir.<sup>459</sup> Gazete, Anadolu'ya yapılacak seyahati tüm detaylarıyla yayınlamış ve Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi son sınıf talebelerinden olup Anadolu'da çalışmak isteğiyle Makinist ve Demirci olarak dahi birlikte seyahat edeceklerinin altını çizmiştir.

### **i. Matbaa**

Modern dünyada basın yayın alanında en önemli ilerleme matbaanın icat edilmesi olmuştur. Matbaa ilk olarak Çinliler tarafından kullanılmış, ardından Uygur Türkleri oynar harflerle matbaa yapmayı başarmışlardır. 15. Yüzyılın ortalarına gelindiğinde Alman Johann Gutenberg tarafından günümüz modern dünyasına yönelik matbaa oluşturulmaya başlanmış ve böylece Avrupa kıtası kitap basımı ve okunması konusunda önemli bir yol kat etmiştir. Avrupa'da gelişen matbaa kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti içinde yaşayan Yahudiler tarafından da İstanbul'da kurulmuştu. Daha sonra Ermeniler tarafından kurulan matbaa oluşturulmuş, ancak 1727 yılında Devlet eliyle Türk matbaası oluşturulmuştur.

1857 yılına gelindiğinde Matbaalar Nizamnamesi ile kitap ve risalelerin yayınlanmadan önce mutlaka Meclis-Maarifet tarafından incelenmesi kuralı getirildi. Bu

<sup>458</sup> BOA, DH-ID- 00028-0002-003.

<sup>459</sup> Sebilü'r Reşat 12 Haziran 1328, s .342-343.

kurala uymayan matbaalar için geçici veya tamamen kapatılması kuralı yürürlüğe girdi. Basınla ilgilenmesi için Matbuat Müdürlüğü 1862 yılında Maarif-i Umumiye Nezaretine bağlı olarak kuruldu. I. Meşrutiyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra Mahmut Nedim Paşa'nın sadareti döneminde Sansür Kararnamesi ilan edildi. <sup>460</sup>

**Tablo 30.** Selanik'te Bulunan Matbaalar<sup>461</sup>

İsimleri	Yerel (Mahalli)	Sahip imtiyazı	Nev'i	Hangi lisanda eser tabii ettikleri	Tarih Kışadı
Vilayet	Mekteb-i Sanayi	Resmi	Taş ve hurufat	Türkçe	Kadim
Eryahim	Susudi Hanı	HayimKovo Efendi	Hurufat	Yahudice	1292/ 1876
Feraci	Vongot Hanı	Feraci Efendi	Taş ve Hurufat	Eser tabiine müsait hurufatı yok	1310/1894-5
İsmail Hamdi	Reçardak Efendi	İsmail Hamdi Efendi	Taş ve Hurufat		1294/1878
Osmanlı Asr	Sabri Paşa Caddesi	Mithat Hüsnü Efendi	Taş ve Hurufat	Türkçe, Fransızca , Yahudice,Rumca, Bulgarca	1314/1898-9
İstefan Yorgi	Susudi Hanı	Papa Korki Efendi	Hurufat	Rumca, Fransızca	1313/1897-8
Faros	Boşnak Hanı	Karbola Efendi	Hurufat	Rumca	1314/1898-9
Hristo Mano	Frenk Mahallesi	Hristo Mano Efendi	Taş ve Hurufat	Rumca, Fransızca	1309/1893-4
İrakilidi	Eski Balık pazarı	İrakilidi Efendi	Hurufat	Rumca	1305/1889-90
Afaroti	Kolombo Sokağı	Edroni Efendi	Hurufat	Eser tabiine müsait hurufatı yok	1306/1890-1
Vasiliyadi	Frenk Mahallesi	Vasiliyadi	Hurufat	Rumca	1311/1895-6
David	Ragoz Mahallesi	Davi Baro Bezez	Hurufat	Türkçe, Fransızca, Yahudice	1313/1897-8
La Apoko	Kadı Mahallesi	Besim Liyori	Taş ve Hurufat	Türkçe, Almanca, İtalyanca ve Rumca	1315/1899-00
Salvator	Frenk Mahallesi	Salvator	Taş ve Hurufat	Türkçe,Yahudice Bulgarca, İtalyanca, Fransızca	1305/1889-90
Hakak Ömer Kami	Kör Keçiler sokağı	Ömer Kami Efendi	Hurufat ve Taş	Türkçe, Bulgarca, Rumca, Sırpça, İspanyolca, Fransızca İngilizce, İtalyanca, Rusça	1319/1903-4

<sup>460</sup> A.Arslan, " Türkiye'de Rum Basını", <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9932>, s.49- 54.

<sup>461</sup> Selanik Vilayet Salnamesi, 1325, s. 564.

## j. Selanik'te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi

Türkiye’de kadın dergiciliği alanındaki ilk girişimler, Tanzimat Dönemi’nde gerçekleşmiştir. Kadın Eserleri Kütüphanesi Bibliyografya Oluşturma Komisyonu’nun yaptığı çalışmaya göre, İstanbul kütüphanelerinde 1869–1927 yılları arasında yayınlanmış 38 Türkçe kadın dergisi bulunmaktadır<sup>462</sup>.

Meşrutiyetle birlikte basın hayatında kadınlarda daha aktif olarak kendini göstermekte olup birçok dergi ve gazeteye imza atmışlardır. Özellikle bu dergilerde kadınlara yönelik moda aile hayatı güzellik gibi konular yer alırken aynı zamanda siyasi içerikli yazılarında yer bulduğunu görmek mümkündür. Bu doğrultuda yayınlanan dergilerden biri de “Kadın” dergisidir. Selanik kökenli bir dergidir. Dergi Selanik’te kadınlar tarafından yayınlanan ilk dergi olma özelliğine de sahiptir. “Kadın” adlı dergi Selanik’in, ticari ve tarihsel/toplumsal konumundan kaynaklanan koşullarının ürünü olup<sup>463</sup> Müdürü Enis Avni’dir. Yine aynı şekilde dergi İstanbul dışında yayınlanan ilke kadın dergisi olma özelliğine sahiptir.<sup>464</sup>

Kadın’ın ilk sayısı 13 Teşrin-i Evvel 1324( 26 Ekim 1908) Pazartesi günü yayınlanmıştır. 1–30. sayılarda yer alan bilgilere göre derginin İmtiyaz Sahibi Mustafa İbrahim, Müdürü Enis Avni (Aka Gündüz)’dir. Asır Matbaası’nda basılan dergi, haftada bir kez Pazartesi günleri yayınlanmıştır. Çeşitli nedenlerle yayın periyodunda aksamalar yaşanması halinde nedenleri konusunda bilgi verilerek okuyuculardan özür dilenmiştir. Dergi kız okullarına ücretsiz olarak gönderilmiştir.

Yeterli sayıda muhabiri olmayan derginin, aileler arasında düğün, nikâh, doğum vb. gelişmeleri duyurarak kadınlara yönelik haber çeşnisini artırmak için gönüllü okuyucularından oluşan bir muhabir ağı kurmaya çalışması önemlidir.

İlk sayılardan itibaren söylemini “istibadın kötülükleri ve Meşrutiyet’in yararlılıkları” üzerine oluşturan dergi bireysel taleplerin örgütlü birlikteliklere dönüştüğü, böylelikle çeşitli sorunlara önerilen çözümlerin hayata geçirilme olanağı bulduğu kadın dernekleri ve bu derneklerce yürütülen çalışmalar, derginin önem verdiği konular arasındadır<sup>465</sup>

---

<sup>462</sup>Hakan Aydın , “Kadın (1908–1909): Selanik'te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* • 22, 2009, s.148.

<sup>463</sup>H. Aydın, a.g.m., s.149.

<sup>464</sup>Y. T. Erdem, a.g.e, s.75.

<sup>465</sup>H.Aydın, a.g.m., s.151- 152.

Toplumun ilerlemesinin kadının yükseltilmesine baēlı olduēu görüsü, dergide yer alan birçok yazının ana temasını oluşturmaktadır. Bu konudaki duyarlılık derginin tasarımına da yansımıştır. Selanik Mebusu Mehmet Cavid tarafından kadınlar hakkındaki yazılarda “Kadınların ocuk eēitimi ve ev idaresi gibi iki önemli görevi olduēu, annesinden iyi eēitim almayan ocuēun okul eēitimi boş olacaktır” ifadeleri kadın eēitimin ihmal edildiēine ve kız çocuklarının ve idarecilerinin yetersiz olduēuna vurgu yapılmıştır.<sup>466</sup>

---

<sup>466</sup> Y.T. Erdem, a.g.e, s. 75.

## V. BÖLÜM

### İTTİHAT VE TERAKKİ, II. ABDÜLHAMİT VE ŞEHRİN YUNANLILARA TESLİMİ

#### a. İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Selanik

19. yüzyıl Fransız Devriminin etkisiyle etnik kimliklerin ortaya çıktığı, gelişmelere açık modern devletlerin kurulduğu bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişim ve gelişmeler Osmanlı Devleti içindeki etnik toplulukların milliyetçilik propagandasıyla isyan etmesine neden oldu. III. Selim’le başlayan Batılı tarzda modern bir Osmanlı Devleti yaratma düşüncesi, II. Mahmut ve onu takip eden padişahlar zamanında da devam etti. Yapılan yenilikler emperyalizmin hakim olduğu bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu bir yapıyı bölünmekten koruyamadı.

19. Yüzyılın son çeyreğinde emperyalist devletler arasındaki dengelerde önemli değişimler göze çarpmaya başladı. Özellikle Almanya’nın iktisadi alanda gelişme göstermesi İngiltere için bir tehdit oluşturuyordu.<sup>467</sup> Almanya’nın İngiltere karşısında güçlenmesi, Osmanlı Devleti’ne nefes alma imkanı verebilirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti, gelişen Avrupa sanayisi ile rekabet edemeyen Osmanlı Devleti için kurtuluşun çaresi olarak bu dönemde doğdu.

1865 yılında İstanbul’da içlerinde Namık Kemal’in bulunduğu 6 genç İttifak-ı Hamiyet adında gizli bir dernek kurdu. Bu gençlerin amaçları Ali ve Fuat Paşaların siyasetine muhalefet etmektir.<sup>468</sup> Gençler var olan hükümeti Avrupa Devletlerine karşı oldukça tavizci görüyorlar ve bu durumun değişmesi için muhalefet ediyorlardı. Genç Osmanlı hareketine mensup aydınlar, Batı’daki gelişmeler ve fikirlerden etkilenererek kurulmuş olmalarına rağmen, geleneksel Osmanlı yapısını da korumayı amaçlıyorlardı<sup>469</sup>. Bunun yanı sıra Müslüman halka, ilk defa liberalizm ve milliyetçilik fikirlerini tanıtmışlardı<sup>470</sup>.

1876’da II. Abdülhamit’in tahta çıkması ile başlayan Meşrutiyet dönemi, 1877-78 yıllarında yaşanan Osmanlı – Rus savaşının ardından padişahın kontrolünde bir istibdatla

<sup>467</sup> Sina Akşin, *100 soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, Mart 1980, s. 11.

<sup>468</sup> S. Akşin, a.g.e., s. 13- 14.

<sup>469</sup> Necmettin Alkan, *Selanik’in Yükselişi Jön Türkler Abdülhamit’e Karşı 1908 İhtilali*, Timaş Yayınları, 1. Baskı İstanbul 2012, s. 46.

<sup>470</sup> Orhan Örs, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* Sayı 51, Bahar 2013, s. 682.

dönüşmüştü. Padişah Abdülhamit, Meşrutiyet döneminde ilan edilen ve yürürlüğe konan Kanun-i Esasi'yi rafa kaldırmıştı. Genç Osmanlılar anayasanın yeniden yürürlüğe konulması için büyük bir çaba sarf etmelerine rağmen arzu edilen sonuca ulaşamamışlardı. Mebuslar Meclisi'nin kapatılması üzerine (1878) bir takım aydın zümre Avrupa'ya kaçarak orada özgürlük savaşını başlatmışlardı.<sup>471</sup>

İttihat ve Terakki Cemiyetinin temelleri, 2 Haziran 1889 tarihinde 4 Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane öğrencisi tarafından atılmıştır. İbrahim Temo'nun öncülüğünde Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Mehmed Reşid, İttihad-ı Osmani adında bir cemiyetin kurulması için görüş birliğine vardılar<sup>472</sup>. Hareket kısa sürede Harbiye öğrencilerinin de içinde yer aldığı geniş bir faaliyete dönüşmüştür. Cemiyet İtalyan Carbonari cemiyetinden esinlenerek hücreler halinde örgütlenmiştir. Cemiyetin, 1895 yılına kadar önemli bir faaliyeti olmamıştır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra ismi “Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti” olarak değişmiştir. Cemiyet kuruluş felsefesine göre kadın ve erkek olmak üzere Osmanlı vatandaşlarından oluşur. Cemiyetin merkezi İstanbul'dur ve 5 üyeden oluşan İstanbul Meclisi İdaresi tarafından yönetilir.<sup>473</sup> Bir iç dinamik simgesi olarak asıl "İttihat ve Terakki" 1906'da Selanik'te 3. Ordu subaylarının girişimiyle kurulmuştur.<sup>474</sup>

İttihat ve Terakki Cemiyetine girmek için bazı şartları yerine getirmek gerekmektedir. Kendisine üyelik önerilecek kimse çok sıkı ve gizli araştırmaya tabi tutulurdu. Her ne kadar düşünceleri cemiyetle aynı olsa da denetici tarafından cemiyete girmek için çağrılmayı beklemek zorundaydı. Adaya bu sürede fazla bilgi verilmeyip yemin töreninden sonra açıklama yapılabilirdi. Aday bunu kabul ettiği takdirde törenin yapılacağı eve gözleri bağlı olarak alınır, pencere camları sıkı sıkı kapalı bir odaya götürülür, orada cemiyete girmek isteyip istemediği tekrar sorulurdu. Aday cemiyete girmek isteğinde direnirse gözleri bağlı olarak tören odasına sokulurdu. Aday üyelik konusunda ısrarcı olursa elleri tabanca ve Kur'an üzerine getirilir ve "and" metnini kendisine sözcükler tekrarlatılmak suretiyle okutulurdu. Bu yemin ile aday cemiyetin kurallarına uygun olarak çalışacağını, cemiyetin hiçbir sırrını üye olmayanlara duyurmayacağını ve cemiyete ihanet etmeyeceğini yemin ederdi. Bunun dışında

<sup>471</sup>Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet Ve Birinci Dünya Savaşı (1908 - 1918)*, Türk Tarih Kurumu Ankara 1999, 2. Baskı ,s. 3.

<sup>472</sup>M. Şükrü Hanioğlu, “ İttihat ve Terakki” *İslam Ansiklopedisi* (DiA), 23 Cilt, yıl: 2001, s.476

<sup>473</sup>S. Akşin. a.g.e., s.18-24.

<sup>474</sup>Tarık Zafer Tunaya , “İttihat Ve Terakki Bir Çağın , Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi” *Türkiye'de Siyasi Partiler* , 3.Cilt, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1. Baskı 1989, s. 7.

da cemiyet tarafından kendisine verilecek görevleri düşünmeksizin yerine getireceğini, yeminini bozduğu takdirde cemiyet tarafından ölüm cezasına çarptırılıp nerede olursa olsun bu kararın yürütülmesini kabul ettiğini tekrarlardı. Bu törenden sonra aday, üyeliğe kabul edilmiş olurdu.<sup>475</sup>

Kazım Karabekir'in kaleme aldığı "İttihat ve Terakki" adlı esere göre Cemiyet iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşaması 1889 yılında 5 Tıbbiye öğrencisinin henüz olgunlaşmamış hürriyet heyecanları ile kurulan hareket, ikinci aşaması ise 1906 sonrası oluşturulan İttihat ve Terakki Cemiyeti. Bu aşama İstanbul'dan uzakta Selanik'te 10 kişilik bir yapılanma ile kendini hissettirecektir.<sup>476</sup>

II. Abdülhamit'in cemiyetin varlığından 1892 yılında haberi olmuştur. Tıbbiye öğrencilerinin faaliyetlerine okul içinde engel olmaya çalışmıştır. Hafiyeye düzeni oluşturarak cemiyetin çalışmalarını kontrol etmeyi amaçlamıştır.<sup>477</sup> Bundan dolayı Cemiyet 1902 yılına kadar faaliyetlerini gizli olarak devam etmiştir. Cemiyetin ilk kongre çalışmaları 4 Şubat 1902 tarihinde Paris'te, bütün Jön Türkleri(Genç Osmanlılar) içine alacak şekilde gerçekleşmiştir. Kongreye, Türkleri, Arapları, Arnavutları, Rumları, Bulgarları, Kürtleri, Ermenileri temsilen 47 delege katılmıştır. I. kongreye; Prens Sabahaddin, Ahmed Rıza, İsmail Kemal, Hoca Kadri, Yusuf Akçura, Ferid Bey, Ali Haydar, Hüseyin Siret, İbrahim Temo, Dr. Nazım, Dr. Refik Nevzat gibi o günün İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden 60-70 kişi katılımı sağlanmıştır.<sup>478</sup>

Ahmet Rıza Bey, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Paris şubesinin başkanıdır. İstanbul'da dünyaya gelen Ahmet Rıza, 1889 yılında Paris'e gittikten sonra burada "Meşveret" adını verdiği bir gazete çıkardı(1895). Ahmet Rıza, kaleme aldığı Meşveret'te "Şu yada bu vilayet için değil ya da belirli bir millet için değil bütün ülke ve bütün Osmanlı için ıslahat yapılması" fikrini savunuyordu.<sup>479</sup> Paris'te bulunduğu dönemde Dr. Nazım'la tanıştı ve kendisiyle çok yakın dostluk kurdu. Bunun sonucunda birlikte örgütlü faaliyet yürütmeye başladılar.

---

<sup>475</sup> E.Z.Karal, a.g.e., s.11-12.

<sup>476</sup> Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, 2. Baskı İstanbul 1995, s. 34

<sup>477</sup> T. Akıncı, a.g.e.,s. 248.

<sup>478</sup> O.Örs, a.g.m , s. 693.

<sup>479</sup> S. Akşin, a.g.e. ,s.27- 28.



Selanik Balkanların en güzel, en modern şehirlerinden biriydi. Gerek demiryolu ağı ile Avrupa'ya bağlanması gerek farklı etnik grupların bir arada yaşaması nedeniyle kozmopolit bir yapıya sahipti. II. Abdülhamit döneminin istibdadına karşı aydın kesimlerin daha çok tercih ettiği veya zorla gönderildikleri bir yer durumunda idi. Mehmet Talat Bey hükümetin faaliyetlerini eleştirdiği için Selanik'e sürgün olarak gönderilmişti. Bu şehir, Talat Bey'e halklar arasında sağlanacak uyumla mücadelenin kazanılabileceğini göstermişti. Böylece Osmanlılık fikri Talat Bey'de daha da pekişmiş bir hal aldı.<sup>480</sup> Talat Bey, Selanik'te posta memuru olarak görev yapmış ve görevi gereği Avrupa Devletleri ve Selanik arasındaki postaları kontrol etme şansına erişmişti. Bu kendisine Avrupa'daki düşünce yapısını yakından tanımak ve özümsemek imkanı vermişti. Talat Bey'in kısa bir süre içerisinde Selanik'te önemli çevrelere girdiğini ve hatta mason örgütü<sup>481</sup> içinde yer aldığını, bununla beraber örgütlü hareket etmenin gerekliliğini daha fazla hissettiğini görüyoruz.

Talat Bey arkadaşlarıyla yaptığı bir sohbet sırasında söylediği; “*Arkadaşlar, gazete dergiler okumak toplanıp dağılmakla bu iş bitmez. Taraftarlarımızı çoğaltalım, İstanbul'a gidelim ve Abdülhamit'i öldürelim, Meşrutiyeti kuralım*”<sup>482</sup> sözleri Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik'te 1906 yılında kurulduğuna dair ilk izlenimleri vermektedir. Cemiyete ilk katılımcıların ortak özelliği, 3. Ordu subayları içinde yer alması, çoğunlukla Türk, genç, asker ya da mülki memur ve "mektepli" olmalarıydı.<sup>483</sup>

1907 Temmuzunda Yenice-i Vardar ve Selanik'e giden Dr. Nazım, ilk temaslarından sonra Selanik ve Paris şubelerinin birleşmesinin faydaları konusunda şüpheleri olsa da daha sonra Paris merkezinin isteğiyle 27 Eylül 1907'de iki cemiyetin birleşmesine ait belgeyi imzalamıştır.<sup>484</sup>Yapılan Selanik anlaşmasına göre:<sup>485</sup>

1. Cemiyet Terakki ve İttihat adıyla birleşmiştir.
2. Cemiyetin biri Paris'te diğeri Selanik'te olmak üzere iki merkezi olacaktır.
3. Paris'teki merkez Dış Genel merkez, Selanik'teki merkez İç Genel Merkez olacaktır.
4. Her iki Genel merkezin bölge koşullarına bağlı olarak iç tüzükleri olacaktır.

<sup>480</sup> Tefvik Çavdar, *Talat Paşa*, T.C. Kültür Bakanlığı Başvuru Eserleri,1. Baskı Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s .39.

<sup>481</sup> T. Çavdar, a.g.e, s.42-45.

<sup>482</sup> E.Z.Karal ,a.g.e., s. 10 .

<sup>483</sup> Durdu Mehmet Burak, “Osmanlı Devletinde Jön Türk Hareketinin Başlaması Ve Etkileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14637.pdf>, s. 300.

<sup>484</sup> Ş. Hanioglu, a.g.m, s. 480.

<sup>485</sup> E.Z. Karal ,a.g.e., s. 14.

5. İki genel merkezin ortak bir lideri bulunmayacaktır.

1907 Kongresi ile istibdat yönetimine karşı olan cemiyetler birleşmiş oldu fakat bu cemiyetler arasında da anlaşmazlıklar söz konusu idi. Buna rağmen ihtilal yolunda birlikte hareket edeceklerini duyuruyorlardı.<sup>486</sup> Aralarında anlaştıkları en önemli mevzu istibdattın devrilmesi ve yerine meşrutiyetin getirilmesi idi.<sup>487</sup> Buna göre yeni örgüt Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ismini taşıyacak, merkezi Paris'te olan cemiyet bu yeni örgütün harici merkez-i umumisi, merkezinin bulunduğu yer açıklanmayacak olan eski Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ise dahili merkez-i umumisi haline gelecek ve otonom olmakla birlikte faaliyetlerini ortaklaşa sürdüreceklerdi. Bu ittifak cemiyetin ihtilalcilik boyutunu büsbütün kuvvetlendirdi ve bilhassa askeri kadro içindeki örgütlenmenin hız kazanmasına sebep oldu. Dahili Merkez-i umumi üyeleri Talat Bey, Hafız Hakkı Bey (Paşa), İsmail Canbolat, Enver Bey(Paşa) ve Manyazade Refik Bey'lerden oluşuyordu.<sup>488</sup>

Şevket Süreyya Aydemir'in Enver Bey'i anlatan eserinde, kendisinin cemiyete giriş öyküsü şu şekilde ifade edilmiştir:

*“Nihayet 1322 Eylülünde (1906) Selanik'e geldim. Orada amcam ve Mümtaz Yüzbaşı Halil ile konuştum. Evvelce onunla Anadolu'da ve Bulgar çetelerine benzer teşkilatlandırarak halkı uyandırmayı ve hiç olmazsa böylece Anadolu'yu ve Rumeli'nin uğraması muhtemel bir akıbetten kurtarmayı düşünmüştük. Bana hala eski fikrimde olup olmadığını sordu. Ve nihayet Selanik'te bütün memleket için düşündüğümüz gibi çalışmak üzere, gizli bir cemiyetin var olduğunu söyledi. Kendisinin de cemiyete dahil olduğunu kimseye söylemeyeceğime dair yemin ettirdikten sonra açıklama yaptığını ...”* söylemiştir. Enver Bey sadece cemiyetin değil, tüm ülkenin kaderini etkileyecek Osmanlı Hürriyet Cemiyetine girişi böylece başlamıştır.<sup>489</sup> Enver Bey ile Talat Bey'in tanışmaları bu sürecin devamında gerçekleşmiştir. Burada başlayan dostluk daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Enver Bey, Talat Bey aracılığı ile cemiyet üyesi olmuştur.<sup>490</sup>

8 Şubat 1907'de Binbaşı Enver Bey, Yüzbaşı Kazım Bey ve Kolonya Eşrafından Hüseyin Bey, İttihat ve Terakki Cemiyetinin Manastır Şubesi Merkez Kurulunu

<sup>486</sup> S. Akşin, a.g.e, s.64.

<sup>487</sup> E.Z.Karal, a. g.e., s.16.

<sup>488</sup> Ş. Hanioglu, a.g.m, s. 480.

<sup>489</sup> Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa* (birinci cilt), Remzi Kitabevi, İstanbul 1970, s.501.

<sup>490</sup> Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.503.

oluşturdular.<sup>491</sup> Hemen ertesi gün Kazım Bey, Enver Bey'le birlikte beş maddelik cemiyet programı hazırladılar.<sup>492</sup> Selanik ve çevresindeki örgüt askeri bir düzen çerçevesinde hareket ediyordu. Cemiyet üyeleri, gerekli görülmesi halinde silah kullanabileceklerini ifade ediyorlardı.<sup>493</sup>

1908 yılında patlak veren Reval görüşmeleriyle her ne olursa olsun Makedonya'nın Osmanlı Devletinden ayrılması düşüncesi Trakya, İstanbul ve Boğazların güvenliğini tehlikeli bir boyuta taşıyordu.<sup>494</sup> Bu durum İttihat ve Terakki Cemiyetinin faaliyetlerine hız vermesine neden olmuştur.

Reval Görüşmelerden kısa bir süre sonra 4 Temmuz 1908 tarihinde Resne Kolağası Niyazi Bey, Manastır'daki İttihat ve Terakki Cemiyetinin bilgisi dahilinde 150 kişilik çetesiyle dağa çıktı.<sup>495</sup> Niyazi Bey'e göre isyan Resne'den başlamalıydı. Çünkü Bulgar Makedonya Komitesi de daha önce faaliyetlerine burada başlamıştı.<sup>496</sup> Niyazi Bey ayaklanmasına sebep, istibdadı devirme isteğiydi. Kendisine taraftar bulması gecikmedi ve isyan kısa sürede yayılma fırsatı buldu. İsyanı bastırması için Padişah Abdülhamit, Şemsi Paşa'yı görevlendirmişti. Manastır'a gelmesinden kısa bir süre sonra 7 Temmuz günü Şemsi Paşa öldürüldü. Paşa'nın öldürülmesi, Meşrutiyete doğru atılmış bir adım olarak değerlendirilebilirdi. Böylece Niyazi Bey serbest hareket etme imkânına kavuşmuş oldu.<sup>497</sup>

İttihat ve Terakki'nin Selanik merkezi 23 Temmuz'da Halifelik makamına telgraf çekerek Anayasa'nın yürürlüğe konmasını ve Mebuslar Meclisinin toplantıya çağrılmasını, aksi takdirde padişahın hoşuna gitmeyecek şeylerin yapılabileceğini bildirdi.<sup>498</sup> Aynı tarihte Meşrutiyet ilan edildi. 23-24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilân edilmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti için beklenmedik bir başarıydı.<sup>499</sup> Selanik, Meşrutiyet hareketinin ideolojik merkezi ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karargâhı olmasına rağmen, Meşrutiyetin ilân

---

<sup>491</sup> T. Akıncı, a.g.e. , s. 275.

<sup>492</sup> K. Karabekir, a.g.e, s. 140.

<sup>493</sup> T. Akıncı, a.g.e, s. 276.

<sup>494</sup> E.Z. Karal ,a.g.e , s. 25.

<sup>495</sup> E. Z. Karal, a.g.e., s.30.

<sup>496</sup> T.Akıncı, a.g.e, s.299.

<sup>497</sup> İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Şekilde İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, XX Cilt, sayı:77, Ocak, Türk Tarih Kurumu, Yıl 1956, s. 111.

<sup>498</sup> E. Z. Karal, a.g.e., s. 37.

<sup>499</sup> Feroz Ahmet, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Sander Yayınları, Hilal Matbaacılık. İstanbul, Ocak 1971,s. 35.

edildiği yer Makedonya olmuştur.<sup>500</sup> Selanik'te Meşrutiyet kutlamaları çok heyecan verici olmuştur. Halk kadın - erkek sokaklara çıkmış, tüm esnaf dükkanlarına bayraklar asmıştır.

1 Ağustos günü padişahın yayınlamış olduğu Hatt-ı Hümayundan memnun kalmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, aralarından Cemil Bey, Talat Bey ve Cavit Bey'in bulunduğu bir kurulu Selanik'ten İstanbul'a gönderdi. Yapılan görüşmeler sonucunda Sait Paşa kabinesi görevi bırakmış yerine Kâmil Paşa Sadarete getirilmişti. Kâmil Paşa kabinesinde İttihat ve Terakki Cemiyetinden veya başka bir cemiyetten kimse görev almamıştır.<sup>501</sup>

Meşrutiyetin ilanından sonraki dönemde artık Paris'te bulunan Dış Genel Merkez'in görevi sona ermiş, İttihat ve Terakki'nin kontrol merkezi sadece İç Genel Merkez olan Selanik olarak kalmıştır. Meşrutiyetin ilanı sırasında cemiyetin 20 bin kadar üyesi bulunuyordu.<sup>502</sup> 1909 yılı sonu itibariyle cemiyet bütün imparatorlukta 850.000 üyeye sahip 360 şube tesisine muvaffak oldu<sup>503</sup>.

1908-1918 dönemi içinde İttihat ve Terakki'nin dokuz kongresi yaptı. Kongreler genellikle Ağustos-Ekim aylarında gerçekleşmiştir. Bunlardan 1908, 1909, 1910, 1911 kongreleri gizlidir ve Selanik'te toplanmıştır. 1912, 1913, 1916, 1917 ve 1918 kongreleri İstanbul'da toplanmıştır ve açık olarak yapılmıştır. 18 Ekim - 7 Kasım 1908 tarihleri arasında gerçekleştirdiği ilk yasal kongre Selanik'te<sup>504</sup> gizli olarak yapıldı ve merkez-i umumi üyelerinin isimleri gizli tutuldu. Yeni Merkez-i Umumi üyeleri Hüseyin Kazım Kadri, Mithat Şükrü, Hayri, Talat Bey, Ahmet Rıza, Enver Bey, Habib Bey ve İpekli Hafız İbrahim Hakkı Bey olarak belirlendi<sup>505</sup>. 8 gün süren kongrenin sonunda :<sup>506</sup>

1. İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak, Sultan II. Abdülhamit Meşrutiyet düzenini bozmadığı sürece kendisine saygısızlık yapılmayacaktır kararını almıştı. Bu konuda aksi haber çıkması durumunda baştan yalanlanmış olacaktır.
2. Cemiyetin kuruluşunda kabul edilen "Teşkilat-ı Dahiliye Nizamnamesinde yer alan Usûl-i Muhakemat, Mücazat ve Fedai Şubeleri ile ilgili maddeler kaldırılmıştır.

---

<sup>500</sup> F. Ahmet ,a.g.e. ,s. 30.

<sup>501</sup> E.Z. Karal, a.g.e. s. 46.

<sup>502</sup> E. Z. Karal ,a.g. e, s. 49.

<sup>503</sup> M. Ş. Hanioglu, a.g.m, s.481.

<sup>504</sup> T. Z.Tunaya, a.g.e., s.227.

<sup>505</sup> M. Ş. Hanioglu, a.g.m, s.481.

<sup>506</sup> T. Akıncı, a.g.e. ,s. 337.

3. Cemiyetin giriş töreni olan tahlif töreni kaldırılmıştır.
4. Meclis-i Mebusan'daki üyeler "Fırka" adı altında çalışacaklardır.
5. Ordu ile ilişkiler bir "talimatname" ile düzenlenecektir.

Siyasi program, eğitim ve öğretim sorununa dair çok önemli adımlar atılması yönünde kararlar almıştır. Devletin kontrolünde özel okulların açılmasına izin verilecektir.

Selanik'te düzenlenen kongrenin ardından İstanbul'da 31 Mart ayaklanması çıktı. Selanik'ten gelen Hareket Ordusu isyanı bastırdı. II. Abdülhamit tahtan indirilerek Selanik'e sürgüne gönderildi.

1909 Kongresi, Selanik'te gizlilikle toplanan kongrede hem Cemiyet, hem de Fırka için ayrı tüzükler kabul edilmiştir. Cemiyet ilk kez gizlilikten çıkarılıyordu ve herhangi bir dernek gibi, Cemiyetler Kanunu'na göre kurulması gerektiği kabul ediliyordu.

1910 Kongresinde genel nitelikte bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede, kongrede Cemiyet-Fırka ilişkisi ve maarif (milli eğitim) konuları üzerinde durulmuştur. Sosyal sorunlara çok yer verilmemiştir daha çok soyut formüller ileri sürülmüştür.<sup>507</sup>

1911 Kongresi, Osmanlı'nın iç ve dış politikada sorunlar yaşadığı bu süreçte Selanik'te gizlice toplanmıştır. Bu kongrede Maarif Vekili Emrullah Bey'in eğitimle ilgili söylemleri önemlidir. Ayrıca siyasi program içerisinde 35. Maddenin değiştirilmesi yönünde çalışmalar gündeme taşınmıştır. İttihat ve Terakki'nin siyasal programlarında ilk kez görülen meseleler de ortaya çıkmıştır. İlk kez kapitülasyonların kaldırılması gündeme gelmiştir. Yine, tüm vergilerde reform yapılması öngörülmüştür<sup>508</sup>. Kongre sonunda, Cemiyet sert bir bildiri yayınladı. "Mevadd-ı Aşere" başlıklı bildiri de cemiyet içinde yeni düzenleme yapılması çağrısında bulunuldu. Mevadd-ı Aşere grubunun önde gelen pek çok ismi daha sonra ya tasfiye edildi ya da muhalefet partilerine katıldı<sup>509</sup>. Bu kongre Selanik'te toplanan son kongre olmuştur. Bundan sonra yapılan kongreler açık bir şekilde İstanbul'da gerçekleşmiştir.

1912 yılı İttihat ve Terakki için çok önemlidir. Bu yılda gerçekleşecek olan seçimler gerek iktidar gerek muhalefette yer alan partiler için dikkat çekici bir özellik arz etmektedir.

---

<sup>507</sup>T.Z. Tunaya, a.g.e. ,s.228- 229.

<sup>508</sup>T.Z. Tunaya, a.g.e. ,s. 230.

<sup>509</sup>M. Ş. Hanioglu, a.g.m, s.482.

Bu seçimler tarihimize sopalı seçimler olarak da geçmektedir.<sup>510</sup> İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet "Hizbi Cedid" grubunun oluşturulmuştur.

İttihat ve Terakki Partisi kuruluşunda "Osmanlı Ulusçuluğu" fikriyle çıktığı bu siyaset yolculuğunda 1912'den sonra "Türk Ulusçuluğu" fikrini öne çıkarmıştı. Bu tarihten itibaren bekleneni tam olarak veremeyen İttihat ve Terakki 1914 yılında Osmanlı Devleti'nin Almanya ile birlikte I. Dünya Savaşına girmesine neden olmuştur. Savaşın kaybedilmesi ve önde gelen liderlerinin yurtdışına kaçmaları ile birlikte Cemiyet siyasi etkisini kaybetmiştir.

### **b. Sultan II. Abdülhamit Selanik'te Sürgün Yılları**

1876 yılında Sultan Abdülaziz'in ölümünden sonra tahta çıkan V. Murat kısa bir süre sonra sağlık sorunları nedeniyle tahtan indirilince yerine II. Abdülhamit tahta çıkarıldı. Tahta çıkışından kısa bir süre sonra Meşrutiyeti ilan eden padişah Kanun-i Esasi'yi de onaylayarak Osmanlı Devletinde ilk kez parlamenter sisteme geçilmesini sağlamıştır. Fakat bu süreç kısa süreli olmuştur. 1877'de ortaya çıkan Osmanlı- Rus savaşı padişahın Meşrutiyeti kaldırmasına ve Monarşi düzenine geri dönülmesine neden oldu. Kanun-i Esasi bir buçuk yıllık kısa bir sürecin ardından rafa kaldırıldı. Böylece Sultan Abdülhamit'in 30 yıl sürecek olan istibdat dönemi başladı.

1889 yılında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukûti, Mehmet Reşat adındaki 4 Tıbbiye-i Askeriye öğrencisi tarafından İttihad-ı Osmani Cemiyeti adıyla kurulan<sup>511</sup> cemiyet bir süre sonra da İttihat ve Terakki adını aldı. Cemiyetin en önemli hedefi Meşrutiyetin tekrar ilan edilmesini sağlamak ve Avrupa Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını engellemektir. Hükümete muhalif bir görüşe sahip olmasından dolayı kısa sürede faaliyetleri tepki çekti ve tutuklamalar ve sürgünler baş gösterdi. Daha çok Balkanlarda faaliyet göstermeye başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 yılından itibaren açık bir şekilde varlığını ortaya koymaya başladı.

Haziran 1908'de Arnavutluk'ta yapılan toplantı sonrasında Meşrutiyet sesleri Rumeli'de duyulmaya başladı. Kolağası Resneli Niyazi Bey 150 kişiyle daha çıkarken İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri, Meşrutiyetin ilan edilmesi için Yıldız Sarayına ve Sadaret

<sup>510</sup> T. Çavdar, a.g.e., s. 160.

<sup>511</sup> Aydın Çakmak, *Sürgüde Bir Hakan- II. Abdülhamit'in Selanik ve Beylerbeyleri Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s.23.

Makamına, Harbiye Nezaretine telgraflar çekiyorlardı. Makedonya’da ve İstanbul’da bu gelişmeler olurken Padişahın yaveri Miralay Nazım Bey evinde ölü bulunmuş, kısa bir süre sonra da Padişahın görevlendirdiği Mitroviçe Kumandanı Şemsi Paşa, Manastır Telgraf idaresinden çıkarken öldürülmüştü. Hızla gelişen olaylar karşısında 23 Temmuz 1908 yılında Manastır’da toplanan kalabalık Meşrutiyeti ilan ettiler. Aynı gün Selanik halkı Olimpos Meydanında “Yaşasın hürriyet, vatan, millet” sloganıyla Meşrutiyeti kutladı.<sup>512</sup> Selanik’te yaşanan bu gelişmelerin yanı sıra Yıldız Sarayında da hareketlilik söz konusuydu ve Padişah II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908 günü Meşrutiyeti tekrar ilan etti.

Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra Edirne’de bulunan II. Ordu’da yaşanan olaylar Meşrutiyetin hiç de öyle kolay kabul edilmeyeceğini gözler önüne serdi. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki aleyhtarı çeşitli faaliyetler yürütmeye başladı. 3 Nisan 1909 tarihinde Derviş Vahdeti, İttihat ve Terakkiye karşı muhalif görüşlerini açık şekilde ifade etmeye başladı. 6 Nisan günü Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi’nin öldürülmesi, İttihat ve Terakkiye karşı seslerin çok daha güçlü çıkmasına neden oldu. İttihat ve Terakkiye karşı başlayan ayaklanma üzerine Selanik’teki III. Ordu komutanı Mahmut Şevket Paşa komutasında Hareket Ordusunun kurulmasına karar verildi. Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu bir taraftan İstanbul’a doğru hareket kararı alırken, diğer taraftan Selanik’te büyük bir miting düzenlendi. Selanik’te bu gelişmeler olurken İstanbul’da padişah, hükümet ve muhalif gazeteler olayları gizlemeye çalıştı.

Tarihler 24 Nisan’ı gösterdiğinde Hareket Ordusu, İstanbul’u işgal etti. Yıldız Sarayında bizzat padişah binek taşına çıkarak direnilmemesi hususunda kesin çağrıda bulundu.<sup>513</sup> 26 Nisan 1909 tarihinde İstanbul’da sükunet hakim olmaya başladı. İstanbul, Çatalca ve Kocaeli’nde sıkıyönetim ilan edildi.<sup>514</sup>

Hareket Ordusu tarafından ayaklanmanın bastırılmasını takip eden günlerde (27 Nisan) Mecliste yapılan oylama sonrasında Padişah Abdülhamit’in 33 yıllık iktidarına son verilme kararı alındı. Şeyhülislam Mehmet Ziyaettin Efendinin fetvası ile padişah tahtan indirildi.<sup>515</sup> Padişah, Meclis tarafından alınan kararı sükunetle karşıladı fakat kendisi aynı zamanda bir İslam halifesi sıfatına sahip olduğu için tahtan indirilmesi için gelen heyette

---

<sup>512</sup> A. Çakmak, a.g.e., s.26-28.

<sup>513</sup> S. Akşin, a.g.e.,s.130- 133.

<sup>514</sup> T.Akıncı, a.g.e.,s.397.

<sup>515</sup> S. Akşin, a.g.e.,s.134.

Hristiyan ve Yahudi temsilcilerinde bulunmasını üzüntü ile karşıladı.<sup>516</sup> Abdülhamit kendisini azletmeye gelen heyetten, bundan sonraki ikametgâhının Çırağan Sarayı olmasını istediğini şu sözlerle dile getirdi:

*“Doğduğum yer Çırağan Sarayıdır. Büyük biraderimde orada doğdu ben de orada doğdum ve orada ölmek isterim. Hem de ailemle birlikte epey kalabalık teşkil etmekteyiz, bu hal ile başka bir tarafa gidemem. Hakaret görürüm, buradan doğruca bahçeden geçerim, Çırağan Sarayına giden bir yol vardır. Kolaylıkla hiç kimse görmeden hepimiz oraya gideriz.”*<sup>517</sup>

II. Abdülhamit kendisini tahtan indirmeye gelen heyete bu isteğini dile getirirken Harbiye Nezaretinde Mahmut Şevket Paşa Kurmay Binbaşı Ali Fethi Okyar'ı makamına çağırarak;

*“Sana çok önemli bir görev veriyorum. Sultan Abdülhamit'i Selanik'e nakletmeye karar verdik. Padişahın Selanik'e nakledilmesi ve kalacağı yere yerleştirilmesi çok önemli bir görevdir. Bu önemli ve hassas görevin yapılmasını sana veriyorum. İstanbul'un polis ve jandarma görevlerini yürüten Galip Bey'e emir veriyorum. Padişahın saraydan çıkarılıp trene bindirilmelerinde size iştirak edecektir.”*<sup>518</sup>

Mahmut Şevket Paşa, III. Ordu Kumandan Vekili Ferik Hadi Paşa'ya çektiği telgrafta, Abdülhamit'in Selanik'e nakledileceğini, bu konuda gereken hassasiyeti göstermeleri gerektiğini, Allatini Köşkünün bu nakil ve ikamet için hazırlanmasını istediğini ifade etti. Diğer taraftan ise Selanik'e sürgün haberini iletme için vakit kaybetmeden naklin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Binbaşı Ali Fethi Bey ve Miralay Galip Bey'den oluşan heyet Yıldız Sarayına gittiler.<sup>519</sup> Meclisin 27 Nisan 1909 tarihinde aldığı hal' kararının II. Abdülhamid'e ulaştırılması için oluşturulan heyette Selanik Mebusu Emanuel Karasu'nun yanı sıra, Aram Efendi, Arif Hikmet ve Draç Mebusu Esad Paşa bulunmaktaydı<sup>520</sup>. Padişah II. Abdülhamit, bu nakil olayını şaşkınlıkla karşılayarak, Çırağan Sarayına gitme arzusunu bir kere daha yinelemiştir. Hüseyin Hüsnü Paşa padişaha; *“Zatı şahanelerinizin endişelenmesine mahal yoktur. Sizin ve ailenizin güvenliği için böyle bir*

<sup>516</sup> T. Akıncı, a.g.e., s. 407.

<sup>517</sup> A. Çakmak, a.g.e., s. 69.

<sup>518</sup> T. Akıncı, a.g.e., s. 408 .

<sup>519</sup> A. Çakmak, a.g.e., s.71.

<sup>520</sup> Necmettin Alkan, “Emanuel Karasu ve II. Abdülhamit”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32093>, s.185.



*nakil işleminin gerçekleştirilmesi düşünülmüştür.”* ifadesini kullanırken Padişah, Selanik’e gitmek istemediğini, hatta İstanbul’dan dahi ayrılmayı arzu etmediğini gelen heyete ifade etmiştir.<sup>521</sup> Sultanın kızı Ayşe Osmanoğlu babasının yaşadığı bu sürgünü aşağılanma olarak değerlendirmiş ve *“Atalarımızdan bazıları tahtan indirilmiş, bazıları ise sonunda idam edilmişti. Fakat hiçbiri taşra eyaletlerinden birindeki bir kente sürgüne gönderilmemiştir.”*<sup>522</sup> diyerek olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.

Yapılan görüşmelerin ardından Padişah Abdülhamit, Binbaşı Ali Fethi Okyar’ın nezaretinde ailesiyle birlikte Selanik’te sürgün hayatı yaşamak için yola çıkmayı kabul etti. Sultan’ın yanında 20 kişiyi götürmesine karar verildi. Padişah beraberinde gelmesi için ilk olarak Müşfika Kadın Efendiyi seçti.<sup>523</sup>

Ferik Hadi Paşa, Sultan II. Abdülhamit’in Selanik’te rahat etmesini sağlamak amacıyla tüm tedbirlerin alınması görevini Selanik Merkez Kaymakamı ve Polis Müdür Vekili Tahsin(Uzer) Bey’e verdi<sup>524</sup>. Tahsin Bey, Sultan ve ailesi için Allatini Köşkünü hazırlatacak, rahat etmeleri için gerekenleri yapacaktı.

Allatini Köşkü, İtalyan Mimar Vitaliano Poselli tarafından Yahudi Allatini ailesi için yapılmıştı. Köşkte İtalyan Robilant Paşa oturmaktaydı.

İstanbul’da bu hadiseler yaşanırken, Ferik Hadi Paşa, İstanbul’a çektiği telgrafta Allatini Köşkünün boşaltıldığını, tren garından köşke kadar olan yol boyunca gerekli güvenlik önlemlerinin alındığını, köşkte kaç kişi kalacak ise ona göre yatak temin edileceğini bildirdi.<sup>525</sup>

Padişah ve mahiyeti için Allatini Köşkü hazırlanmış, istasyondan köşke kadar nakil işlemlerini sağlamak amacıyla 15 araba temin edilmişti. 28 Nisan 1909’da II. Abdülhamit Selanik’e ulaştı. Devrik padişahı Selanik’te Belediye Başkanı İsmail Hakkı Bey, III. Ordu Komutan vekili Hadi Paşa ve Selanik Merkez Kaymakamı Polis Müdür vekili Tahsin Bey karşıladı.<sup>526</sup> Sultan Abdülhamit yaklaşık üç buçuk yıl kapısından bile çıkmayacağı Allatini

---

<sup>521</sup> T. Akıncı, a.g.e., s. 409.

<sup>522</sup> François Geogrgeon, “Devrim Selanik’te Başlar”, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı 2014 İstanbul, s. 306.

<sup>523</sup> T.Akıncı, a.g.e., s.411.

<sup>524</sup> A. Çakmak, a.g.e., s. 73.

<sup>525</sup> T. Akıncı, a.g.e., s. 410.

<sup>526</sup> A. Çakmak, a.g.e., s.85- 87.

Köşküne böylece yerleştirilmiş oldu. Köşk önceleri sultan için kiralanmıştı. Daha sonraki süreçte padişahın isteği üzerine satın alındı.

Devrik Sultan II.Abdülhamit için Selanik günleri hiç de öyle kolay değildi. Kendisine yapılanları kabul etmesi çok zordu ve bundan dolayı da sınırları çok kötü durumdaydı. Zaten vesveseli ve her an ölüm korkusu yaşayan sultan gittikçe daha da endişeli bir hale bürünmüştü. Bulunduğu yerde kendisini güvende hissetmediğini dile getirince Selanik'te III. Ordu Kurmay Heyetinden Albay Halil Recai Bey, kendisini ziyaret etmiş hayatının Osmanlı Ordusunun güvencesi altında olduğunu teminatını vermişti. Sözlü olarak verilen bu teminatı Selanik Merkez Kumandanı Ali Rıza Paşa resmi olarak imzaladı. Padişah ancak bu teminat sonrası rahat bir uyku uyuyabildi.<sup>527</sup>

İsmet Bozdağ'ın kaleme aldığı "Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri" adlı esere göre, II. Abdülhamit Allatini Köşküne gelişini ve ilk gecesini şu şekilde dile getirmişti. "*Selanik'te Allatini Köşkü, deniz görür, hoşça bir yerde kurulmuştur. İçinde geçirdiğim mihnet ve mahpusluk günlerini bir kenara koyabilsem, pek sevimli bir köşk diyeceğim. Fakat bu sevimli köşke bir gece karanlığında girdiğim zaman, yalnız bundan sonra geçecek hayatımın ne olacağını anlamakla kalmadım, beni buraya gönderenlerin pek perişan kimseler olduğunu hemen fark ettim. Korkuyorlardı. Her şeyden ve her şeyden korktukları için de benden korkuyorlardı. Yoksa bir padişah, tahtından indirilmiş de olsa, örtüsüz ot yataklarda yatmak için memleketin bir ucundan öbür ucuna gönderilmezdi. Ancak büyük bir korku, insanı bu kadar saygısız yapabiliirdi!*"<sup>528</sup>

Sultan II. Abdülhamit'in İstanbul'dan ayrılırken yanında fazla eşya getirmemişti. O nedenle Selanik'e geldiğinde kendisi için askeri bir terzi bulunarak kıyafet dikilmesine karar verildi. Sultan'ın Dördüncü Kadın Efendiden olma kızı Ayşe Osmanoğlu daha sonra babasıyla ilgili hatıralarını yazarken Selanik günlerinden de uzun uzadıya bahsetmiş ve o günleri şaşkınlık içinde karşıladıklarını, Sultan babalarının büyük bir elem içinde olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Köşke gelişlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

"*Babam önde bizler arkada köşkün büyük kapısından içeri girip kendimizi hep birlikte büyük salonda bulduk. Arkamızdan kapılar derhal kapatıldı. O vakit dünyadan ayrılmış yeni bir aleme girdiğimizi anlamıştık... Şimdi ne yapacaktık? Ne olacaktık? Bu evde nasıl*

<sup>527</sup> T. Akıncı ,a.g.e.,s. 415 .

<sup>528</sup> İsmet Bozdağ, *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, 6. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul 1985, s. 121.

*yaşayacaktık? Geçirdiğimiz bunca tehlikeli, heyecanlı felaketli yorgun günlerden sonra mahpus olduğumuzu anlıyorduk. Çünkü bu acı bir hakikatti.”<sup>529</sup>*

II. Abdülhamit ve ailesi, çok acele şekilde Selanik’e getirilmiş olduğu için yaşanan sorunlar karşısında padişah ve ailesi üzüntü içinde bulunuyordu. Kızı Ayşe Osmanoğlu’nun hatıralarında anlattığı Selanik hiç de öyle beklendiği gibi değildi. Osmanoğlu, köşkteki her şeyi bir bir kaleme almış ve yaşanan hayal kırıklıklarını gözler önüne sermişti. Sultan Abdülhamit yaşanan olaylar karşısında endişeleri gittikçe artıyordu. Osmanoğlu’nun anılarında da dile getirdiği gibi babası ilk gece hazırlanan yemeği bile yememişti. Abdülhamit kendi anılarında bu konudan bahsederken: *“Bize ilk gece yemek olarak Allah eksikliğini göstermesin bir kuru pilavla biraz yoğurt çıkardılar. Selanik Valisi şahsım için bir tabla yemek göndermişti, geri çevirdim. Çatal kaşık, bardak olmadığı için çocuklar ve büyükler elleriyle yiyebildiklerini yediler ve yattılar.”<sup>530</sup>*

Ali Fethi Bey, İstanbul’dan itibaren Sultan’a refakat etme görevini üstlenmişti. Selanik’e ulaştıklarında, Köşkün Muhafız Kumandanı olarak görev alan Ali Fethi Bey’in emrine Hareket Ordusu Kumandanlığı tarafından beş Kolağası dört Mülazım rütbesinde subay verilmişti. Bunun yanı sıra Köşkün dışarıdan güvenliğini sağlamak amacıyla bir piyade bölüğü ile Rumeli’deki Jandarma alaylarından tertip edilen 50 kişilik bir müfreze birliği de karakol gücü olarak görev yapmaktaydı.<sup>531</sup> Ali Fethi Bey, II. Abdülhamit ve ailesini Selanik’e güvenli bir şekilde getirip, burada da eksikliklerin tamamlanması için gereken tedbirleri aldıktan sonra görevini Kolağası Rasim Bey’e devretti.<sup>532</sup>

28 Nisan 1909 tarihinde Abdülhamit ve ailesinin Selanik’e şahsi doktoru olarak Atıf Hüseyin Bey atandı. Selanik Askeri Hastanesinde görevli kıdemli Yüzbaşı olarak görev yapan Atıf Bey, Abdülhamit’in Beylerbeyi Sarayındaki ölümüne kadar kendisinin yanında bulundu ve hemen her gün kendisiyle temas kurarak sağlığını kontrol etti. Bu süreçte Doktor Atıf Bey, Abdülhamit’in Selanik ve Beylerbeyi saraylarında yaşadığı günlerde psikolojisini, alışkanlıklarını ve yaşantısını kaleme aldı. Tuttuğu günlüklerdeki en can alıcı nokta

---

<sup>529</sup> T. Akıncı, a.g.e, s.416.

<sup>530</sup> İ. Bozdağ, a.g.e., s. 122.

<sup>531</sup> A. Çakmak, a.g.e., s.93.

<sup>532</sup> T. Akıncı, a.g.e, s.413.

Abdülhamit’le yapılan sohbetlerdi. Günlüklerden anlaşıldığı üzere Padişah Abdülhamit’in konuşma ihtiyacını doktoruyla gidermeye çalıştığı görülmektedir.<sup>533</sup>

Abdülhamit, Allatini Köşküne yerleştikten sonra Yıldız Sarayındaki uğraşlarını yapmak istedi bu amaçla marangozluk çalışmalarını sürdürme kararı aldı. Bununla ilgili hükümete müracaatlarda bulundu. Fakat istediğini marangozluk aletlerinin Selanik’te temin edilememesi üzerine İstanbul’dan getirtilmesine karar verildi. İstanbul’dan gönderilen aletlerle marangozluk atölyesini düzenleyerek çok sevdiği uğraşısını burada yapma fırsatı buldu.

Eski Padişahın diğer bir uğraşısı ise resim yapmaktı. Selanik’teki günlerde özellikle hayvan ve doğa resimleri yapmaya başladı. Bu süreçte de Köşkün bahçesini bir hayvanat bahçesi gibi kullandı.<sup>534</sup>

Köşkte hayat normale dönmeye başladığı dönemlerde bir el silah sesi duyuldu. Sultan bu hadiseden büyük endişe duydu. Zaten ölüm korkusuyla yaşayan Abdülhamit olayın araştırılmasını istedi. II. Abdülhamit *“Selanik’e gelişimizin üstünden bir yıl kadar geçmişti. Bir gün, balkonda ayakta duruyordum. Birden bir silâh patladı ve kurşun başımın üstündeki duvara çarpıp balkonun altındaki çakılların içine düştü. Baktım, bahçedeki taflanların arkasında bir subay vardı, saklanmıştı”*<sup>535</sup> diye anlatır. Bu olaydan sonra köşkün etrafında daha çok güvenlik önlemleri alınmaya başlanır.

Sürgün hadisesinden derinden etkilenen Sultan, ailesinin geleceği için (kızlarının evlenmeleri, oğlu Abdurrahman Efendi’nin eğitimine devam edebilmesi) geri dönmelerini hükümetten talep etmiştir. Peş peşe yapılan talepler sonrasında hükümet tarafından Abdurrahman Efendi’nin İstanbul’a geri dönmesine izin verildiği görülmektedir. Nihayetinde 20 Şubat 1910 tarihinde hazırlıklarının tamamlanması ardından devrik Sultanın ailesi İstanbul’a dönüş yolculuğuna başlamıştır.

II. Abdülhamit, Selanik’te bulunduğu dönemde bir takım hastalıklara yakalanmış (siyatik, bronşit, göz ve diş ağrısı ) fakat bu durum basında çok farklı şekillerde yer almıştır. Hatta Sultan’ın kanser olduğu dahi iddia edilmiştir. Abdülhamit’in Selanik’te kaldığı dönem

---

<sup>533</sup> T. Akıncı, a.g.e., s.419.

<sup>534</sup> A. Çakmak, a.g.e, s.99.

<sup>535</sup> İ. Bozdağ, a.g.e. s.123.

içerisinde gerek sağlığı gerekse tahta yeniden çıkması gibi konularda basında birçok haber yer almıştır. Ama bu söylenenler gerçeği yansıtmayan asılsız iddialar olarak kalmıştır.

Abdülhamit'in Selanik günlerinde, Padişah V. Mehmet Reşat 1911 yılında Makedonya ve Arnavutluk'taki olayları önlemek ve bölge halkının devlete bağlılığını kuvvetlendirmek amacıyla Rumeli vilayetlerini kapsayan bir gezi gerçekleştirmiştir. Seyahatinin ilk durağı Selanik şehri olmuştur. Sultan Reşad geceyi gemide geçirmiş, sabah olduğunda ise Sadrazam İbrahim Hakkı, Mahmut Şevket ve Mahmut Muhtar Paşa'lar da olduğu halde Başkatip Halid Ziya Bey'i yanına çağırarak ve kendisine “*Biraderimin ellerinden öperim. Selanik'te gelmiş olmaklığım, sadece memleketin selameti noktai nazarından seyahatime gösterilen lüzum üzerinedir. Gücenmemelerini rica ederim*” diyerek kardeşinin herhangi bir arzusunun olup olmadığını sorulmasını istemiştir.<sup>536</sup> Bu olaydan Abdülhamit büyük memnuniyet duymuştur.

Abdülhamit Selanik'te sürgünde olduğu dönemde Osmanlı Devleti İtalya ile savaşa girmişti. Sultan bu hadiseyi Selanik limanındaki hareketlilikten anlayabilmiştir. Çünkü Selanik'te kaldığı dönemde dışarıya ile temas kurması ve gazete okuması yasaktı. Kendisinin bu savaştan dolayı büyük tedirginlikler yaşadığı göze çarpmaktadır.

Osmanlı Devleti Trablusgarp Savaşıyla, İtalya'ya yenilmiş ertesi yıl Balkan Devletleri ile yeni bir savaşa girmek zorunda kalmıştır. II. Abdülhamit'in, Balkan Savaşı'nın başlamış olması ve Selanik'in düşman tehdidi altında kalması nedeniyle Bursa'ya nakledilmesi düşünülür.<sup>537</sup> Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile girdiği savaşı kaybeden Osmanlı Devleti, Selanik şehrini de kaybetmiştir. Selanik'in kaybı bu savaş sonucunda yaşanan en büyük kayıplar arasında yer alacaktır. Sultan Abdülhamit zaten endişeli bir yaradılışa sahipti. Selanik'in kaybıyla beraber daha da endişeleri artmıştı. Kasım 1912 yılında Selanik şehri işgalcilere teslim edildi. Artık önemli olan Sultan Abdülhamit'in bir an önce tahlisinin gerçekleşmesi noktasıydı. Bu dönemde İstanbul'da bulunan Gazi Muhtar Paşa Kabinesi İstanbul'a tahliyesini öngördüler. Birçok alternatifin sonunda Devrik padişahın İstanbul'da kalmak istemesi göz önünde bulundurularak Beylerbeyi Sarayına sevkine karar verildi. Selanik'ten ayrılmak istemeyen Abdülhamid'e tehlikeden bahsedilince, "*Ben de bir silah alır. Askerle birlikte memleketimi müdafaa ederim; ölürsem şehit olurum*" cevabını

<sup>536</sup> A. Çakmak , a.g.e, s. 107-111.

<sup>537</sup> Celalettin Yavuz, “Abdülhamid'in Selanik'ten İstanbul'a Alman Gemisi İle Nakli "Alman Belgelerine Göre"”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/28/181.pdf> , s.170.

verdi<sup>538</sup>. Güvenlik açısından Abdülhamit ve ailesinin Alman Sefaretinin sahip olduğu Loreley Gemisi İstanbul'dan Selanik'e gönderildi. Abdülhamid 12 kadın ve 7 yaşındaki oğlu Abid Efendi ile gemiye yerleştirildi. Beraberinde dört subay, yedi hizmetli mevcuttu. Refakat maksadıyla gemiye İstanbul'da katılmış olan iki saray paşası akraba ile iki hizmetçinin de hesaba katıldığında Loreley'le Selanik'ten dönenlerin sayısı 25'i kişiydi.<sup>539</sup> 31 Ekim 1912 tarihinde Sultan Abdülhamit, Loreley Gemisiyle Selanik'ten İstanbul'a Beylerbeyi Sarayına getirildi. Sultan 1918 yılına kadar Beylerbeyi sarayında yaşadı ve burada vefat etti.

### c. Şehrin Yunanistan'a Teslimi

Osmanlı Devleti, kuruluş evresinden itibaren Balkanlarda genişleme sahası bulmuş ve 15. Yüzyılda artık bir Balkan Devleti görünümünü kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Balkanlar, Osmanlı Devletinin askeri ve ekonomik<sup>540</sup> gücünü temsil etmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından, Selanik ticaret ve kültür alanında büyük bir gelişme gösterdi. Batı'dan gelen fikir akımlarına açık olduğu gibi, Balkanlarda yaşayan kavimlerin tahrik ve propagandalarına karşı da açıktı. Yunanistan bağımsızlığını elde ettikten sonra, Selanik taraflarına da tahrikçiler göndererek Osmanlı Devleti aleyhinde isyanlar çıkarmaya çalışıyordu. Şehrin ticari faaliyeti arttıkça şehirdeki yabancıların ve Avrupa devletlerine ait konsoloslukların sayıları da çoğalmaktaydı. 1856'da kurulan Osmanlı Bankası'nın ilk şubelerinden biri de Selanik'te açılmıştır.<sup>541</sup> Bu durum Selanik'i ekonomik ve siyasi anlamda daha da güçlü bir konuma getiriyordu. Şehir, Osmanlı Devleti'nin ve Balkanların izdüşümü gibiydi. Aynı zamanda Selanik, Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasının vuran Jön Türk hareketinin merkezi konumundaydı.<sup>542</sup>

I. Balkan Harbi 8 Ekim 1912'de başlamış, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sona ermiştir.<sup>543</sup> Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarında Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı savaştı. Balkan Harbi Osmanlı Devleti için sonun

<sup>538</sup> Cevdet Küçük "Abdülhamid II" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 1. Cilt, Yıl 1988, s. 223.

<sup>539</sup> C. Yavuz. a. g.m. ,s. 173.

<sup>540</sup> Zafer Toprak , "Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi" *Toplumsal Tarih*, 18. Cilt, Sayı 104, Ağustos 2002, s.44.

<sup>541</sup> Nuri Yavuz, "Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", *Akademik Bakış*, 1.Cilt, Sayı 2, Yaz 2008, s.141.

<sup>542</sup> Necmettin Alkan, *Ve Selanik Düştü (1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet)*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 190.

<sup>543</sup> N.Yavuz ,a.g.m. , s 143.

başlangıcı olmuştur.<sup>544</sup> Savaşın hedefinde Selanik bölgesinin ağırlık merkezini oluşturduğu Avrupa Türkiye'si yer almaktadır.<sup>545</sup>

Bulgaristan, Osmanlı Devleti'ne Doğu Trakya üzerinden saldırıya geçti. Bulgarların hedefinde Makedonya bölgesi vardı.<sup>546</sup> Osmanlı Devletinin askeri gücünü temsil eden Başkomutanlık, Balkan Savaşında kesin galibiyetin Bulgarlara karşı Trakya'da alınacağına kesin gözüyle bakıyordu. O nedenle Yunan sınırındaki hareketlerin Selanik'in korunması amacıyla düzenlenmesi kararı verilmişti.<sup>547</sup> Başkomutanlığın bu tavrı orduda karışıklığa neden olmuştu. Daha savaşın başında alınan bu karar askerin moralini bozmaya yeterdi.

Yunanistan 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Yunan Kralı Corc savaşın sebebini yayınladığı bir fermanla şu şekilde ortaya koydu. Buna göre; *“Yunanistan bu savaşa Doğu'nun mazlum halklarını özgürlüğü ve hakları için girişmektedir. Kara ve deniz ordularımız millete ve Hristiyanlığa karşı yükümlülüğünü bilmektedir...”*<sup>548</sup>. Bu söylemle Yunanistan mücadelesini haklı sebeplere dayandırmış olacaktı.

Yunan Askeri kuvveti, savaşın başında 80 bin kişiden oluşuyordu. Bu askerleri birlik 3 kol halinde düzenlemişti. Buna göre;

1. Kolda: Termopol – Alasonya Kolu:  
Mevcudu: Piyade alayı 12 süvari alayı 35 batarya 30
2. Kolda: Narde – Yanya kolu  
Mevcudu: Piyade alayı 10 süvari alayı 3 batarya 10
3. Kolda: Hudut ihtiyat kolu ( bu kol Arnavut hücumuna karşı koyacaktı)  
Mevcudu: Piyade alayı 8 süvari alayı 2 batarya 5

Savaşın ilk başlarında Yunanlıların başka bir kuvveti bulunmuyordu. Bu kuvvetlerin en mühimini 1.Kol temsil ediyordu. Çünkü Selanik'i işgal eden kuvvet bu koldu.<sup>549</sup>

<sup>544</sup> Z. Toprak, a.g.m, s. 45.

<sup>545</sup> Bernard Lory, “Yunanlılar Kente Girer” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı 2014 İstanbul, s.314.

<sup>546</sup> B.Lory, a.g.m, s. 315.

<sup>547</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 318.

<sup>548</sup> N Alkan, a.g.e., s. 188.

<sup>549</sup> S. Ulvi, *Tahsin Paşa Ordusu Selanik Teslimi*, Meşrutiyet Kütüphanesi, Sancakçıyan Matbaası, Bab-ı Ali, 1332, İstanbul Büyükşehir Atatürk Kitaplığı, s .6.

Selanik, bir yandan Yunan Devletinin diğer taraftan ise Sırp ve Bulgar Devletleri tarafından da kısıkaç altında tutulmaktaydı. Bunun yanı sıra şehrin durumu da hiç iyi değildi. Şehirde endişeli bir bekleyiş ve belirsizlik söz konusuydu. Fransa ve Avusturya Savaş gemileri, sözde vatandaşlarını korumak amacıyla Selanik limanına demirlemişlerdi. Selanik'te ne halk da ne de resmi makamlarda moral kalmamıştı.<sup>550</sup> Avrupa gazeteleri bu durumu değerlendirirken: “*Kalabalık asker ve kaçak kabileleri hazin, acınacak bir durumda şehre hücum ediyordu. Türk ordusu şehrin sokakları önünde düşmanı bekliyor, fakat erler arasında ancak birkaç subay bulunuyor; büyük kısmı bırakıp gitmiş. Lime lime elbiseler giymiş, tam bir moral çöküntüsü içinde bulunan kaçak askerlerin ardı arkası kesilmeyen geçişi, Napolyon'un Rusya çekilmesini andırıyor. Her tarafta cesetler ve at leşleri. Şehrin durumu yürekler acıs..ı*” ifadesini kullanıyordu.

Bu gelişmelerin yanı sıra Osmanlı Devletinin içinde bulunan en önemli problemlerden biri de Osmanlı Karargah-ı Umumi Erkân- 1 Harbiye Riyasetinin daha Yunan savaşı başlamadan üç gün önce Selanik'te bulunan “*Harp Mühimmatının bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi tavsiyesin*”de bulunması ve bunun yerine getirilmesiydi. Bu durum karşısında bazı alay komutanları savaşa nasıl gireceklerini merak etmişler fakat mevki komutanlarından “*Ben anlamam, böyle girsinler*” cevabını almışlardı.<sup>551</sup>

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'nda Bulgarlara karşı Doğu Ordusu; Sırlara, Yunanlılara ve Karadağlılara karşı Batı Ordusu olmak üzere iki ordu oluşturdu. Fakat sonuç olarak, Balkan Harbi sırasında Osmanlı kuvvetlerinin en zayıf cephesi Yunan Cephesi oldu.

Yunan ordusu, Alasonya, Dışkata, Kırkgeçit, Lazarat ve Yenice-i Vardar muharebelerini kazanarak, Selanik'e girmeyi başarmıştı.<sup>552</sup>

Yunanlıların İşgal planı 3 aşamadan oluşuyordu:

1. Selanik'i işgal etmek.
2. Manastır'ı işgal etmek.
3. Yanya'yı işgal etmek.<sup>553</sup>

---

<sup>550</sup> E.Z. Karal, a.g.e, s.319.

<sup>551</sup> N. Alkan, a.g.e, s. 191.

<sup>552</sup> N.Yavuz, a.g.m, s.144.

<sup>553</sup> S. Ulvi, a.g.e, s.34.



Yunanlılar için en önemlisi Selanik'i işgal etmekte. Çünkü burasının işgaliyle Bulgarların yolu kapanmış olacak ve Yunan kuvvetleri rahatlıkla Manastır'a ulaşabilecekti.

Gerek Osmanlı ordusunun mevcut olumsuz durumu gerek üç müttefik devletin askeri birliklerinin Selanik'e doğru ilerlemesi ve gerekse şehre hakim olan olumsuz şartlardan dolayı değerlendirme yapan yöneticiler şehrin Yunanlılara teslim edilmesini gündemlerine aldılar.<sup>554</sup> Osmanlı Devlet Yöneticileri bunları konuşurken yabancı devlet misyonları Osmanlı Devletinin Yunan Devletiyle barış yapması konusunda arabulucu olabileceklerini ifade etmişlerdi.

Bir taraftan Yunanlılar, Selanik'e girmeye hazırlanırken diğer taraftan 5 Kasım 1912'de Pirlepe'yi işgal eden Sırp, bir piyade birliğiyle Vardar boyundan Selanik'e doğru ilerliyorlardı.<sup>555</sup>

Hasan Tahsin Paşa'nın Yunan Ordusunun Vardar'ı geçtikten sonra Yunanlıları tevkif edeceği düşünülüyordu. Hatta bazı Erbab-ı İhtisas bu ihtimali kesin gözüyle görüyordu. Hasan Tahsin Paşa, Bulgar fırkasının gelmekte olduğuna fikrine kapılınca şehrin teslimden başka bir çaresi kalmadığına karar verdi. Yunanlılarla müzakerelere başladı. Yunanlılar bu teklifi bekliyorlardı. Çünkü çıkabilecek bir mücadelede başarılı olamayacağını kendileri de biliyorlardı.<sup>556</sup> Tahsin Paşa Kolordunun o günkü kuvvetinin yirmi iki piyade taburundan ve dört seyyar batarya topu ile yüz elli-iki yüz arasında süvari alayından ibaret olduğunu, bu şartlar altında savaşmanın çok mümkün olmadığını çünkü var olan askerlerin de talim ve terbiyeden bihaber olduklarını bildiriyordu.<sup>557</sup>

Selanik her gün daha da artan asker kaçağı ve göçmenlerle önüne geçilemeyen kargaşa içindeydi. Vali ve bölge komutanı, birbirlerini suçluyorlardı. 5 Kasım 1912'de, Beyaz Kule'deki Ordu Müfettişliği binasında, Ustruma Kolordusu Komutanı'nın başkanlık ettiği bir askeri kurul toplandı. Toplantı, Selanik Valiliği'nden Ustruma Kolordu Komutanı'na gönderilen yazı nedeniyle yapılmıştı. Askerin dağıldığına dair 8. Kolordu Komutanı'nın Valiliğe gönderdiği bilginin ışığında, Lankaza doğrultusunda çekilmek ve Serez'deki kuvvetle

---

<sup>554</sup> N. Alkan, a.g.e ,s. 192.

<sup>555</sup> N.Yavuz ,a.g.m,s.145

<sup>556</sup> S. Ulvi , a.g.e, s.12

<sup>557</sup> Mustafa Balcı, *Hasan Tahsin Paşa'nın Selanik Hatıraları*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Kütüphanesi (İSAM), Tiran 2006, s.14.

birleşmek esasına dayanan bir karar tutanağı düzenlendi.<sup>558</sup> Tahsin Paşa Garnizon Komutanlığına çektiği telgrafta, Selanik'e çekilmesi kararlaştırılan Ustruma Kolordusu için Selanik civarında bir güç göstermesinin mümkün olmadığını, maddi teşebbüslerin olmadığı bir durumda askerin cesaretini artırmanın mümkün olmadığını dile getiriyordu....Yine telgrafın devamında “ *Bizim gibi talim ve terbiyeden inzibat ve itaati olmayan bir ordu için hiçbir vakit geri çekilmekle bir muzafferiyete nail olması ihtimali yoktur... bununla birlikte siyaseten acil bir tedbirin alınması gerektiğini düşüncesindeyim.*<sup>559</sup>” ifadeleri dile getiriliyordu.

Yunan Ordu Komutanlığı, Bulgarların Serez, Sırpaların Manastır doğrultusunda ilerlediklerini haberini almıştı. Bulgarların, Yunan Ordusundan önce Selanik'e girmelerinden endişe eden Yunan Başkomutanlığı telaşlanmış, bundan dolayı ordusuna kısa zamanda Selanik'i almasını emretmişti.<sup>560</sup>

Necmettin Alkan'ın “Ve Selanik Düştü 1912-1913 Balkan Savaşları ve Hezimetleri” adlı eserine göre Yunan kaynaklarının şehrin teslimi konusunda Yunan askeri birlikleri, Avrupa Konsoloslarına önceden haber verdiği iddia edilmiştir. Konsoloslar şehirdeki Osmanlı askeri birliklerinin komutanı Hasan Tahsin Paşa'yı şehirde “gereksiz kan akıtılmasına engel olmak” üzere görüşmelere başlaması için 25 Ekim'de ikna etmişlerdi. Bunun üzerine Paşa iki subayı göndererek görüşmelere başlamıştı.<sup>561</sup>

Selanik'in teslimi ile ilgili görüşmeler 7 Kasım 1912'de başladı. Selanik Merkez Komutanı Şefik Bey Selanik'teki Türk kuvvetlerinin teslim olmasını kabul ediyor, yalnız kendi komutanlarının emrinde olmak üzere Karaburun'da yerleşmelerine izin verilmesi istiyordu. Yunan Ordu Komutanlığı'nca bu teklif reddedildi. Onlara göre, Türk Ordusu mensuplarına savaş esiri muamelesi yapılacak, ancak subayların kılıçlarını taşımalarına müsaade edilecekti. Ayrıca masrafı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere askerler, Yunan gemileriyle Anadolu kıyılarına nakledilebilecekti.<sup>562</sup>

8 Kasım 1912'de, Yunan ve Türk kuvvetlerinin bir araya geldikleri ve karara vardıkları anlaşma şartları şu şekildedir:

---

<sup>558</sup> N.Yavuz, a.g.m, s.145.

<sup>559</sup> M. Balcı, a.g.e., s. 18.

<sup>560</sup> N.Yavuz, a.g.m, s 146.

<sup>561</sup> N. Alkan, a.g.e, s. 196.

<sup>562</sup> N. Yavuz, a.g.m.,s. 146- 147.

1. Osmanlı askerlerinin silahları, kendileri tarafından toplanacak ve bir depoya konularak, Yunan ordusunun sorumluluğu altında korunacaktır. Bununla ilgili olarak bir tutanak düzenlenecektir.
2. Osmanlı askerleri kısmen Karaburun, kısmen Topçular kışlasında yerleştirilecek, bunların iaşesi Selanik yönetiminin bütçesinden ve belediyenin ek yardımından sağlanacaktır.
3. Selanik şehri, barış antlaşması yapıncaya kadar Yunan Ordusu'na teslim edilecektir.
4. Gerek Tahsin Paşa, gerek kurmay heyeti, bütün Osmanlı askeri tarafsız bir bölgede oturtulacaklardır. Ancak ailelerinin yanına dönmek istedikleri zaman, artık savaşa katılmamaya yemin etmek şartıyla rahat bir şekilde yerlerine gönderileceklerdir.
5. Jandarma ve polisler silahlarını taşıyabilecektir.
6. Karaburun silahları alınmış Osmanlı askerlerinin oturma yeri olacaktır. Karaburun'un topları ve mühimmatı, Osmanlı askerleri tarafından işe yaramaz hâle getirilecek ve Yunan Ordusu'na teslim edilecektir.
7. Birinci maddenin muhtevası, 9 Kasım 1912 Cumartesi gününden itibaren iki gün içinde uygulanacaktır.
8. Bu durum barışın imzasına kadar geçerli olacaktır.
9. Osmanlı Jandarmaları ve polis memurları yeni karara kadar vazifelerine devam edecektir.
10. Osmanlı subayları kılıçlarını muhafaza edecektir.
11. Osmanlı erleri, Osmanlı subayları tarafından terhis edilecektir.
12. Osmanlı subayları da, erleri de savaş esiri sayılmayacaktır.
13. Validen en küçük rütbeli memura varıncaya kadar Osmanlı görevlileri serbest kalacaktır.
14. Mahalli adetlere, halkın dinlerine hürmet edilmesi için kesin emir verilecektir. Bütün dinlere mensup mahkemeler, görevlerine devam edecektir.
15. Yeni bir emre kadar, gümrük idaresi eskisi gibi faaliyetine devam edecektir. Keza, Düyun-u Umumiye ve tütün inhisar idareleri de aynen kalacaktır.
16. Bu şartlar Yunan Hükümeti'nin sorumluluk ve garantisi altında uygulanacaktır.

28 Selanik: 8 Kasım 1912

Anlaşmaya Yunan Prensini Delegeri V. Dusmanis, Jön Metaksas imza atarken Türk tarafını temsilen Osmanlı Ordusu Komutanı Hasan Tahsin<sup>563</sup> imzalamıştır.

---

<sup>563</sup> N. Yavuz, a.g.m.,S.148.

Balkan Harbi sırasında Selanik, Osmanlı'nın Batı Cephesinde bulunuyordu. Sırpların ve Yunanlıların taarruzu neticesinde Selanik şehri, 9 Kasım 1912'de teslim oldu. Vatan sevgisinden yoksun, milli ve manevi değerlere sahip çıkamayan, askeri terbiyeden yoksun kişilerin can ve mal derdine düşmesi, hükümetin erzak, levazımat eksiklikleri hiç kıta yüzü görmemiş zabıtlere alay tabur teslim edilmiş olması böyle bir teslimi zorunlu kılmıştır.<sup>564</sup> Bu durum kısmen şehirde yaşayan kozmopolit halkın istekleri, kısmen de Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa'nın gafleti neticesinde gerçekleşmiştir. Selanik 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile resmen Yunanistan'a bırakılmıştır.<sup>565</sup> Yunanlılar yanlış hareket ettikleri halde Türklerin ahval-i ruhiyelerine (ruh durumlarına) vakıf olmaları sayesinde harbi kazanmışlardır. Yoksa Erkan-ı Harbiyelerinin iktidarı sayesinde bir kazanç elde edilmiş değildir.<sup>566</sup>

Selanik teslim edildiğinde 26.000 Türk askeri Yunan esaretine geçti.<sup>567</sup> Selanik'in kaybı Osmanlı Devleti için önemliydi. Çünkü Selanik bir liman kenti olmanın yanı sıra kültürel yapısı, Batı ile yoğun ilişki içinde olması bölgeye ayrı bir önem katıyordu. Jön Türk Hareketlerini ve İttihat ve Terakkinin Balkanlarda yeşermesi ve Selanik'i kendilerine merkez olarak seçmeleri bu şehre aynı zamanda "Hürriyet"le eş değer bir anlam yükliyordu.<sup>568</sup> Bir mermi dahi atmadan teslim olan Selanik'in durumu "*Yürek Selanik'tir*" atasözüyle tarihe geçti.<sup>569</sup>

9 Kasım Cumartesi günü Yunan askeri 20 bin kişi olarak Selanik'e girmiştir.<sup>570</sup> İki gün sonra Pernes(Pertis) Konstantin Erkan-ı Harbiye Muhafız Taburuyla şehre girdi. Doğruca Hükümet konağına geldi. Pazartesi günü Yunan Kralı Corc şehre geldi. Çarşamba günü de kraliçe Selanik'e geldi.

Yunan askerinin Selanik'e girmesi Hristiyan camiada büyük bir heyecana neden olmuştu. Erkekler rejimin simgesi olan feslerini çıkarıp atmışlardı. Yunanlılar birbirlerine "Christoanesthi!" (İsa dirildi) sözleriyle heyecanlarını dile getirdiler. Rum halk pencerelerine

---

<sup>564</sup> M. Balcı, a.g.e., s. 45.

<sup>565</sup> N. Yavuz, a.g.m., s.151.

<sup>566</sup> S. Ulvi, a.g.e, s. 43.

<sup>567</sup> Nebahat Oran Arslan -Fadimana Fidan, "Balkan Savaşları Sonrasında Yunanistan'da Kalan Türk Esirler Meselesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 (Kış 2012), s.253.

<sup>568</sup> Z. Toprak, a.g.m, s. 50.

<sup>569</sup> E. Z. Karal, a.g.e., s. 319.

<sup>570</sup> S. Ulvi, a.g.e, s.12.

Yunan bayraklarını astılar. Aya Minas Kilisesinde Atina Patriği Teoksistos ve Selanik Metropolisi Gennadios tarafından dini tören düzenlendi ve ateşli nutuklar çekildi.<sup>571</sup>

Birkaç gün sonra cephanelikte dinamit patladı. Bütün Selanik'te etkisini gösteren patlamada evlerin dahil camları kırıldı. Bu olayın Türk askerleri tarafından yapıldığı yönünde şayialar dolaşmaya başladı. Şehirde baş gösteren asayiş bozukluğu Cuma ve Cumartesi günü Müslüman ve Musevilerin evlerini soymaya, zenginleri dövmeye, insanlardan para istemeye ve tehdide kadar dayandı. Bunun üzerine Yahudi ve Müslüman halk İngiliz, Alman, Fransız, Avusturya konsolosluklarına müracaat ettiler. Bu devletler, Yunan Veliht Konstantiniye'ye müracaat ederek durumu protesto ederek buna bir son verilmesini aksi takdirde müdahalede bulunacaklarını bildirdiler.<sup>572</sup>

Yunan ordusunun başkomutanı Pernes Konstantin, Selanik şehrini teslim aldıktan sonra söz verdiği ve imza ettiği Şer'i hükümleri yerine getirmemiştir. Böyle bir vaka karşısında Papanın yayınladığı fetva dikkat çekicidir. Papa, “ *Müslümanlara verilen yemini icra etmemek bir günaha mucib olmaz.* ” Bu ifade o günkü Selanik'in yaşadığı acı tabloyu özetlemektedir.

Şehir bir yağma halinde, hiç kimse canından malından emin değil. Yunan Hükümeti Türkiye'ye iade edeceğini vaat ettiği levazımatı Atina'ya sevk ettiği gibi askerlerde bütün konsolosların taht etraflarında olan 1328 haneye tecavüz etmişler, 513 kişiyi öldürmüşlerdir. Birkaç kuruşunu almak için öldürülen askerlerin hattı hesabı yoktur. Teslim günü kırk bin kişiden oluşan Türk askerinden birkaç gün içinde beş bin kişisi şehit edilmiştir. Bu şunu göstermektedir ki, Türk askerlerinin derhal buradan sevki gerekmektedir.<sup>573</sup> Halk ve Osmanlı askeri bir vahşeti yaşarken, Bulgar ve Sırp birlikleri şehre girmeye devam etmiştir.

10 Kasım 1912 günü Yunan Tesalya Ordusu ve Bulgar prenslerinin komuta ettiği iki Bulgar taburu şehre girdi. Bu iki taburun Yunanlılardan müsaade alarak girmesinden faydalanan Bulgar Tümen Komutanı, gece vakti bütün tümenini şehre soktu ve en iyi yerleri işgal ettirdi. Doyran yönünde ilerlemekte olan Sırp birliği ise komitacılarla birlikte, 11 Kasım 1912 günü Selanik'e girdi.<sup>574</sup>

Selanik şehrinin Yunanlıların eline geçmesinde Selanik'te bulunan Rumlarında etkisi vardı. Selanik Rumları, Yunan ordusuyla birlikte bir plan dahilinde hareket etmişlerdir. Her

---

<sup>571</sup>B. Lory, a.g.m , s. 317.

<sup>572</sup>S. Ulvi, a.g.e, s.26-27.

<sup>573</sup>S. Ulvi, a.g.e, s.46.

<sup>574</sup>N. Yavuz, a.g.m , s.150.

gün Türk ordusunun mağlubiyetleri hakkında olumsuz şayialar çıkarmışlardır. Her ne kadar Hükümet bu şaibeleri tekzip ederek bazı Yunan gazetelerini de tevkif etmiş ise de İslam ahali arasında hükümete karşı itimatsızlık oluşmaya başlamıştı.<sup>575</sup>

Balkan Savaşının ilk haftalarında Üsküp ve Siroz havalisinde Selanik'e birçok insan ilhak etmişti. Bunları bir kısmı fakir ve yollarda çok felaketlere uğradıklarından Selanik'e geldikleri zaman hükümet yardımına ihtiyaçları vardı. Hükümet şehrin teslim edildiği son güne kadar bu muhacir insanlara yardım etmeye devam etti. Fakat Yunan Hükümeti şehri teslim aldıktan sonra bu insanlar birkaç gün aç kaldılar. Muhacirler açlıktan yokluktan dolayı konsolosluklara müracaat etti. Konsolosların şikayeti üzerine Yunan Hükümeti soruna çözüm bulacağını söylemesine rağmen herhangi bir gelişme olmadı.<sup>576</sup> Selanik'te yaşanan vahşet Avrupa basınında da yer alıyordu. 12 Kasım 1912'de yayınlanan bir gazete haberine göre :“ *Selanik, bir insan mezbahasına benzemeye başlıyor. Teslimin ikinci gününden itibaren başlayan zulüm ve vahşetin sonu gelmeyecek... Her gün binlerce kişi konsolosluklara müracaat ederek yardım çağrısında bulunuyorlar. Öyle ki Rumların vahşeti o kadar ilerlemiştir ki birkaç kadeh rakı için beş on asker, Müslüman kahvehanelerine girerek istediklerinin parasını aldıkları gibi, bazı adi bahanelerle birçok kişiyi tevkif edebiliyorlar.*”<sup>577</sup> Selanik'te artık Müslümanlar ve Yahudiler için huzur ve güven ortamı kalmamıştı. Yahudiler olaylar karşısında temkinli ve huzurlu davranmışlardır. Yunanlılara karşı Bulgarlara daha yakın olduğu gözlemlenmiştir. Yahudilere göre Selanik, gelecekte Büyük Bulgaristan'da hinterlandını koruyacak ve tek büyük Akdeniz limanı olacaktır.

Selanik'te mütarekeden sonra Anadolu'ya gitmek üzere hazırlanan her bir gemi de ortalama 2500 muhacir yer almıştır.<sup>578</sup> Velihaht Konstantin vaat ettiği sözleri yerine getirmemiş, kış şartları altında birçok kadın, çocuk, ihtiyar insanı zor şartlarda yaşamaya mecbur etmişti.

10 Ağustos 1913 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Selanik Yunanistan'a bağlandı. Böylece 480 yıl Selanik'te var olan Osmanlı varlığı sona erdi.

---

<sup>575</sup>S. Ulvi, a.g.e, s.52.

<sup>576</sup>S. Ulvi, a.g.e, s.71-73

<sup>577</sup>S. Ulvi, a.g.e, s.29

<sup>578</sup>B.Lory, a.g.m., s. 319

1908-1912 yılları arasında Osmanlı Mebusan Meclisinde Selanik vilayetinden seçilerek gönderilmiş Stefanos Tattis ve Vasilakis Papazoğlu isimli iki Rum asıllı milletvekili görev yapmaktaydı.<sup>579</sup>



---

<sup>579</sup>Orhan Türker, *Selanik'ten Thessaloniki'ye – Unutulan Bir Kentin Hikayesi 1912-2012*, Sel Yayıncılık, Birinci Baskı, İstanbul Mart 2012, s.23.

## SONUÇ

Selanik tarihi geçmişiyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmış modern bir liman şehridir. M.Ö 316 yılında Büyük İskender'in ölümünden sonra tahta geçen Kassandros'un, eşi Thesalonike adına bu şehri kurduğu bilinmektedir. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılması sonrasında Doğu Roma İmparatorluğunun sınırları içinde kalan Selanik, Osmanlı Devletinin hâkimiyetine girene kadar bir Hristiyan şehri olarak var olmuştur. 1430 yılında II. Murat'ın Hükümdarlığı zamanında Türklerin eline geçen şehir, Osmanlı'nın batıya açılan en önemli liman şehri olmuştur.

Selanik fethedildiği ilk yıllarda sancak statüsündeydi. Bu statü 19. yüzyıla kadar devam etmiştir. Tanzimat'tan sonra taşradaki örgütlenme vilayet (eyalet) esasına göre düzenlendi. Bu meyanda Selanik'te vilayet olarak örgütlendi. Bu idari taksimata göre Selanik Vilayeti; Merkez Sancağı başta olmak üzere, Siroz Sancağı, Drama Sancağı ve Taşoz Sancağı adında toplam dört sancaktan meydana gelmekteydi.

II. Bayezid'in 1492 yılında İspanya'dan getirdiği Yahudileri Selanik'e yerleştirmesiyle başlayan ekonomik büyüme 19. Yüzyılda her alanda kendini hissettirmeye başladı. Bu yüzyılla beraber şehirde gerek nüfus potansiyeli gerekse ekonomik büyüme Yahudilerin lehine gelişme gösterdi. Yahudilerin dışında bölgede Türkler, Rumlar, Bulgarlar, Ulahlar, Ermeniler, Frenkler ve diğer topluluklar bulunmaktadır. 1910 yılına gelindiğinde Selanik'in nüfusu 150 bin civarındadır. Selanik'in bir Yunan şehri olmasından sonra 1913 yılında yapılan nüfus sayımında şehrin nüfusunun yarısına yakını Yahudilerden oluşmaktadır. Aynı yıl şehrin toplam nüfusu 157.889 olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun 39.956'sı Yunan, 61.439'sı Yahudi, 45.867'si Türk, 626'si Bulgar ve 4364 kişi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır.

19. Yüzyılın sonlarına doğru Selanik – Belgrat demiryolu hattı döşendi. Böylece şehrin Avrupa'yla bağlantısı kurulmuş oluyordu. Deutsche-Bank'ın verdiği sermayeyle 1891-1894 arasında Selanik'ten Batı Makedonya'nın en büyük kenti olan Manastır'a kadar uzanan ikinci bir hattın inşası gerçekleştirildi. Daha sonra 1893-1896 yılları arasında inşa edilen üçüncü bir hatta Selanik-Dedeağaç yolundan İstanbul'a bağlandı. Demiryolu sayesinde şehre ulaşım kolaylaştığı gibi şehrin toplumsal, ekonomik yapısında önemli değişimler meydana geldi. Bunun yanında Selanik 1893 yılında tramvay, yine 1907 elektrikli tramvay kullanılmaya başladı. Yine aynı yıllarda şehir hava gazı ile aydınlatılmaya başladı. Hatta



Belçikalı Compagnie Ottomanedes Tramways de Salonique şirketi şehre ve evlere su dağıttı. Bu şirket şehre 1893 yılında içme suyu şebekesini de inşa etti. 20. Yüzyılın başında suların evlerde yaygınlaşmasıyla beraber 1911 yılında 7 binin üstünde ev su abonesi bu hizmetten yararlanmaktaydı. 1900 yıllarına gelindiğinde şehirde depolar, antrepolar, tren istasyonları, gümrük binaları önemli yatırımlar olarak göze çarpmaktadır. Mühendis Eli Modiano'nun. 1911 yılında yaptığı Gümrük binası ilk betonarme bina olarak tarihe geçmiştir.

II Abdülhamit döneminde basın ve yayın hayatında sıkı sansür uygulaması vardı. Selanik merkezden uzak olmanın avantajıyla daha özgür bir konuma sahipti. Gerek yerli basın gerekse yabancı basın kuruluşları Selanik'te serbestçe gazete ve dergi yayını yapabilmekteydi. Yabancı basın içinde Fransız "Journal de Salonique" gazetesi önemli bir işleve sahipti. Türkçe, Fransızca, İspanyolca, Rumca çıkan gazete ve dergilerde gündelik yaşamın izlerine rastlanırken aynı zamanda siyaset, edebiyat, bilim alanlarında da yazılar neşredilmekte idi. II. Meşrutiyetin ilanından sonra serbest kalan basın Selanik'te toplumsal olaylarda özgür basın daha önemli bir görev üstlenmiştir. 1911 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan "Yeni Felsefe Mecmuası", Ziya Gökalp, Mehmet Zekeriya ve Yunus Nadi tarafından yayınlanmış olup toplumun köklü bir değişime ve yeni bir zihniyete ihtiyacı olduğunu söyleyecektir. Dergi "Yeni Hayat" düşüncesini ileri sürerek, Türkçülük ideolojisini açık bir şekilde savunulmuştur.

Meşrutiyetle birlikte basın hayatında kadınlarda birçok dergi ve gazeteye imza atmışlardır. Dergilerde kadınlara yönelik moda, aile hayatı güzellik gibi konular yer alırken, siyasi içerikli yazıların da yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Selanik'te ilk çıkan dergi "Kadın" adlı dergidir. Dergi Selanik'in, ticari ve tarihsel, toplumsal konumundan kaynaklanan koşullarının ürünü olup Müdürü Enis Avni'dir. Dergi İstanbul dışında yayınlanan ilk kadın dergisi olma özelliğine sahiptir.

Şehirde Türk okulları ile yabancı okullar yan yana faaliyetlerine devam etmişlerdir. Şemsi Efendi Okulu, Fevziye Mektepleri, İslam Okulları, Askeri Okullar, Sanayi ve Meslek Okulları erkek ve kız çocuklarına eğitim-öğretim vermişlerdir. Bu okullarda amaç, sadece öğrenciyi eğitmek değil aynı zamanda bölgede hakim unsur olma düşüncesini de yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun en önemli etkisini Bulgarların bölgede açmış olduğu okullarda görmekteyiz.

Osmanlı Devleti eğitimi çağdaş seviyeye ulaştırmak amacıyla Emrullah Efendi ve Satı Bey, eğitim politikaları üzerinde çalışmalar yapmıştır. Selanik'te 1911 yılında gerçekleştirilen

Öğretmenler Kongresiyle, eğitimde amaç ve hedefler birçok bölgeden gelen öğretmenler tarafından tartışılıp ortaya konmuştur.

Asya ile Avrupa kıtasının geçiş noktasında olan Selanik şehri, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki en önemli liman şehridir. Selanik limanı, Akdeniz-Karadeniz arasındaki ticaret yapan uluslararası güzergah konumunda yer almaktaydı. Selanik limanı yoluyla 1907- 1911 arasında en fazla ithalat yapılan ülkeler İngiltere, Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya idi. 1911 yılında Selanik limanına ticaret amacıyla gelen ve gümrük işlemleri yapılmış toplam 1.171 gemi bulunmaktaydı.

Yoğun iş gücünün merkezi konumunda olan şehirde, 30'a yakın büyük fabrika 600 kadar değirmen mevcuttur. Bu fabrikalardan en büyüğü Allatini Dakik Fabrikasıdır. Selanik 1908'de sadece Meşrutiyetin değil işçi hareketlerinin de merkezi konumunda yer alıyordu. Meşrutiyetin ilanını izleyen 5 ay içinde İmparatorluk sınırları içinde 111 grev gerçekleşmiştir. Bunların 31'i Selanik'te yaşanmıştı.1911 yılında Calderon ve Arvesti firması, Selanik'te Osmanlı Devletinin Avrupa kıtasındaki tek ayakkabı fabrikasını kurdu. 1912 yılına gelindiğinde Selanik ve çevresi, Osmanlı İmparatorluğu'nun itici gücü konumundadır. İstanbul ile birlikte en önemli liman ticaretinin gerçekleştirildiği şehirdir. Özellikle, pamuklu dokuma sanayinde odak noktası haline gelmişti.

1889 yılında kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti 1902 yılından itibaren açık şekilde faaliyet göstermeye başladı. Cemiyetin amacı, padişaha Meşrutiyeti yeniden ilan ettirmek ve Avrupa Devletlerinin iç işlerimize karışmasını engellemektir. Selanik güçlü muhalefet merkezi konumunda idi. 24 Temmuz 1908 yılında Meşrutiyet Manastır'da ilan edildi. Aynı gün Selanik'te halk Olimpos Meydanında "Yaşasın hürriyet, vatan, millet" sloganıyla Meşrutiyeti kutladı. Selanik'te bu durum yaşanırken Yıldız Sarayında da Padişah II. Abdülhamit, aynı gün Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kaldı. Meşrutiyetin ilanının hemen ardından Edirne'de bulunan II. Ordu'da yaşanan olaylarda Meşrutiyetin hiç de öyle kolay kabul edilmeyeceğini gözler önüne serdi. 3 Nisan 1909 tarihinde Derviş Vahdeti, İttihat ve Terakki'ye karşı muhalif görüşlerini açık şekilde ifade ederek etkinliklerde bulunmaya başladı. 6 Nisan günü Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi, İttihat ve Terakki'ye karşı seslerin çok daha güçlü çıkmasına neden oldu. Cemiyete karşı başlayan ayaklanma üzerine Selanik III. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa komutasında Hareket Ordusu kuruldu. Mahmut Şevket Paşa ve Hareket Ordusu bir taraftan İstanbul'a doğru hareket kararı alırken, diğer taraftan

Selanik'te büyük bir miting düzenlendi. Selanik'te bu gelişmeler olurken İstanbul'da padişah, hükümet ve muhalif gazeteler, olayları gizlemeye çalıştıysa da Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu İstanbul'a gelerek II. Abdülhamit'i tahttan indirdi. Devrik Padişahın Selanik'e sürgün edilmesine karar verildi. Padişah ve maiyeti için Selanik'te Allatini Köşkü hazır edildi. Allatini Köşkü, İtalyan Mimar Vitaliano Poselli tarafından Yahudi Allatini ailesi için yaptırılmıştı. Köşkte o dönemde İtalyan Robilant Paşa oturuyordu. Köşk önce Sultan için kiralandı. Daha sonraki süreçte padişahın isteği üzerine satın alındı. 28 Nisan 1909'da Sultan Selanik'e gelerek köşkte sürgün hayatı yaşamaya başladı.

Selanik 20. Yüzyılın başında Osmanlı Devletinin en Avrupalı şehri görüntüsüne sahipti. Fakat 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşları şehri bu görüntüsünden bir hayli uzaklaştırıyordu. I. Balkan Harbi 8 Ekim 1912'de başlamış, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sona ermiştir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarında Karadağ, Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan'a karşı savaştı. Balkan Harbi Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur. Savaşın hedefinde Selanik bölgesinin ağırlık merkezini oluşturduğu Avrupa Türkiye'si yer almaktaydı.

Yunan Hükümetiyle yapılan müzakereler sonrasında Selanik'in Yunanistan'a teslim edilmesine karar verildi. Şehrin teslimi konusunda Yunan askeri birlikleri ve Avrupa Konsoloslarına önceden haber verilmişlerdi. Osmanlı askeri birliklerinin komutanı Hasan Tahsin Paşa şehirde gereksiz kan akıtılmasına engel olmak gerekçesiyle şehrin teslimi için Yunanlılarla görüşmelere başladı.

Selanik'in teslimi ile ilgili görüşmeler 7 Kasım 1912'de başladı. 8 Kasım 1912'de, Yunan ve Türk kuvvetlerinin bir araya geldikleri ve karara vardıkları anlaşma şartları doğrultusunda, 9 Kasım Cumartesi günü Yunan askeri 20 bin kişi olarak Selanik'e girmiştir.

10 Ağustos 1913 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Selanik Yunanistan'a bağlandı. Böylece 480 yıl Selanik'te var olan Osmanlı varlığı sona erdi.

## BİBLİYOGRAFYA

### BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİV BELGELERİ

BOA BEO 3233 -242458 -0  
BOA, BEO 3831-287300\_001, H-02-12-1328  
BOA, BEO 3853-288901-0 , H-01-0201329  
BOA, BEO 3869-29154- 0, H-17-03-1329  
BOA, BEO 3943-295715-0 01, H.12.10.1329  
BOA, BEO /4066-304925-002, H13.08.1330  
BOA, BEO- 4123-309199, H.04001.1331  
BOA, DH-MKT\_00478\_00050\_001  
BOA, DH. 00028- 2- 0002 -003  
BOA, DH.MKT/889-24- 0  
BOA, DH-MKT 1308-11-3 H-25-01-1327  
BOA, DH- MKT- 1901-116-01, H 29-03-1309  
BOA, DH.MKT 2665 -74-0 , H 27-10 .1326  
BOA, DH,MKT,/2614-19-0 ,H 27-08-1326  
BOA, DH.MKT, 2615-37-0 , H. 28-08-1326  
BOA, DH.MKT-2623 -96 H 10-09-1326  
BOA, DH.MKT. 921-00021-003 , H. 25.10.1322  
BOA, DH-MKT 2511-20, H. 29 03-1319  
BOA, DH. İD 28-2 HİCRİ 1330  
BOA, DH,SYS 112-13 /16/2  
BOA, HR- İD -2031-2  
BOA, MF-MKT-1102 -76, H- 03-02-1327  
BOA, MF. MKT. /1129-49-02 , H. 27-05-1327  
BOA, MF-MKT-1168 70 .002, H. 23.03.1329  
BOA, TFR.I.SL. 00202.20200.10.001  
BOA , TFR.I..SL./202-20200-10- 001-002  
BOA, Y.EE../42-163 -0

## GAZETE

Hikmet

Sebilü'r Reşat

Sırat'ül Müstakim

## KAYNAKÇA

AHMET Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, Sander Yayınları, Hilal Matbaacılık İstanbul, Ocak 1971.

AKINCI Turan, *Selanik*, Belge Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2017.

AKŞİN Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat Ve Terakki*, Gerçek Yayınevi, Birinci Baskı, İstanbul, 1980.

ALKAN Necmettin, *Selanik'in Yükselişi Jön Türkler Abdülhamit'e Karşı 1908 İhtilali*, Timaş Yayınları, 1. Baskı İstanbul, 2012.

ALKAN Necmettin, *Ve Selanik Düştü (1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet)*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.

ANASTASSİODAU Meropi, *Selanik 1830-1912*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

AYDEMİR Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa Birinci Cilt*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

BALCI Mustafa, *Hasan Tahsin Paşa'nın Selanik Hatıraları*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Kütüphanesi, 2006.

BOZDAĞ İsmet, *Sultan Abdülhamit'in Hatıra Defteri*, 6. Baskı, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985

ÇAKMAK Aydın, *Sürgüde Bir Hakan- II. Abdülhamit'in Selanik ve Beylerbeyleri Günleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2014.

ÇAVDAR Tefik, *Talat Paşa*, 1. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

DİMİTRİADİS Vasilis, *Bir Evin Hikayesi( Selanik'teki Mustafa Kemal Atatürk'ün Evi Ailesi Hakkında Türkçe ve Yunanca Belgeler)*; Çeviren Gülsün Aksoy- Aivali, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2016.

DURSUN Haluk, *Osmanlı Coğrafyasına Yolculuk*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007

- ERDEM Yasemin Tümer, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Kızların Eğitimi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2013.
- ERGİN Osman, *Türk Maarif Tarihi Cilt 1-2*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.
- Erkan-ı Harbiye Osmaniye Üçüncü Şubesi, *Selanik-Manastır Demiryolu, Osmanlı Demiryolu*, 10 Kanun-i Evvel 1326.
- İNALCIK Halil, *Osmanlılar Fütühat, İmparatorluk, Avrupa İle İlişkiler*, Timaş Yayınları İstanbul 2010.
- KARABEKİR Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, 2. Baskı İstanbul,1995.
- KAHRAMAN Seyit Ali, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Gümülcine - Kavala - Selanik - Tirhala Atina - Mora - Navarin - Girit Adası Hanya - Kandiye - Elbasan - Ohri Tekirdağı ) 8.Cilt, 1. Kitap*, YKY, 1. Baskı: İstanbul, Mart 2011.
- KAHRAMAN Seyit Ali - DAĞLI Yücel - DANKOFF Robert, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi VIII. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı: İstanbul, 2003.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, VI. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1856 -1861)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 5.Baskı, 1988.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri (1861 -1876)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 4. Baskı, 1988.
- KARAL Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IX. Cilt İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)*, Türk Tarih Kurumu, 2. Baskı, Ankara, 1999
- KARPAT Kemal, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Timaş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2010.
- KURNAZ Şefika-KURNAZ Cemal, *Birinci Öğretmenler Kongresi Selanik 1911*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.
- LEWIS Bernard, *Modern Türkiye 'nin Doğuşu*, TTK. 8. Baskı, Ankara,2000.
- MAZOFER Mark, *Selanik: Hayaletler Şehri ( Hristiyanlar, Müslümanlarve Yahudiler 1430-1950)*, 1. Baskı, YKY, İstanbul, 2007.

OKUMUŞ Salih- Can Esat, *Necati Cumalı'da Rumeli Coğrafyası*, 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi – Edirne.2014

ORTAYLI İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, 3. Baskı, Ankara, 2008.

Selanik Vilayeti Birinci Muallimler Konferansı Mecmuası, Selanik Osmanlı Matbaası, 1328.

Selanik Vilayet Salnamesi 1325 (1907-1908), 20. Defa olarak, Selanik Hamidiye Matbaası

ŞUAYİP Ahmet - TEVFİK Rıza -CAVİD Mehmet, *Ulum-u İktisadiye ve İctimadiye Mecmuası*, Cilt 1, Numara 3, İstanbul, 10 Şubat 1324.

TOPRAK Zafer, *Cihan Harbi'nin Provası Balkan Harbi*, Toplumsal Tarih, C .18 Ağustos sayı 104, 2002.

TUNAYA Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Cilt 3, Hürriyet Vakfı Yayınları 1. Baskı 1989.

ULVİ Sadık, *Tahsin Paşa ordusu Selanik Teslimi*, Sancakciyan Matbaası, Meşrutiyet Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Atatürk Kitaplığı, Bab-ı Ali, 1332.

VEİNSTEİN Gilles, *Selanik 1850-1918*, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014

## **TEZLER**

ATİK Ayşe, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Karikatürlerinde Osmanlı Kurumları, Gündelik Yaşam Ve Halk İmgeleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Aydın, 2014

DOĞAN Nejla, *İkinci Abdülhamit Döneminde Selanik'te Gayrimüslim ve Müslim Tebaada Kadınların Eğitimi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2015.

ERKEK Mehmet Salih, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler Ve Ethem Nejat Bey*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Programı, İzmir, 2009.

GENÇER Ceylan İrem, *1840-1912 Yılları Arasında İzmir Ve Selanik'teki Kentsel Ve Mimari Değişim*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Teknik Üniversitesi, Aralık, 2012.

İPEK Nurdan, *Selanik ve İstanbul'daki Seçkin Yahudi Bankerler(1850–1908)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011.

- KIRPIK Cevdet, *Osmanlı Devletinde İşçiler ve İşçi Hareketleri (1876-1914)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2004.
- PALA Ayhan, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Selanik Şehri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1991.
- ODABAŞI İsmail Arda, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın Ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006.
- SAFA Lina, *Osmanlı Döneminde Selanik*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir Osmangazi, Eskişehir, 2017.
- SARI Halil İbrahim, *Yunanistan Ekonomisinde Turizmin Yeri Ve Önemi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2017
- YILDIZ Özlem, *II. Meşrutiyet'ten I.Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nde Deniz Ticareti(1908-1914)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2012.

## MAKALELER

- AKSOY İlhan, “II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Politikası ve Satı Bey” *Gazi Türkiyat*, Sayı: 3, Güz, 2008.
- AKYÜZ Yahya, “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* ,Cilt. 1, Sayı: 2, 2011
- ALKAN Mustafa, “Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umûmî Müfettişliği (1902-1908)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, Beşeri Bilimler Sayısı, Mart 2015.
- ALTIN Hamza,“1869 Maarif-İ Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13:1, 2008
- ANASTASSIADOU Meropi, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 2014.
- ARSLAN Nebahat Oran- Fadimana Fidan, “Balkan Savaşları Sonrasında Sonrasında Yunanistan'da Kalan Türk Esirler Meselesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2, Kış 2012.
- AYDIN Hakan, “Kadın (1908–1909): Selanik'te Yayınlanan İlk Kadın Dergisi Üzerine Bir İnceleme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009.



- BADİ Meri “Pastelas ve Fritadas” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- BARAN Tülay Âlim, “XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Genel Özellikleri İle Mustafa Kemal’in Selanik’i” Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya Cilt II. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- BUGATT Emiliano, “Selanik ve İzmir, Kentsel Kimliğin İnşası ve Yeniden Yapılanması”, Tanıdık Bir kent: Selanik BETONART, KIŞ 2010  
file:///C:/Users/hp/Downloads/Bugatti.\_Selanik\_ve\_Izmir\_Kentsel\_Kimlig%20.pdf
- COLONAS Vassilis, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 2014.
- ÇAKILCI Diren, “Unutulmuş Bir Seyâhat-i Hümâyûn: Sultan Abdülmecid’in Selanik Ziyareti”, *Tarih Dergisi*, Sayı 65, İstanbul, 2017.
- ÇELİK Bilgin, “Üç Kimlikli bir Jön Türk Aydını Dr. İbrahim( Ethem) Temo (1865-1945), *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12,sayı:1, 2010.
- DEĞİRMENDERE Muammer, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Vali Atamaları (1839-1908 Hudâvendigâr Vilâyeti Örneği)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43. Sayı, Ocak 2015.
- DELİLBAŞI Melek, Selanik’in Venedik İdaresine geçmesi ve Osmanlı Venedik Savaşları (1423-1430), *Bellekten*, Cilt XL, sayı: 160, Yayın Yılı: 1976.
- DEMİREL Fatih, “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Ortaöğretim: Sultânîler” *Tarih İncelemeleri Dergisi* Cilt. XXVII, Sayı. 2 Aralık 2012.
- DIĞIROĞLU Filiz, “Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticareti ve Reji (1883-1912) <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/oa/article/view/5000116201>
- DUMONT Paul, “Osmanlı Sosyalizminin Doğuşu” *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.
- DURMAZ Edip, “Tarihsel Süreç İçerisinde Coğrafi, Siyasi Ve İdari Bir Terim Olarak “Rumeli” (12.-19. Yüzyıllarda), *Electronic Journal of Vocational Colleges-May/Mayıs* 2014.

- ERYAMAN Ayşe, “II. Meşrutiyet Yıllarında Selanik Vilayeti’nin İdari ve Mülki Yapısı” , Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt 7 Sayı 2/1, 2017.
- ERYAMAN Ayşe, “İkinci Meşrutiyet Yıllarında Selanik Tramvayı” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2016.
- GEORGEON François, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- GEORGİSDOU Kirki, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- GÖKBİLGİN Tayyip, “Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir Ve Kasabaları”, *Bellekten*, Cilt XX, Sayı 78 (Nisan 1956)'dan ayrı}basım, TTK. Ankara 1956.
- GÜNGÖRMEZ Bengül, ” Kitle İletişim Araçları, Siyaset Ve Propaganda”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 3, Sayı: 3, 2002.
- HANİOĞLU M. Şükrü, “İttihat ve Terakki” *İslam Ansiklopedisi DİA*, Cilt: 23, 2001.
- KAYA Mehmet -Sinem Siklon, “Bazı Osmanlı Gazetelerinde Siyasal Reklam ve Propaganda (1908 – 1918)”*Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* ,Yıl 8. Sayı 16, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,Güz 2012.
- KEİL Macheil, “Selanik” *İslam Ansiklopedisi, DİA*, Cilt 36. 2009
- KURT Songül Keçeci, “Osmanlı Devleti’nde Özel İslam Okulları (Selanik)”, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 17 Sayı: 54, Kış 2013.
- KÜÇÜK Abdurrahman, “Dönme”, *İslam Ansiklopedisi DİA*, Cilt: 9, 1994
- LORY Bernard, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları,1. Baskı İstanbul, 2014.
- MAOUTSOPOULOS N.C., *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014.
- MİNASYAN Anahid Ter, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014

- MOLHO Rena, *Selanik 1850-1918*, Derleyen: Gilles Veinstein, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2014
- ODABAŞI İ. Arda, "Selanik İttihat Ve Terakki Üçüncü Kulübü'nün Köylü / Köycü Gazetesi: Vatandaş", *ÇTTAD*, X/22, 2011.
- ORHON E. Nezih- Dimitra Dimitrakopoulou "Geç Osmanlı Dönemi Basını ve Dönemin Toplumsal Hayata Yansımaları: Dönemin İstanbul ve Selanik Gazeteciliği" Tercüman-ı Ahval'in 150. Yılında İstanbul'da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu, 21-22 Ekim 2010.
- ÖRS Orhan, "Kuruluşundan Birinci Dünya Savaşına Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 51, Bahar 2013.
- POLAT Murat - İ. Bakır Arabacı, "Emrullah Efendi Ve Satı Bey'den Günümüze: Eğitimde Yenileşme Sorunsalı", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı 21, 2015
- POLAT Nazım, "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimine Kısa Bir Bakış" *TÜBAR-XII*, Güz2002
- ŞAHİN Muhammet, M. Ahmet Tokdemir, "II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* Güz 2011.
- ŞENYURT Oya, "Selanik Hamidiye Cami: II. Abdülhamid Döneminde Mimaride Geleneksel Yaklaşımlar ve Oryantalizm", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, KOSBED, 2016.
- ŞIVGIN Hale, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya" <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/943>
- ŞİMŞEK Hüseyin, "Osmanlı Devletinde Özel Okullar ve İlk Türk Özel Okulunun Tarihçesine Dair Yeni Bilgiler" *BİLİG*, SAYI 68, Kış 2014.
- TEKELİ İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm" *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

- UYANIK Ercan, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Toplumsal Mühendislik Aracı Olarak Eğitim: İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Eğitim Politikaları (1908 - 1918)”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Haziran 2009.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ne şekilde ilan edildiğine dair vesikalar, *Belleten*, Cilt XX, sayı:77, Türk Tarih Kurumu, Ocak 1956.
- ÜNVER, S- A. Demiroğlu, "Altı Asırlık Selanik Şehri Tarihine Yeni Katkılar". *IX. Türk Tarih Kongresi* III.Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu,1988.
- YAVUZ Nuri, “Birinci Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı”, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 2 Yaz, 2008.
- YILDIRIM, İsmail “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Fırat University Journal of Social Science* Cilt: 12, Sayı: 1, Elazığ, 2002.
- YILDIRIM, Kadir “Balkan Savaşları’nın Osmanlı’da İşçi Hareketleri Üzerindeki Etkileri” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2, Kış 2012.
- YILDIZ Özlem, “20. Yüzyıl Başlarında Selanik Limanında Deniz Ticareti” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, XII/24, 2012.

#### **İNTERNET ADRESLERİ**

[www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1](http://www.abttf.org/html/index.php?link=detay&id=25&arsiv=1&typ=1)

AKKUŞ Yakup, [http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1225285799\\_2Akku%C5%9FYakup-ifs-21-56.pdf](http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1225285799_2Akku%C5%9FYakup-ifs-21-56.pdf)

ALKAN Necmettin, “Emanuel Karasu ve II. Abdülhamit”,

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/32093>

ARSLAN Ali ,” Türkiye’de Rum basını” <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9932>

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-20/ataturkun-ilk-ogretmeni-semi-efendi-1852-1917r>

[www.bakisarissakal.com/selanikturkokullari.pdf](http://www.bakisarissakal.com/selanikturkokullari.pdf)

DURDU Mehmet Burak, Osmanlı Devletinde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14637.pdf>

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/6639/001504861006.pdf?sequence=1>

İNALCIK Halil, “Eyalet” *İslam Ansiklopedisi (DİA)*

(<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c11/c110350.pdf>)

<http://haypedia.com/2/Yunanistan-Ermenileri>

<http://www.gazetebilkent.com/2016/01/13/osmanli-yahudi-bir-isci-hareketi-sosyalist-selanik-isci-federasyonu/>

<http://www.mimarlikdersi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=408&RecID=4149>

<https://prezi.com/n5f75o5tvtop/2mesrutiyet-donemi-turk-egitim-tarihi/>

[https://ipfs.io/ipfs/QmR1gzPYUwxEUWHbeRggZzfYy5Fxs8Qc7hXUUnJQwxrZq/wiki/Selanik\\_Eyaleti.html](https://ipfs.io/ipfs/QmR1gzPYUwxEUWHbeRggZzfYy5Fxs8Qc7hXUUnJQwxrZq/wiki/Selanik_Eyaleti.html)

<http://ses.org.tr/wp-content/uploads/100mayis.pdf>

<https://www.viaegnatiafoundation.eu/index.php/egnatia-yolu>

GÖKBİLGİN Tarık <http://tayyibgokbilgin.info/wp-content/uploads/2012/05/Article-180.pdf>

[http://www.salom.com.tr/haber-68452-diaspora\\_yahudileri\\_selanik\\_yahudileri.html](http://www.salom.com.tr/haber-68452-diaspora_yahudileri_selanik_yahudileri.html)

[http://english.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/osmanli\\_arastirmalari\\_dergisi/osmanli%20C4%B1\\_sy31/2008\\_31\\_KOLCAKO.pdf](http://english.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanli%20C4%B1_sy31/2008_31_KOLCAKO.pdf)

METİN Erhan, *Osmanlıda Açılan İlk Modern Okullar, Modern Türk Eğitim Tarihi,*

<http://www.turkdivani.com/wp-content/uploads/OSMANLIDA-A%C3%87ILAN-%C4%B0LK-MODERN-OKULLAR.pdf>

ÖZDEMİR Hüseyin, “Tanzimat Donemi Taşra Yönetiminde Selanik Örneği”

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12917>

ÜNLÜ Mucize, “II. Abdülhamit Döneminde Ulahlar”, *Perspectives on Ottoman Studies,* Transaction Publishers, Berlin 2010

[https://books.google.com.tr/books?id=rXozTgKsAdMC&pg=PA241&dq=ulahlar&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwj16MGUrNzaAhVhQpoKHW\\_TC-IQ6AEIJzAA#v=onepage&q=ulahlar&f=false](https://books.google.com.tr/books?id=rXozTgKsAdMC&pg=PA241&dq=ulahlar&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwj16MGUrNzaAhVhQpoKHW_TC-IQ6AEIJzAA#v=onepage&q=ulahlar&f=false)



**EKLER :**

**Ek 1: ( DH.İD.00028.2.00002.003) Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi ve Selanik Ziraat Gazetesi Fen Heyetinin Anadolu'ya yapacakları geziyi anlatan gazete yazısı**

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

سلایکده چیققدمه اولان ( زراعت ) غزتهمی هیئت تجریریه و فنیهمی ( یازمچیلر و ییکچیلری ) نیک

# اَنَا طُولِي سَيَا

صانع مکتبیرنیک چتیجیلکک بک زاده خدمت ایدمچیکری آ کلاییلدیندن سلانیک مدحت باشا صانع مکتبی حوک سنق طلبهسندن اولوب آ ناطولیده جالیشمق آرزوسنده بولان ما کینیت و دیمیرجی اقتداردن دخی مناسب مقاداری برلکده سیاحت ایدمچیکردر .

## گز همن مکتبه

سلانیکدن چیقوب ( ازمیر ) ، ( بروسه ) ، ( قونیه ) ، ( اقره ) ، ( قسطمون ) ، ( سیواس ) ، ( سامسون ) ، ( سیتوب ) ، استانبول طریقه سلانیکه عودت ایدله چیکدر .

هیئت برارنده سیماملو فراف ماکنسک آلمی ماکنسی و فی کورودورک اناطولینیک بوتومه منظره لرینی آدیم و دو نوشده استنبول ، انمیر و سولیکده بی کنه سیماملو فرافید کوشنم بک ، یمن آ ناطولینیک مالدیه بولوسینق شیز برارنده سیماملو بک در .

### برابر کورور و لوب ایشر مالدیه کورستریه بک کی یول یغیر الاق و ماکنسری شانیسه ایزمیر

تخم تمیزلماک ایچون قابور ماکنسی . - بی سرتک یاغنی آیزیرر ماکنه . - کونده بوزیتش کیله مصر دانه لر ماکنه . -  
تره یاغنی آیزیرر ماکنه . - تره یاغنی قابور و یکی یول یاییق . - کیرزمه یاغنی ایچون رودساق پولنی . - طیرمق . -  
روز کازسز برده خرمان ساوورمق ایچون ماکنه . - تخم آکر ماکنه . - باغله و آغاچاره علاج سرتک ایچون طلومیه . -  
باغله کورکوت سرتک ایچون یکی یول کوروک . - دلدو دلدو آرنه زیهن بورغورلی . - خرمن ماکنه لری موده لی . -  
روز کارله انشیر طلومیه موده لی . - آقار سولری کنده بی و کسکاره چیقاریر صور تازیسلی موده لی . - کیک قیران ماکنه . -  
پانچار ویشلک طوغرا دماکنه . - قیرمه ماکنسی . - صاعه لام طوبراق و معدن آدامق ایچون بورغورل . - ایکی اوج یرتک اوقه  
بوکی برآدم قالدیرمق ایچون منجینق . - کویلمزک قولانه بیله جکی چوراب ماکنسی . - طوگدورمه ماکنسی . - سواره .

کوردیکمز برلده اوروبالیرک ایجاد ایتدیکی ماکنه لرله یادقاری ایشر آکلایلوب کورستریه جکی کی برارنده بولان سیماملو فراف ماکنه سیله کوردرمه بک درجه لرده بوپوک و انمیر اولان اسلیجلی و غازی ماکنه لرک نسل ایشله دکلی و چتیجیلکده نه قدر قائده لر و قولایلقار یادقاری ، بوز اهی قولاج دریندن کنده کنده یه طوبراق اوسته چیقان بود غوسولری چیقارمه مخصوص ماکنه لری و بوما کنه لرک لیکدن کورلی طوبراق لک نسل اولدیننی ، شیمدی به قدر آیزلوب کنده کنده آقده اولان آرنه زیهن قوبورلی کیجه کی ماکنه لرله جالیشان چیچیلری کورستریه جیکر . هیئت کورستریه جکی هر دلدو تولایلق ماکنه لر ایچون سیادش قبول ایدمچیک و چتیجیلر من اذل کادینکی قدر یادیم کورستریه جیکدر .

بکن سنه اول اوج آئی برارنده ایکی بیک اوقه انمیر لنده بی یول چتیجی آلیله اناطولیده وروم ایلیده کیشم : اهلیچرده برسانیراق یاغنی ، مکتبیرنی دها ای دها یقندن آکلایلق و بوسنه هیئت فینه می بکلر اویاییق همشهر یلرمز بولوندرمق ایچون ایدی . بو یاغنی جق سیاحتده نه غزته مزک ، نده هیئت فینه مزک هیچ برکاری اولادیننی میدانده در آتیق املمز اهلیچری چکدیکلری ازیندن قورنارمق و بی قولایلقاری بیله برکدر . ایشته بوندن طولایقی قدر زورلو ایشر واریسه هسی ایچون چاره لرله برابر بوله چیچیله جق در .

غزته من : ینه اسک بو کلکته سلانیکده زمانده چیچیله جکی کی یکن سنه کوردیکمز برلده نصل که هر محکم احوالی کورستریه یازارله نشر ایدوب بش پاره سز طاعتدینم غزته لر و کتابلر کی بوسنه دخی یاغیزده طایه جمنز ماکنه ایله چیقاریلوب طایفه یله جق در .

مدحت باشا و صانع مکتبی مصلحه می

DH.İD. 28-2/2

3

Ek 2: (BEO\_3831-287300-0- H.02.12.1328) Selanik’li Şemsi Efendinin Maarif Nişanı ile taltifi

دائرة صدارت تحریرات قلمی				اوراق نومروسی		
لاجل التیسیس قلمه ورودی	میتقی	مسودی	میتقی	مسودی	تلمه ورودی تاریخ	
مقابله ایذتلر	۲	۲	۲	۲	۲۵۷۵	
	تاریخ تیسیس	تاریخ تسوید	۲	۲	۲۵۷۵	
	۲	۲	۲	۲	۲۵۷۵	

معارف نقاره هفتاد

سید محمد ان اول اصول جدیدہ اوزرہ تدبیرا سہ دفعہ سنہ دہ ہر صدقہ ہفتادہ  
 صدقہ سابق ہفتادہ اولیٰ سنہ ہفتادہ اولیٰ رتبہ معارف تالیف تنظیم ہفتادہ اولیٰ سنہ ہفتادہ اولیٰ  
 تاریخ ۱۹۶۱ ہندوستان دہلی اوزرہ ہالیوڈ ہفتادہ اولیٰ سنہ ہفتادہ اولیٰ  
 ہفتادہ اولیٰ سنہ ہفتادہ اولیٰ ہفتادہ اولیٰ سنہ ہفتادہ اولیٰ

OSMANLI ARŞIVI  
 BEO  
 3831 287300

2nrk  
 (10hf 507)







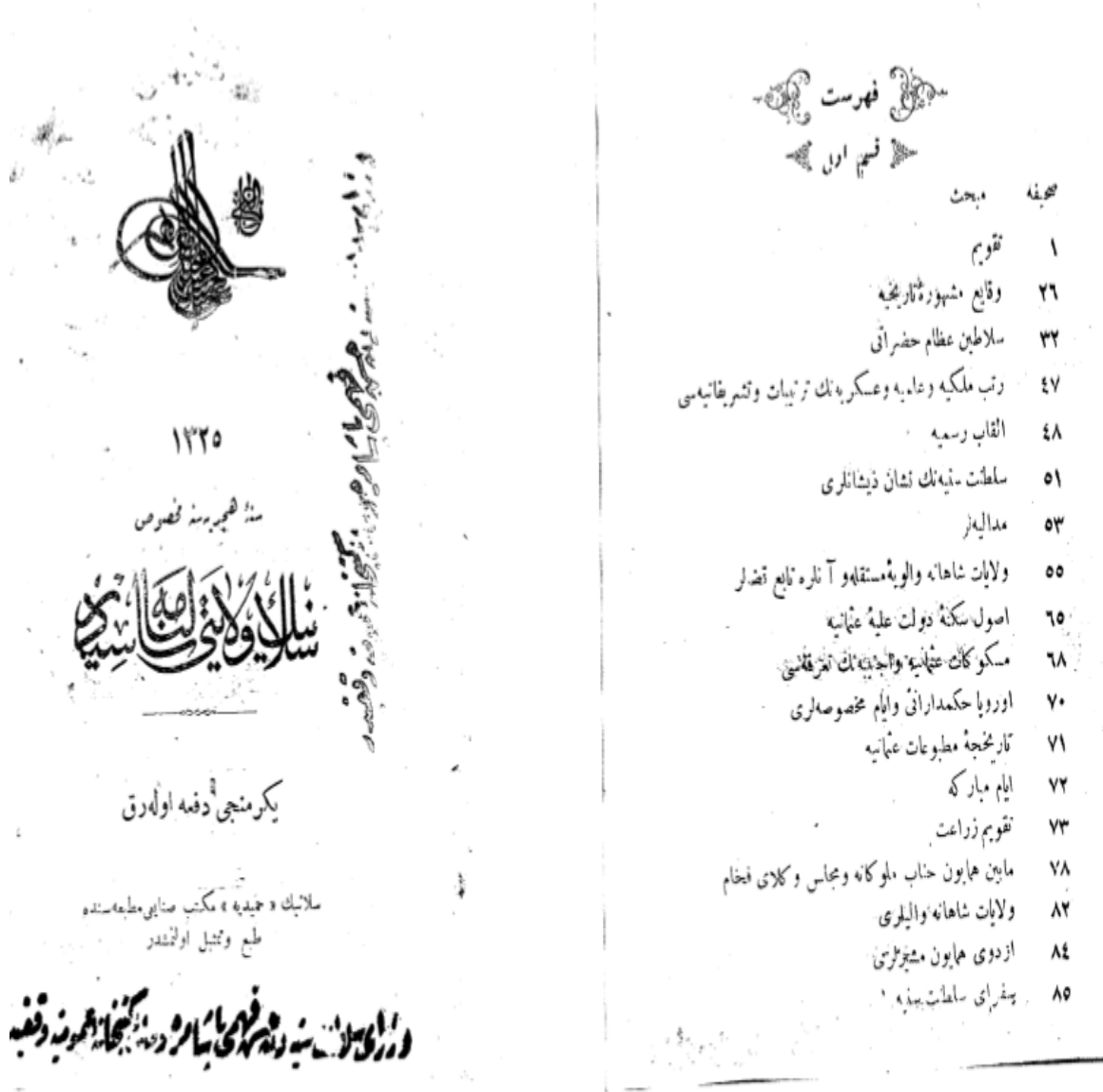
**Ek 4:** Allatini Köşkü, İtalyan Mimar Poselli tarafından inşa edilen Köşk, 1909 yılında yaşanan 31 Mart Vakası sonrasında Selanik'e sürgün edilen II. Abdülhamit'in ikametgahı olarak kullanılmıştır



[https://www.google.com.tr/search?rlz=1C1CHZL\\_trTR732TR732&tbm=isch&q=allatini+k%C3%B6%C5%9Fk%C3%BC&chips=q:allatini+k%C3%B6%C5%9Fk%C3%BC,online\\_chips:allatini+villa&sa=X&ved=0ahUKEwi0kKGu54fbAhXGBZoKHch1AK4Q4IYIKigD&biw=1366&bih=662&dpr=1#imgsrc=IXVcWU2hWuZraM:](https://www.google.com.tr/search?rlz=1C1CHZL_trTR732TR732&tbm=isch&q=allatini+k%C3%B6%C5%9Fk%C3%BC&chips=q:allatini+k%C3%B6%C5%9Fk%C3%BC,online_chips:allatini+villa&sa=X&ved=0ahUKEwi0kKGu54fbAhXGBZoKHch1AK4Q4IYIKigD&biw=1366&bih=662&dpr=1#imgsrc=IXVcWU2hWuZraM:)

<http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2014/01/goztepenin-kayin-peder-ic-guvey-2-komsu.html>

Ek 5: Selanik Vilayet Salnamesi 1325 (1907-1908) 20. Defa olarak,



Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Eserleri Araştırma Merkez ,<http://isamveri.org/?url=salname>

**Ek 6:** Beyaz Kule, 15. Yüzyılda yapıldığı düşünölen, Osmanlı Devleti tarafından Yeniçeri Kulesi olarak bilinen Selanik'in simgesi olan kule



<http://www.visaltis.net/2014/10/2.html>.



Ek 7: Mehmet Nasrullah Mehmet Rüşdi ve Mehmet Eşref tarafından hazırlanan Memalik-i Mahruse-i Şahaneye ait 1907 yılında Selanik Vilayetini gösteren harita



<http://www.lozanmubadilleri.org.tr/mubadele-bolgeleri/selanik-vilayeti/>

**Ek 8:19.**Yüzyılda Mimar Vitaliano Poselli tarafından inşa edilen Selanik Hükümet Konağı

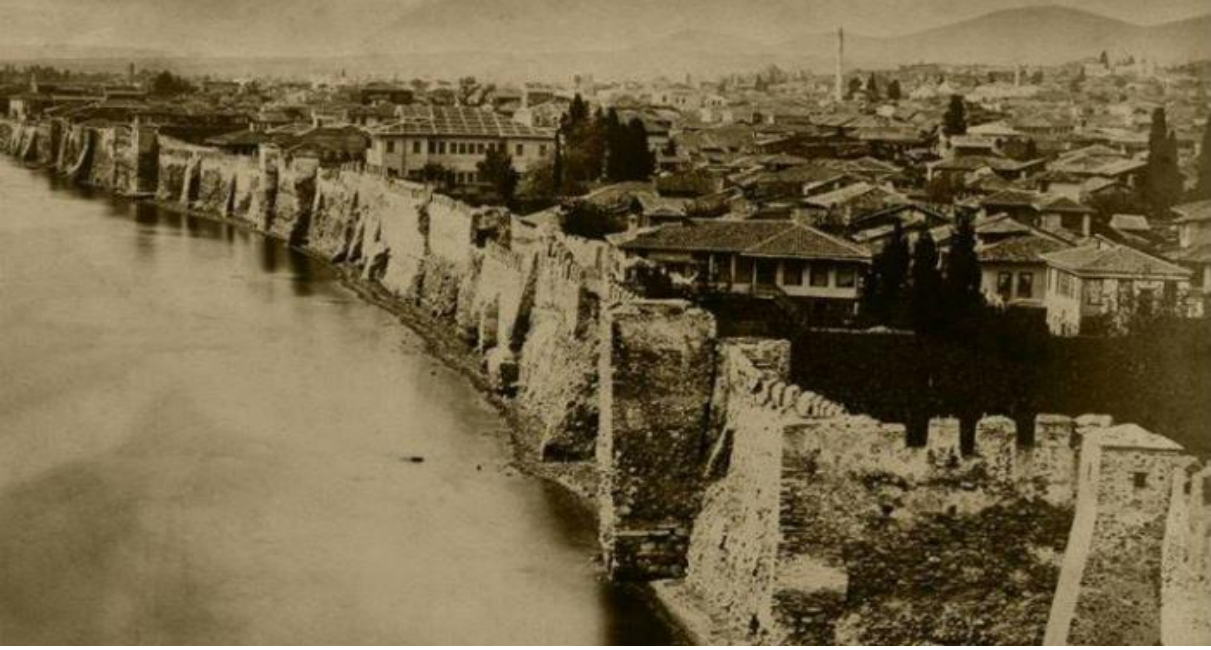


<http://www.eskiturkiye.net/arama/selanik-h%C3%BCk%C3%BCmet-kona%C4%9F%C4%B1>





**Ek 10:** Selanik'in 1860'dan önceki surlarla çevrili olduğu dönem



<http://www.eskiturkiye.net/1394/selanik-1860>

## ÖZGEÇMİŞ

**Kişisel Bilgiler** : Emel ÖZTÜRK

Doğum Tarihi :22.04.1972

Medeni Durumu :Bekar

**Eğitim** :

Lise 1986-1989 Bafra Lisesi

Lisans 1990-1994 Gazi Üniversitesi Gazi Sosyal Bilimler Bölümü Tarih  
Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans 2016-2018 Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi  
Enstitüsü

**Çalıştığı Kurumlar** :

1995-1997 Afyonkarahisar – Bayat Ortaokulu Tarih Öğretmeni

1997-1998 Sinop Erfelek Atatürk Ortaokulu Tarih Öğretmeni

1998-2000 İstanbul Ümraniye Kazım Karabekir Ortaokulu Tarih Öğretmeni

2000-2000 İstanbul Ümraniye Lisesi Tarih Öğretmeni

2000-2005 İstanbul Avni Akyol Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Tarih Öğretmeni

2005-2010 İstanbul Ümraniye Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni

2010- 2018 İstanbul Üsküdar Çamlıca Kız Anadolu Lisesi Tarih Öğretmeni



